

Михайло
Ломацький

КРАЇНА

ЧАРІВ І КРАСИ

ПАРИЖ 1959

diasporiana.org.ua

МИХАЙЛО ЛОМАЦЬКИЙ

Країна чарів і краси

НАРИСИ

С

ПАРИЖ, 1959

MYCHAJLO LOMATSKYJ

PAYS de SORCELLERIES et de BEAUTÉ

— Nouvelles —

Paris 1959

Imp. Les Presses Rapides, 54, r. Ph. de Girard, Paris 18^e

ПРО АВТОРА Й ЙОГО ТВІР

Ніколи мабуть не думав учитель і громадський діяч Михайло Ломацький, що йому доведеться стати письменником. Коли б не чужа влада, що перенесла його з Гуцульщини на "мазури", а далі світовий катаклізм, що повиривав людей зі засиджених місць, — Михайло Ломацький до віку сидів би в своїй "прекрасній, чарами надиханій" Гуцульщині. Там він "згуцулів би" так, як усі інтелігенти з його оповідань, що раз засмакувавши "Гуцулії", — ніяк не могли з нею розстатися. Щось непереможне засмокувало їх, — чи були це високі гори, чи широкі краєвиди, чи люди що там жили, чи їхні старосвітські звичаї й легенди, якими "окутана" вся Гуцульщина, — не знає мабуть і сам автор. Проте ж і він сам піддався тому непереможному чарові, а не маючи змоги жити серед гуцулів, він повсякчасно про них думає, все пережите в соті переживає, слогади записує, перепискою з гуцулами доповнює, упорядковує й врешті, чудом кошти призбиравши, сам і видає.

Звичайно, такі нашвидкуруч видані книжки, без необхідної, й найкращим творам, літературної редакції, без доброї ради й технічної допомоги, — не можуть стати шедеврами. Проте є в них щось, що притягає найширші маси читача! Читачі нарисів і оповідань Ломацького виводяться з різних прошарків і кожний з них знаходить у них щось для себе. Але оте спільне, що заповнює всіх без винятку, — це авторова закоханість у Гуцульщину й усе з нею зв'язане. Вона така палка й полум'яна, що по-неволі передається й читачеві й цей, прочитавши два-три оповідання про "Старовіччину", про Мавок і Чугайстрів, про Довбуша й Кляма, — хоче про ці події далі читати, дарма що автор повторюється, дарма, що майже кожне оповідання починається тією самою сценою: згуртовані довкола ватри гуцули, по-черзі "повістують"... Бо хіба ж усі казки для дітей не починаються від "діда й баби"? А чейже в нашому житті тепер так мало казок!...

Засмокування Ломаського Гуцульщиною відбулося дуже швидко, хоч і непомітно. "Немає лиха без добра", бо коли злослива влада посилає молодого чоловіка в "дні" гори, залишаючи міські "посади" полякам, — то цей молодий чоловік з гарячим серцем закохується в двох нараз: у Гуцульщину й гірську "Мавку", пізнішу вчительку й товаришку життя. Його "заслання" обертається в рай на землі й у... терен громадської праці.

Середовище, в яке попав Ломаський, — це славнозвісна Криворівня з традиціями перебування в ній таких світочів української культури як Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Михайло Грушевський, Володимир Гнатюк і багато інших, з яких кожний один вистачав був для розворушення так місцевої інтелігенції як і довоколишніх гуцулів. Як відомо теж, на буковинській стороні перебувала в гостях у Ольги Кобилянської наша славна Леся Українка й пам'ять та чутки про неї зберігали всі гори.

У Криворівні писав свою повість "Рубають ліс" Антін Крушельницький, а Гнат Хоткевич "Камінну душу", героїв для якої вибрав серед гуцулів та тамоньної інтелігенції. Ломаський приятелював з Ходкевичем, блукав з ним по горах, зокрема ж по "Синицях" над Красноілею, яка особливо припала до вподоби цьому незвичайному маляреві й музиці. Часом доводилося їм і заночувати "просто неба", й саме така місячна ніч, проведена спільно, вийшла як кадр до "Камінної душі". Коцюбинському знову вподобалося велике й багате село Голови, куди водив його Ломаський та помагав йому збирати матеріали до його "Тіней забутих предків". Коцюбинський розпитував гуцулів про найменші подробиці їхнього побуту, а вони дуже тому дивувалися й називали його "дурним".

— Чому? — дивувався Ломаський, і дістав таку відповідь:

— Він же нічого не знає, про все питає. Пек ти й осина, єкийс, рахувати, вчений пан, а не знає навіть того, що знає гуцулка дітина! Ігі на те!

Допомагаючи Гнатюкові записувати етнографічні й фольклорні матеріали, Ломаський і собі приробирав був стільки, що стало б і на десять книг. Він завжди бажав їх опрацювати, але ніколи не було змоги. Шкільна влада кидала ним як м'ячем, — впродовж 30-ти років учителював у 17-ти місцевостях! А врешті ці його "скарби" пропали в часі війни й залишилися невеличкі рештки та заправлена вчительською працею пам'ять...

Кохання Ломаського з Гуцульщиною не було таке щасливе як з гуцульською красунею Наталкою. Бо ось тільки пронахавши яку то "науку" несе в гуцульські гори Ломаський, — зразу ж поквапились шкільні інспектори перенести його в глибоку Польщу, з чудових гір та в невеселі піски, і тільки згодом

удалося йому дістатися на українські землі, над Сян. Але кохання — коханням! Кожних вакацій, кожної відпустки, — наче Трістана до Ізольди, — тягнуло його, спершу з дружиною, а далі й з дітьми, завжди верстати цю ж саму путь: у гори!

Його діти "гуцуліли" так же само, як він. Це ж не кого іншого але його старшу доньку Ліду вибрав собі Олекса Новаківський за модель для славної картини "Дзвінка"... І не кого ж, як її, всі студенти з "гуртка українців" на львівському університеті інакше й не звали як "Антоничева гуцулка"...

Розвал Польщі не тільки не дозволив цим "гуцулам" повернутися в Карпати, але й розпоронив їх по всіх усядах. Ломацький попадає в тюрму на львівському Замарстиніві, одна з доньок на "Лонцого", а син іде в підпілля. Та й Гуцульщина стала вже "не та"... Її теж, як усю Україну, залляла червона орда.

З важким, як камінь, серцем, забравши грудку гуцульської землі в торбу та все пережите, побачене й заслухане в душу, — Ломацький з двома доньками подався на Захід, затишивши дружину з другими двома доньками та з могилою розстріляного німцями сина на кладовищі...

Тут, у чужих, німецьких горах, затужило, заридало серце захоханого в Гуцульщину Михайла Ломацького. Забезпечений дахом над головою в "старечому домі", — він весь поринув у відтворення безповоротно пропалого. Скупі вістки зпоза залізної завіси, заставляють його швидко й наполегливо працювати над матеріалами. Гуцульщина пропадає! — ця страшна думка не дає спокою, ні супочинку. Записати все, що бачив, чим дихав і жив! Вимирають старі діди, що пам'ятають її славу, переводяться батьки на непосильній праці, а молодь гонять у Казахстан! Незрівняне гуцульське мистецтво вивозять у Москву й підмінюють його дрантям з "артілей". Забудуться, пропадуть старовинні перекази, колядки, обряди, ноша, звичаї, що мають свій початок від княжих і до-княжих часів!...

Так почалася літературна діяльність М. Ломацького. З великим успіхом, тільки згрубша прередаговані, появляються з друку 1956 р. дві книжки нового автора: "Верховино, світку ти наш" у Мюнхені й "З Гуцульщини" (нарис) в Лондоні. Вони зразу зробили йому розголос. Відозвались гуцули з усього світу, створилося "Товариство Прихильників Гуцульщини", появилися в пресі прихильні рецензії, піддано критиці нашіумілу книжку Ст. Вінченца "На високей колоніне", піднеслися голоси протесту проти участі цього останнього в редакції "Енциклопедії Українознавства" й т. д.

А. М. Ломацький далі опрацьовує свої матеріали, пригадує, дописує, впорядковує й виготовляє нові речі до друку: другий том "Верховини", містерію Свято-Іванської ночі "В Чорногорі"

з муз. Андрія Гнатишина, п'єси на 4 дії "УПА в Карпатах" казки "Дітям та батькам", а невпорядкованого матеріалу в нього ще на три томи. При тому цей плодовитий письменник, не зважаючи на пізній вік, приймає жваву участь у громадському житті. За його власними підрахунками, він виголосив уже на еміграції 1780 доповідей, (з чого 180 появилось циклостильними відбитками), на різних вишколах, курсах, таборах, зокрема СУМ-івських. Идучи назустріч громадським потребам, видає популярні книжечки "Наша еміграція", "Національна свідомість", "Любов батьківщини", "На чисті води", а останньо "Українське вчителство на Гуцульщині" прийняте критикою особливо тепло.

"Країна чарів і краси", — це збірка більших оповідань у такому виді, як їх вистухав, записав і приодягнув у поетичну форму сам автор. Перед нами виринуть з неї відважні опришки, кого Ст. Вінценц наклеїв злочинами й розбишаками, а кому Ломацький привернув лицарські прикмети оборонців покритих жемчужин. З мряків сивої давнини воскреснуть княжі й боярські предки гордих верховинців і відродяться в вояках "Гуцульського куреня" та в боях УПА...

Коли судилося загинути нашій прекрасній Гуцульщині, хай же пам'ять про неї залишиться нащадкам у книжках Михайла Ломацького, писаних кров'ю його люблячого серця, без претенсій на письменницькі лаври.

Л. В.

ПЕРЕДМОВА

“Біда тому, хто до низин затужить,
Покине гори і з людьми подружить”.

(Лєся Українка)

Я спробував відтворити колишнє життя-буття гуцулів, тієї вітки нашого народу, яка, паче святість, берегла пам'ять минулих віків, з покоління в покоління передавала скарби наших традицій, наш великий культурний дорібок.

Змалювати життя гуцулів та їхню боротьбу з ворожими силами, в якій вони сталили свою волю й характер, у якій вони ставали собою, — таке завдання оповідань. Моїм бажанням було відтворити містерію цього буйного, гордого “здуфального” минулого Гуцульщини, яке так щупко пов'язалося з недавнім-сучасним. Гуцули відчували підсвідомо, що їхня сучасність глибоко закорінена в минулому, що вона тим багатіша, чим більше в ній першнів давнини, чим більше досвіду й духа предків.

Згадка про цю чарівну українську провінцію хай відорве читача від сірої буденщини на чужині, хай його перекине до героїки нашої Гуцульщини, до легенд про Довбуша й його легінів, про славних Січових Стрільців “Гуцульського куреня” та незламних вояків Української Повстанської Армії. Усі вони, саме в гуцульських горах, проливали свою гарячу кров за наші споконвічні ідеали...

На цьому місці почуваюся до милого обов'язку щиро подякувати всім, хто допоміг мені видати попередні книжки, як також тим, хто зайнявся продажню й кольпортажею, а це знову дозволило мені випустити чергову збірку. Зокрема дякую:

Вп. П. Михайлові Ковалюкові з Ноттінгему за допомогу в збиранні матеріалів, зокрема про своє рідне село Старі Кути, та за цінні ілюстрації;

Вп. ПП. Михайлові Корнійчуку-Гадзінському та І. Галабурді з Бельгії, які подали грошову допомогу та безкорисну працю;
Вп. П. Яремковичу з Бельгії за безкорисне переписування рукописів;

Вп. П. Миколі Аннюкові з Англії за підтримку видання грошовим датком;

Товариству "Гуцульщина" в Нью-Йорку та її двом членам

Вп. ПП. Е. Бехмityюкові й Ст. Саликові за моральну й матеріальну підтримку;

Врешті моя щира подяка всім цим приятним людям у Вел. Британії й Бельгії, хто продажем перших збірок причинилися до видання цієї книжки.

Михайло Ломацький

КРАЇНА ЧАРІВ І КРАСИ

Країна чарів і краси, це наш Бескид Зелений з могутньою Чорногорою, з бистротечними Прутом і Черемошем, з небосажними верхами, віковичними лісами, зеленими полонинами...

Ось коротенька історія тієї країни:

Задумав Господь створити землю. Вознісся високо-високо, закрився хмарами... З ним архистратиг Михаїл і безстрашний лицар св. Юрій.

Глянув Господь з-поза хмар, глянув униз. Довго глядів, довго розважав і розглядався по небесних просторах... Потому махнув Своєю правою рукою... Не встигли сваті Михаїл і Юрій оглянутись, аж ось і Земля. Он там моря, а там суша.

Господь глядить, усміхається, мовчить. Святі Михаїл і Юрій не сміють перервати Божої мовчанки.

За хвилину промовив Господь, показуючи рукою:
— Он там буде Рай, місце вічного блаженства, втіхи й радощів. У ньому житимуть люди, що їх на Свою подобу створю! Від них піде людський рід, що згодом вславиться вельми.

Побачили св. Михаїл і Юрій той Рай... Такої краси ще не бачили досі. Глядять і мовчать.

Ще раз Господь рече:

Створю на землі ще одну країну. Буде вона зовсім подібна до Раю.

Повів пресвятою рукою Своєю, і перед очима

святих Михаїла і Юрія росли гори. Щораз вищі й вищі.

А Господь знову рече:

— Покрийтеся, гори, темними лісами, буйними травами, запашними квітами. Заревіть у лісах, звірі всякі, заповніть їх, птахи співом, зашуміть, ріки й потоки, заграйте, рибки, в них.

І сталося, як сказав Господь.

Несміливо запитав Господа архистратиг Михаїл:

— Господи, що ж це за країна, на Рай схожа?

Усміхнувся Господь:

— Це Карпатські гори... А оця їхня частина, — це Бескид. Бескид Зелений. Вліті зеленітимуть буки, клени й явори, взимі -- смереки й ялиці.

Св. Юрій, захоплений красою отого Бескиду, в долоні сплеснув:

— Яка краса, яка ж краса! А будуть тут люди жити?

Відповів Господь:

— Так, будуть.

— Господи, дозвожь мені бути шафаром отого Бескиду й опікуном людей, що в ньому житимуть. Я дбатиму про них...

Перебив йому Господь:

— Знаю, знаю, дбатимеш, щоб люди в Бескиді були такі, як ти воєвничі, безстрашні, тверді, неподатливі, завзяті, лицарські... Добре, нехай буде по-твоєму. Відлаю Бескид і його мешканців під твій омофор-опіку.

Минули віки. Час у Бога не міряний людською мірою. І ось однієї днини з самого ранку, ген там на безмежних рівнинах, безкраїх полях, над синім Дунаєм і над чорними водами моря, заметушилися люди. На мандрівку вирушають, у далеку дорогу вибираються, у невідомий світ ідуть. Мусять іти, бо така Божа воля, такий наказ Господній. Підуть як їм сказано, у Країну чарів і краси, що зветься Бескидом. Бескидом Зеленим, у три ряди засадженим.

Та поки вирушили туди, спитав св. Юрій Господа, чи витримають люди таку далеку дорогу та й чи зможуть жити в тих високих, снігом покритих горах. Вони ж родилися й зросли в країні сонця, тепла й жару півдня, де сади-виногради й буйно-пишні квіти.

Усміхнувся Господь:

— Цим людям дав я силу, твердість і витривалість, — перенесуть усі труди далекої мандрівки, а до гірської природи, до стужі, морозів і снігів, скоро звикнуть — сказав. Гляди Юрію, щоб ті люди не затратили віри в мене, щоб були мені вірні.

На це св. Юрій:

— Ти ж знаєш мою вірність Господи, й такими ж вірними будуть Тобі й ті люди, яких під мою опіку передаєш.

І став св. Юрій на чолі мандрівників. На своєму коні їде, при боці важкий меч, у руці гострий спис. А за ним видимо-невидимо чоловіків, жінок і дітей. Ідуть, а попереду них стада волів, корів і овечок. На сопілки грають, у трембіти трембітають, веселих співанок співають. День і ніч ідуть, мало відпочивають. А все понад ріками ідуть: Дністром, Прутом, Бугом і Серетом. Усіх їх веде св. Юрій. Веде в країну, де ліси повні всяких чарів, а верхи й полонини засіяні красою.

Тих, що йшли горі Дністром, залишив Юрій там, де річка Збруч вливається в Дністер. Наказав їм заселявати землі обабіч тихої, широкої ріки. Других залишив на землях між Серетом і Прутом, з іншими, що найсильніші й найвитриваліші, подався в дальшу дорогу. Довів їх до того місця, де дві бескидські ріки, Черемош і Прут, зливають свої води. А всі ці люди, що залишилися, й ті, що йшли далі за св. Юрієм, походили з одного, великого й славного племені руського, що пізніше стало себе українським народом звати. Поділив Юрій мандрівників; одним

наказав іти понад Черемошем гримучим, понад тим Чорним і понад Білим, щоб вони над рвучку Путилівку глибоку і глибоку Рибницю дістались. Іншим дав наказ горі Прутом у глибину гір просуватись, ген аж під Говерлю, що своїм верхом до неба сягає, і поза неї, там, де Біла Тиса Чорну здоганяє.

Сам же св. Юрій поспішив на бескидські полонини поглянути чи ростуть там буйні трави для худібки. Щоб коровки мали подостатком паші й, пасучись, багато молока давали, овечки щоб голодні не ходили й ягняток на світ приводили, волики щоб ситі були й до роботи силу мали.

Отак св. Юрій, відтоді аж по сьогодні, опікується людьми в Бескиді й піклується їх скотиною- маржиною, дає знати, коли з нею в полонини вирушати...

Заповнили мандрівники св. Юрія увесь Бескид і тримають його кріпко в своїх дужих руках. Люблять його всім серцем, люблять тілом і душею.

Намагалися й намагаються далі вороги знищити оту країну чарів і краси, вирвати з рук мешканців ті гори, що їх пізніше Верховиною, а ще пізніше Гуцульщиною звати стали...

Та не знищити ворогам Верховини й не позбавити її чарів і краси! Її ж сам Бог створив! Гуцульським народом заселив!

Не загине плем'я верховинців-гуцулів. Сам Бог його від загибелі сокотить!

Бескид Зелений — країна чарів і краси, як існував, так і далі існуватиме, бо сторожі його Бог і св. Юрій та відважне, завзяте лицарське плем'я гуцульське!

“ОТ КУДА ПІШЛА ЄСТЬ ГУЦУЛЬЩИНА”

У старих картах Руси-України виразно зазначено, що в 9. сторіччі, кордони нашої держави сягали аж поза долішній Дунай, де зовсім близько нього було тоді невеличке місто Галич, (пізн. Галац), над одним допливом Серету величеське місто Берладь, а найцікавіше: між тим допливом і Серетом місцевість -- ТЕКУЧА !!! — Чи не перенесли його наші предки на Підкарпаття так, як і Галич перенесено правдоподібно в 11. стор. над Дністер?

Були готи, потому гуни, після них прийшли слов'яни, яких було дуже багато й були вони не менш войовничі, як гуни. Воювали з ким попало й зайняли землі над Чорним Морем і Дунаєм та Балкани.

Але пізніше, під напором, — після гунів, аварів, болгар, мадярів, печенігів, — почався відплив слов'яно-руських племен із півдня на північ, у місця, куди не сягала рука наїзників-кочовиків. Тоді то опустіли причорноморські й наддунайські землі. І тільки тоді, йдучи горі ріками: Серетом, Прутом, далі Черемошем і Дністром, заселило слов'яно-руське плем'я землі над середущими й горішними бігами тих рік, а частина його, як “авангард” почала вдиратися в глибину Карпат і брати їх у посідання. Це були наші пізніші “гуцули”.

Це, покищо гіпотези, але напевно знайдуться в нас науковці, які поглиблять і обґрунтують оці скромні думки про походження “гуцулів”.

Куріоз: сусіди, починаючи свої досліді відносно наших верховинців і їхнього походження, пішли в своїх “студіях” від накиненої їм назви “гуцулів” узад і “достудіювалися” до “гуців-уців” і взагалі до якогось мітичного, окремого від сусідів з Покуття й Підгір’я, племені.

Та це вільно робити сусідам — ворогам нашим і чужинцям, які не знають початків історії нашої нації, але не вільно ступати безкритично їх слідами нашим дослідникам. Походження, назва і час прибуття в Карпати наших гуцулів, це надзвичайно цікаві й вдячні для студій, проблеми, над якими варто б попрацювати.

Походженням гуцулів і часом, у якому посіли вони Бескид, цікавилися, напевно більше чужинці, як українці.

Чужинці твердять, що гуцули замешкували Бескиди вже за римських часів, що мали вони бути охороною північної границі римської провінції, Дакії, сьогоднішньої Румунії. Ба, вони ще й припускають, що римляни мали окрему колонію на сьогоднішньому Покутті, як одне з рамен Дакії, чи то її “форпосту”. Границі тієї колонії мали б сягати по Прут, де в тому часі постала й Коломия. Чи воно справді так було, чи римські колонії сягали аж до Прута, а то й далі, цього не можна сьогодні зовсім певно ствердити, хоч десь-там на полях Підгір’я, Текучі й Лючі виорювано римську зброю й монети.

Румунські історики твердять за Птолемеєм, що цісар Траян, завоювавши Дакію, поширив своє володіння на захід по Тису, на північ до Дністра й Карпат, на схід по Прут.

Одначе його “панування” над цими землями обмежувалося до військових “форпостів”, редут і обо-

ронних валів на північ від Дністра, за Збручем і над Серетом, за оселею Доброкутом біля Більча Золотого.

У другій половині третього сторіччя після Христа, перестає Дакія бути римською провінцією. Її зайняли готи, після яких прийшли гунни.

Слов'яни появляються над Серетом, Прутом і Дністром після розгрому гунів (453 р.). Під напором аварів посунулися вони сюди й зайняли підкарпатські простори.

Пізніше, в часі, коли появилися над Дунаєм угримадяри, заходять на Прикарпаття печеніги, які знищують звідси в XI ст., щоб зробити місце куманам, яких дехто зве гуцями-уцями. Вони мали б зіслов'янитися й "перемінитися" з гуців-уців, — у гуцулів.

Але, чи це не гіпотези й фантазії?

На жаль, наші історики не сказали досі свого вирішного слова щодо походження й часу осілости гуцулів у Карпатах та їхньої назви.

Деякі археологічні знахідки вказують, що над долішніми й середніми Прутом і Дністром, у північній Буковині й у східній Галичині, жили люди вже в 2. ст. до Христа, але цього не можна ніяк твердити відносно земель над горішнім Прутом і Черемошем.

Наші землі, аж до стіп Карпат, замешкували скитські племена до часу, коли Буковина й сусідні з нею землі не стали в р. 106 п. Хр. частиною римської провінції Дакії. Але, як далеко сягала вона на захід і північ цього не можна певно означити.

Не дасться це ствердити й на підставі знахідок у деяких околицях над Прутом і поза ним, римської зброї й грошей.

До того ж буковинський археолог Йосиф Шомбаті твердить, що тільки частина Буковини й скравок землі по вали Траяна, — були найдалі на північний захід висунені частини римської провінції.

Далі подає він, що коли польський король Казимир

мир зайняв був Галичину, (Червенські Городи) тоді й загорнув землі північної Буковини між Дністром і Прутом, а теж і на південь від Прута, як і гори обабіч Черемоша.

Ці гори, з існуючими вже тоді селами, Довгополем, Путиловом, Розтокама й містом Вижицею та інші оселі аж до Вашківців, відійшли 1497 р. до Молдавії, щоб пізніше перейти до Австро-Угорщини. Але навіть коли б воно так було, як твердять деякі історики відносно Покуття, то це не може торкатися мешканців глибоких карпатських гір, яких прозвано пізніше гуцулами. Гуцульські Карпати, не тільки, що не були ніколи під римським володінням, але в тих часах не були ще взагалі замешкалі.

Це ж була жахливо-грізна й недоступна лісова пуща, крізь яку хіба звірі могли продиратися. Віками вперто й завзято вгризалися в неї люди, та й ніяк не могли її вповні завоювати.

Довголітній парох с. Княже, снятинського повіту о. Омелян Дрогомірецький, тоді 90-літній старець, уродженець Космача, де його батько провів, як парох, свій довгий вік, бо вмираючи мав 95 років, розповідав, що в першій половині вісімнадцятого сторіччя не було дороги з Яблонува до Космача, а тільки каменистий плай, чи там стежка понад потік. Щойно зимою, як сніги зарівняли все й покрили грубою верствою лід на потоці, могли космачани нав'язати контакт зі світом. Село, його хати-гражди, розкинені були лише на просторій рівнині, довкола якої було темні, неприступні ліси, повні всякої звірини. З лісовою пущею вели гуцули завзяту й уперту боротьбу: палили ліси на пні, або зрубували вікові дерева, а потому вже на землі спалювали їх, а пні виривали з землі, щоб мати щаринки-сіножаті. Ця боротьба з лісами не була легка й тривала віками.

До одного з давніших сіл Гуцульщини, Дідушкової Річки, перебраної пізніше Красноїлею, теж дуже важко

було дістатися — й тільки потоком, пішком, або верхом на коні, зимою по леді.

А велике й багате село, Голови, над двома річками, Білою й Чорною, що зійшовшись разом, творять Дідушкову Річку, постало щойно в сімнадцятому сторіччі. “Заснували” його виходці з Дідушкової Річки, Ферескулі, Довгополя й інших сіл... Були це люди великої відваги й незнищеної енергії, шукачі пригод і боротьби. “Затісно” було їм у їхніх селах, — там не могли вони розгорнути своїх сил. Тож і пішли здобувати непрохідну пушу, що тягнулася від Дідушкової Річки ген аж під полонину Скупову. Були це: Понепайло, від якого пішов рід Понепайлеків, Дрон-Дронеки, Шкіндя-Шкіндюки, Шекер-Шекерики, Сапріян-Сапріянчуки, Марот-Маротчаки, Іваній-Іванійчуки, Каба-Каб’юки, Сверлан-Сверланеки, Арсеній-Арсенійчуки й ін.

Запасівши цю пушу під Скуповою, почали з нею безпощадну боротьбу, яку вели аж до часів першої світової війни, коли то з тієї пуші залишилася денедештатка буйних колись лісів.

Але цих просторів замало було “головцям”... Вони запасили полонину Скупову й усі верхи праворуч і ліворуч неї, — “завоювали” т. зв. “Стовпні” за Скуповою, а далі полонину Лудову, а там і полонини Луковиці над Буркутом та другі полонини над Білим Черемошем.

Це вимагало довгого часу й великої напруги та впертості й завзяття. І сталося це не в часи римської імперії. На це немає жодних доказів. Якщо б римські посілости-колонії сягали аж по Прут, а то й своїми “причілками” ще й поза нього, то пощо, й проти кого, здвигнено було зараз на схід від Збруча в сьогоднішньому борщівському повіті вали Траяна й сильні укріплення над Дністром, де старовинне село Звенигород, та укріплення за Серетом, пониже с. Більче Золоте?

А що й за Прутом, на терені деяких сіл, виорювано римську зброю й монети, то чи не могли їх колись предки гуцулів, мандруючи римськими провінціями забрати зі собою й занести аж на Підгір'я?

Про це існують різні здогади й припущення. Напр. англієць М. Дові каже, що гуцульське "легінь" мало б походити від слова "легіонер". К. Француз, автор книжки "Кампф ums рехт", твердить, що гуцули це мішанина слов'янсько-рутенської крові з кров'ю монгольською уців, чи гуців. Дещо подібне твердив і Ю. Фелькович.

Позатим К. Француз дуже високо цінить гуцульське плем'я, його свободолюбність і почуття своєї гідності й гордості. "Як сокіл у клітці, так гуцул у підданстві не міг жити" — каже він.

Ще один чужинець, а саме, забутий сьогодні письменник, Людвик Сахер-Масох, з походження, мабуть, мадяр, який писав німецькою мовою, каже, що гуцули, — це потомки слов'ян, які зайшли напередодні мандрівки народів, або в її часі, з Кавказу в Карпати. Вони мали б, на його думку, заїхати сюди на своїх малих, але кріпких кониках.

Чужинець, проф. Р. Кайдль, каже: гуцули тісно пов'язані з українцями (міт Рутенен), мовою й обичаями стоять зовсім близько них, що признано й урядово, зачислюючи гуцулів до українців (Рутенен).

Так чужинці, як і наші дослідники Гуцульщини, однозгідно твердять, що предки гуцулів не були ніколи жителями низів, але жили в Кавказьких, а згодом перейшли в Карпатські, гори. Легко це сьогодні сказати. Куди ж вони, якими шляхами йшли? Одне певне, це те, що так руські племена, як і їхні попередники, мандруючи землями сьогоднішньої України, просувалися водними шляхами, звичайно від устя рік до їх джерел.

Чи ж не можна би припускати, чи там здогадуватися, що щойно під тиском і напором монгольських

племен зрушилися з місць слов'яно-руські племена, які заселявали надчорноморські степи, — там залишилося по них “дике поле”, — та наддунайсько-надпрутянські низини, — а вони їх безцеречно замешкували, — і рушили на північний схід? Трималися рік, бо ж це були в тих часах єдині шляхи, якими можна було чимраз далі й далі посуватися.

По дорозі стрічали вони даків, які напевно не ставили цим мандрівникам опору, але тікали перед ними а то й прилучувалися до мандрівників. Звідсіля мабуть деякі села в північній, чисто-українській, Буковині, й румуни по ту сторону чорногірського пасма над річкою Вішовою аж ген до Сиготу, перемішані з нашими гуцулами. А далі чужі назви гуцульських полонин, як Копілаш, Балтагул, Менчол, Радул, Лустун, і деяких місцевостей, як Ферескул-Ферескуля, Анджелюджа, перекрученої гуцулами на Аргелушу, як теж і те, що на Покутті й у горах можна зустрінути часом такі прізвиська як, Горіца, Грегораш, Сандул, Вончул, Гріца й т. п.

Якже мається справа з твердженням, що попередники гуцулів мусіли “обов'язково” зайти в Карпати з Кавказу, якщо взяти до уваги хоча б таке:

Чому ж не залишилося в гуцулів найменших згадок про перебування їхніх предків у Кавказьких горах, а зате в колядах і переказах збереглося, до останніх часів, багато згадок про Дунай, про сади-виногради, а в весільних і похоронних обрядах та звичаях ба-чимо старокняжі часи та їхні відгуки?

Гнат Хоткевич каже в своїй повісті “Камінна душа”: “Гуцули, відірвані від прастарого пня, тоскують до сьогоднішнього дня по своїм Дунаю.”

А він знав добре Гуцульщину й душу гуцулів, — зглибив її до глибини.

А чи не свідчить про колишнє перебування гуцульських предків над устями великих рік і на надморських степах їхній “Рахманський Великдень”?

Оце гуцули вірять твердо, що над морем, і над устями рік, живуть люди малого росту, рахмани. Вони добрі, статечні й незвичайно чесні, тільки не знають, коли припадає Великдень. Тому то треба кидати в потоки й ріки шкаралущі з великодних яєць-лисенок, щоб ними сповістити рахманам Великдень.

Чи не передали цим пращури своїм нащадкам пам'яті про своїх сусідів знад моря, "рахманів" і не наказали пригадувати їм щорічно Великдень та й разом із ними святкувати цей другий — "Рахманський Великдень"?

А далі: якщо б предки наших гуцулів проживали колись у горах і вели б там, бо мусіли б, виключно скотарське життя, то звідкіля взялися б у них старі коляди, в яких згадується газда, що ходить за плугом, до якого запряжені сірі, круторогі воли, — про св. Йосифа, що ходить за плугом і т. п. Чому немає жодних згадок про гори й гірське життя в цих предків? Це ж певне: якщо предки гуцулів, живучи в горах, вели там скотарське життя, тоді були б принесли зі собою в Карпати дещо з приладдя для перерібки молока, а бодай його назви, а цього не можна знайти в гуцулів. Зате напр. назви всього приладдя для "продукції" бриндзі, а навіть і сама її назва, — не слов'янські: путина (бочка), ботилев (великий макогін), бербениця, будз, жентиця, а даліше пастух-бовгар і т. д.

Ба, що більше: гуцули не знали й таких слів, як скот, худоба, але мали свою назву маржина, — слова ж скотина, або худоба, не вживали ніколи.

Мимоволі насувається припущення, що предки гуцулів не могли бути жителями Кавказьких, чи інших гір, зате ж могли зовсім добре жити на плодючих землях чорноморських просторів і займатися побіч випасу скоту, рільництвом і садівництвом. Щойно

Карпати, ліси й полонини, які вони запосіли, примусили їх віддатися виключно скотарству.

Не сталося це скоро й легко. Як можна довідатися від старих верховинців, не зразу стали гуцули випасати вівці, корови й воли. Літом можна було випасати скотину на полонинах, але, як було дістатися на ці полонини? Вони ж були оточені непрохідними лісами.

А зимою? Чим прокормити “маржину”, коли сіножатей не було, а вся земля покрита була лісами? Треба було спершу звільнити землю від лісів, а на це потрібний був час, і руки, яких не так то й багато тоді було.

Перші “завойовники” гір, це були мисливці й ловці дикої звірини. З домашньої скотини тримали вони кози. Щойно геть-геть пізніше почали плекати рогату худобу й вівці. Коней було мало, бо не було чим прокормити їх зимою.

Сахер-Масох каже, що на Кавказі залишилося плем'я, споріднене з гуцулами, — яке плекає цю саму породу коників, вживає таких самих вишивок, виробляє такі самі різьби й таким же способом, як і гуцули.

На це можна сказати:

Чи предки гуцулів приїхали в Карпати на “кониках”, чи прийшли пішком, цього не можна напевно ствердити. По перше тому що ці коники з півдня не могли б скоро й легко заакліматизуватися й звикнути до морозних, сніжних зим, по-друге ж, не було тут, як уже сказано, корму, сіна, ні вівса.

А як виглядала справа з вишивками й різьбою на Гуцульщині?

Як оповідали старі люди, гуцульська ноша була первісно незвичайно проста, такі ж були й череси. Череси були грубі й дуже широкі — вони влегшували важку працю в лісах і були охороною перед кіхтями звірів та їхніми, не дуже то приязними, обіймами,

якими ламали нераз ребра гуцулам. Сорочки гуцульські були зі “згрібного” полотна, без вишивок, кожухи з козячої шкіри, а частіше зі шкіри дикої звірини. Хати-курниці заступали щойно пізніше “шалаші” з ватрою на середині. Хатнього устаткування не було. Прича з колених дощок, застелена шкірою з ведмедя, накривало — шкіра з вовка. Страву, звичайно м'ясо, варили в мідяних кітлах завішених над ватрою, або жарили — припікали над вогнем, а то тільки вудили й так їли. Не цуралися й зовсім сирого м'яса. З мешканцями Покуття втримували постійні зв'язки: за дерево вимінювали все, чого не було в горах, а передусім полотно й кукудзяну муку на кулешу. Не легко було в ті часи сплавляти дерево. У Черемоші і Пруті було мало води — дощеву воду затримували ліси, повені траплялися рідко. Дараб збивати гуцули тоді ще не вміли, тільки пускали на ріку непов'язане дерево, а там на “долах” виловлювали його й уживали, як будівельний матеріал — і, хоч на Покутті не було лісів, то всі будинки були там дерев'яні. Такий спосіб сплавлення непов'язаного дерева, затримався був до початку двадцятого сторіччя — це був т. зв. “дикий сплав”.

Вели гуцули й вимінну торгівлю з осілими пізніше в Кутах вірменами. У вірменів був великий попит на кози, з м'яса яких варили т. зв. “сарган”, їхню улюблену їжу. Дуже живі торговельно-вимінні зв'язки мали гуцули з Мадярищиною. Не було майже гуцула, який не побував би “за горою”, як говорили. Для них Вішова, Руська Поляна, чи Рахів, Бичків, Богдань і Сигот були тимсамим, що й Кути, чи пізніше Косів і Коломия. “Загорів” вимінювали за шкіри з дикої звірини передусім зброю й порох та одяг, як кресані й череси, різно вибивані-цятковані хустки й коралі-пацьорки для “челіди”.

Залюблености до барвистих строїв не принесли предки гуцулів в Карпати, а може саму “залюбле-

ність", але не ношу, — цю, яку знаємо сьогодні й захоплюємося нею. Ця ноша бо зайшла в гори з "долів", її занесено туди. От узяти б гуцульські кожухи і киптарі, мистецтво яких подивляємо. Кушнірами в горах не були гуцули, — ними були "міщани" з Кутів і Косова. Сукна на сердаки почали ткати гуцули щойно тоді, коли "завоювали" полонини й почали випасати там вівці, а це наступило аж після кількох віків перебування гуцулів у горах.

Один із кращих знавців нашої Гуцульщини професор чернівецького університету, Раймунд Кайндль, каже, що побут гуцулів у Карпатських горах мав великий вплив на їхнє відмінне влаштування життя й специфічні особливості обичаїв, звичаїв, обрядів і світогляду.

Само-собою зрозуміле, каже він, що гори витиснули своє п'ятно на всі ділянки життя й побут гуцулів, як теж на їхні заняття й одяг. Алеж, — і на це треба звернути увагу, — гуцульська ноша в багатьох своїх деталях не дуже відрізняється від ноші сусідів, тільки вона багатша кольорами, яскравіша й більш мальовнича. А це зумовлене не тільки специальними мистецькими здатностями й замилюванням до краси, але й у великій мірі кількістю вільного часу, потрібного для продукції ужиткових і люксових речей, чого не мали мешканці низин.

Щоб у цьому перекоонатися треба тільки прослідити ношу наших селян у селах над Дністром: у Колоднібці, Горошовій, Волківцях, Болівцях, Бабинцях у Борщівському повіті й ін. Ця ноша й хатне устаткування, килими-верені, рушники й скатерті, не тільки дорівнювали своєю красою і естетичним смаком, гуцульській ноші, але часто мистецьки перевищали її!

Що ж тоді виходить із цього? Чи не насувається висновок, що немає якогось окремого гуцульського племені, а принайменше не було його в давнину? Що "гуцули", це тільки частина одного великого

слов'янсько-руського племені, яке посуваючись колись горі ріками, заселило їхні береги й запосіло землі сьогоднішнього Покуття і Підгір'я?

"Гуцули" ж були тільки його передовою стежею. Вони пішли далі тоді, коли їхні "брати", слабші тілом і духом, побоялися продовжувати мандрівку в невідомий, "дикий" світ гір, які майоріли перед ними своїми засніженими верхами. А предки гуцулів, безбоязкі, відважні й одчайдушні, жадні пригод і боротьби з супротивностями, пішли здобувати ці верхи.

Чи не з тих часів походить деяке легковажене трактування решти племені нащадками-гуцулами, та згірдливе прозивання "долинян", бойками, що можливо, мало б означати людей боязливих, людей, що "боєси" всього, — й чи не тому то гуцул називав завжди своїх сусідів на Покутті й на Підгір'ї бойками, хоч насправді не багато було різниць між мешканцями наших гір і сусідних "долів", хіба тільки ці, які створили відмінні вікові умовини життя одних і других, і те, що гуцули, живучи в недоступних горах і лісових нетрях, не підлягали довший час ніяким постороннім впливам, чого не могли уникнути ці на долах — але могли заховати й зберегти в себе староруські звичаї, побут і мовні звороти, чого не затримали "подоляни".

Каже Гнат Ходкевич: "Історія і життя забули гуцульське плем'я. Віки горішними вітрами проходили над Гуцульщиною, не досягаючи душі гуцула. Молот культури не бив по ній."

Відносно ж мови можна було ствердити, що напр. у великому селі снятинського повіту, Рожнові, вживали мешканці говірки, яка майже ні в чому не відрізнялася від гуцульської.

Зрештою, не лише тут, але й на всьому Покутті і Підгір'ю, мова-говірка жителів була тотожна з гуцульським говором, розуміється з деякими, невеликими відмінами й без архаїчних мовних зворотів.

Чи власне не тому за цією, спільною одним і другим, поруч дещо відмінної ноші, називали наші подоляни й мешканців гір і жителів коломийського й снятинського повітів, ба навіть і мешканців наддністрянських сіл борщівського і залищицького повітів, гуцулами", чи "гоцулами", хоч самі "справжні" гуцули твердили, що гуцулом може зватись тільки той "хто в горах родивси"?

От "гуцульську" коляду про лицаря та його вірного коня, що виніс його з половецького, і з турецького, і з московського ясиру, знали й колядували в далекому від гір селі В. Стефаника, Русові.

Ця коляда зворушувала до сліз нашого письменника. Він цілував у сиві голови колядників і говорив: — Ховайте цю коляду в свої пазухи, як найдорожчий скарб. Вона в'яже нас із тисячоліттям, так співали ще за Володимира Великого.

Чи це не один доказ більше для твердження, що предки наших покутян, підгірян, і гуцулів вийшли колись із одного гнізда, що це діти одної і тієї ж матері?

Щоб оминати непорозуміння: автор не твердить, що між гуцулами та їхніми сусідами немає великих різниць. Можливо, що в давнині й не було їх, а як що були, то незначні, але пізніше, в наслідок відмінних природних умов життя, вони, ці різниці, що раз то збільшалися, аж створили відмінний тип людей, який зовемо сьогодні гуцулами.

Інтензивне відчуття краси природи й життя, замилювання до них, як і мистецькі здібності гуцулів і їхні мистецькі вироби, це все не дає ще підстави припускати, що й під цим оглядом існували й колись великі різниці між гуцульським і сусідніми племенами в сиву давнину.

А хоч предки наших гуцулів були авангардом, передною стежею племені, яке, залишивши первісно

заселювані ним землі, запосіло нові простори над Дністром, Серетом, Прутом і Черемошем, то й це не свідчить про їх неодночасне, вчасніше, чи пізніше, прибуття в Карпати.

Цікаве ще ось що: наші літописці, згадуючи різні племена на руських землях, не згадують ні одним словом “гуцулів”. Мимовільно зроджується припущення: не присвячували літописці ніоднієї згадки, гуцулам, бо вважали їхніх предків, мешканців гір, за одне плем'я з тими, які жили ближче, чи далше від гір, на Підгір'ї й Покутті та на Подністров'ї. Слово гуцул, не було тоді відоме. Предки нинішніх “гуцулів” називали себе “горенами”, пізніше “верховинцями”, а свої гори Верховиною. Старі “гуцули” не називали себе ніколи гуцулами, — обурювалися, коли хтось їх так називав. Цю назву дали нашим верховинцям — так твердили старі люди, — румуни, — а поляки чомусь дуже радо підхопили її й — спопуляризували, чомусь припала їм вона до вподоби. Як казали старі “горени”, слово “гуцул” мало значення “збуй”, “розбійник”, “опришок”. Але ж звідкіля ж постало слово “опришок”? Чейже не від “опричників” Івана Грозного?!...

Звернімо ще раз увагу на мистецькі замишування й здатності гуцулів, напр. їхні різьби в дереві, чи в мосяжі, їхні шкіряні вироби, тощо, про що згадує й чужинець, Сахер-Масох, а що збуджувало й збуджує подив у нас і в чужих. Ото ж незаперечний факт, що гуцульська різьба появилася щойно у 18-ому сторіччі, а “прославили” її поодинокі різьбарі зпоміж гуцулів не в глибоких горах, не в далеких гірських селах але близько Косова й Кутів. Славною зробили різьбу в дереві деякі одиниці зпоміж гуцулів у Яворові, напр. родина Шкрібляків, за ними пішли й інші, не тільки в Яворові, але й в сусідній Соколівці. Славними стали шкіряні вироби Якіб'юків у Криворівні. Різьблені рукояті пістолів і порошниці при-

носили гуцули “з-загори”, різьблені свічники-трійці “зайшли” в гори зі старих Кутів. Мали гуцули кахлеві, з прекрасними зорами, печі. Алеж ті кахлі походили зі старих Кутів, Косова й Пістиня, як і інші глиняні вироби, — миски, глеки й друге глиняне начиння. Килими й ліжники ткали давніше тільки в старому Косові, Монастириську й Москалівці. Вишивки не були первісно відомі в гуцульських горах. “Занесено” їх сюди із надністрянських сіл і з надвірнянського повіту (з сіл на рівнині). Вони “йшли” в гори Гуцульщини, не тільки з Покуття й Підгір’я та з надністрянщини, але теж із Закарпаття, зв’язки з яким існували тут від непам’ятних часів.

Інша річ, що на Гуцульщині почали вживати дещо відмінних красок, — кольорів, змінили їх чергування так, як і в писанках заступили чорне тло яснішим, а то й червоним, а кольори малинові й сині замінили помаранчевими, з відтінками жовтого, чи бордо. Різниці витворилися з часом не тільки у вишивках і писанках, у одязі й побуті, але й у характерах, як і в обрядах і звичаях.

Писанки відомі були однаково на Покутті й на Підгір’ї. Найкращі й найбільш мистецькі писанки появилися в горах, у Космачі. З ними не могли ніколи рівнятися писанки з інших гуцульських сіл. Але їх писали спеціальні писальниці, яких звичайно було 2-3 в селі. “Майстрами” різьби в міді й виробів мосяжних топірців були, осілі в горах, цигани. Вони теж робили мідяні кітли й кітлики та, часом і срібні люльки. Запаски, сукно й ліжники ткали гуцулки-ткалі, вони й шили сердаки. Взагалі, гуцульська ноша, яку знаємо, є новішого походження й не самі гуцули були її “продуцентами”. Находилися поза гуцулами “майстри”, які вміли використовувати “своєрідний смак” гуцулів і їхнє замилювання до краси та ярих барв, які “несли” в гори те, на що був “попит”.

На основі всего сказаного, можна, якщо не твер-

дити, то припускати, що сьогоднішні гуцули, це невід'ємна частина того самого племені, яке поселилося колись на землях Покуття і Підгір'я, тільки що специфічні умовини високогірського життя, його твердість, на кожному кроці чигаючи небезпеки й боротьба з несприятливою природою, вплинули на їхню фізичну й духову відмінність від сусідів, для яких були вони колись авангардом у мандрівці для "завоювання" нових земель.

Зате немає тривких підстав уважати наших гуцулів якимось окремим, відмінним від сусідів плем'ям, нащадками якихось там "уців", чи "гуців", або колишніми оборонцями римської імперії — "легіонерами".

Ці, горени-верховинці, жителі Зеленого Бескиду, це не окреме плем'я, а тільки частина одного, слов'яно-руського племені, яке заселило колись рівнини сьогоднішніх: коломийського, снятинського, частинно городенського, та наддністрянських околиць заліщицького й борщівського повітів. Тільки відмінні природні умовини життя вплинули на формування окремого типу людей, що їх названо гуцулами, зумовили їхній спосіб і стиль буття, привички й уподобання, створили відповідну до гір і їхньої краси, ношу, шляхетності якої сьогодні дивуємося й захоплюємося її барвистою гармонійністю.

Озатим, ні своїм говором, ні побутом і звичаями, аж так дуже, як дехто думає, не відрізняються гуцули від своїх сусідів "на долах". До того ж у "гуцулів" завжди було почуття єдності з тими сусідами. Але на це не звертали в нас багато уваги, а за підшептами чужинців уважали "гуцулів" окремим, хоч і слов'янським плем'ям. Ще й сьогодні чимало в нас різної плутанини відносно "гуцулів": Ось напр. Івана Семенюка, (Марка Черемшину) вважають "гуцульським письменником", хоч він уроженець с. Кобак на Покутті, зате ж не зараховують.

до “гуцулів” Василя Стефаника з с. Русова, хоч, він писав “близькою до гуцульської” говіркою. Пістинь під Карпатами, — це Гуцульщина, а недалеко с. Микитинці, — це Підгір'я, хоч і побутом і говіркою, селяни тут і там ні в чому не різняться між собою. Твори ж Черемшини й Стефаника однаково розуміють мешканці Покуття, Підгір'я й Гуцульщини, чого не можна сказати про мешканців інших земель України, — яким треба давати пояснення деяких слів, уживаних обидвома письменниками, як і слів, які входимо в твори суто-гуцульського поета, Юрія Федьковича.

Ні, гуцули це не окреме, від сусідів, “плем'я”! Зайшли вони в Карпати в тому ж самому часі, коли їхні одноплемінники заселявали Покуття і Підгір'я з тією різницею, що “запосісти” гори було багатобогато важче й на це треба було віків. Почали наші пізніші “гуцули” здобувати Карпати в часі, коли те саме “слов'янсько-руське” плем'я поселялося на Буковині, Покутті й Підгір'ї. Але, щоб опанувати лісові пущі тодішніх Карпат і з Кут і Вижниці, обабіч Черемошу, з Косова горі Рибницею, з Коломій понад Прут, з Надвірної дістатися в глибину Бескиду, заволодіти стрімкою Чорногорою аж поза джерела Прута й обидвох Черемошів, передістатися за Чорногору над обидві Тиси й “закосичити” недосяжні полонини овечками й маржинкою, - - це все вимагало надлюдських зусиль і дуже-дуже багато часу.

Різномодні згадки про старокняжі часи в гуцульських колядах, гуцульські весільні й похоронні звичаї, святочні обряди, тощо, дають достаточну підставу вважати теперішніх гуцулів за старо-руське плем'я. Гуцули підтримували завжди тісні зв'язки з сусідами поза горами, і хоч вживали для себе назви горен-верховинців, були свідомі цього, що вони такі ж самі русини-руснаки, як їхні сусіди “на долах”. Пізніше, дуже скоро й легко “стали” вони українцями.

Скільки ж то разів молоді й старі, допитувалися в автора цих рядків, коли “прийде наша Україна”?

Идучи безкритично за думками й твердженнями, чи гіпотезами, чужинців, дехто з наших знавців Гуцульщини, готові повірити, що гуцули, це справді якась окрема, відірвана від загально-українського дерева, галузка. Звідси то й те все гуцульське: ноша, різьба, вишивки, писанки, звичаї й обряди. Так, наче б у нас тільки гуцули здатні були створити своєрідну ношу, вишивки, різьбу, наче тільки гуцули люблять красу, та мають мистецькі здібності, нахили й уподобання, а того не мають інші жителі наших земель.

Яка невіджалувана шкода, що не було в нас кому позбирати прекрасну, старовинну ношу наших селян не лише з наддністрянських, але й надзбручанських, надсеретських і надстрипських околиць, та взагалі з усього Поділля й Волині. Там колись кожне село мало свою чудову ношу, сповнену смаку й добору кольорів, кожне село, кожна околиця, бажали вирізнятися красою своєї ноші. Те ж саме можна було стрінути в горах Бойківщини на південь від Перемішля й на Лемківщині. Увесь наш український народ любив красу і відзначався мистецькими здатностями й замилюваннями, які виявляв і ношею і хатнім устаткуванням, і побутом, звичаями та обрядами. Лихо тільки в цьому, що під ударами важкого життя й часу, почали селяни наших земель, поза Гуцульщиною, вирікатися своєї ноші та змінювати й затратувати свої давні звичаї, — гуцули ж, живучи в зовсім інших природних умовах і в недоступних горах, куди не легко було дістатись т. зв. “культури”, могли затримати в себе те, що зникло на наших “долах”: прив’язання до старовини, пошана предківських звичаїв, зберігання прадідних традицій і любов до свого!

І ще одне, в зв’язку з Гуцульщиною, належало б зга-

дати: румунські псевдоісторики заявляють свої, нічим необосновані претенсії до нашої північної Буковини, заселеної гуцулами. То намагаються ці “історики” доказати, що автохтонне населення півн. Буковини, це “зрущені” колишні румуни, то знову твердять, що наші гуцули виперли румунів із карпатських верхів і полонин. Одним і другим твердженням дають вони погане свідоцтво своєму народові — свідоцтво слабості, трусливості й нікчемності, нашому ж народові свідоцтво сили, відваги, хоробрості й експанзії. До того ж румунські претенсії до цих частин наших земель, якщо не дикі й глупі, то смішні. Бо, думаючи так як ці “історики”, міг був напр. Муссоліні, реставратор старо-римської імперії, заявити свої претенсії до Румунії, колишньої Дакії, колонії, чи там провінції, Риму!...

Нехай це комусь там не подобається, нехай це на чийсь там думку позбавлене “наукового підложя”, а все ж таки існує багато даних, щоб твердити, що мешканці частини наших Карпат, отого Високого-Зеленого-Лісистого Бескиду, понад обидвома Черемошами й Прутом, над Путилівкою й Тисою, обабіч чорногірських верхів, — це кров від крові й кість від кости, — вітка великого, українського народу, а не якесь там відрубне від нього “плем’я”. Наші верховинці це вітка народу, яка захоронила й зберегла прикмети й властивості колишніх слов’яно-руських жителів просторих земель між Чорним Морем і болотами Полісся, Доном і Попрадом. Це одне відгалуження великого, лицарського українського народу, що завдяки специфічним умовам природи й життя, зберегло традиції предків, які, ходячи за плугом, держали на поготові меч, щоб боронити себе й свою країну від ворогів, яких ніколи не скупила їм доля. Як колись, ці над Чорним Морем і обабіч Дніпра, запосівши землі й живучи на них, обороняли їх від ворогів, так і їхні брати по крові й душі,

карпатські верховинці, здобувши гори, боронили їх перед “чужими зайдами”. Як предки не боялися бурхливих хвиль моря й часто голими руками здобували твердині Царгороду, так і верховинці не лякалися страхіть лісової пущі, ні дуків, що в ній “жили”, на дикого ж звір’я йшли з примітивною зброєю, а то й голіруч.

Одні й другі любили свободу й дорожили нею, до смерті мали погорду, за волю й справедливість готові були голови покласти.

Затримали й зберегли наші верховинці все те, що на інших землях України, під ворожим гнітом, частинно зникло, що вбила вікова панщина-кріпацтво, а підневільне життя зробило зі “славних батьків — правнуків поганих”. Зберегли наші верховинці те, що народів найдорожче-найцінніше: волелюбність, моральну тугість і фізичну твердість, силу духа й волі, високу національну свідомість і гордість, почуття людської гідності, рішучість і відвагу, завзяття й витривалість, палку любов рідної землі і всего, що своє, що рідне, пошану до минулого, до предківських традицій. Зберегли певність себе й невгнутість, віру в свої сили, як і віру в правду й красу життя. У вікових, лісових пушах Бескиду й у дрімучих скелях і нетрях Чорногори збереглися й давні вірування нашого народу в духи й надприродні сили, якими наситив безсмертний свій твір київський автор “Слова о полку Ігоревім”.

КОРОЛЬ-ГУЦУЛ

Життя й побут людей у Карпатах відмінні від побуту й життя українських людей на Поділлі, чи ще далі.

Гори — це країна вічності й безсмертності життя. Ніщо тут насправді не вмирає, не гине й не пропадає, і в забуття не йде. Минуле тісно пов'язане зі сучасним. Аж дивно, як у горах уся теперішність пересякла минулим, годі їх від себе відділити й неможливо знайти межі поміж ними. Коли якийсь віковий гуцул чи стара гуцулка оповідає про те, що діялося перед віками, то говорить так, якби воно було зовсім недавно. Коли хтось про Довбуша повістує, то так, наче б він от десь перед кількома роками жив, з легінями по горах ходив, ланів-зайдів карав і в Космачі, через невірну любовку, загинув.

По другім боці Черемошу, напроти села Бервінкови, тягнеться село-містечко Усте-Пutilів. Його назва пішла від річки Путилівки, що тут у Черемош вливається. Жило тут від давніх часів багато жидівських родин, що то “не орали й не сіяли”. Що-другий жидівський дім, то коршма чи, як казали, “пропінація”. В тих то пропінаціях пропивали гуцули свої маєтки.

Річка Путилівка випливає з далеких гір, аж десь там з-під гори, що називається Плоска. Понад Пути-

лівкою багато сіл, а між ними Киселиці, Сергії і Сторонець-Путилів. Понад Путилівку веде дорога на Плоску, а почерез неї в глибину Буковини. За Плоскою, на широкій долині, розложилось містечко Селятин, остання місцевість, де живе ще наші нарід, але вже всуміш з румунами чи, як там кажуть волохами.

Як відомо, в Сторонці-Путиловім народився, а пізніше й довгий час проживав наш гуцульський поет Осип Юрій Федькович. Там ще й донині його пам'ятають і про нього неодне оповідають Жив у Сторонці-Путиловім поміж двома війнами немолодий уже гуцул, Гордій Косован, який добре пам'ятав Осипа Юрія Федьковича. Батько оцього Гордія Косована приятелював колись із батьком Федьковича — “побратимами” були обидва.

Оце почав раз Косован про давнину Гуцульщини повістувати:

— Про давні часи хочете від мене почути... Що ж, я невчений, історії давніх часів не читав, розказувати можу вам лише те, що колись чув від свого покійного деді, а він чув від старого Федьковича, який жив он у тій каті, що вдолі стоїть. А був старий Федькович письменний, мандатором був. Любив він читати старі книги, яких у нього немало було, Оце він розказував моему дедеві, дедя мені, а тепер я вам розкажу про нашу гуцульську давнину:

Давно, дуже давно це було. Не було тоді в наших горах таких сіл, як нині, а були непрохідні ліси, повні дикої звірини. Долинами й збочами гір росли ліси, а верхами простягалися зелені полонини з буйними травами. На ті то полонини заходили навесні чужі люди здалеких сторін зі стадами овець і маржини. До осені перебували на полонинах, а потім забиралися в свої краї. Боялися тут у горах “посидком” жити... Дикої звірини боялись. Цей нарід не був войовничий, але боязкий, його люди хоч лякалися

дикої звірини, то самі були напівдики. Уміли лише випасати маржину і вівці, вовну прости й сукно ткати, ну й у флоєри і трембіти грати, а жили в хатах-колибах без вікон. На середині колиби горіла ватра, над якою підогрівали молоко, “гледжили” сир і робили бриндзю. Так воно було довгий-довгий час.

Аж рушили наші люди з долів у гори. Сьогодні воно легко сказати “перенестися” в гори... Є дороги, плаї й стежки, а тоді що? Самі ліси, ні доріг, ні стежок! Хочеш просунутись у гори, прорубуй топором собі дорогу, та й добре “сокотися”, а то дикий кіт тобі на голову скочить, або медвідь “помацає” тебе лапою так, що цілий рік меш чути, або таки на місці й уб’є...

Але ті наші люди, що вибралися з долів і пішли “завойовувати” гори були сильні, відважні, дуже завзяті та й витривалі. До того ще й мали над собою свого князя чи короля. Федькович казав, що це був король. Та чи був це князь, чи король — річ не в цьому. Але був він дуже розумний та сильний і нікого й нічого не боявся. І вмів, як це тепер у нас кажуть, дисципліну втримати.

Отож здобули вони під проводом короля майже всі гори й долини понад ріками й поточинами. Тут мали осісти й жити... Жити — легко сказати. Але як і чим жити? М’ясом лісової звірини? Ну, це якийсь час можна, а потому? Знав це все король, усе передумував і розмірковував. Закликав своїх старшин на “раду старшин” і нараджувався з ними.

Спалити й вирубати ліси так, щоб було де влітку маржину й вівці випасати, та ще й узимі сіном годувати, на те — не було ні сил, ні рук.

— Треба нам полонини здобути, — сказав король. — Завоювали ліси й гори, а тепер, хоч не хоч, треба завойовувати ще й полонини! — Але ж на полонини заходять чужинці, а вони з них добровільно не всуплять, — відозвався один зі старців.

— Я ж тому й кажу, що треба полонини силою здобути, завоювати! — відповів король. — Тепер зима, часу до весни маємо багато. Поки весна прийде, мусимо бути готові до війни з волохами. А як будуть полонини в наших руках, тоді сміло скажемо, що всі гори наші й можна буде в них жити в гаразді, — жити й біди не знати!

Одноголосно вирішила рада старших готувитися до війни. — Наші гори, ліси й ріки, тож і полонини мусять бути наші, — сказали собі. Пішла робота! Одні виготовлювали луки й стріли, інші рогатини, галябарди й важкі топори, а ще інші — приладдя до метання каміння — “метавки”... Навіть жінки й діти помагали чоловікам.

Перед весною все було готове. Король поділив своє військо на відділи під командою старих і досвідчених провідників.

Десь так коло св. Юрія виправив ті відділи в різні сторони гір. Один відділ пішов дорогою попри Надвірну, Зелену й Рафайлову, — другий понад Прут у Чорногору, ще інший понад Бистрець, понад Чорну Ріку й почерез Руський Діл до Копілашу, а далі Рікою й лісами у Чівчинські гори й полонини, один понад Білу Ріку, ген туди в Сарату й під Лустун, а поточинами на Дунаю і Штефульці... Сам же король на чолі найхоробріших піде горі Путилівкою.

Йде король понад Путилівку все вище й вище, аж дійшов до її джерел під горою Плоскою. Думав іти далше. Коли ж ні! На Плоскій росли тоді великі ліси, а в них найбільше було старезних буків. І от зайди, яких тут зібралося було багато, зарубали дальшу дорогу. Повалили буки, одного на одного, а самі поховалися за них зі сокирами, й хто лише туди наблизився, вони його сокирами! Обійти Плоску направо чи наліво, не можна, бо там такі ліси були, що від коли світ, там людська нога ще не була.

Король не хотів проливати людської крові. Подався назад долі Путилівкою, тоді пішов верхами ген аж до Сарати, а відтак полонинами й полонинами, дійшов до Копілаша. Йдучи збирав усі свої відділи, а дійшовши до Копілаша, почав із нього спускатися вниз. Зійшов на потік і пішов ним далше аж там, де нині Руська Поляна. Це його люди, що їх тут кількох залишилось, заложили оселю й назвали її Руською Полянною, бо була вона, як поляна в лісі: руська поляна серед чужини. Звідсіля подався Король річкою Тисою далше. Дійшов аж до Сиготу, а звідтам завернув Чорною Тисою й пішов вгору. Зайди втікали й кричали: "Гоци, гоци. йдуть!" Кричали й утікали, аж постолі губили. А раз утікши, боялися знову туди вертатися. Там постали потому великі наші села, а в них жили багаті люди, поки їх жиди не присіли... Наші люди живуть там і сьогодні. Найбільше гуцульське село по той бік Чорногори, Ясіння. Чому називали тоді наших людей "гоцями", того ніхто не знає. Цього не знав і старий Федькович, а лише казав, що воно так стоїть записане в старих книгах. Та й ще казав, що як був він на долах, то чув, що люди там не називають "горен" гуцулами, а кажуть "гоцул", "гоцули", ніби то від тої назви "гоци".

Король вийшов на гори, там, де тепер веде плай у село Яблоницю й чорногірським хребтом аж під Говерлю. Звідтам, почерез полонину Гаджину на Бистрець зійшов, а Бистремцем на Чорну Ріку й у Жаб'є.

Тут у Жаб'ю задумав осісти, ніби рахувати, хотів тут свою столицю мати. Насамперед мусів у своєму "королівстві" лад і порядок завести. Всюди там, де осіло трохи його людей, казав вибрати старшину. Потому закликав ту старшину до себе й наказав їй гостро втримувати порядок і бути справедливими для своїх людей, а людям наказав старшину шанувати й слухати.

Полонини пороздавав на вічну власність тим, хто

були найвідважніші й хоробрі та й розум у голові мали. Маржину і вівці казав поділити на всіх, а літом маржина й вівці паслися на полонинах. Власник полонини приймав на літо стільки маржини й овець, скільки на ній могло випастися, -- від овець і дійних коров нічого не брав від людей, але ще їм давав по кілька "міртухів" бриндзі. За ялову худобу люди йому платили, але не багато.

Все було гаразд: люди побудували собі хати й колешні для худоби, — розуміється, не хати, а курниці, щоб було де переспати й зиму презимувати, та щоб на голову не текло. Король сидів у Жаб'ю і накази давав. При ньому була якась сотня вибраних легінів, а наші люди мирно й супокійно жили в горах. Називали себе русинами, або руснаками, а так звичайно й попростому "горенами", або верховинцями. Але їхні сусіди, ба навіть такі самі, як вони, наші люди з долів, — казали, що це гуцули, чи там гоцули, мабуть від того чужого слова — "гоци"... Самі ж вони цього слова "гуцул" ніколи не любили й не люблять...

Аж тут якось раз донесли люди королеві, — а мав він усюди своїх людей, які були в нього його оком і вухом, — що на гори суне якась страшна ворожа сила... Куди вона перейде — кажуть — там уже навіть і трава не росте... Це якісь страшні люди — оті вороги, що вже наближаються до гір. Чутка про небезпеку від ворожої навали рознеслася блискавицею по всіх горах, у найменшу і найдальшу закутину дійшла...

Не ждуть люди, поки їх король покличе! Самі, хто яку зброю має, бере в руки й до Жаб'я поспішає. Ідуть і старі й молоді, а в їхніх очах завзяття: краще згинуть, як ворога в гори пустити! Ні, ні, не пустимо! — кричать і до свого короля послішають. А король уже добре знає, хто це той ворог, що гори знищити хоче так, як уже знищив "доли". Це татари. А йдуть

вони трьома шляхами: горі Прутом, туди, де Ворохта, — від Коломиї на Косів, і від Кут горі Черемошем.

Доносять йому його розвідчики, що найбільша навала йде на Кути, а звідси піде понад Черемош у гори.

Тому він ділить своїх людей на три частини й посилає проти татар. Сам із вибраними легіями йде Черемошем заступити дорогу тим татарам, що хочуть із Кут у гори просунутись. Коли король наближався до Сокільського, то татари вже були минули Кути.

Станув король під Сокільським і сказав:

— Дальше намає нам чого йти — тут під Сокільським будемо наших гір боронити. А тоді Черемош не плив так близько тої величезної кам'яної гори Сокільського, як нині пливе, а більше буковинським боком. Вийшов король із легіями на саму гору й казав приготувати якнайбільше величезних кам'яних брил. День і ніч працювали легіни.

Доволі — сказав король. Тепер нехай пробують татари в гори дістатися!

Рано — раненько доносять королеві, що татари вже йдуть — хмарою на гори сунуть.

Тільки порівнялись татари із Сокільським, а тут градом посипалося на них каміння: Одні легіни спускають каменюки, а другі засипують їх стрілами. А цільно стріляють... Внизу крик і вереск — уся долина над Черемошем покрита горами татарських трупів, багато їх забрав Черемош на свою воду й поніс долів. А тут усе нові й нові татарські сили лізуть. Кричать, падають, а по них свіжі відділи в гори пхаються і — гинуть...

Відступили на якийсь час татари назад... Це добре для легінів — можуть хоч трохи відпочити й нових сил набратися.

Другої днини нахлинула нова татарська хмара й пробувала продертись попід Сокільським.

Пробували татари буковинським боком дістатися в гори, але там наші так зарубали й дерев'ям завалили всі дороги й проходи, що татари мусіли відступити назад до Вижиці.

Ще пробували, почерез Косів, понад Рибницю в гори дістатись, але й там зарубаний прохід і сильна оборона. Тож усі свої сили пхають під Сокільське. Але ж тут сам король на чолі найхоробріших легінів стоїть. Летить з гори каміння, свистять кулі... До пізнього вечора йшов завзятий бій. Черемош то червонів від татарської крові, то чорнів від татарських трупів. Вечором, ці з татарів, що ще живі були, відступили, — залишилися під Сокільським тільки трупи. Королеві легіні раді, — грають, співають.

Але король не радіє, а думу думає... Татари мабуть уже втретє не пробуватимуть попід Сокільське в гори йти, але, що буде, як вони вдарять з боку, або ззаду, на нього? Може ні, бо мусіли б над Рибницю дістатись, а звідтам почерез Бабин на Сокільське. А там його вояки стоять і в Бабин татар не пустять... Але почерез Розтоки можуть зайти на Сокільське і з лівого боку на нього вдарити.

Посилає один відділ легінів, почерез верхи, в Росток. Каже їм, — якщо там покажуться татари, щоб стрілами їх стримували та його про їхній наступ зараз повідомили... Пішли легіні, решта ж лягла спати — спочивають. Тільки королеві не спиться...

Ще сонце не було зійшло, а вже прибігає гінець і доносить, що татари, як фої та листу в Росток. Із ними ведуть наші кривавий бій. — Тоді каже король своїм легіням зійти з Сокільського й веде їх у сторону, звідки можна сподіватися татарського нападу. Відійшли зі Сокільського зі сто-двісті кроків униз, де ріс великий ліс, а нижче невеликий потік плив. — Тут казав король рубати ліс і валити дерева, одне дерево почерез друге. Небагато того ліса легіні зрубали, аж тут біжать з Росток легіні — пору-

бані й покалічені й кажуть, що з усіх легінів, висланих у Росток проти татар, лише вони два живі залишились, а всі інші погинули... Але, дорого, дуже дорого, своє життя продали...

Смутком покритося королеве обличчя... Жаль йому стало хоробрих вояків... Каже далі стинати дерева й нагнать легінів до роботи... Там же немає вже кому стримувати татар — вони скоро сюди надійдуть...

По якомусь часі вже було чути татарські крики й гайдакання. Король каже легіням ховатися поза дерева, бо знає добре, що татари посиплять по них стрілами з луків. Бити татарву каже шойно тоді, коли вона вже зовсім близько буде...

Підійшли татари, засвистіли їхні стріли. Стріляють так густо, що стріли сонце заступають. Але стріли шкоди нашим не роблять, — їх дерева закривають. Тоді татари пробують лізти на повалені дерева. І, тепер починається для легінів робота... Б'ють татарву, чим можуть — б'ють і рубають... А татарва лізе й лізе, кінця їй не видно... Та все ж таки до самого вечора не могли татари прорвати залізного ланцюга бойових легінів. Уночі дали татари нашим спокій...

Але ж другої днини, від самого ранку, поновили свої наступи. Ой, гарячо, гарячо було нашим легіням. Десь коло полудня бій втих. Видно татари вже геть знемоглися. А може відступають? Так думають легіні... Але король інакше думає.. Мабуть татари підтягають свіжі сили...

Король каже кільком стерегти проходів, а іншим наказує підкріпити свої сили їжою й йти спати. Цього й не треба було легіням двічі казати...

До вечора татари не наступали. Ніч теж була спокійна — легіні могли добре виспатися. А вранці, скоро світ, почалося пекло. Сараною налетіли татари, по своїх трулах перейшли, та кинулися на хоробре

королеве військо. Це вже не бій був, а січа й різня. Де була зелена трава, там вона від крові геть почервоніла. До полудня тривала ця різанина. У полудне вже тільки мала горстка легінів з королем на чолі билася з татарами. Але й татарви теж уже не багато було. Та все ж таки їх багато більше, ніж наших і все наступають і наступають... Упав король, а його привалили своїми трупами вірні легіні. Над вечір стало зовсім тихо... Ні один легінь уже не жив. Усі полягли в обороні рідних гір. Геройські боронили їх і — оборонили... Хоч татари й перемогли, але їх так багато впало, що вже не було кому й з чим у гори пхатися. Ці ж, хто ще в живих були залишилися, завернулися назад у свої азійські степи.

Прийшли на Сокільське ті легіні, що дорогу татарам над Рибницею заступали. Станули над трупами товаришів... А як зійшов місяць і освітив побоєвище, почали поміж трупами короля шукати. Довго шукали та вкінці найшли. Він ще дихав — живий ще був. Тихим голосом промовив до найстаршого з вояків:

— Підійди до мене ближче, нахилися... Отут, у чересі, великий ключ, витягни його. Це ключ від великих комор, що під горою Сокільським. Відчиниш ключем камінні двері й скажеш туди занести всі ці трупи. Мене теж туди занесіть... Там я буду разом зі своїми легінями спати... А як прийде слушний час і настане велика потреба, я встану! І легіні мої встануть! І повстане весь народ! А як уже всіх нас туди позаносите, тоді зачини двері, а ключ укин' у Черемош, там де вода найглибша. А пам'ятай і другим скажи, що колись я й мої легіні, встанемо! — Це сказав і сконав...

І досі, під Сокільським Король-Гуцул зі своїми легінями спочиває — спить... Слушного часу дожидає...

Отак оповідав колись моему дедеві старий Федькович, а дедя переповів мені...

На закінчення своєї розповіді сказав Гордій:

“Сидит поте на вороте, на вітер си здуло,

Я бих цисе не говорив, ек би так не було...” --

А воно цесе, що я вам сегони розповів, так колись на правду було! Молодий Федькович написав вірш: “Король Гуцул”. Я часто кажу своєму синкові читати мені його вголос.

На кінці того вірша написано, що той Король Гуцул, що під Сокільським спить, колись таки напевно встане...

“А як встане, то вже встане

І поборе руську долю ту погану!”

-- Так написав Федькович... Дай же Боже, щоб воно колись так сталось, щоб Король Гуцул із своїми легіями встав!

— Дай Боже! Дай Боже! -- сказали всі, й подякували Гордієві Косованові за його “файну” розповідь, розійшлися до своїх домів у Сторонці-Путиловім...

СТАРОВІЧЧИНА

Пішла чутка Розтоками: старий Дудар умирати збирається. Щож, це й не дивно, віджив своє, пора попрощатись із цим світом. Усе своє життя провів на ногах — перейшов усі наші гори здовж і впоперек, — перейшов їх не раз і не два. А тепер піде в ту далекую дорогу, з якої нікому немає повороту.

Була неділя. Хата Дударя повна людей. Посходилися розточани попрощатися з ним. А може він їм на відхідне ще щось розповість, як бувало нераз “всечіну” розказував?

Дудар лежить на постелі голову підпер правою рукою, в лівій тримає люльку. Покурює, пускає сивий димок, усміхається мило до людей, видно рад, що не забули за нього, прийшли відвідати його, попрощатися з ним. А якже, вони попрощають його, а він їх і розійдуться, щоб ніколи вже разом не зійтися. Навіки розійдуться і ніколи на цьому світі не побачуться.

Потягнув Дудар димку з люльки, потягнув раз і другий, повів очима по хаті, по газдах і по газдинях, а тоді заговорив:

— Газдики годні, газдиньки пишні, декувать вам за ваш прихід, тай Господеві нашему декувать, що дозволив нам бачитися і говорити зі собою. Хто

знає, чи ще коли побачимось, чи зберемось разом отак, ек сьогодні? Либонь, що ні... Дудар відійде далеко-далеко й ніколи не ме д'вам говорити й повістувати про давнє, про нашу старовіччину. Але сьогодні на відхіднє, скаже вам Дудар щось таке, що мусите в темці задержати та дітям і внукам своїм передати. Про старовіччину розкажет вам сьогодні старий Дудар. А ви слухайте й затемте цисє собі:

— Щож це та старовіччина — наша старовіччина? Вона, — це те все, що колись було, що діялось, чим жили наші предки, а пам'ять про неї заховалася по нинішні часи тут, у наших горах, у людських душах і серцях, бо її передавали діди й батьки внукам-дітям, а ті зберігали їх і дальшим потомкам, нащадкам для зберігання передавали...

Колись давно, дуже давно, ще тоді, коли в нашій Бескиді людей зовсім не було, лиш буйні ліси були, а дерева до небес пнялися, в лісах дикі звірі ревіли й дикі ріки водами греміли, вірли понад Чорного-рами літали, на полонинах олені й сарни випасалися, тоді то, в ті давні часи, предки, пращурі наших пізніших верховинців, жили далеко-далеко від гір, не знали навіть, що це таке гори.

Вони жили на просторих рівнинах, степах, яким краю не видно було.

Земля там була дуже родюча, плодюча, сонце сипало на неї тепле проміння увесь рік — зими там ніхто не знав. І добре, вигідно й безжурно жилося там людям, нашим предкам.

А панував над ними Князь. Дивний він був. Не задовольявся тим, що мав, що Господь йому дав. Хотів бути багатшим, сильнішим, могутнішим від інших князів і королів.

Довідався про це арідник, отой щезник над щезниками, рахувати найстарший над чортами. Йде він

до Князя, починає піддобрюватися йому і підлабузнюватися д'ньому.

Князь розповів йому все те, про що думав і що хотів би мати. Вислухав його арідник, а тоді сказав:

— Добре, я зроблю все так, як ти собі, Князю, бажаєш, але ти мусиш записати мені свою душу й у всьому слухати мене.

Не дав йому Князь зараз своєї відповіді, казав прийти до себе через три дні, бо він мусить надуматися, що йому робити.

Минули три дні, стає арідник перед Князем, у три погібелі перед ним схиляється, до самої землі кланяється, лукаво підсміхається.

А князь каже:

— Надумався я, маєш мою душу, але гляди, щоб був я багатшим, сильнішим і могутнішим понад усіма володарями землі.

І сталося так, як цього бажав собі Князь — арідник додержав свого слова. Але арідник не задоволься цим. Він хотів дістати в свої руки ще й усіх його підданих. Ось що зробив він: напустив на країну голод. Настало дуже гаряче літо, сонце спалило все, що було засіяне й посаджене, ні краплини дощу не впало на спалену сонцем землю. Настав голод.

Тоді то дав арідник Князеві раду вимордувати всіх старих людей в країні, бо вони — як казав — нічого не роблять, тільки даром з'їдають хліб, якого щораз менше в краю — з них жодної користі немає.

Арідник знав добре, чому таку раду давав князеві: не стане старих, забракне науки, яку давали молодим, а тоді він зробить з молодими все, що захоче, не буде ж кому повчати їх, як у світі в згоді, зі заповідями Божими, жити. Вони почнуть тоді жити так, як цього він, арідник, захоче.

Послухав князь поради арідника, видав наказ повбивати всіх старців.

Наказ мусів бути виконаний. Вимордували старців,

залишилися самі молоді. Але, один старець, може найстарший віком, залишився при житті...

От десь там на березі широкої й глибокої ріки, серед густого саду, в якому було багато овочевих дерев, а вище нього вгиналися під тягарем грон виноградні лози й цвіли увесь Божий рік запашні, барвисті квіти, стояла загорода багатого газди, що йому Лаврентій було на ім'я. Мав він сімох синів і сім доньок, сімох зятів і сім невісток. А внуків і правнуків було в нього стільки, що й рахунку їм не знав.

Оце, почувши наказ Князя помордувати старців, зійшлися разом сини й зяті, доньки й невістки старого Лаврентія — зійшлися і стали раду радити, що їм зі старим дедем робити? Вбити його? Ні! Цього вони не зроблять! Самі його не вб'ють і нікому вбити не дадуть!

Високо в березі над рікою в скалі була глибока печера — доступ до неї був дуже важкий. В оцю то печеру завели старого Лаврентія — там він жив — сини й доньки ділилися з ним останнім куском хліба.

А голод лютував у країні нерозумного Князя. Оце голод загрожує вже й дітям Лаврентія. А було це якраз під весну... За зиму поїли люди все, що в них було. Прийшла весна, нема що в землю кинути, ні посіяти, ні посадити. Прикликає Лаврентій до себе найстаршого сина й каже йому:

— Піди-ко ген туди, подальше від ріки, там найдеш стару, забуту людьми колешню, вона покрита пшеничними сніпками. Здери ті сніпки й перемолоти їх, у них залишилося багато зерна ярої пшениці — посій їх. А дальше у видолинку найдеш дике просо. Зіжни його й вимолоти, а потому посій. Вийди вище виноградника, копай там, а натрапиш на джерело з водою, пусти ту воду на виноградник. У лугах над рікою найдеш дикі кози — полови їх і будеш мати від них молоко для дітей.

Послухав син старого батька. Тоді, коли голодова

смерть покотом клала людей, у родині Лаврентія голоду не було...

Але Лаврентій знав наперед, що може прийти, яке нещастя може впасти на його родину...

Кличе знову найстаршого сина й говорить йому:

— Слухай сину, що тобі казатиму: голод не грозить вам, це правда. Але інша гроза зависла над вашими головами. Довідаються голодні в краю, що в вас є харчі, нападуть на вас, заберуть усе, що з їжі найдуть, а вас помордують. Мусите опустити цю нещасну країну, що нею не князь, а лютий аридник править і керує. Не думайте багато й не нараджуйтеся довго, а чимскоріш готовтеся до далекої дороги; підете туди, куди я вам скажу та зайдете туди, куди заведуть вас мої слова-поради...

— А ти, дедю? — запитав син.

— Я? Що ж, я старий уже й ноги у мене слабі, а дорога, якою вам іти, далека й не легка. Я був би для вас тільки тягарем і завадою — я залишуся тут. — Так відповів дедя синові.

— О, ні! ні! — Не залишимо тебе дедю тут самого! Ти ж нераз повчав нас, що хто старині не шанує, того Бог карає, той щастя не має. А тягарем, ні завадою, нам ти не будеш. Треба буде, то на руках тебе нестимемо. Не завадою, а провідником нам будеш. Чи ж ми не знаємо того, що корисніша старого порада, ніж молодого робота? Ні, ні, дедю, не залишимо тебе тут самого, а візьмемо тебе зі собою! Куди ми, туди й ти! — отак сказав син.

На це нічого не відповів старий Лаврентій, тільки всміхнувся.

Незабаром після цієї розмови, одної темної ночі, коли вся нещасна країна спала, вирушили сини, зяті, доньки й невістки, внуки й правнуки Лаврентія в далеку дорогу, пустилися в невідомий світ. З ними, на самому переді, Лаврентій. Він показував дорогу — був провідником.

Мандрували горі ріками, проти води йшли, бо так провадив їх старий дедя. Йшли, мало й спочивали, щоб усе даліше й даліше від країни голоду відбитися.

Жили в злагоді й згоді та любові, одні одним допомагали, одні за одними скочили б у ватру. Велика любов була між ними.

А старого дедю всі дуже любили й шанували, в усьому слухали його й засягали в нього поради, що і як робити, як вести життя, як себе поводити.

Бачили й чули все це його внуки й правнуки й учились від своїх батьків, як належить слухати й шанувати стариню, а разом із цим привчались любити й цінити старовину — старовіччину.

Але прийшла вкінці смерть по Лаврентія — сказала, що досить уже набувся на цьому світі, прийшов час попрощати його. Перед його смертю зійшовся в нього весь його рід. Голосно, щоб усі чули сказав він:

— Діти мої, внуки й правнуки, слухайте, що вам сьогодні скажу, слухайте й затямте собі це: прийшла пора покинути мені вас, розійтися з вами навіки. Я умру, а ви будете жити. Добре життя матимете. Але лишень тоді, коли не забудете всього того чого я вас навчав, шануватимете мене й по смерті так, як шанували й слухали за життя. Шануйте й сокотіть старовіччину, дбайте, щоб вона вічно жила з вами. Знайте й пам'ятайте: як дерева землі держаться своїм корінням, отак і люди держаться своєю старовиною — старовіччиною, пам'ятають про неї і пошанівком оточують те, що здавен-давна було й на покоління перейшло.

Як дерева без коріння гинуть, усихають, а вітер розносить сухе гілля світами, отак і люди без пошанівку до своєї старовіччини пропасти й загинути мусять, або потонуть у чужих морях і сліду по собі не залишать.

Мої слова до вас: шануйте й сокотіть її.

Пам'ятайте: Поки старовіччина жити буде між вами, поти й вашого життя. Не стане старовіччини — не стане й вас!

Це були останні слова старого Лаврентія. Ще тої зараз ночі він помер.

Похований на верху отої високої кичері напроти Устерік.

Оце вам, газдики чесні й газдиньки намальовані, останнє повістуння старого Дударя. Закінчив Дудар.

Довго ще гуторили газди й газдині в його хаті. Якось не легко було їм розходитися з ним. Та вкінці треба було прашати старого. Пращали його й потішали, що буде ще жити, що смерть ще далеко від нього... На це він лише всміхався й сивою головою покинував...

А рано дзвонили вже йому дзвони — сповіщали горам смерть Дударя.

Хрестилися розтічани, чуючи голос дзвонів, — "Царство небесне Дудареві", — говорили...

ПІП ІВАН

Дошева, захмарена й заплакана осінь зависла над славним гуцульським селом, Головами, під Скуповою полониною.

Багачка Марійка, жінка Микули Янушевського запросила до себе прядільниць. Є тут усі сусідки, а між ними й стара Пруниха з Оборотного.

Працюють жіночі руки, крутяться веретена, але й язики не дармують. Про "всечину" говорять "челідь" має про що говорити.

Сусідка, Магличова Гафія, просить Пруниху розповісти щось про давні часи в горах, вона ж так "файно" вміє повістувати. Призадумалася Пруниха, наклала у люльку "тітінцю", закурила, а тоді почала повістувати:

- - Давно, дуже давно, це було. Ніхто вже сьогодні цього не пам'ятає. Поміж селами Тюдевом і Розтоками, над Черемошем, серед густого лісу, стояв двіргражда могутнього й славного пана Іванка. Славен був пан Іванко не лише на всі гори, слава про нього "гула" й по долах ген туди де Снятин і Городенка, розходилася й по Буковині. Славен був пан Іванко не так своїм багатством, якого не поскупив йому Бог, а найбільше славився він лицарськістю своєю, мужністю й героїзмом, характерністю, ненавистю до ворогів і добротою та любов'ю для своїх.

Багато слуг було в нього, а ще більше легінів-вояків, які були такі ж, як і їхній пан, відважні й завзяті, перед ворогом не “шпасували”, у бій, як на весілля йшли, ворога у пень рубали, про себе не дбали. “Або пан — або пропав” — казали.

Пішла по горах чутка: Чорною хмарою налетів на руську землю лютий ворог — завоювати хоче весь наш край. Нищить і плюндрує нашу землю, людей, одних рубає, других у неволю-ясир забирає.

Зачув це пан Іванко, серце в нього б’ється. кров’ю з жалю-болю обливається. Відсіч треба ворогові дати! За кров, за пожежі сторицею йому відплатити!

На легінів воїнів своїх гукнув, у похід на ворога ладитися каже.

День, два — легіні готові. Іржать коні, брязчить зброя, блищать у сонці мечі й шоломи на головах воїнів.

Усе до походу готове. Нема ще тільки пана Іванка. Пан Іванко в тереми зайшов. Пращає свою матір і дружину — Катерину. Дві вони в нього, як двоє очей у голові.

Катерина, ... красуня на всі гори. А щоб і весь світ перейти, другої такої як жінка пана Іванка, не найти.

Вона, як маків цвіт, пишна та гожа, як у городі рожа, личка в неї рум’яненькі, очі — ясні зірки вночі, зубки — перли, усточка — платки розквітлої рожі, руки як крильця у пташки, ніженьки — два весельця в човенці.

Про її красу можна б співати словами “Соломонової” “Тісні-Пісень”:

“Лиця в тебе дві половинки яблука-гранати
Серпанком окриті.

Зубки в тебе мов овець ботей,

Що з гурту виходить.”

“Бедра в тебе повнокруглі

Неначе намисто.

Лоно в тебе — чаша джерела
Повна вина запашного.
Стан у тебе — сніп пшениці,
Кругом крином вбраний...
Персики твої,
Наче двійко молоденьких
близнят в олениці,
що серед лілей пасуться..."

Катеринка, та вояцька слава, — оце й був увесь світ пана Іванка. Другого світу він не знав і знати не хотів. І Катеринка нічого й нікого не бачила поза своїм Іванком.

А мати? Для неї син Іванко був усім. Він для неї сонечком уднину, місяченьком уночі. Гордилася мати сином і його лицарською славою. Але, так, як любила мати сина, так, а може ще й більше, ненавиділа невістку, Катерину. За її пишну вроду й за велику любов сина до неї.

А цього син Іванко не знав. Знала тільки Катеринка, та вона мовчала, про це Іванкові не казала.

Поїхав пан Іванко — і, як у пісні про нього співається — "лишив жінку Катеринку та на матір свою"...

Довга й затяжна була війна... Не легко було перемогти й прогнати ворога. Іванкова мати так, як прирекла, посилає йому вістки з дому — та все погані, недобрі. А все про Катеринку. Катеринка, начебто, забула вже свого Іванка, любчика найшла собі, господарством зовсім не турбується, слуг повідганяла, коровки похуділи й помарніли, волики поздижали, коники самопас ходять, поживи собі шукають.

Хмуристь Іванко чоло на ці сумні вістки, щоразто сильніше затискає меч в руці, та кінця війни дожидає.

А Катеринка? Їй немає життя зі свекрухою. Ні одного доброго слова не чує від неї тільки лайки, прокльони й слова, що серце ножем крають. Шукає Катеринка розради в праці. Від світанку до пізньої

ночі доглядає господарки й слуг. Вернеться Іванко, хай побачить, що дружина даром не сиділа.

Йде горами чутка: Наші перемогли ворога, прогнало його геть із нашої землі. З великою славою вертається пан Іванко зі своїми легіями-вояками. Дуже вславився він лицарськістю й відвагою.

Зачуває це Катеринка. Сама не знає, що з нею діється. Радіє й плаче, а свекруха вовком на неї глядить. Та Катеринка на це не зважає.

— О, Боже, Іванко мій вертає! Побачу свого Іванка й покажу йому його газдівство, покажу, що добре про нього дбала й не одне придбала. О, маю я чим похвалитися перед Іванком! — отак сама собі говорить Катеринка й у кожний куток заглядає, слуг до праці підганяє. А сама місця собі не находить. І сон її не береться. Що хвилини на горбок біжить. Звідтіля видно дорогу з Кутів.

І одного ранку, ось там, там далеко на обрію блистять у сонці шоломи. Це її Іванко з легіями. Он він попереду всіх на вороному коні!

Збігає Катеринка з грунтя, біжить на шлях. Ось, ось, привітає свого Іванка, на шию йому кинеться, а він міцно-міцно пригорне її до себе. З відвертими раменами дожидає Катеринка на шляху свого Іванка.

Ось він уже тут. Катеринка прискакує до вороного, рукою за стремено бере.

— Іванку мій! — кричить. . . Іванку!

А Іванко? Ні слова від нього. Замість слова, підіймає вгору важкий і гострий меч. Котиться на дорогу голова Катеринки, зрубана тим мечем. Остовпіли Іванкові легіні. Нерозуміють, що сталося з їхнім паном Іванком. А він засунув закривавлений меч у піхву, на дорогу й не глянув.

Заїжджає Іванко до свого двору. На воротах слуги. Усі вони тут так, як їх, на війну йдучи, залишив. Здорові, з рум'яними обличчями, в новій одежі, добре відгодовані й задоволені.

Зіскочив з коня, пішов оглянути господарство. "Кошери" повні маржини. Корови й воли випашені й ситі, шерсть на них вилискує. І більше ще худоби, як колись було.

А коники? Хоч зараз на них сідай і на ворога вирушай! Куди не глянути, всюди видно газдівську руку й дбайливе око. А матір? Ось вона там, на рундуку, ні жива, ні мертва. Слова до сина промовити не може.

Вийняв Іванко меч із піхви, до матері підходить, мовчки до неї наближається, ні словом не відзивається. Підносить угору важкий, гострий меч і на голову матері його опускає. Тоді кидає його геть від себе. Очима, кров'ю набіглими, глядить на своїх легінів і слуг. Дає знак рукою, щоб геть ішли. А сам він, наче п'яний, непевними кроками ступає. У гори йде. Куди? Цього він не знає. Йде, куди несуть очі. Далі й далі від місця, де провів разом із коханою Катеринкою стільки щасливих, безхмарних, соняшних днів і років. Дальше від місця, де поповнив подвійне душегубство.

Все залишив, усього відрікся, про все забув.

Його слуги розбіглися, люди розграбили багатство, а легіні-воляки найшли собі іншого пана.

Бур'яном і хабаззям заросло місце, де стояв колись пишний двір пана Іванка. Забуттям покрив час усе, що було й діялося тут колись.

Були такі, що говорили, наче б то на цьому місці чути по ночах плач і ридання. Казали, що це плакала Катеринка й заводила її свекруха, Іванкова мати...

Як і де перебував Іванко гірські зими, цього не знав ніхто. Але казали, що на одному місці не міг усидіти, завжди якась несамовита й непереможна сила гнала його перед себе.

Тікав від людей і звірів, а люди й звірі тікали від нього.

Приляг раз Іванко під старою, мохом порослою ялицею, але не міг заснути. А ніч ясна, місячна й зо-

ряна. Тиха, благословенна карпатська ніч. Для людей, не для Іванка...

Лежить Іванко під старою ялицею. Аж чує якийсь шум понад собою. Дивується, звідкіль міг той шум узятися? Вітру ж зовсім немає. Нараз бачить: летять дві, великі, чорні птахи. Це вони роблять шум своїми крилами.

Сіли якраз на цю ялицю, під якою лежав Іванко. Починають птахи говорити. Говорять людською, нашою мовою. Спершу розповів один одному, що бачили й чули, над горами літаючи.

Один із них каже:

— Нераз бачив я отого нещасного, колишнього пана Іванка, як він по горах, лісах і вертепах блукає. Колись могутній пан і славний лицар. А нині? Гірш старця. Жаль мені його.

На це другий птах:

— Гляди, та ж той Іванко ось тут під ялицею лежить, мабуть спить.

— Так, так, — це він, Іванко, на хвилинку вснув, а там знову встане й піде по горах-лісах блукати.

— І немає вже для нього порятунку, до смерти з п'ятном душогуба по світу блукатиме?

— Є, є ще порятунок для нещасного, є. — відповідає перший.

— А який? — питає другий.

— Оце, якби він у тому озері, що за горою, по ту сторону Чорногори, за верхом, що другий по Говерлі, дванадцять разів до-схід сонця скупався...

- - Та, якже ж у ньому скупатися, коли там злющий водяник сидить і зразу тягне кожного, хто скочить у озеро, на дно та зі своїх рук не випускає? А ночами в тому озері купаються мавки...

— На водяника є рада, а мавки якраз перед сходом сонця вискакують з озера й зникають у лісній гушавині. Треба, щоб Іванко, як тільки побачить во-

дяника, покропив його свяченою водою, так тоді він уже не потягне його на дно.

— Добре, але як йому дістати свяченої води, він же сторонить від сіл і церков, від людей і священників?

— Ну, це він легко може зробити на Відорші (Йордан). Треба йому піти на Черемош і, як священник, той із Ільці, посвятить воду в річці, зачерпнути її, й уже буде в нього свячена вода на водяника...

— Але ж там над озером багато всіляких поганих духів, вони не допустять його до озера!..

— На духів мусить він мати, посвячену в бечкову (провідну) неділю, лозину. Нею віджене від себе злих духів.

— А якже йому цю свячену лозу-бечку дістати?

— Як стане на стежці, що веде з Ілецької церкви в Кривополе, в бечкову неділю після Служби Божої, то тією стежкою надійде білява дівчина й дасть йому посвячену бечку... Та це не все ще... Той нещасний Іванко мусить піти потому в Чорногорі. Там під верхом, напроти озера, лежить каміння, що колись скотилося з верху гори. Все те каміння мусів би винести назад на верх. А, винісши каміння на верх, мусів би двадцять днів говіти й бити поклони. За кожним поклоном битися в груди й говорити:

“Боже, милостив будь мені грішному,

Боже, помилуй і очисти від гріхів мене грішного,

Тяжко согрівив перед Тобою, прости мені

[Господи

Та й на цьому не кінець! Мусить ще відбути далеку-далеку подорож. Зайти у велике місто над великою рікою. Місто це — Київ, називається. Там мусить стати ченцем-монахом. Щойно тоді очиститься його душа від тяжкого гріха — від душегубства.

Це сказавши, птах злопотів крилами й відлетів. За ним полетів і другий.

Все це, що говорили птахи, чув Іванко добре й виразно. Чув і затамив собі.

Стара Пруниха, витрусила люльку, набила її тютюном і продовжувала своє оповідання:

— Ждав Іванко Відорші. Діждався. Ішов верхами й лісами та зійшов над Черемош. Став там, де сьогодні Сухарівська бер. Сховався в ліску й жде. Чує, ударили їмецькі дзвони. Глядить і бачить: іде священник, ідуть люди з хоругвами, з трійцями й глеками. Он вони вже над рікою, священник святить воду. Посвятив. Іванко бігом до ріки, зачерпнув із неї води в бордюжок, що зладив його зі сарнячої шкіри. Має вже свячену воду. Тепер дожидає весни, бечкової неділі.

За шуміли ліси-бори, пригріло сонечко, заграли ріки й потоки.

У бечкову неділю засів Іванко на стежці, що з їлицької церкви в Кривополе веде.

Аж бачить: іде стежкою білява дівчина, несе кілька бечок. Побачила на стежці Іванка, підходить до нього й усміхається. Ударяє його злегка бечкою по плечах і каже:

— Не я б'ю, бечка б'є, за тиждень Великдень.

Це сказала й подала одну бечку Іванкові.

— Візьміть, у мене їх кілька, а у вас, як бачу, ні одної. — сказала й пішла в Кривополе.

Іванко має вже з чим іти до озера. Далеко було ще до ранку, щойно почало рожевітись над Черемошем, а Іванко вже над озером.

Якраз тоді вискакували мавки з води й зникали в лісах.

Хоче Іванко наблизитися до озера, а тут його щось не пускає, не дає йому й кроку поступити.

“Ага” — подумав — “Це ті злі, погані духи не пускають мене до озера”. Махає кругом себе свяченою бечкою, відганяє злих духів. І ось він уже в озері. У правій руці в нього бордюжок зі свяченою водою.

Не встиг зануритися по шию в воду, як уже водяник простягає свої страшні руки до нього, хоче зловити за плечі й потягнути в глибину. Тоді Іванко лле свя-

чену воду з бордюга на голову водяника... Страшним, несамовитим голосом закричав, заревів водяник і шубовсть у воду, наче б його тут і не було.

Так то Іванко провів над тим озером дванадцять днів, — дванадцять разів купався в його воді.

Після дванадцяти днів іде в Чорногору, йде під той верх, що під ним лежить каміння. Починає виносити його на гору. О, не легка це була праця. Каміння велике й важке, а гора висока й стрімка. До самої осені носив те каміння. А коли перший сніг забілів на верхах Чорногори, Іванкова робота закінчилася. Все каміння було на верху гори. Воно, те каміння, лежить там і досі.

Та цього ще замало було. Мав дванадцять днів говіти, бити поклони й молитися, просити Господа, щоб “знев” із нього великий і тяжкий гріх...

Чорногорами потому пішов. Перейшов усі гори, полонини й ліси та зійшов на доли.

Жебраком ішов селами й полями. Жив цим, що дали добрі люди...

— Усі ми знаємо отой гордопишний, другий після Говерлі верх Чорногори, якого назвали “Піп-Іваном”. — продовжувала Пруниха своє оповідання. — Але звідкіля пішла ця назва, цього сьогодні ніхто сказати не вміє. Та й ще знають усі “горени”, що ніде в Святоіванську ніч не цвіте папороть, а на Піп-Івані вона зацвітає. Лише не всякому дано дістати цю папороть у руки. Та й ніде нема такого, на всі болі й рани, помічного зілля й коріння як там, на тому Піп-Івані.

А чому воно так, цього теж сьогодні ніхто вже не знає.

А стара Пруниха таки щось трохи про це знає, і вам сказати децю про це може...

— Ото, газдиньки мої годні та пишні, треба вам знати “оцисе”:

Колишній пан Іванко покинув гори й подався ген далеко-калеко. Казали ті, що це знали, — Іванко зай-

шов аж у далеке й велике місто, — в сам Київ. А там, треба вам знати, було сорок-сорока церков, а всі покриті золотою бляхою. Та й усередині в усіх тих церквах від золота й срібла аж “капало”. Дуже побожні люди жили в тому Києві, а говорили отакою мовою, якою й ми говоримо. Наші, рахувати, люди там жили та й і сьогодні ще там живуть.

Про церкви в Києві я вам казала. Ото ж тих церков було там дуже багато. А було й багато монастирів, у яких жили, й час на молитвах проводили, монахи. Між тими монастирями був найславніший, був і є досі, монастир, що називається Печерська Лавра, а в ній тисяча, або й більше, хто це може знати, побожних монахів.

До отої-то Печерської Лаври зайшов Іванко. Монахом став. Довго, чи не довго, був він у тому великому й славному монастирі, але по якомусь часі залишив його. Мусів залишити. Туга за горами розпаленим залізом пекла його, не переставала пекти ні вдень, ні вночі. Душа рвалася до рідних гір, серце плакало за ними.

Попращав Іванко монастир і Київ, “роздекувався” з монахами, які полюбили були його як рідного брата й вибрався в поворотну дорогу - - до своїх рідних гір. Радіє, що їх ще побачить, що серед них закінчить своє важке життя.

Як і куди йшов із Києва в Карпати, того вам не скажу й не можу сказати. Але таки зайшов у свої любі гори.

А де найшов для себе осідок у Карпатах? Отам, де нині --- Піп-Іван.

Там він осів, там жив, там і своє життя закінчив, там і досі його кости спочивають.

Подумайте тільки: жити на верху, який вічно хмарами покритий, буйними вітрами колиханий, дощами митий, бурями чесаний! Так літом. А зимою? Та ж

на Піп-Івані ніколи ще не станула людська нога зибою! А Іванко жив там і влітку й узимку.

Як і чим видовбав собі печеру в скелі, того ніхто не знав. Але така печера там була, й у ній жив Іванко. Літом годували його гори тим, що самі мали. А зимою жив він тим, що літом придбав.

Увесь час проводив на молитвах. Жив із Богом і Бог був з ним. Як довго він там жив і скільки було йому років як умер, ніхто того не знав — того й я не знаю. Людей він уникав, сторонив від усіх. А зрештою, хто ж із людей туди, аж на верхи, заходив?

Ось, десь часом, вівчарі бачили його, або ці, що перед святим Іваном заходили на верхи шукати зілля й коріння.

Бачили старого, з довгою по коліна бородою, у чорній, чорним ремнем підперезаній, рясі, “попа”.

“Поном Іваном” називали його.

Минав рік за роком. Кожного літа завжди хтось бачив здалеку “попа Івана”. Та наблизитись до нього, ніхто не наважувався, не смів.

А згодом уже ніхто його й не стрічав і не бачив. Подумали: помер старий “піп Іван”.

А він таки справді вмер. Перестало битися його серце, те серце, що колись уміло любити й ненавидіти, та з любови й ненависти казало поповнити душегубство.

Були такі цікаві, які хотіли побачити, де спочив навіки “піп Іван”. Але місця його спочинку нікому не вдалося найти. Мабуть спочив він у цій печері, де й жив. Але ж тієї печери не бачив ніхто за його життя, не бачив і після його смерті.

Тільки й пам’яті по ньому залишилося, що назва гори — “Піп Іван”. А чи знає хто сьогодні, звідки пішла ця назва? Ні, ніхто не знає. А назва ця від пана Іванка — пізнішого “попа Івана”. За його життя говорили: “гора попа Івана”, після ж його смерті кажуть “Піп-Іван”.

Оце, людоньки добрі, стара Пруниха що знала, те вам і розказала. А ви хоч вірте, а хоч не вірте їй, або, як собі хочете, так про цисе, що вам наповістувала, думайте.

Пізненько було вже, як перестали фуркотіти веретена в руках прядільниць у хаті Микули Янушевського.

Порозходилися газдиньки, кожна пішла в свою хату, побажавши одна одній доброї ночі.

Не одній із них приснився тієї ночі пан Іванко, пізніший "Піп Іван".

ОСТАННІЙ ОПРИШОК

Раннім ранком наш гурток*) над Черемошем опинився... Там, коло каплиці, на другий бік Черемоша треба було дістатись... Човен є, а перевізника немає... Нічого — самі на другий беріг перевеземось... Спускаємо човен на бистрі хвилі Черемошу. Один із нас бере др'ючок у руки. Ми в човні, а він відбиває човен від берега. Ось ми вже на середині річки, де найбистріша течія... Нараз др'ючок, як соломинка переломився, а наш "перевізник" коміть головою пішов у воду... Течія несе нас туди, де підводні скелі. Там певна смерть... Хтось відриває з дна човна дошку й нею, як веслом стримує човен... А що з нашим "перевізником"? Він робить "сальтомортале" — виринає з води й руками за човен халається. Легко міг був перевернути човен разом з нами. Та один тримав човен, щоб не перевернувся, а другий зловив його за руку й до човна втягнув... І хоч не до сміху нам було, то все ж таки всі ми реготом вибухнули, коли цей неfortunний перевізник, найшовся у човні, витягнув з кишені палеровий банкнот — десять корон, чи, як його називали, "п'ятку" подав його товаришеві й каже: "Сховай це, а то в мене розмокне геть, — шкода грошей..." Дві не-

*) Студенти-подоляки з першої книжки "Гуцульських нарисів".

безпеки: втрата життя — й втрата “нерву життя” — грошей... Як же було не сміятися? “Великий еси Господи — і чудні діла Твоя.” Але найчудніше є все таки Боже сотворіння, що людиною зветься...

При допомозі дошки-весла, добилися до другого берега Черемоша, отої ріки, так дуже-дуже подібної вдачею, примхами, непогамованістю й буйністю до мешканців гір — гуцулів! Перед хвилиною були ми іграшкою грізної стихії... Смерть так близько-близько нас була, — в своїх обіймах нас мала... А ми, опинившись на березі, сміялися, жартували, “п’ятку” на сонці й вітрі сушили! — Бо молодість це сміх у вічі смерті.

Заходимо в Красноїлю, а властиво, в Дідушкову Річку. Повертаємо до священника, — пароха Красноїлі й частини Голов. Парох — о. Рожка. “Згуцулів” і здивачів тут, у тій Дідушковій Річці. За молодих літ повдовів і живе як пустельник. Ніхто його не відвідує — й до нікого він не навідується. Самітний, забутий і опущений... Його світ — це його парохія й гуцули, яких він усіх знає, з якими зжився й своє життя пов’язав. Без них — і без тих гір, у яких вік провів, — немає йому життя.

Він москвофіл, чи там русофіл-“старорусин”... Син селянина з Устя над Прутом, коло Снятина, звідкіля походила трагічна постать пізнішого, модерного русотяпа, Порайка. Він — своєрідний “патріот”, тількиж... “спасіння” свого народу в “білому, православному” царю московському... “Українчиків” він не любить... Він “переконаний” у їхньому “польонофільстві”... Не любить їх за ворожість до Росії, яка єдина може визволити Галичину від “лядського” ярма...

Але не зважаючи на ці свої переконання, о. парох погостив “українчиків” доброю кавою... Попраццали ми о. Рожку й пішли понад річку в славне гуцульське село, Голови. Ціль наших відвідин була

почути дещо про останнього опришка Бойчука — Кляма. Перейшли ми Голови й видраналися стрімкою Кременницею під полонину Скупову, а там зайшли до старого газди, — Івана Шкіндюка. Шкіндюк — це старий, віковий гуцул. Йому певно вже поза дев'ятдесятку пішло, але скільки йому направду років, — він не знав. Про це лише з метрик у Красноїлі можна довідатися. Шкіндюк у Головах родився, тут ізріс і старости діждався, — ні в Косові, ні в Кутах ніколи не бував, — не було потреби туди йти, чи їхати. Дорога його довгого життя коротка: рідна, батьківська хата — гражда серед буків над Чорною Річкою, й друга хата — курниця під Скуповою. Тут він ще з покійним “дедем” щороку літо перебував, маржинку й “дроб’єта” випасав, молоко “пр’єтав”, гусянку готовив і сир “гледжив”, бербениці бриндзею набивав, а на зиму в село сходив. Отак минали роки за роками, аж і старість, не знати коли прийшла. Повиростали діти й внуки, вже “дідикові” в усьому помагають, так, як і він колись “дедеві” свому й дідові в допомогу ставав... Життя ж у горах, це один безперервний ланцюг народин і смерти, молодости й старости, весни й зими, радості й смутку, весілля й похорону, веселої гри фльоєри й тужливого голосу трембіти...

Просить Шкіндюк “паничів” за стіл сідати. Через хвилину на столі вже гар’яче молоко й холодна гусянка, парюю бухаюча кулеша, масло й бриндзя...

Харчуйте, панички, щоб вам на здоров’я було — припрошує Шкіндюк “паничиків” і припрошувати не треба — харчують.

Похарчували й подякували Шкіндюкові. А тоді просять його, щоб оповів дещо про останнього гуцульського опришка, Бойчука — Кляма, що колись тут у Головах жив. Закурив Шкіндюк люльку, сів на лавиці, та й каже:

— Про хромого опришка Бойчука-Кляма, хочете

від мене почути? Сам я його не “темлю”... Але про нього чув колись багато від мого діда й “деді”. Ось що вони мені про Бойчука-Кляма повістували:

— Народився він і виріс тут таки, в наших Головах, тут він і оприщував. Був він у свого “деді” син-одинак, решта дітей — дівчата були. Попідростали дочки Клямові й повиходили заміж. Лишилися обидвоє Бойчуки зі сином. Старі вже були. Ото вони женять сина, щоб на газдівстві невістку молоду до помочі мати. Оженили його, а за якийсь час і вну-ків дждалися... Живуть, газдують — не знають, і не сміється їм навіть те лихо й нещастя, що над їхніми головами зависло...

Ось, як він сам мойому дідові — а може й “дедеві”, бо цього я вже нині не “темлю”, — про це розповідав:

— Ріс я в наших горах, як ростуть буки й смереки. Минали роки, після літа приходила зима, і я не чувся, як у мене під носом почав вусик рости. А сам я виріс, як молодий бук отам в Кривім під Скуповою. Тоді й оженив мене “дедя”. Чую раз, як “дедя й неня” журяться, що мене, їхнього сінка, можуть до війська забрати: Що тоді з нами і з ним буде? Пропаде десь там у чужині наша дитина” — говорять дедя і неня. Не побачимо нашого сінка вже ніколи”... Почув я це, тай почав у людей роз-відуватися, що це таке оте військо, що мало б мене забрати від деді й нені та завести кудись далеко, на якусь “чужину”! Розізнав я все. Розізнав, та й почав сміятися: Оце тобі й на! Я, що нікому й ніколи, навіть і своєму дедикові не дуже то служити хотів, мав би на службу якомусь там цісареві йти і кіль-ка-надцять років йому за пусто-дурно служити, бо він так хоче?! Ну, а що буде, як я не схочу його слугою бути? Просто: не схочу і вже! І що мені зробіть? Га? Не був і небуду нічим слугою, най-митом! Яке право має до мене якийсь там цісар? Або я його просив, щоб він моїм паном-цісарем

був? А чи він мене вигодував, і мною журився, за мене дбав, щоб я йому за це служив? Та й ще сказали мені, що йому мало служити, ще за нього треба з його ворогами воювати, кров свою проливати й життя давати! От чудасія! Ото напасть на гладкій дорозі! Я розумію: якби так хтось дедю, чи неню зачепив, чи нашу землю забрати хотів, тоді я боровся б! Але боронити якогось там цісаря, який мене, а я його, не знаємо, це просто смішно, та й годі. І там, при тому війську мав би я робити те, що мені приказують, а не те, що я захочу? Як же це так -- і чому?

Та ще почав я себе питати, чи міг би я десь там, на якійсь чужині, без Кривого, Круглої, Кремениці і Скулови, жити? Ні, ні, — без них я, не я, і життя моє, ... ні життя. Нехай буде що хоче, а я до нікого на службу не піду й своїх гір не залишу, не покину їх! Тут родився, тут зріс, тут жити й умірати хочу! І так воно мусить бути!

Ходять шандари по Головах, шукають легінів і на службу цісареві віддають. Та мене не зловлять! Ні, в свої руки мене не дістануть! Або тут немає де від них заховатися? — гори, ліси, дебри й скали, є де сховатися, що й дідько не найде!

Виховувався я так рік, і другий, ... рідко до деді й нені та до жінки й дітей заходив. Ще літом — як літом, а зимою годі з верхів у село добитись! Зашився в Стовпнях ген там над потоком, побудував собі колибчину, ловлю й стріляю звірину й сам, як звірина, живу. Проходять якомсь дні. Але на душі тяжко й прикро, — немає до кого й словом заговорити... На дворі сніги й сніги, що можна в них з головою сховатись і мороз тисне, сльози з очей витискає. А прийде вечір, сам не знаєш, що з собою зробити... На середині колибчини горить ватра, світло й тепло від неї, але й дим по колибі розноситься. Сиджу коло ватри... сиджу й думаю. А по-

тому у флоєру заграю й заспіваю... І знову думаю й передумую. А вечорі такі безконечно довгі-предовгі.

Раз якось вечором завісив я над ватрою сарнюка, що його в сильце зловив. Стало в колибі гаряче, я відхилив двері. Обертаю на вертлюгу сарнюка то вправо, то вліво, Оглянувся на двері, аж там на порозі якась велика котюга стоїть... Котюга? Та де там тобі котюга! Це вовк. Крикнув я, та й за кріс. А вовк стоїть, не втікає, дивиться на мене. Стріляти, не стріляти? Було в мене в бербениці м'ясо. Взяв я кусень того м'яса і вергнув вовкові. Кинувся він на м'ясо й за хвилину все з'їв. Видно дуже голодний був. Кинув я йому ще кусень. Їсть вовк і на мене глядить. Він на мене, а я на нього... Боїться він мене, а я йому не довір'яю. Вовк --- вовком. Приглянувся йому ближче, а в нього, бачу зубів немає. Старий вовк... Та ні, не вовк, а вовчиця це була... Наїлася й пішла геть... Минуло кілька днів. Одного вечора, коли від бурі ліс стогнав і снігом курило, почув я, щось до дверей моєї колибчини добувається. Взяв я в руки кріс, іду до дверей і відчиняю... Дивлюся, а це та ж вовчиця Впускаю її до середини й даю м'яса. Наїлася й у кутку колиби поклалася та й спить... Посидів я якийсь час коло ватри, а потому пішов спати. Прокидаюся рано, докидаю дров до ватри. Вовчиця збудилася, стоїть і глядить мені в очі. Ага, — подумав я, — їсти хочеш. Кинув їй кусень м'яса. З'їла й до дверей іде. Випустив я її — пішла в ліс. Але другого вечора знову прийшла й уже не відходила від мене. Вночі спала, а вднину, коли я йшов закладати сильця на звірину, йшла за мною. Вечорами клала голову мені на коліна, а я гладив її й говорив до неї. Ми стали приятелями. Я вже не був самотній, — а вона не терпіла голоду. Всюди, де я, там і моя вовчиця. Так прийшла весна. Загрімилі потоки, взяли зиму

на свої плечі й понесли геть із Карпат. А з долів прийшла в гори весна... Коли вже добре степліло, задумав я відвідати в Головах дедю, неню й жінку з дітьми. Йду, та все оглядаюсь, бо як казав мій дедя "біда не спить"... Отак вийшов я на Скупову й переходжу полпри кадовб (корито) із "голодною" водою. Вовчиця йде за мною. Нараз вона стає неспокоїна: розглядається й вітрить... А тут зпоза смerek, вискакують шандарми, біжать за мною й кричать, щоб станув. Кидаюся ліворуч, щоб скоро дістатися в ліс. Шандарми починають стріляти, а вовчиця не біжить за мною, а кидається на них... Не має зубів, щоб кусати, але має гострі китгі й ними рве разом з одежею тіло шандарів. Поки вони там з вовчицею дралися, я добіг до ліса, а лісом вниз, у гущавину над потоком і заховася так, що ніхто не міг мене найти. Уже в хащах над потоком почув я кілька вистрілів.

Щойно перед вечером виліз я з гущавини й лісом вийшов на стежку за кадовбом. На стежці лежала в крові моя вірна вовчиця. Згинула, щоб мене перед шандарами врятувати...

У Головах довідався я, що це мандатор післав цілу "ровту" шандармів шукати і виловлювати таких, як я. А таких було тоді в наших горах чимало. І на них, як на звірину, полювали шандарі. Та чорт там із ними! Ловити людей і на службу цісареві давати, це їхня котюжна служба! Але я їм не подарую моєї вовчиці! О, ні, не подарую ніколи! Позбирав я до купи таких, як я, й кажу їм:

— Доки ми будемо одинцем ходити й давати себе виловлювати? Доки? Ні, так далі не буде! Тримаймося разом і разом відбиваймося від котюг-шандарів...

— Правда твоя Бойчуку, Біг-ме правда! — сказали всі.

З того часу не шандарі нас шукали, а ми їх

висліджували, робили на них засідки й стріляли. Стріляти всі ми добре вміли, ба й не погані кріси в нас були. Ватажком був я. Незадовго рознеслась чутка про мене й моїх легінів по всіх горах... Почали мене другим Довбушем називати, хоч поправді, куди там мені було з Довбушем рівнятись?

А хто ж такий опришок? Розбійник? Хіба, що ні! Та чи можна розбійником назвати того, хто себе і свою вільність обороняє? Та ж навіть віл не хоче добровільно ярма закладати! Як може, так себе перед ярмом обороняє... А чи назвав би хто розбійником газду, який в свою хату зайдів не пускає, влізливців і грабіжників геть від себе гонить, а напасників, якщо треба, то й б'є й стріляє?

А що ж іншого робив наш Довбуш, і я роблю? Чи вбивав Довбуш людей, а тепер так само вбиває й Бойчук-Клям? Ні, ні! Наші гори, по цей і той бік Чорногори — це все газдівство й власність наша, гуцульська. А чого в те гуцульське газдівство лізе вся ота чужа нехар, оті чужі грабіжники, ті зайти прокляті?! Як голодна сарана лізе та чужа погань у наші гори, щоб відібрати гуцулам те, що їм найдорожче: волю! Своїми невільниками хоче нас зробити, щоб не на себе, а на них ми робили й працювали! Гуцульські опришки — це оборонці гір від чужих зайдів! Це не "збуї", не розбійники, а сторожі гір перед чужими влізливцями... Слухай Шкіндюку, що я тобі кажу: доти буде добре й воля в наших горах, поки ще в них опришки є! Не стане опришків, так тоді наші люди в горах пропадуть. Чужими наймитами стануть, не собі, а зайдам служитимуть!"

Так говорив колись Клям моему дедеві, а він мені це передав. Не раз і не два пригадую собі оці слова опришка Бойчука-Кляма.

Та й ще говорив Бойчук:

— Опришок — це вільний птах! Вільний, як орел у Чорногорі, як олень у полонині. Ніхто до нього

права не має! Ніхто! Навіть і той там цісар у Відні. Відобравши опришкові волю, це все одно, що життя йому відобрати...

Та й ще говорив Клям і питався:

— А чи знаєш ти брате, Шкіндюку, а чи годен ти зрозуміти, що це таке свобода, воля — що це таке вільна людина? Ні, цього ти не знаєш! Не знаєш — це я опришок Клям, тобі кажу! Яка там із тебе вільна людина?

А, я? Я вільний птах! Сьогодні тут, завтра там! Скупова, Лудова, Чівчин, чи Копиаш, усюди я вдома! Що оком бачу, це моє! А чому воно моє? Бо я це все люблю, — люблю душею, очима й серцем. І немає нічого й нікого, хто сказав би мені, це можна, а цього не можна, туди йди, а туди не йди! Увесь світ гір, лісів і полонин, — це мій світ. Мій, мій — бо я його люблю й він мене любить!

— Вийду ген на верх Лудови, сяду й поведу зором направо й наліво... Можу там і цілий день сидіти, ніхто мені цього не заборонить, ніхто до мене права не має. Ніхто не скаже, не сиди тут, іди сюди або туди!

Шумлять ліси, а ще голосніше шумлять гірські потоки.... Який же прекрасний наш гуцульський світ! Як же не боронити його перед зайдами-ворогами?

І Клям боронив, як лише міг, гуцульський світ перед "зайдами". Карав їх і гнав геть не тільки з наших гір, але й з наших "долів"... Боялися Кляма зайди й помсти йому готовили... А Клям не боявся їх! Ба, він і смерті не лякався...

Якось запитали Бойчука:

— А як це сталося, що ти Бойчуку окалічив на ногу? Розкажи!

Засміявся Бойчук і став повістувати:

— Всьому дурний розум винен! Не дурно мій дедя все молився і в груди бився: "Заборони мене Господи

від дурного розуму” А воно було так. Кажу раз до своїх легінів: З неділі виберемося за гору. Відвідаємо тамтешніх мадярських зайдів, яких не мало налізло в наші гори, щоб мучити й ожебрачувати наших людей. Нераз я вже там бував і добре знаю як туди зайти й як вийти.

Що ж, як іти, то й іти. Пішли ми, зійшли з Чорногори над Тису й горі Тисою пішли. Зайшли в село, де жив багатий мадяр. А такий лютий, як полонинська котюга. Дуже “си на него кривдували” наші, тамошні гуцули.

Підождали ми до пізної ночі, а тоді до палацу мадяра. Зайшли до середини, а так тихо йшли, що ніхто й не почув. Господаря не було тоді вдома. Нікого не було, лише той, що мав сокотити палацу й панських скарбів, та кількох гайдуків-катунів. Але всі вони, видно, спали й не надіялися гостей, та ще й таких далеких, аж з поза Скупови.

Палац великий, Бог знає скільки в ньому кімнат було. Розійшлися мої легіні по кімнатах, хто куди, а я сам заліз до панських пивниць. А там бочки й бочки, а всі з винами. Якого вина хто захоче, таке там було. Умовився я з легінями, що кожний візьме те, що йому подобається, а тоді з палацу і в лісок над потоком. Там усі зійдемося під буком. Набрали мої легіні усякого добра й з палацу в потік. Коло бука зійшлися всі. Є всі, а Кляма нема...

Що ж діялось зі мною? А не казав я, що Клям перейшов на дурний розум? Побачив я оті бочки з вином, та й сам собі кажу: “Ану-ко, попробую панського вина!” Спробував з одної бочки, — добре. Тоді до другої, а там і до третьої й до четвертої. А вино, одне краще від одного, так як же не покуштувати ще й ще? Наковтався я того вина так, що й решту отого дурного розуму, що десь там ще в голові був, геть утратив. Між бочками з винами повалився на землю й — васнув. Проспав ніч, та

ще й увесь день... Пробудився аж другої ночі. Довго тер рукою чоло, поки пригадав собі, де я й що зі мною сталося. А голова болить, як би хто в неї молотками бив... Випив здоровий пугар вина й щойно тоді прийшов трохи до пам'яті. Але мабуть, не зовсім. Ото набрав, чого хотів з панських маєтків, і хочу вийти з палацу. Ага, вийдеш! Довго-довго лазив то сюди, то туди, а дверей нема. Що ж діяти? Замість дверей, найшов вікно. Якось удалося мені його відчинити, а тоді, не надумуючись, "штрикаю" крізь нього надвір. Не знав я, що те вікно високо було. "Виштрикнув" і впав на землю. Хочу встати, та куди там! Одна нога болить, та так пече, наче б до неї грані приклав. Тут тобі Бойчуку кінець буде! — подумав я. І був би там таки пропав як пес на ярмарку, якби не легіні. Вони ждали в потоці до другої ночі, а тоді вернулися до палацу шукати за мною, а якщо треба буде, то й відбити мене з рук палацової сторожі.

Ввійшли вони до палацу якраз тоді, коли я крізь вікно скакав. Почули, як щось гелнуло з вікна на землю, побігли туди й найшли мене на землі... Забрали мене зі собою і в Чорногорі занесли... Несуть, а я стогну й мало не плачу, так нога болить. Занесли мене до одної стаї, вже по цьому боці Чорногори. Більше місяця лікував мене старий ватаг. Якось вилизався я, але з того часу все вже налягаю на ногу... Як колись Олекса Довбуш..." Так говорив Клям мому дідові. — закінчив Шкіндюк.

Іншим разом оповідав Клям отаке:

— Задумав я провчити трохи одного ляшуру в Кутіх. Вибрався однієї ночі до Кут. А ніч така темна, хоч око виколи. Ввійшли ми до міста, йдемо в гостину до ляшка. Нишком-тишком зайшли на подвір'я. А тут кілька котюг кидаються на нас, озброєні. Кричать і стріляють... Що за мара? Стріляють на нас, а ми відстрілюємося. Стрілянина, як

на війні. Кількох моїх легінів ранили... Ледве ми якось вирвалися з біди. Щастя, що ніч була дуже темна, а то було б з нами дуже погано. Я зразу догадався, що тут щось не так, як повинно бути, але що саме, — того не знав... Аж пізніше довідався, що ми зле потрапили: замість зайти до того ляшка, якого я хотів розуму повчити, зайшов я до кутського мандатора... А в нього і люті котюги й сторожа-гайдуки, а всі вони з крісами... Погано було...

— Але що раз не вдалося, те вдалося іншим разом. Ляшка ми до нитки обчистили та й ще трохи "протріпали" й він не довго вже потому в Кутах "попасав", — забрався геть... Туди йому й дорога. Отак би всю ляшню від нас прогнати, хай би не запаскуджувала наших гір! —

— А раз вибрався я зі своїми легінями на доли в село Ілинці коло Заболотова. Там дідич, що на нього "дуже си кривдували люди". Поганий дуже дідич був, за що небудь люто карав людей. Там же була панщина не така, як у наших горах! Пани, що хотіли, те й робили з людьми.

— Ото ж заходжу я з легінями до того дідича. Страшенно злякався він, побачивши гуцульських опришків з пістолями й бартками. Зібрали ми всю його родину в одній кімнаті. Казав я їм за стіл сідати, а моїм легіням з півниці вина принести. Мусіла ляшня разом з нами пити й їсти. А потім казав жінці й дітям вийти геть... Тоді вийняв я з череса сопілку. Заграв нашої гуцульської й казав панові "данцувати". Данцує панисько, аж піт очі йому заливає. А грубий, здоровий був і калюхатий. Кажу йому потому "Отче наш" по нашому говорити... Каже, що не вміє.

— То мусиш навчитися! — кажу йому. І "Отче наш" і "Вірую". За якийсь час навідаюся до тебе, а тоді й спитаю!

Казав я йому принести все срібло й золото. Приніс, а я йому говорю:

— Все це не твоє, а наших людей. Не ти, а наші люди все це запрацювали. Так, чи ні?

— Та, так, так! — відказує пан і труситься, як осиковий лист.

А тепер, лягай, пане! — кажу.

Поклався дідич. Двох легінів тримають його, а третій б'є в те місце, звідки ноги починаються. Вспали панові таких двадцять п'ять так, що не міг устати. Підняли його легіні й посадили на панську канапу, а пан "тепетси" й очима кліпає...

— Слухай, пан, тепер ми собі обидва трохи поговоримо, — кажу я. Чи твої "хлопи" не такі самі люди, як ти?

— Так, так, вони теж люди, але вони хлопи, а я, їхній пан....

— Ну, нехай буде й по твоєму, вони хлопи, але ж люди вони! То ж дивися, від сьогодні обходиси з ними, як із людьми! Кажі: "Не буду ніколи моїх людей бити".

— Не буду моїх хлопів бити — каже пан.

— Буду з ними по людськи обходитися — повтор'яє за мною пан.

— Дивиноти ж пане, я ще не раз у твоє село зайду й буду людей питати, чи їхній пан змінився, чи ні. А тоді я собі з тобою ще раз поговорю. Та гірка для тебе буде ця розмова! Дивиноти і запам'ятай це собі!

Попращали ми ілинського дідича і почерез Тростянець і Хімчин вернулися в гори...

Гуляв Бойчук по своїх горах і був пострахом для "зайдів-панів". І хто зна, чи не дожив би тут старости своєї, коли б не оте кохання, що не одного гуцула передчасно в гріб загнало... Оце полюбив Бойчук Теклюню, молоду вдовичку з чорними очима, що жила на Дівку, недалеко "його" бука. Полюбив палко й гар'яче, як тільки гуцул уміє любити. Без цієї Теклюні не міг уже жити, так дуже влюбився в неї.

Навідувався він часом і до своєї жінки й дітей, але це бувало рідко... За те не було тижня, щоб він не відвідав Теклюні. Велике було їхнє кохання... Та підглянув хтось, як Бойчук до неї заходив... Найшовся хтось, хто й мандаторові про це сказав... Почали гайдуки засідатися на Бойчука... Не легко було вже тепер Бойчукові до Теклюні заходити -- ой, не легко. Та він без неї не міг уже жити. "Хай буде, що буде, а я мушу бодай на хвилину свою Теклюню відвідати" — казав і на Дівок ішов.

Раз був би таки просто в руки гайдукам попався. Було це одного вечора. Йде Бойчук, скуди й туди роззирається й наслухує... Нікого не видно й нічого не чути. Наближається до Теклюниної хати... Аж тут вискакують зпоза дерев гайдуки та й до нього. Вистрілив Бойчук до них двічі з пістолі й уноги. Щастя, що ніч була дуже темна та й до його бука не дуже було далеко. Добіг до бука, та в дупло. Чорта з'їсте, коли мене тут найдете -- подумав Бойчук, причаївся в дуплі й сидить. А гайдуки бігають кругом, як божевільні. Отут був він — і щез, як під землю провалився! Довго крутилися то сюди, то туди, всі щілінки перешукали, весь Дівок сходили, а Бойчука нема. Був уже майже в їхніх руках -- і щез. Хто знає, може він із якою нечистою силою знається? Мабуть, що так. Не може інакше й бути -- був і — нема. Це, щоб не думати й не казати, а справа таки нечиста... Уже гайдуки й хрестяться й спльовують. Ще якийсь час побули на Дівку, а потому подалися на річку. А Бойчук видіз із бука та й до Теклюні...

Але чим більше гайдуки йому на п'яти наставляли, тим лютішим ставав Бойчук до всяких зайдів, що непрошені в гори лізли та й несли біду гуцулам. Безмилосердним був до тої нехарі й погані, що силою пхалася вже й у дальші закутини гуцульських Карпат. Нині він на Жаб'ю, завтра вже в Гриневій.

а там у Ростокі зайде, а то часом навіть і Кути і Косів відвідає... Сіє пострах поміж "зайдами". що не дай Бог. Завзялися на нього всі вони — мусять Бойчука-Кляма в свої руки дістати! Та легко це сказати, але не так легко його піймати... За ним стоїть уся гуцулія, — всі його люблять і соко-тять перед чужою поганню. Почали зайди всяких хитрощів і підступів уживати. Нічого не помагає. Клям і далше по горах гуляє й люто "зайдів" карає, — думає їх геть із гір прогнати.

А все ж таки прийшов і Бойчукові кінець... І всьому винне було це грішне кохання... Куди б не ходив, куди не блукав би Бойчук, то все в Голови, не так до своєї жінки й дітей, як до тієї Теклюні своєї ж вертав... А про це знав добре мандатор і його гайдуки... То ж легко їм було за Бойчуком слідкувати. До того ж найшовся хтось, хто зрадив Бойчуків сховок у дуплі бука. Одного разу, Бойчук вийшов був від Теклюні й побачив гайдуків, що на нього чатували. Тоді пігнав, як олень, просто до свого бука. Гайдуки за ним і обступили криівку.

— Аж тепер ти, Бойчуку, вже наш! — вигукували гайдуки.

Принесли топорі й пили — рубають і пилюють бука... Бойчук же не ждав аж повалиться бук разом із ним на землю. Що буде, те й буде... Вискакує з дупла, стріляє в гайдуків із пістолі й пробує тікати... Та гайдуків багато — ніяк від них не втечеш... Зловили його... Він копає їх но-гами, драпає руками, борониться, як і чим може, й зубами кусає, але вкінці ізнемігся зовсім. Упав, вичерпаний нерівною боротьбою, на землю, напів мертвий збитий і скривавлений... Зв'язали його шандарі сильним мотуззям, зробили ноші, покляли його на них і понесли в Устеріки... Засумували Голови за своїм Бойчуком... Засумували й запла-

кали... Та, чи лише Голови? Усі гуцульські гори плакали за ним, бо ж усюди його знали, й любили.

А зв'язаного Бойчука відвезли в Кути. Там у тюрму-темницю його посадили, а потім на смерть засудили. Визначили день, коли мають Бойчука повісити й дали знати по всіх селах, щоб люди йшли дивитися. І на другий день зійшлося на ринку в Кутах видимо-невидимо народу. Хотять ще раз на Бойчука перед його смертю глянути. На самому переді, таки зараз біля шибениці, стоїть Бойчукова жінка з дітьми, а там у гурті людей, — Теклюня. Стоїть і сльози втирає, щоб ніхто не бачив, хоч усі добре знають, що вона Бойчукова любка...

Стоїть народ і Бойчука дожидає...

— Ведуть, ведуть! — шепотом один одному передають. Сколихнулися люди й дух у собі заперли. І ось "шандари" приводять Бойчука. Руки в нього заковані позаду. Сам він блідий, як полотно, і хоч на ногу налягає, але голову вгору тримає й гордим кроком ступає. Знає, що ще трохи й тіло його зависне на тій високій шибениці, але його дух вільним орлом у Голови долине, а відтам у Чорногорі понесеться й з духом Довбуша зійдеться...

Підвели Бойчука під шибеницю, вивели на підвищення. Глядить Бойчук на своїх гуцулів, що їх стільки зібралося, очима з ними працається. А онтам зайді, ота ляшня, що чорт її знає, чого в гуцульські гори пхається й людям жити не дає! Поглянув туди Бойчук і зубами заскреготав... Повернувся до своїх. Жінка плаче, діти злякано в сторону свого деді дивляться. Побачив Бойчук, що жінка плаче, тай голосно й гордо відозвався:

— Не слинь, не плач, хай вони не бачать твоїх сліз і не тішаться! Перестань плакати! Перестань! —

Пустивши свій зір туди поза Кути, на гори, доглянув у товпі Теклюню. Очима попрощалися обидвоє...

Останній раз бачили себе. Тоді Бойчук звернувся до суддів:

— Дозвольте мені, пани, перед смертю ще в сопілку заграти. Я від вас більше нічого не хочу, лиш в сопілку хай ще раз заграю! —

Подають Бойчукові сопілку, --- судді не боронять. Послинив Бойчук дірку сопілки й приклав її до рота.

Заграв... А заграв такої сумної, що й камінь обрушився б. Грає Бойчук — усю свою душу вклав у ту сопілку, всю свою тугу за горами, що їх уже ніколи не побачить. Це не сопілка, це його серце грає... Грає, плаче й тужить... Заплакав увесь народ, почувши таку Бойчукову гру. А він, погравши, кинув сопілку геть від себе. Тоді й каже тому полячкові-вішельникові, якого аж з Коломиї до Кут спровадили:

— Закладай стричок на шию, роби скоро своє діло! А вам усім зайдам, --- я вам і матер'ям вашим отак, та ще й так, і здовж і поперек!

Сказав і відвернувся від них плечима. Заклав кат Бойчукові стричок на шию. Тоді Бойчук:

— Здорова бувай жінко, Катеринко, й ви мої діти!

Дальше таки не витримав і крикнув:

— Бувай здорова Теклюню, та й ви всі люди, здорові будьте! І до ката:

— Кінчи!

І кат скінчив... На шибениці в "Кутіх" закінчив своє життя останній гуцульський опришок, Бойчук-Клям... Про нього ще й досі в Головах говор'ять і показують те місце, де колись стояв його дулавний бук.

У Головах живуть теж до сьогодні його правнуки: Іван і Микула Бойчуки-Клям'юки.

ВОРОЖБИТИ

Гуцульський, гірський світе, який же ти довгий і широкий! І який прекрасний, — чарами краси сповитий! І безконечний... Нехай хто поспробує за одну літню днину пройти оцю дорогу з Кут у полонини, на Козубейку! Не пройде. коли б від ранку до пізної ночі йшов! Треба спершу в Гриневу дістатись, перейти це довге село, а потому повернути ліворуч, де водопад Грамітного.

З Грамітного, плаєм усе вгору, темними лісами треба йти. А плай дуже тяжкий, стрімкий, тай ліс тут великий і темний, сонце до нього ніколи не заглядає. Довго треба цим плаєм спинатися й чимало поту зі себе видати, щоб укінці на полонини вийти. Там, за темними лісами, полонинський світ - світ, про який малі гуцулята мріють і ностальгично дожидають тої радісної, ніколи в житті незабутньої, хвилини, коли-то "дедик" зі собою їх туди візьме. Туди, де "веселько й файно", зелено й простірно, де овечки квітками землю вкривають, а за ними візчарики ходять і грають, співапок співають...

Починається отой полонинський, світ, — Козубейкою. Таку назву має тут перша невеличка полонина. На цій то полонинці, осіло кілька гуцульських родин і живуть тут постійно літом і зимою. Мабуть "затісно" їм було в селі й тому перебралися на Козубейку...

Весною плаем ідуть люди й маржинку в полонини женуть. Корови ревуть, вівці блеють, а вівчарі погейкують. Люди, то на полонини йдуть, то з полонин вертають, є з ким поговорити, є від кого почути, що в світі діється...

А потому прийде літечко. На царинках буйні трави, квіттям закосичені, а вгорі над ними жайворонки літають, співають. На полонинах вівчарі у флоери, а ватаги у трембіти грають, — котяться полонинами співи, душа радіє й серце веселиться... Рай — та й годі! Рай, якого ніде другого в світі не найти й не подибати! А там — косовиця прийде... Запах сіна по царинках несе... Конарі вимахуватимуть косами, стинаючи трави й квіття, а челядь граблями сінце громадитиме. Радісне, безжурне, свободне й веселе життя тоді в нашій Верховині!

Скінчилася косовиця — сінце в оборах, — буде чим маржинку перезимувати. А тоді з городців зібрати треба — трішки ячменю, картопельки, бур'яків і капусти. Не багато того, бо городці невеличкі, та все таки на зиму мусить вистачити. Але по кукурудзу й сіль треба далеко-далеко конем їхати. Купити ту кукурудзу і в Яблониці змолоти, бо ближче млина немає.

А тут полонинами починає вже холодний вітер гуляти й трава вже жовтіє, -- не зеленіє — осінь надходить. Починають уже вівчарі з маржиною і вівцями з полонин у села сходити. Уже не грають і не співають так весело, як весною й літом. Смуток лавутинням стелиться по полонинах, життя на них завмирає... Починає дрібний, холодний дощик росити полонини й листя з дерев на землю вже опадає. Голосів людських уже й не чути. Осіння тиша залягла. Осінь, осінь! Жене вітер наперед себе важкі, чорні хмари. А там поллють з них дощі... Заплачуть полонини й ліси, затужать гори... Дикий звір криївок собі в лісах шукатиме.

Ось уже й мороз ранками біліється, босому не можна з хати вийти. Посивіли від інею смерекові ліси. А "вітрове" чимраз сильніше дують-віють і що раз густіших хмар наносять. О, це вже не осінь, не дощіві, а снігові хмари...

Однієї днини вже не втримали хмари снігу, пустили його на землю... І гуцульський світ уже не зеленіє й не жовтіє, а біліє. Снігові хмари накрили гори білою-білесенькою скатертю... Під нею все спатиме аж до весни. Але ж весна далеко-далеко, бо зима в горах безконечно довга. Тужно — сумно стає в горах, а ще там високо — на Козубейці... Виходить Гринюкова Парасина вранці з хати — глядить, туди, де її городчик з квіточками був — нічого там не видно, лиш сніг біліє... Глянула й стиха співаночку заспівала:

"Було літо, було, та прийшла зима,
Посіяла чорнобривці, тепер їх нема..."

Немає чорнобривців, лиш сніг — і сніг... А це ж тільки початок зими... Звечора починає свіжий сніг падати... Падає всю ніч. Та так тихо, тихо, що чути, як серце в грудях б'ється. Сніг нечутно стелиться на землю, білими платочками її покриває. Світу зовсім не видати... Вже й з хати надвір вийти не можна... Та добре, що вітру немає й мороз не тисне... Лагідно й не холодно. А на піддаші сухі дровця, сіно, для маржинки, в оборозі близько хати й вода недалеко...

Перестав падати сніг, вітер розвіяв хмари, випо-годилося й прояснилося... Але ж тепер починає мороз потискати. Та що там мороз? У печі горить ватра, а на печі так тепленько-тепленько, що й без укривала можна спати. Діти посідали коло печі, — неня на печі, й казочки їм розказує, а дедя на постелі, люльку покур'ює і сивий димок з неї пускає. Затишно в теплій хаті... А що діє бідна

звірина в лісі? Мерзне й голодніє. Минають короткі зимові дні... Один за одним проходять...

Уночі починає шаліти полонинська буря, снігова хуртовина... Що це таке ота буря-хуртовина в горах, того словами не переповісти... Свище, гуде, виє, стогне, завиває, плаче й реве, поперед себе сніг жене, крутить ним на всі боки в лісі вдар'яє, дерева ломить і вивертає, дахи з хат зриває...

Та гуцули силу зимових бурей знають і тому дахи своїх хат важким камінням привалюють...

Шаліє зимова, полонинська хуртовина, скриплять дахи гуцульських хат, а в печах ватри горять і тепло по хатах розноситься... Але надвір не показуйся, бо пропадеш! Це вже не хуртовина! Ні, — це нечисті сили розгулялись і думають увесь світ знищити й під свою владу взяти... На всю ніч гори опанували й роблять з ними, що самі хочуть. Ніхто проти них не виступить, ніхто їм не спротивиться... Як же безсильні й безпомічні люди супроти сили отих несамовитих гірських зимових духів! —

Ніхто не спить... Ні, в таку зимову, бур'яну ніч заснути не можна... Це ж показ сили й жаху гірської стихії, це мірило ні-щотності й слабості людини супроти природи! Який же ти чоловіче маленький і слабосильний, безпомічний і безрадний! А ти так часто вивищуєш себе й паном світу величаєш!

Прокидаються козубейківські газди ранком, пробують на двір вийти... Ага, вийдеш! Сніг завів їхні хати й зарівняв так, що ніхто й не сказав би, що тут десь живуть люди! Ні з хати вийти, ні з сусідом поговорити! Але ж до маржинки треба заглянути, сіна й води їй дати! Тож лопати треба в руки брати й сніг прокидати. Прокинув, а вже за хвилину стежку знову снігом замело! Але якось дісталися, — маржинці сіна кинули й напоїли. Тепер назад у теплу хату. Яке щастя, що в "гамбари" (скрині) є кукурудзяна мука, під печею картопля,

а в бербениці бриндзя й гусянка, (кисле, переварене молоко) та й ще в кліті-коморі вуджена баранина і “єчна” мука (ячмінна) на “буришинники” — картопляні паляниці..

Про все це треба було за тепла подумати й все пристарати, бо тепер хто зна, чи й за два-три місяці можна буде в село зійти. Ні конем, ні пішки, туди дістатися — всюди кучугури снігу!

У такі зимові вечорі, на Козубейці, серед снігової пустелі, — коли на дворі мороз тисне й ‘сніг іскриться, а стежки-тунелі від сусіда до сусіда прокопані, сходяться газди й газдині до одної хати. У печі гор’ять сухі смерекові дрова, запах живиці розходитьсь по хаті.

Посідали газди й газдині, де хто собі місце найшов, і ведуть безконечні балачки, то про це, то про те. Газдині пр’ядуть вовну, газди люльки покурюють, а діти слухають, що старші говорять. Слухають і кожне слівце ловлять і карбують, щоб усе добре затамити, й колись іншим заслухане переповісти.

Стара Кумличка, — що то, як почне повістувати, то й кінця тому немає, — сіла на теплій печі, слухати босі ноги вниз і починає повістувати:

— Давно — давно оце було, про що вам повістувати хочу.

Та тут перебиває її ж газда:

Ага, було це ще “тогда, давно, за короля Тимка, ек земля була тонка, - прутиком її пробив, та й си води напив”...

— А ти старий не перебивай і не “втручейси” до того, що я говорю — каже Кумличка й говорить далі. — Ото було це, про що вам розказуватиму, давненько, коли ще в наших горах було людей мало, а хати були порозкидані далеко одна від одної. Сусід до сусіда пів днини йшов, заки зайшов. “Тумінь” люди тогди дуже си любили й навиділиси.

А як зійшлися разом, то й розлучитись немогли. Така люба була поміж людьми в горах!

Десь там аж під Чорногорами, в Бистриці, чи в Дземборі, жила тоді не молода вже вдовиця. Одного лише сина мала. Рослий, здоровий, сильний і вродливий був цей удовичий син. Неодна дівчина пішла би була "з віскоком" за нього заміж...

Ото каже, неня своєму синові женитись. Вона стара вже й придалася б їй невістка в хаті. Каже раз і другий, ба й третій раз, щоб женився, а він усе мовчить... А раз сказав нені відверто:

— Як же мені женитися, коли мені жодна дівчина не подобається. Не можу полюбити ні одної з тих дівчат, що їх бачив і знаю.

Зажурилася вдовиця, таке від сина почувши. Біда та й лихо — подумала. А їй так дуже хочеться невісточку мати, та й унуків діждатися. Журиться бідна вдова, по ночах не спить... Пробоє ще раз зі сином говорити, просить, умовляє... Та де там, — син і в гадці не має женитися.

Що ж їй діяти? Думала — передумувала, аж і надумала: Мушу вдатися до якогось знахора-ворожбита. Як ворожбит не допоможе, то хто другий допоможе?

А в тих часах були в горах такі віщуні, ворожбити й знахорі, що все вам знали! Знали, що було, й що буде, й на все раду находили й людям її давали. І примівники були від хвороби, зарази й "усекого нещістя"... На все ліки в них були! —

Тут хтось відозвався:

— А тепер що, хіба вже нема в горах віщунів і примівників? —

На це відповіла баба Кумличка:

— Є, є, ворожбити й примівники й сьогодні, — чому б їх не було? Але куди їм до тамтих давних рівнятися!...

— Це правда — свята правда — перебив бабі

Андрій Лукінчук. Мій покійний дідо — царство йому небесне — ось що розказував:

Жив по тій стороні Білої Ріки на Буковині великий і славний, на всю Буковину, ворожбит, Данило Шарабура. Всі люди в горах його знали та й ішли до нього, ек на Йордан по свячену воду...

До кого ж було йти в біді й у нещастю та в усякій потребі, як не до Данила Шарабури на Буковині?

У нього на все порада найшлася — і людям добре було з ним, а йому з людьми. Ніхто ж до нього з порожніми руками не йшов. Усі люди “поважали” його, але й боялися, — та вірили в нього, як у самого Бога. Але був тоді, не тямлю вже де, в Ферескулі, чи на Довгополі, священик, який Шарабуру не злюбив був. Люди оповідали йому багато “всечіни” про Шарабуру і про його ворожбитську силу, а священик сміявся з того всього і називав Шарабуру дурисвітом і паламантирем, ніби то шахруном, ошуканцем... Чув це Шарабун й воно йому не подобалося. Позбирався раз і йде до того священика. Прийшов, поздоровкався, як належить і починає говорити. А священик все сміється й жартує собі з нього та й каже, що це гріх дурити людей. Люди лише в Бога повинні вірити й тільки в Нього шукати помочі й поради, а не в якихось там знахорів, вішунів, чи ворожбитів. На те Шарабура попросив священика зробити маленький “спробунок”.

— А який це спробунок має бути? — питає священик.

А там за хатою в священика паслася пара волів. Ворожбит і каже: я стану на струнці (фіртці), а ви, Отче, наженіть свої воли на мене до струнки. Тоді побачите щось і скажете, чи Шарабура дурисвіт, чи ні... Тільки прошу вас, щоб були потому до мене “вібачні”.

Подумав священик, а тоді й каже:

— Добре, хай буде, що буде, а я хочу бачити, чи ворожити мають якусь силу.

Стає Шарабура на струнці, а священик іде до волів і жене їх туди, де стоїть ворожити. Іде один віл поперед другого. Тільки наблизився перший віл до струнки, де стояв Шарабура, той вп'ялив у нього свої очі, а віл страшенно заревів і впав неживий на землю. Скрикнув священик і просить Шарабуру, щоб дав спокій і не вбивав другого вола. Та вже було пізно... Другий віл був уже під ворожитиськими очима, заревів, аж лячно стало, й повалився на землю біля першого.

Жаль було священикові волів, але пропало... Як "спробунок, так спробунок" — що казати?

Та Шарабура зразу ж і порадував священика... Сказав йому, що через два тижні помре великий багач і священик дістане від удовиці за похорон пару волів, краших, за ці, що тут на землі лежать.

І було справді так, як Шарабура священикові сказав.

Такий то був Данило Шарабура й таку силу — певно від арідника якогось, мав... То ж і не дивно, що всі люди боялися його, як вогню і ніхто не важився його порушувати, або "омразити", — згірдливе слово про нього сказати.

А й священик отой ніколи вже з нього не сміявся, а як люди щось про Шарабуру говорили, то він мовчав, не відзивався. —

Андрій Лукінчук розохотився тай далі розказував:

--- Давно заходили в наші гори вірмени з Кут і купували в людей усе, що на продаж у них було. Купували за гроші, або міняли.

Ото заходять два вірмени до Данила Шарабури — хотіли мабуть щос у нього видурити. А Шарабура мав що продавати, бо люди не мало "всекого" добра йому наносили... Але не могли якось ці

вірмени з Данилом погодитися... Данило не дурний був і не давав себе ошукати, чи обдурити.

Розлютився один вірменин і сказав Данилові якесь погане слово, “склев” його, чи нарушив гонір.

Ну, а з Данилом небезпечно було задиратися...

Оце нараз почорніло геть в очах обох вірменів — зробилося їм темно, як у ночі... А згодом прояснилося...

Глянули, а вони в воді стоять... І довкола них вода... Зразу поколіна, далі по пояс, а там уже й до шиї сягає...

Вірмени в крик, — пробують тікати з води. Та, куди ви си взяли? Їхні ноги гейби закам'яніли й, наче б їх щось до землі прив'язало, ані порушити ними...

Кричать вірмени нелюдськими голосами. Тоді починають Данила просити й благати, щоб не топив їх, — вони вже згідні заплатити ціну, якої сам зажадає. А Шарабура стоїть собі спокійно, пакає люльку й сміється. Ні, не сміється, а регочеться...

Добре відплатився вірменам за “нарушіння гонору”! Провчив їх так, що й до смерті пам'ятатимуть його науку...

А вода ось-ось уже почне вірменам у роти й вуха литися... Шарабура й далі сміється й регочеться, аж за боки береться.

Ну, думає, буде з вас уже кари за “шарпання” гуцульського гонору. Махнув рукою й води як не було.

Довідалися про це люди в горах і сміялися з дурних вірменів. А ті, з того часу вже більше в горах і не показувалися.

А раз помер на Яблониці багач, Юрій Гундек. — тягнув далі старий. Лишив жінку й трьох дорослих синів. Сини не могли ніяк поділитися спадком. Настала в хаті Гундека незгода й сварня... Жу-

риться вдовиця й думає, що їй робити, щоб у хаті були, як колись, згода і любов.

Іде почерез Ріку на буковинську сторону й заходить до Шарабури поради шукати. Вислухав її Шарабура й питає:

Маєш куди на якийсь час із своєї хати вступитися й не повертатися до неї? ---

--- Та я можу перейти до своєї сестри в Гриневі, --- відповідає вдовиця.

--- Добре. Вертайся в хату, з неї заberi, що тобі потрібно, та й іди в Гриневу, а рештою не журися, все буде добре...

Послухала Гундечка Шарабуру й забралася в Гриневу. З того часу почали в хаті Гундека діятися несамовиті речі: полягали сини спати, один на постелі, один на печі, а ще один на лавиці. Прокладаються вранці й самі не знають, що сталося з ними в ночі: той, що ляг був спати на постелі, пробудився на лавиці, той з печі на постелі, а з лавиці на печі. Чудасія, та й годі. Так діялося, кілька ночей. Мусіли перейти під оборіг спати. Вранці вертаються до хати — ага вернеш! Тільки двері відчинили й на порозі станули, а тут щось одного б'є горшком по голові, другого мискою, а третього двома головками капусти, що була в куті хати. Що за мара? Перешукали всю хату, до кожного кута заглянули, нікого не найшли. Поставали серед хати, а воно знову починає в них "усечіною" в голови метати. Мусіли тікати з хати. Ще кілька разів пробували заходити в хату, але за кожним разом те ж саме діялося. Не знати звідки й хто мече горшки, миски, бур'яки, капусту, й усе це в їхні голови "ціляє"... От тобі напасть у власній хаті! Думали, що це їхній покійний "дедя" чогось нагнівався, — найняли за його душу аж три Службі Божі, а воно нічого не помагає! Заплатили священикові, щоб прийшов посвятити хату й хороми, кліти й колеші,

а воно й дальше мече, чим може, в них. Це, що й не казати, а воно вже “невітримок”. Думають “усеко” сини й старих людей радяться, але ніхто не може їм у цій біді допомогти, ні ради подати. Пішли на Гриневу, просять неню, щоб вернулася до хати. А неня каже, що вернеться шойно тоді, коли сини помиряться, найстарший оженився й перебере газдівство по дедеві, а два молодші найдуть собі жінок десь на селі, в мирі й злагоді житимуть, а ненню щенувати й слухати муть. Що мали сини робити? Прирекли зробити все так, як неня собі бажала. Тоді вона, заки вернутися до хати, пішла до Шарабури, щоб “роздекуватися” з ним і дати йому добрий “басарунок”, а тоді пішла в свою хату. Тут усе наладналося так, як і колись було - “ек би руков віднів”.

Такі то ворожбити були колись у наших горах, а тепер таких уже немає...

— Ну, добре — відозвався сусід — були, а тепер немає. А чому воно так?

— Про це можна б багато повістувати... — дід Лукінчук підсівся ближче ватри й вів далі. — Колись, дуже-дуже давно, всюди, де жили наші люди, такі, що то одну віру й одну мову мали, й одному панові, своєму князеві, чи королеві, служили й його слухали, -- всюди на наших землях були тоді ліси. Найбільше було тоді лісів дубових, яких у горах зовсім немає, а їх називали дібровами й гаями. У ці ліси ходили люди молитися й приносити богам усякі жертви. Але в них було й багато різних духів... Були добрі духи, але більше було злих, поганих духів. А люди шанували одних і других. Добрим приносили жертви, за це, що були добрі й до людей приятні, а злим, щоб їх не розгнівати й для себе приєднати... Так воно було віками. Але пізніше лісів ставало щораз-то менше, діброви майже всі позникали, бо люди по-

стинали дуби на свої потреби, а тоді, що мали робити лісові духи? Де було їм тепер переховуватись? Ото вони перенеслися в наші гори, бо тут було їм де діватись і ховатись. І так то наші ліси наповнилися різними духами, добрими й злими. Але таки найбільше було злих, поганих духів. Були щезники, а між ними найлютішими були арідники й мольфарі. Вони мали велику силу і їх навіть вовки боялися та слухали їх, і нападали лише на ті “кошери” з вівцями, які їм арідники вказували... Вони й воду в озерах колотили, а з того бували тучі й град усе вибивав. Усі нещастя були від тих арідників. Боролися з ними добрі духи, як могли, але арідники були сильніші й завжди перемагали.

Було в лісах багато духів, а в селах багато віщунів, ворожбитів і чарівниць-чередільниць. А вже оті віщунки, чи ворожбити, що з арідниками кумалися й душі їм свої записували, ці мали неабияку силу й могли все з людьми робити. Але хто їм добре платив і з ними в згоді жив, тому могли багато добра зробити, а його ворогові нашкодити. Тепер і арідників і мольфарів, уже дуже мало, бо нема вже тих лісів, що колись у горах були, — тому й віщунів і ворожбитів, відьом і чарівниць стало менше, та й вони вже ні тої сили, ні розуму, що колись мали, --- не мають. ---

Дід скінчив своє, а тоді Кумличка повістувала далі:

— Надумалася вдовиця — до ворожбита треба їй удатися. Одної днини, не кажучи синові, куди йде, позбиралася, взяла бичка (паличку) в руки, та й іде. Іде до найстарішого знахора, що жив тоді десь аж за Крентою. Допиталася до нього й заходить в хату. Переступила поріг, сказала “ек днували” — й ляк її зібрав: серед хати горить ватра, а над нею мідяний котел висить. У ньому, в воді, повно різного зілля й коріння, дивний,

задушливий запах із кітла виходить. А коло ватри стоїть здоровезний, плечистий дід, у сорочці, з розхристаним волоссям і довгою, сивою бородою, та мішає те зілля в кітлі. Глянув на неї, буркнув щось під носом і далі мішає зілля, — не просить її сідати, ані не питає, чого прийшла... А очі в нього такі великі-великі й блискучі, що як гляне, то здається, — душу твою прошибає. Стоїть удовиця, з ноги на ногу переступає — і мовчить.

— Ген аж за хвилину-дві, каже отой “жесний” дід до вдовиці:

Ти вдовиця, чоловіка перед кількома роками поховала?

— Так — відповідає вона стиха...

А дід подумав щось і далі говорить, — а говорить таким голосом, наче б він не з його грудей, а з якоїсь великої бочки виходив:

— Сина маєш, женити його хочеш? —

— Так — каже вдова.

— А він женитися не хоче?

— Ні, не хоче...

— Ага, каже, що жадна дівка йому подобатися не може, ніодну з них полюбити не годен?

— Так, так — це правда.

... А ти прийшла до мене, щоб я на це якусь раду тобі дав?

— Так, так. Порадьте, щоб я невістку в хаті мала й діждалася унуків “кутати”...

— Нічого, нічого, щось ми тобі порадимо — в діда Юрашки на все порада й ліки найдуться... Так — у діда все є... А що ти там у руці маєш?

... Це, червоний (дукат) принесла його щоб дати вам за ліки...

— Ага, червоний, — поклади його онтам на прилавок.

Це сказав і пішов у кліть. По хвилині вертається з якимось засушеним зіллям у жмені.

— Бери цисе зілля, завинь у платину та йди, здорова д'своїй хаті. Звари оце в поливаному горнятті й дай своєму синові налитися. А там-побачиш, все гаразд буде: й невістка буде й унуків діждешся. Але вважай, щоб син, випивши вивар із цього зілля, не стрінув де зараз якої старої баби... Влюбиться в неї й клопіт матимеш...

Подякувала вдовиця дідові Юрашці, зав'язала зілля в платину та й пішла додому, туди аж під Чорногору.

Йде, та й думає, а дорога довга! Аж другої днини сполудня зайшла додому. У вечорі варить щось там у нечі, дає синові їсти й каже йому напиться отої "гарбати", вона добра проти "всеких хоріб". Послухав син неню й випив "гарбату". Неня не пускає його нікуди з хати, й каже йти спати. Раненько підуть обидвое до Процюка просити його направити бочки й бербениці, бо обручі не тримаються.

Полягали спати, а вдовиця ніяк заснути не може - думає, чи буде в неї невістка, чи ні? Схопилася раненько з постелі, збудила сина, поснідали що, чи ні, тай ідуть до Процюка... Знає неня добре, чого сина до Процюка веде, знає...

У Процюка донька є, Єленка... Як писаночка, як квіточка - й звинна, як кізонька в лісі. А боялася сина самого посилати, щоб не побачив де якої старої баби, як казав ворожбит... Ідуть такими стежками, куди мало-хто ходить, -- ну й воно ще зовсім рано — "баби" в хатах кутаються, по дворі не ходять.

Ось вони вже й на подвір'ї в Процюка... Славити Бога, нігде "чeledi" не стрічали... Ідуть подвір'ям до хати, аж напроти них виходить — Єленка... Ю, Господи, як зраділа вдовиця!

Зайшли до Процюка в хату, а там попросили їх сідати.

— Декувать — най все добро у вас сідає — відповіли неня й син і сіли на лавицю. Говорить неня, а син уп'ялив свої очі в Єленку й на хвилину їх із неї не спускає. Єленка аж зачервонілася, а тоді й вийшла з хати. Вибіг за нею й легінь. Бачить це неня й з усієї душі радіє — не пішов же її червоний за пусто-дурно... Процюкові каже, щоб ішов з нею, а Василько, як хоче, то може тут якийсь час побути.

Це сказала, роздекувалася з Процючкою й пішла, а Василько аж геть пізніше прийшов до дому.

Ходить, щось думає, а як неня говорить, то він її й не чує... Сам не свій зробився. Полягали спати, але син не спить, а перевертається на постелі з боку на бік.

На другий день, над вечір, побіг до Процюків. Не раз і не два туди забігав... Вже й не тільки вдовиця, але й обидвоє Процюки та їхня Єленка знають, чого Василь до них забігає...

Та добре то вдова помітила, що Єленка, як кізенька дика, горда й неприступна... Що вже Василь коло неї не забігає та різними словами приговорює й допитує, чи піде за нього, чи схоче бути йому жінкою, на розум їй говорить, що їй буде з ним добре, що він одинак, а газдівство в них не мале, все є, чого душа забажає й його неня добра-добра для нього й для Єленки не буде лиха. Всеко до неї говорить, а вона все чогось, як норостивий кінь, — “фиркається”...

Похудів Василь, зажурився так, що аж почорнів. Бачить це неня й собі починає журитися....

Перед св. Іваном каже Єленка до Василя, що вибирається з дівчатами на Піп-Івана шукати цвіту папороті... На це Василь каже, що й він разом з ними піде.

Пішли на Піп-Івана, — ген на вершок видряпалися. Другі дівчата пішли грунем у сторону Говерлі, а Єленка з Василем залишилися на Піп-Івані. Господи, як тут гарно! А як далеко відси видно: всі верхи гір і всі ліси, по цей і той бік Бескиду!

Ходять обидвоє по Піп-Івані, цвіту папороті шукають. А його не так то й легко найти...

Тисячі людей по Чорногорах ходили й ходять, цвіту папороті шукають, а чи хто коли найшов його, того й досі ніхто не знає...

Тут знову відозвався сусід:

— Чому, кажеш, що ніхто не подибає цвіту папороті? Був, був такий, що найшов його. А був це Кочерган з Костричі. Оцей Кочерган був замолоду бідний. Де міг, там шукав собі роботи, щоб тільки грошей заробити. Тяжко, — дуже тяжко, заробляв ці гроші і складав їх до-купи, аж наскладав сто банок. Тоді поклав ті банки в черес, узяв бартку в руку, а в дьоблину харчів, і — поза гору... Ішов, ішов, аж зайшов у Сигіт. А там він уже знав, до кого вдатися...

Зайшов туди, де треба, й купив собі там невеличкого, чорного, — Дух Святий при нас "ірщени" — щезника, ніби, не проти ночі згадуючи, — чорта. Сто банок за нього заплатив, — вложив у дьобеньку й приніс додому... А було це перед самим святом Івана...

Ото бере він свого щезника та йде з ним у Чорногору. Не дуже то й довго по Чорногорі ходив і цвіт папороті найшов... Щезник поміг йому той цвіт найти. З того часу почав скоро багатіти та й став великим багатцем...

Але, як довго жив, так довго багатство його трималося, а як помер, то й багатство вмерло, як би його хто віником замів. Не мав часу чи може не хотів, передати щезника й цвіту папороті котро-

мусь із дітей. Його діти, збіднівши, розбрилися по горах.

А Кумличка, вичекавши поки той скінчить, повістувє далі:

— Коли отак Єленка з Васильком по Піп-Івані ходили та цвіту папороті шукали, побачила Єленка на високій і стрімкій скелі гарненьку, синеньку чічку. З радости аж у долоні сплеснула! А може це якраз цвіт папороті? Вона дуже хотіла б цю чічку в руки дістати, але нічого не каже, тільки дивиться то на чічку, то на Василя...

А Василь, не роздумуючи багато, скидає зі себе сердака, потискає на собі черес і дряпається на скелю. Як же це було б, коли б він для Єленки та тої чічки не дістав! Дряпається на скелю, а Єленка стоїть та очима за ним слідкує. Аж дух у собі заперла. Василь уже ось-ось на вершку! О, він уже там! Уже й чічку в руку бере! Аж нараз короткий крик -- і Василько зник зі скелі. Біжить Єленка на той бік скелі, Василька шукає. Найшла його... неживого, з розбитою головою й поламаними ногами. Лежить, не дише, тільки праву руку в гору підніс... А в руці синенька чічка...

Заломила руки Єленка й залилася сльозами. Вона ж Василька любила й знала, що за нікого іншого, заміж не вийде! Вона тільки не хотіла цього Василеві показати -- вона тільки так хотіла з ним трохи пожартувати й подрочитися... А тепер? Що ж тепер? Не довго й думає... Лізе на скелю, а з неї стрімголов у пропасть.

Там пропали вони обидвоє. Хоч і шукали за ними, та не нашли... Але пам'ятка по них залишилася. Ото там, де потекла кров із Василька, вирости червоні, гірські рожі... Що весни зацвітають вони й аж до пізньої осені цвітуть, не всихають і не в'януть. А в тому місці, де Єленка зі скелі впала, джерельце б'є.... З двох нірок б'є там водиця...

Це двоє Єленчиних очей, що з них текли сльози, як над Васильком стояла й плакала...

Як була я молодою, то там була і водицю з того джерельця пила, але рожі ні одної не зірвала...

Це ж був би великий і непростимий гріх! —

Оце було повістування старої Кумлички одного вечора на Козубейці, в хаті, при теплій ватрі, коли на дворі мороз тиснув, а в далеких лісах голодні вовки вили. —

ОПРИШКІВСЬКІ СКАРБИ

Раз попросив хтось з молодих газдів ростіцького Дудар'я, щоб він розповів дещо про закопані в землі скарби.

Дудар усміхнувся й каже:

— Скарби... Гроші... Є, є багато скарбів у наших горах. Здавен-давна лежать вони в землі... Та з ними, як із рибою в Черемоні: "Є рибка у воді, та їсти її годі"...

Є не мало скарбів захованих у землі гуцульській, є, але, що з них, коли не легко їх найти. А навіть, як хтось їх і найде, той користи з них мати не буде. А чому? А от тому, що всі ці скарби навіки закляті. На них сидить нечиста сила й сокотить їх, не так від людських очей, як від їхніх захланних рук.

Були, були такі, що натрапляли на ці скарби... Чимало таких було. Але взяти їх для себе й користуватися ними, не міг ніхто з тих щасливих нахідників. А як і нарушив знайдений скарб і щось там із нього собі взяв, то мусів зараз же забрані гроші віднести назад і покласти їх туди, звідки взяв...

Найбільший з усіх скарбів у наших горах — це скарб Олекси Довбуша. Той скарб в Чорногорі захований, де Довбуш найбільше любив перебувати. Отой величезний камінь, на якому любив Довбуш сидіти й на свої гори дивитися, ще й до нині стоїть у полонніні, в Кедроватім. Камінь той називають наші люди "сідцем" Довбуша.

Старі люди кажуть, що саме під цим сидцем-каменем заховані скарби. Довбуш мав же велику силу, — що це було для нього піднести оту каменюку? Ніщо! Підніс камінь, поклав у яму під ним гроші й назад їх каменем приклав. Там мав би той скарб і до нині лежати.

Другі кажуть, що не в Кедроватім, але десь під Говерлею в глибоких скельних коморах заховані Довбушеві скарби.

А ще інші твердять, що ті скарби лежать під Піп-Іваном, глибоко в скелях, величезними плитами привалені. Усяко про скарби Довбуша говор'ять, але, де вони насправду заховані, того ніхто не знає.

Вправді є один газда в горах, що точно знає, про Довбушеві скарби, але він цього нікому не скаже... Цей газда, то нащадок одного з Довбушевих опришків. Живе він у Жаб'ю, за Магурою. Його пра-прадід знав добре, де Довбуш свої скарби ховав, і, як умирав, то сказав це синові, а той згодом своєму синові передав, і так досьгодні таємниці Довбушевих скарбів у їх роді переходяться.

Може колись ця таємниця вийде наверх, але в це я не дуже вірю, бо Довбуш закликав і записяг був свого опришка, щоб ані він, ані його потомки про його скарби нікому правди не сказали, самі не порушували, та й нікому їх порушити не дозволили.

Хто знає, для чого Довбуш ті скарби призначив, та, чому їх порушувати заборонив?... Може вони ще на світ Божий виглянуть і на щось велике придадуться, — на щось, про що один тільки Довбуш думав.

Та, як би воно там не було, а правда залишиться правдою, що скарби Довбуша були великі. Найбільше всякого добра приносив Довбуш “з-за гори”, з Мадярщини, хоч і по цей бік Карпат ніколи він з своїх походів з порожніми руками не вертався в Чорногору. Бував він часто зі своїми легіями

аж поза Снятином, і коло Городенки крутився, — і поза Коломию і в Станиславів ходив, і до Калуша й Долини навідувався, та й на буковинську сторону заходив. — Напевно Довбушеві скарби таки в Чорногорі заховані. Прийде час, коли вони ще горам придадуться.

І скарби Довбушевих опришків у наших горах заховані... Але не в Чорногорі. Вони, оті опришківські скарби, в Синицях, між Красноілею і Жаб'єм спочивають... Повними бордюгами носили опришки свої скарби в Синиці і там їх у глибокі й просторі комори насипали. Були сміливці, що пробували в комори зі скарбами заходити, — бачили скарби, ба й у руки їх брали, але винести їх із коморів ніхто не зміг.

Оце жив під Синицями Петро Кочерган. Він не мало наслухався ще від свого діда про опришківські скарби в Синицях. Ото почав він продумувати, як би до них дістатися... Намовив ще й свого сусіда, щоб ішов з ним у Синиці скарбів шукати. Почали вони обидва в Синиці ходити — дверей до комор зі скарбами шукати. У глибину скель дістались, крізь щілини між камінними плитами пролізли, та все бартками ковтають і наслухують.

Аж одного разу, вдар'яючи й ковтаючи в кам'яну стіну, почули глухий відгомін. Зраділи... Там, за тою стіною напевно комора зі скарбами!...

Але, як же ту стіну зрушити, відвалити, або її підважити? Пішли до коваля й казали зробити собі два сильні, залізні др'ючки, але з такого твердого заліза, що не гнеться. Більше місяця тяжко працювали й мучилися, аж укінці таки ту плиту-двері до комор із скарбами зрушили й відсунули настільки, що могли в середину протиснутися. Дістались до комор... Але там темно-темно, нічого не видно! Завернули, а на другий день прийшли з лучицями-факлями. Залізли до комор і запалили лучиці. Ярке

світло освітило комори. Але ще яркіше засвітилися їхні очі. Боже, скільки ж усяких скарбів! Срібні таляри й золоті дукати-червоні, прерізні, світляні камінчики, зелені, червоні й рожеві, золоті згарди на челядинські шиї, і пацьорки й коралі та дорогі, морські перли!

Що ж їм брати? Беруть “червоні”. Пригорщами набирають і в бордюги насипають... Повні бордюги дукатів набрали — ледви їх зав'язати змогли.

Очі в Петра дивним блеском світяться, а в голові ще дивніші думки сновигають: “Чи не краще було б мені самому всі ці скарби забрати? Чому маю зі сусідом ділитися?”

Поклав бордюг із червоними на землю, підійшов до діри, якою до комори дісталися, взяв в обидві руки залізний дрючок і бабах свого товариша тим дрючком по голові!

За одним замахом убив його...

Убив і зареготався: “Тепер усі скарби мої!”

Зв'язав обидва бордюги разом, завдав їх собі на плечі, та й до дверей...

А тут якась невидна рука, чи нечиста сила, закриває йому перед носом плиту-двері.... Та ще й світло раптом згасло... Кругом страшна темінь... Волосся на голові дубом стало. Почав кричати й заводити, р'ятунку й помидування просити. Та все це даремне...

Бог один знає, як довго він там жив і карався... І голод, і страх, і розпука. Знеможений і знесилений, упав побіч свого, замордованого сусіда й у муках сконав... Марне пропав Петро Кочерган, що ласий був на опришківські скарби в Синицях...

Геть, десь на кількадесять років пізніше, знайшовся був ще один смільчак, якому захотілося опришківських скарбів. Йому вдалося було дістатися до тих скарбів, але взяти їх він теж не зміг... Справді набрав був червоних у бордюг, але винести

їх звідтам не потрапив. День і ніч сновигав із одного кута комори в другий, а виходу не було. А тут ще й бачить кости двох людей і подумав собі, що і його те ж саме жде...

Не було ради... Висипав червоні з бордюга... Тоді зразу ж прояснилося йому в очах і побачив двері. Тільки проліз крізь ті двері, як вони назад із гуком засунулися.

До комори заліз був чорний як галка, а звідтам вишов сивий-сивіський як голуб... Сам він уже ніколи про Сипиці й скарби, в них заховані, не думав, ще й десятому наказував про них думати, чи там до них заглядати...

Голівський опришок, Бойчук-Клям, мав свій сховок на гроші в Кремениці, як ідеться на полонину Скупову. Про це знала його жінка. Знала, що її Клям ховає гроші в Кремениці, але де, в якому місці, того не знала, бо Кремениця велика. За часів опришківства Кляма Кремениця покрита була густим лісом. Але пізніше хтось запалив той ліс і він згорів. Нині там лиш денече якась деревина і корчі ялівцю, а решта каміння... Та Кремениця належала колись Дмитрові Зеленському, а після його смерті, — трьом його синам, Лесеві, Михайлові й Іванові. І ото ці три Зеленчуки завзялися були дістати в свої руки Бойчуків скарб.

Роками по Кремениці ходили-блукали, скарбу шукали. Всю Кременицю перешукали. Сміялися з них люди. А вони на людей не зважали — дальше Бойчукових грошей в Кремениці шукали, аж таки вкінці найшли їх... Насипали тих грошей повні бесаги й раді додому йдуть. Дуже радіють, що кількарічний їхній труд намарне не пішов. Ідуть і йдуть, уже сонце десь там поза Чорногору ховається, ба, вже й місяць на небо виплив, а вони й дальше по Кремениці ходять. Ніяк на стежку, що з Кремениці в Голови веде, не можуть потра-

пити. Почали вже між собою сваритися. Один каже сюди йти, другий туди, а третій ще в інший бік радить. Всю ніч аж до ранку по Кремениці блукали. То припочивали, то йшли... Отак цілу ніч... Діждалися ранку... Слава Богу — тепер уже потраплять на добру дорогу, яка їх до дому заведе. Так усі три думали — а воно зовсім інакше вийшло, бо далі не можуть погодитися між собою, куди їм іти. Кожний інакший напрямок дораджує... Врешті розійшлися брати — кожний в іншу сторону пішов. А перед вечером зійшлися знову разом... На тому самому місці, де був скарб Клямів, — звідки, вчора червоних у бесаги набрали були...

Посідали, витирають піт із чолів і — мовчать, нічого не говорять... Думають... Ось незадовго друга ніч... А вони голодні й страшенно втомлені. Що ж їм робити? "Тяжко, нести, але й покидати жаль", — пригадують собі людську поговорку... Точнісінько й з ними таке: Висипати червоні з бесаг — жаль, але й до дому їх занести неможливо... Хоч сиди — й плач, або зі злости волосся собі з голови рви... А коли вже сонце за гори сховалося й ніч на землю темну руку поклала, почули Зеленчуки глухий, як би з-під землі голос:

— Покладіть гроші назад туди, звідки ви їх узяли!...

Поглянули один на одного... Глядять, але не відзиваються до себе... Аж по хвилині підноситься Лесьо... Нічого не кажучи, бере бесаги й висипає червоні в яму... Михайло й Іван мовчать... Висипав Лесьо усі гроші й закрив яму так, як перед тим вона була...

Тепер прояснилося їм раптом у голові й в очах... Легко й скоро зійшли з Кремениці і до дому вернулися.

Про цю свою пригоду не дуже-то радо людям розповідали, нікому не сказали, де Бойчуків скарб,

— і ніколи на те місце не заходили. Мабуть боялися нечистої сили, що на скарбі сидить і нікому не дозволяє його порушити...

Та все ж таки Зеленчуки мали цастя, що лише таке з ними сталося, бо могло бути гірше...

Здавен-давня розповідали собі люди, що коло Писаного Каменя має бути захований великий скарб. Багато було таких, що за тим скарбом шукали, але знайти його їм не вдалося. Та двом газдам таки пощастило було той скарб побачити. Один був із Ясенова, а другий з Яворова...

Оцей то, ясенівський газда, натрапивши на скарб під Писаним Каменем, узяв був із нього трохи золота й срібла. Чув він добре той же підземний голос, який казав йому положити назад гроші, але він був упертий дуже, на гроші ласий і того голосу не послухав. Прибіг додому й на дно скрині гроші заховав.

Уночі прийшов до нього нечистий і ще раз твердо йому наказав віддати гроші, інакше погано буде з ним. Але й цим разом він не послухав...

Рано прокинувся... Нічого не бачить — темно в хаті. Кличе жінку, питає її, чи це ще ніч, чи вже день? Жінка відповідає, що давно вже день і сонце високо на небі підійшло...

Протирає чоловік очі, нічого не помагає... Отемнів! Добре покарв його нечистий за непослух. Каже жінці підвести його до скрині. Відчиняє її, шукає грошей, не може знайти. Помагає й жінка шукати... Шукай вітру в полі... По грошах і сліду не залишилося...

А тому другому газді з Яворова, що теж найшов був скарб під Писаним Каменем і взяв із нього трохи червоних, а потому їх віддати не хотів, нечиста сила мову відобрала — він онімів, а потому таки мусів прошіти назад віднести...

Тепер ніхто вже не думає про скарби, заховані під Писаним Каменем і не пробує їх шукати...

Усі старі й молоді люди в Головах розкажуть вам про газду, Михайла Дрібняка, що то враз зі своїм хлопцем і маржиною замерз одної лютої зими в Луковицях. Оцей то Дрібняк був великий багач і мав багато грошей. Було їх у нього повний мідяний котел. Ніхто не знав, де Дрібняк, весною в полонину йдучи, свій котел із грішми ховав. Знали це тільки він і його синок, але вони обидва пропали в Луковицях. Його жінка всюди за тими грішми шукала, але найти їх не могла...

При плаєві, що йде з Голов, попри Вільшанське, почерез Скупову й Лудову, в Луковиці над Буркутом, ріс колись великий ліс. Він належав Танасієві, дідові отого Танаги, що й до сьогодні там, на краю села живе. Отой то Танасій, вирубав ліс і спалив його, щоб мати недалеко хати пасовисько, а потому посіяв там дворічне жито. Пізніше почала там рости трава й була вже толока, на якій можна було випасати корови.

Коли Танасій викорчовував обгорілі пеньки буків і смерік, натрапив випадково на Дрібняків котел із грішми. Заглянув у котел, але грошей не рухав. Прикрив котел назад, і нікому про нього ні словом не сказав. Аж перед самою смертю сказав своєму синові про котел з грішми на їхній толоці, та й розповів, де він, у якому місці знаходиться й чим прикритий.

Помер Танасій, а його син, що вже тоді жонатий був, кілька років по смерті деді, пішов у толоку до кітла з грішми заглянути...

Найшов скоро той котел, але грошей не брав. Пригадав собі, як дедя наказував, борони Боже, гроші з кітла брати. Тож цим разом не рухав грошей. Але все таки щось тягнуло його принаймні ще раз подивитись на кітлик із червоними...

Підросли його діти, що їх лише двійко мав, сина Танагу — так його всі називали — й доньку Василю, що віддана тепер за Бойчуком Елаком у Головах від Ферескулі, — а він сам уже геть добре постарівся був.

Раз узяла його велика охота піти до кітла й узяти відтам хоч так на “спробунок” кілька талярів... Побачити, що воно буде...

Як лише сонце зайшло, пішов у толоку. Взяв із кітла два срібні талари, з відбиткою цісареві Марії Тереси, поклав їх у черес і вернувся в хату. Повечеряв і спати ліг. Якось довго не міг заснути... Вранці прокидається й чує, що з ним погане щось у ночі сталося: він цілий опух, як бочка... Пробує встати, а воно не йде... Отяжів і зіслаб геть...

Прикликав син до деді стару Пруниху з Обсротного. Вона вміла замовляти всякі хвороби та мала різне зілля, коріння й масти. Що не робила, чого не діяла Пруниха: вугілля спалювала й димом опухлого підкурювала, зіллям обкаджувала, коріння варила й давала йому пити, горшки з горючим клоччям до черева прикладала й мастями смакувала, а воно нічого не помагало...

Увечорі сказала Танадзі, що його дедик не “відержит і бизівно помрет”. Мусить завтра зраненька на Ферескулу сходити й священика привести, щоб дедя, — не дай Боже — “неспорідкований” не помер...

Засмутився Танага, заголосила Василю. Просьте Бога, щоб дедя щасливо цю ніч перебув і завтрашньої днини діждав.

Поснули діти, а дедя не спить, не може й очей зажмурити — лежить і стогне. Нараз видається йому, що вітер по хаті повіяв... А потому чує виразно:

— Пощо ти гроші з кітла брав? Ти ж знав, що

їх нікому брати не вільно! Це мої гроші і ніхто до них не має права!

Знає, знає добре газда, хто це до нього говорить... Щезник, злий дух! Хоче перехреститися, але рукою й кинути не може... А щезник говорить даліше:

— Хочеш, щоб котел з грішми твій був, то дай мені за нього те, що в тебе найдорожче. Чуєш?

— Чую... Добре. Так бери собі мого сина Танагу — відповідає газда.

— Ха-ха-ха! ... зареготався щезник. — Танагу даєш мені. Ти думаєш мене обдурити, так, ніби я не знаю, що в тебе найдорожче? Не Танага, ні, а Василюк в тебе найдорожче. Давай Василюка, тоді дістанеш котел із грішми — інакше ні! Чуєш?

На це газда:

— Чую, чую, але Василюки тобі не дам.

— Не даси, діло твоє. Завтра рано щоб таляри мені назад у кітлі були, а то й вечора не діждеш!

Це сказав і вітром по хаті розвіявся...

— Василюки щезнякові захотілося — шепче газда... "Ні, ні, не хочу твоїх грошей і Василюки не дам. Ну, Танагу, то вже був би дав, а Василюку ні!"

А треба знати, що Танага був із лица досить поганий, ще й до того губатий і гугнявий. А Василюк гарна була, як рожка в городі. Мала довгі чорні коси, личко кругленьке і рум'яне та й очі чорні великі, а над ними тоненькі брови, — ротик маленький, губки рожевенькі. Тож і не дивно, що дедя не хотів її за котел грошей промінати й щезнякові дати.

З тяжкою бідою ранку діждав. Казав Танаді допомогти йому з постелі встати, взяв у руки дві клябуки й казав себе в толоку вести. Коли ж були вже на середині толоки, казав Танаді відійти й залишити його самого. Мусів син послухати...

А дедя, то на клябуках, то рачки доліз до місця, де був котел із грішми, і поклав туди обидва талари... Зараз таки почув, що хвороба з нього виходить і сила вертається. Уже не потребував клябук, легко до хати пішов.

Довго ще потому жив і діждався глибокої старости...

Щойно перед смертю розповів своєму Танадзі про котел з грішми в толоці й про ті два талари, що їх був із кітла взяв, але які мусів був віднести.

Наказав синові, щоб ніколи за тими грішми не шукав і не брав їх у руки, бо буде з ним таке, як було з дедем, або й ще гірше.

Але Танага дуже цікавий був найти той котел і хоч на гроші подивитись. Що року весною, або літом, як мав вільний час, ходив по толоці і шукав кітла... А раз таки найшов його. Але грошей не брав, — боявся...

Якось раз на храму, чи на якійсь іншій забаві в Микули Дронека, уже гості були порозходилися, а Танага, ще з Микулою набувалися. І от розповів Танага про котел із грішми в своїй толоці. Підслухав це син Микули, Іван, що то при війську капралем був... Він почав до Танаги заходити й просити його, щоб показав йому котел.

Танага відпрошувався, як лише міг і вмів — говорив Іванові на розум, що це річ "варівка" й дуже небезпечна, оповідав, що було з його дедем, але все це нічого не помагало — Іван був дуже впертий і не давав Танадзі сулокою, запевнюючи його, що то лише старі люди в якихось там щезників вір'ять, а їх же зовсім нема...

Вкінці Танага дався таки впросити й намовити. Але побоявся завести Івана аж до самого кітла, а лиш так сподалеку вказав те місце, де його шукати...

Іван походив трохи по толоці, а врешті потрапив на котел. Засвітилися у нього очі, як у голодного.

вовка, сягнув рукою в котел і набрав червоних стільки, скільки можна було їх у жменю взяти. Тоді давай бігом до хати.

Не ніс червоних у хату, але сховав їх під плиту за коморою. Зайшов у хату, повечеряв і пішов спати. Нехай буде, що буде, а завтра раненько, як ще люди будуть спати, встане, візьме бесаги, забере всі гроші з кітла й до дому принесе. Що йому там якийсь шезник? Він у нього не вірить і не боїться його! Це старі, темні люди вірять у чортів і в якісь духи...

Заснув десь аж коло півночі. Будиться раненько, чує, болять його руки. Хоче встати, пробує спертися на руки, — не може. Починає кричати. Побудилися всі. Дивляться, а в Івана обидві руки покручені. У хаті плач і лемент, що не дай Бог. Іван калікою став...

Просить Іван, щоб хтось пішов і привів Танагу. Якнайскоріше! Пішов сам його дедя по Танагу. Привів. Тоді Іван попросив, щоб усі вийшли геть із хати й залишили його з Танагою. Розповів все, признався, що взяв із кітла трохи червоних, а за це, от що з ним нечиста сила зробила. На милий Біг, просив Танагу віднести червоні та покласти в котел...

До вечера були в Івана руки здорові... Про гроші в кітлі перестав зовсім думати...

— От вам моя розповідь про скарби в наших горах — закінчив дудар. Про них міг би я всю ніч аж до ранку говорити, та й ще всього, що знаю, не розповів би — додав.

ПОВІНЬ

Устеріки — село, положене в місці, де сходяться разом обидва Черемоші, або як гуцули кажуть обидві ріки: Чорна Ріка й Біла Ріка. Село Устеріки положене в прекрасній, соняшній долині над Черемошем, до півдня звернене й нахилене, від півночі горами заслонене... Оцим своїм положенням, теплом і красою, приманювали Устеріки від пам'ятних часів усяких “зайдів” до себе — поляків і жидів. А зайди, використовуючи доброту, ширість і довірливість гуцулів, нищили їх матеріально й пустошили морально. Не тільки, як казали гуцули — “вигулювали” в них маєтки, але й деправували їхні душі, ширили деморалізацію й зіпсуття, розпоювали й ожебрачували матеріально й духово. Розкішні, соняшні царинки й городи — а земля в Устеріках незвичайно плідюча, — тут удавалася всяка ярина, тут виїмково, родилась кукурудза, якої в дальших гуцульських селах не було, — попали в руки “панам” і жидам... У Устеріках мав свій осідок перший мандатор, перед якого хатою находилося на підвищенні місце приладжене для побоїв. Те місце називали гуцули “катушем”, бо там катували в страшний спосіб людей. Про той “катуш” часто оповідали гуцули страхітливі речі...

Панщина проминула, конституція пройшла, повмирили ті, хто власними очима той “катуш” оглядали

й вухами крик катованих чули, а ще до недавна можна було бачити старих гуцулів, як переходячи попри місце, де колись “катуш” був, три рази хрестилися і важко зідхали... В Устеріках був і уряд “ватамана”, який гонив людей на всякі панщизняні роботи... Тут жили “гайдуки”, помічники й виконавці приказів мандатора й ватамана... В Устеріках постало перше в горах лісництво, тут містився і “уряд” акційного товариства для експлуатації гуцульських лісів... Тому й не диво, що всі гори й верхи над Устеріками нині зовсім оголені з лісів... Із Устерік можна ж було й легко на об'єднаних водах обох Черемошів, дерево в світ сплавляти... Тож устеріцькі ліси одні з перших упали жертвою чужинецької захланности й ненаситности.

Та пансько-жидівська неволя в давніших часах, полишила свої сліди на мешканцях Устерік по нині... Люди тут песміливі, загулюкані, затуркані, боязливі й недовірливі. Мало тут гуцулів рослих, поставних і здорових. Багато між ними хирлявих, калік і недорозвинених. У селі, над Черемошем, немає зовсім багатих гуцулів, таких, як у Красноїлі, або Головах. Усе тут біднота. Кільканадцять заможніших газдів заховались ще тільки в верхах, там ген високо понад Устеріками. Але й вони теж якісь неподібні до багатих гуцулів по других селах Гуцульщини... Понурі, замкнені в собі й дуже недовірливі. Зі своїх верхів рідко в село сходили. В неділі і свята йшли верхами до церкви в Бервінкову, бо в Устеріках, хоч були тут усякі “уряди”, пошти й станиці, колись жандармерії, а пізніше поліції, то церкви не було...

“Біднота” сходилася в неділі і свята найбільше в коршмі жида, Лейзора... Був це мабуть поміж усіми устеріцькими жидами, найбагатший жид. Мав Лейзор свою коршму на просторій долині над самим Черемошем. Оповідали старі гуцули, що зайшов він, чи властиво його тато, в Устеріки, десь здалеку,

з долів. Усі свої “маетки” приніс на плечах... А нині не замінявся би своїм багатством із найбагатішим гуцулом у горах... Не орав і не сів, і в бутини на роботу не ходив, а так забагатів... Нераз сміявся і казав, що це все, що має, то йому Черемош приніс... А люди говорили, що його батько й він сам вели не дуже то чисті “гешефти” й не одне мали на своєму сумлінні, але “зналися” добре з “панам” й жандармами, та й уміли “пускати кінці в воду”, для того все їм гладко йшло й безкарно проходило...

Та, як там воно було, чи не було, а Лейзор багатий був — і з кожним роком ще багатшим ставав...

Раз якось у літню, соняшну, гарну Божу днину посходилися пуцули в Лейзоровій коршмі. Було це якесь гуцульське “светце”. Таких “свят” у горах багато. Хоч церква отих свят не признає, але пуцули їх дуже “обшеновують” і ніколи за них не забувають. В такі свята ніхто не працює... О, за це могло бути дуже погано! Кари й нещастя спали б на людей, а як не на людей, так на їхню маржинку, чи на городи. Цих свят придержувались діди й прадіди, тож не вільно їх “канувати”, хоч священики сварять і ганьблять за святкування “поганських” свят... А тих свят на Гуцульщині таки справді не мало... У місяці травні є їх щось із дев'ять!

Сьогодні теж одне з таких “свят”. Тож і не дивно, що в Лейзора повна коршма людей. Є тут і кількох керманичів, що з Кут вертають — є газди й газдині не лише з Устерік, але й зі Стебного і Бервінкови. Між ними є й старий Михайло Гріздак і з Стебного. Як же б могло його тут не бути? Він щоденний гість у Лейзора.

Гріздак був колись одним із найзаможніших газдів у Стебнім, зараз по ту сторону Черемошу. Мав дві доньки й одного, як око в голові, сина, Танасійка. Йшли газдівські сини на війну, пішов і його Тана-

сійко. Пішов, і — пропав... Десь аж через рік прийшло письмо, що Танасій Гріздак, син Михайла, згинув у Сербії. Гріздачка взяла собі смерть сина так дуже до серця, що просто з розуму зійшла... Потому почала вянути й сохнути, як осіння квітка в городчику, та й померла... Лишила свого Михайла з двома доньками. А вдовець — як голуб без голубки... Гірке його життя, світ йому немилий...

Намовляють його сусіди женитися... Сам не знає, що йому робити? “Ожениси, не журиси” — співає йому сусідка Кочерганиха...

Підшукали йому молодицю, молоду вдовицю, Явдоху Блищуківу, на Поленках. Її чоловік теж із війни не вернувся. Дав себе Гріздак намовити й оженився. Думав, що газдиню привів собі в хату... А це не газдиня, а вітрениця, пустий вітер, була ота Явдоха. Його газдівство зовсім їй не в голові. Лише з легінями “набувалася” б, випила б та й “данцувала” б! А ти, старий, пропадай — роби, що хочеш! Хотів мати молоду жінку — то й маєш! Та й у хаті через неї спокою немає — з доньками в незгоді живе. Щоднини колотнеча й сварня — до бійки приходить...

Повидавав Гріздак доньки заміж — думав, що його Явдоху заспокоїться, а може й устаткується, до розуму прийде. Але, де там! Замість поправитися, вона щораз гіршою стає... Піде старий куди з хати, а в Явдохи вже легіні з горілкою й музикою. Або повіється кудись і аж уранці до хати вертається.

Не міг уже Гріздак такій ганьбі й “погулянству” терпіти, та й прогнав вітреницю геть із хати.

Щезай від мене, що бих те тогди уздрів, ек уздру свою першу жінку з гробу! Иди на всі вітри, щоб твоїм поганим духом не вонело в моїй хаті!” — сказав і прогнав геть від себе пустоту і нехар, а її “людіне” виверг із хати на двір. — Забери собі свої “маетки” й вон мені з подвір'я мого!

Пішла геть Явдоха з Гріздакової хати назад у Поленки. Жила там із якимось зайдою-“барабою”, що сокотив дараби на Черемоші.

А Гріздак не міг перенести ганьби й сорому, і почав пити... Михайло Гріздак, який досі не міг зрозуміти, як може горілка людям смакувати, почав тепер пити ту смердюху, як досі її називав. Розпився так, що без горілки не міг уже жити... Один із його зятів, що досі помагав йому в газдівстві, перебрав Гріздакове газдівство в свої руки. А Михайло плюнув на газдівство й горілку п'є... Цілими днями в Лейзора на Устеріках сидить. Більше, як половина його багатства пішла в Лейзорову кишеню... Страшним п'яницею зробився Михайло Гріздак із Стебного! А Лейзор цьому рад... Гріздак його за приятеля й дорадника має, у всьому його слухає. А Лейзор розуміє свій “інтерес” і не жалує Гріздакові “дурілиці”... Нехай п'є...

Глітно, гамірно й весело бувало завжди в коршмі Лейзора в Устеріках над Черемошем. Але рідко було так весело, як сьогодні. Гостей стільки зібралось, що всі столи пообсідали — повна коршма, повний ванькір. І сопілка грає і скрипка заводить, а співам то й кінця немає. Один скінчить співати, другий починає, і так без кінця. Співають газди, співають і газдині-молодиці. Співають і п'ють: хто горілку, хто розолію (лікер), а хто пиво, чи вино. У Лейзора всілякі напитки є... Лейзор уже теж “під охотою”... Ось став він коло скрипака, та й співає:

Іхав дідько з Коломиї на сивій кобилі,
Та загубив торбу з гріними шукає до нині.

На це Лейзорові Іван Штефуранчин:

—Лейзоре, не так ти заспівав, як має бути. Ось послухай:

Іхав дідько з Коломиї на старій шкапині,
Аж дивиться, а там жидок завертає свині”.

Уся коршма в регіт, а Лейзор до Івана:

— Ни, ни Іваніку, щоб ти здоров був, воно так не могло бути, щоб якийсь жидок та свині завертав. Фе, таке паскудне співати! Хіба оттак:

Їхав дідько з Коломиї, та й загубив люшню,

Обернувши суди-туди, та й в долоні луснув!

Співає Лейзор і в долоні припліскує.

А Єлак Штефурак:

Ой гуцульмо пане брате, гуцульмо, гуцульмо,

Та як прийде темна нічка вдома не ночуймо.

— Давай Лейзоре фляшку розолії! Хай люди знають, що Єлак є Єлак, а не якийсь там дручок пустий!

А гроші в Єлака є!

Підходить Гриць Кіцак із розолією до чорнявої Теклюні Олексової, п'є й сідає коло неї з пляшкою.

А Теклюня підморгує йому та співає:

Чи ж я тобі не казала, чи тобі не кажу,

Та не сідай коло мене, бо дєдеви скажу.

Співає і сміється усім ротом до нього. Але гостроязика, Швєндюкова Оленка, присуваючися до Гриця з другого боку й співає:

Посіяла вівса жменю, а жменю ячменю,

А я любка не любила, лиш його кишеню.

Усі сміються, а Теклюня:

Ой Олексю, Олексуню, не свари на мене,

Та посвари на Грицуня, най не йде до мене.

Співають газди й газдині, а музики грають... Аж тут відзивається старий Гріздак:

— А гов, молодєки, пождіть. Тепер Вам старий Гріздак заспіває. Такої-во, пияцької, заспіває вам!

І хрипким, старечим голосом співає:

Ой був собі пиячина, пив горілку, пив вино,

Чи дівка, чи молодиця, в него було все їдно.

А ек мав він умирати і на лавці вже лежав,

Отакої на всю хату дітям своїм заспівав:

Ек будете мене везти, то до коршми поверніть

І горілков з усіх боків моє тіло покропіт.

А паламареві скажіть, щоби в дзвони ни дзвонив,
Досить уже на цім світі я си в шкленки надзвонив.
Ніхто за мнов най не плаче, щоби мене не збудив,
А то з гробу назад встав би і горілку б дальше пив.
На гріб хрест ми покладіте й напишіт на нім ось як:
Вічна пам'ять пиякови — най спочиває пияк! —
Скінчив Гріздак свою співанку... Задумався...

А потім на всю коршму до Лейзора:

— Лейзоре! Давай горілки на мій рахунок і наливай усім газдам і газдиням, най п'ють!

Лейзорові не треба двічі казати: несе літру горілки й всім наливає. Випивають за здоров'я Гріздака. Гріздак п'є й до музик:

— Грайте!

Заграли, а Гріздак заспівав:

Горілице— дурілице, даю за те злото,

А ти мене за це зчеста друлееш в болото.

— Наливай Лейзор! Чому не наливаєш?!

Ой вип'ю горілочки, та тої палюхи,

Здаєми си, що світ гарбуз, а люди ек мухи.

Грають музики, гості п'ють і співають. А Гриць присунувся вже зовсім близько до Теклюні... Поза шию її бере й до Лейзора моргає:

Ой дай же горілочки, та дай на барана,

Най-ко любку почестую, любка не погана.

Дай-ко жиде горілочки, та дай-ко ми Срулю,

Доброї дай горілочки, — любку почестую.

Ставить Лейзор пляшку горілки — розолії перед Кіцнака, а той п'є з Теклюнею.

Аниця, жінка Кіцнака, хоч бачить, як її Гриць до Теклюні залицяється, нічого не каже, бо не сміє... Нераз бо, й не два, бив її Гриць і за коси по хаті тягав. Вона топить своє горе й жаль у горілці. Та й випила ж вона її сьогодні вже не мало. Тепер сидить, похилившись над столом і стиха співає:

Кобис не пив, мене небив,

то бих те любила,

Я бих тобі що суботи головоньку змила.
Головоньку тобі змила,

сорочину дала,

Кучерики розчісала, ще й поцілувала.

Підходить д'Анниці Штефуранчин Іван, п'є до неї
й співає:

Ой зазулько, сива-сива, та дай мені крила,
Най полечу, защебечу, там, де моя мила.

А Анниця на це:

Ой зазулько сива-сива, що бих те просила,
Цис далеко у дорозі милого стрічела?

Тоді Іван відспіває:

Недалеко, край Дунаю стояв над водою,
Та протирав свої очі, плакав за тобою.

Анниця зазирає в Іванові очі й співає:

Ой Іване, Іваночку, срібний колосочку,
Сама сиджу, тебе виджу в вишневім садочку,

Іван чимраз ближче присувається, а Анниця співає
далі:

Бодай тебе Іваночку та й твою мамуню,
Що я така молоденька за тобов баную. —

А Іван на це:

Ой Аннице, вітренице та полюбімоси,
А ек прийде що до чого, то розійдімоси. —

Анниця примилується д'ньому:

Ой сідай-ко коло мене, дивиси на мене,
А я буду пізнавати, чи ти любиш мене!

Старий Гріздак, що був, похилений над столом,
дрімав, телер прокинувся, заспівав сумної:

Ой попід гай зелененький ходжу за волами,
Літа мої молодії жаль мені за вами...

Глітно, гучно й весело сьогодні в коршмі Лейзора
в Устеріках. "Набувається гуцулія", аж коршма
трясється...

Ой гуляли легіники аж коршма гуділа,

А багатська дівчинонька під коршмов сиділа.

Ні, ні, ця "дівчинонька" під коршмою не сиділа.

Вона з верхів, ота дівчина, донька Юрія Карп'юка, до свого деді що в коршмі "набувався", вихром бігла. На верху бачила вона страшну, чорну хмару, десь там далеко над Чорногорою, й бігла дедеві сказати, щоб чимскоріш додому йшов. Вона ще досі ніколи такої страшної хмари не бачила... А дедьо сидить десь там у Лейзора й нічого не бачить і нічого не знає...

У коршмі, як у вулицю з бджолами. Один одного вже не чує й не бачить... Музики й співи, та й темно від люльок... Ніхто й помітив, що на дворі геть потемніло...

Вбігає в коршму Карп'юкова донька — на порозі стає...

— Дедю, дедю, казала няня, щоб ви зараз д'хаті йшли! Зараз таки ходіть! Вже, вже йдіть!

— А що там таке сталося, щоб я мав гodne товариство залишити й зараз д'хаті йти? Горить де, чи гори валяться? — питає доньки Карп'юк.

— Видіть лише надвір, а тоді й побачите, що сталося... Ходіть!

Встає Карп'юк з-за стола, бере бартку в руку, й не кажучи ні слова й не працаючи товариства, виходить за донькою надвір. За ним ідуть ще кількох газдів, цікаві довідатись, що воно там таке сталося, що Карп'ючка аж доньку з верхів прислала.

Вийшли з корчми на двір, а там темно-темно, світу Божого не видно... Страшні чорні хмари над горами зависли й сонце закрили... Темно, як у ночі. Чорні хмари з Чорногори в сторону буковинських гір зунуть... Таких хмар ще ніколи тут не бачили... Страх і ляк людей збирає...

Але ж яка дивна й несамоविта тиша над горами стоїть! Тихо так, що чути, як серця в людей б'ються... Ні одної пташини не видно, ні метелики, ані мушки в повітрі не літають. Усе десь пезло, заховалося. І дерева тихо стоять, не шевелять листям... Стоять,

наче чогось страшного дожидають... Ба, навіть Черемош не шумить так, як звичайно — притих... А там ген далеко над Чорногорою в чорній хмарі щось глухо клекоче й грізно гуде... Наче там вариться, кипить і перевертається... Клекіт і гук чимраз сильніші, чимраз ближчі... Уже й не кмеко-тять і не вариться, а безперервно гуде й гримить. Щось страшне там у Чорногорі діється, а з Чорно-гори на всі гори суне...

Повиходили люди з хат, --- стоять, не говорять, лише хрестяться й моляться... Безрадно й безпо-бічно стоять, вгору до хмар піднявши очі. Жінки руки ломлять, діти плачем заносяться... А може це вже кінець світу наближається? Може це вже "страшний суд" надходить?

Лейзорова коршма геть опустіла — людей, як би хто вимів на двір. Лиш у кутику, схиливши голову на стіл, спить старий Грізлак... Спить, хропе й нічого не чує. Забули за нього гуцули, — забув і Лейзор. Лейзор стоїть разом із людьми над Черемошем... Там і його жінка й діти.

А ось там, від сторони села, що над дорогою в Ясенів, біжать люди, махають руками й на Черемош показують, що наче скажений біжить... На своїх збурених, мутних, жовтих хвилях, здається, всю Чорногору несе... Це хіба Чорногора з Говерлею й Піп-Іваном зісунулися на потоки, а потоки знесли їх і кинули в Черемош. О-о, глядіть: там Черемош несе ліси й скелі, дерево й каміння!

Жовті, брудні води заливають уже всі прибережні царинки. Он той Чорний Черемош ударяє в чисті води Білого Черемошу й наче греблею стримує його біг. Та не довго це триває... За хвилину-дві вже й Біла Ріка з шумом і гуком еднає свої, вже теж мутні хвилі з хвилями Чорної Ріки. "Плова", якої найстарші газди не пам'ятають. Дехто каже, що це

напевно хмара обірвалася над Чорногорою... Так, так, не йнакше!

Кидаються люди, — ті, хто близько Черемошу свої хати мають, — виносити з хат свої “статки”... Біжить і Лейзор зі своєю Рифкою й дітьми в хату й виносить подушки й перини та все інше... Перебігаючи коршму, щоб у ванькір зайти, побачив Лейзор сплячого Гріздака... Будити його? А пощо? Залие його тут вода, втопиться — ну й що? Невелика втрата... Гріздак і так забагато брудних справ і “гешефтів” Лейзора знає...

Бігають сюди й туди люди й кричать, перекликаються, один-одного не чують, — усі голоси глушать рев Черемоша.

Черемош несе гори дерева, що його змив із своїх берегів там, далеко в горах, несе розірвані дараби, мости, млини й хати, — несе дерева з корінням і галуззям, котить величезне каміння, яке вдаряє об себе й спричинює страшний грюкіт. Вода в Черемоші підноситься щораз вище. Широко й далеко розливаються мутні води обидвох Черемошів і заливають усі надбережні царинки й городи. Вже й деяких хат досягають. Хата й будинки Лейзора вже з усіх сторін залиті водою. А Лейзор не зважає на це й бреде водою, хоч вона вже до колін йому сягає — бреде до своєї хати. Мабуть, щось там ще забув... А може жаль стало йому старого Гріздака?... Лише що забіг він у хату, а тут Черемош надніс цілу гору дерева й нею з усієї сили вдарив у Лейзорову хату. Ахнули зі страху люди! Вмить із хати й будинків ні сліду... Наче б їх хто віником замів... Пропав Лейзор? Щойно тепер пригадали собі люди Гріздака... Мабуть пропав він разом із Лейзоровою хатою. Може вода таки сонного порвала зі собою... За Лейзором і Гріздаком загинув слід... Та, чи тільки вони обидва в той день Божої кари й допусту, пропали? Сотні гуцулів і гуцульських хат пішли

тоді з водою. А скільки маржини поплило Черемошем, того ніхто й не зрахував би!

Жалували гуцули в Устеріках і на Стебнім за старим Гріздаком. Та й Лейзора згадували й казали:

— Шахрун, бо шахрун, але лепський жидок був!

ГОЛОДНИЙ РІК У ГОРАХ

Опровалили на Козубейці Різдво Христове й Новий Рік відсвяткували, та й Відорців, чи як священик каже, — Богоявлення, а люди на долах говорять, — Йордану, діждалися...

Рано-ранесенько зірвалася з постелі стара Кумличка. Вмилася й Богу помолилася та до печі йде. Там вона “сночі” засунула горшки з голубчиками. Витягнула горшки й набік відставила. Розложила ватру зі сухих, живичних, смерекових дров, хай запах живиці по хаті розходить. Потому зготує борщик у й банушу, — кулеші на сметані. Та це геть пізніше. Коржів ще вчора напекла, а в кліті ще й якась плящина горілки найдеться.

Горить ватерка... Кумличка йде до прилавника — там у неї, у плящині свячена вода ще від тогідь. Напила тієї свяченої водиці, покропила нею хату, а потім пішла ще й маржинку свяченою водою покропила... Так колись і її неня робила.

Застелила стіл новою скатертю й поправила ліжники на лавицях. Принесла, з кліті трійцю з восковими свічками й на середині стола поставила. — Сьогодні прийдуть до неї колядники... Усі газди й газдині посядуться на гостину до старої Кумлички.

“Кутається” Кумличка коло печі, про все думає, — дбає щоб нічого не забути, щоб усе було, як годиться...

Ось уже й полудень. Уже й сполудня. А на дворі мороз, аж сльози з очей витискає. Так і має бути. Що ж би це за Відорщі були без морозу?

Чути вже людські кроки перед хатою, чути, як сніг із постолів оббивають.

Ідуть гості!

Входять... Віншують, колядують, скрипка грає, дзвіночки дзвонять. Усі козубейчани в Кумличковій хаті.

Повіншували й поколядували. Кумличка рада-рада, не знає, де дорогих гостей посадити, якими словами до них промовляти...

Саджає всіх поза столи й гостить, чим має. Кладає на столи всілякі страви й просить "харчувати", не "униматися"...

То сюди, то туди по хаті дріботить, кожному якесь миле слівце скаже, пожартує, приговорить. Якби їй хто двадцять років із плечей здіймив! Геть від-молодла стара Кумличка!...

Похарчували, відмовили молитву й подякували "годній і пишній" газдині за її щедрість і гостинність.

Один із газдів бере сонілку в руки й починає грати, а скрипаль на скрипку грає, йому помагає. Заграли такої скочної і веселої, що ноги не встоять --- самі "данцюють"...

Взялася Кумличка попідбоки й дрібно-дрібноенько та злегка-легенька старими ногами по хаті пішла...

Данцювала бабка з дідом,
загубила торбу з хлібом.
Гірке її данцуване,
загубила ж харчуване...

Онтам під вікном на лавці сидить Юра Рубанек. Чогось задумався, а може засмутився чого. Та й не диво: вже кілька років проминуло, як Юра "стекси", це бто повдовів, а й досі не може собі другої жінки піднайти. Та, що він хотів би її за жінку взяти, його

не хочет, а тої, що за нього “звіскоком” пішла б, він не хочет. І таке то з Рубанеком...

Підходить д'нему Кумличка, бере його в данець і приспівує йому:

Стоїть Юра коло мура,
а я коло него.
Ек би Юра був молодший,
пішла бих за него.

А Юра хоче чи ні, мусить з Кумличкою танцювати...

Радість і веселість по хаті Кумлички розгулялись... Сопілки й скрипка грають, молодичі співають...

І всякі жарти, забави й сміхи. Молоді веселяться, забавляються, а старі люльки курять, слухають, дивляться та під вусом усміхаються...

“Змахаласи” Кумличка, коло печі сіла... Дивиться на молодих і свою молодість пригадує... Втихомирилось на хвилину в хаті. Тоді один із газдів просить Кумличку, щоб і сьогодні, як звичайно, щось про давнє розповіла...

Помахала Кумличка головою... Розповісти про давнє — про те, що колись було? А що ж би мені вам таке розказати, чого ви від мене ще не чули? — питає Кумличка ніби людей, ніби себе саму...

Подумала — та й каже:

— Не знаю, чому якраз сьогодні пригадався мені отой страшний, голодний рік у наших горах? Його ніколи гори не забудуть, ой, не забудуть, ні!... Сама я його не затирила — того страшного року. Все цисе, що вам му розказувати про нього, розповідала мені моя покійна неня. Що від нені чула, те вам тут переповім:

Ото, як у горах звичайно буває, позганяли люди маржину з полонин, і не чулися, як і коли минула осінь та й прийшла зима.

Така вам люта, морозна, сніжна й западна зима, якої навіть найстарші люди в горах не затемили. Та зима, хоча б яка люта була, це ще нічого. Лісів

тоді багато, топити було чим, можна було день і ніч ватру в печах тримати. Тільки страшно було з хати надвір показатися. Кинути маржині сінця й води долити, та й бігом назад у хату. Сусід сусіда не важився відвідати. А пішов куди, то вже д'хаті не вернувся...

Та все таки зима — пуста! Люди в горах до лютих зим звикли. Що інше почало людей тривожити й непокоїти... Почали собі люди вперед до вух шептати, а потому й голосно такє говорити, що лячно й трудно було слухати... Несамовиті речі почали тої лютої зими в горах діятися... Уже зараз по Відоршах видно було, що добром не пахне, що якесь нещастя спаде на гори... Старі люди говорили, що бизівно прийде помір на людей, або голод виморить їх...

Ото, як блискавиця з неба пішла по горах чутка, що десь там за Їльцею жінка “вчінила” дівчину з довгими косами на голові і зубами в роті. Дитина, як лише си народила, почала говорити й сміятися, а потім “віштрикла” з колиски й пішла по хаті танцювати... Нараз упала нежива серед хати... А тоді звіялася на дворі така страшна бур'я, що здавалося, ліси з гір змете й гори поперевертає. До того ще й почало блискати й громами бити...

Ще не перестали люди про це чудо-диво говорити, а тут уже нова чутка по горах несеться: під Костричев вродила корова теля з трьома головами. Збіглися люди на те диво дивитись, а потому ввадили вбити теля. Вбили й у ліску закопали та осиковий кіл над ним забили. Це зробили вчором... А вранці дивляться, ні кола, ні теляти в ямі. Щезло... й слід по ньому застиг... Одні одним про це чудо повістують і ніхто не знає, що з цього вийде...

А за Магуров жив один газда, що десять років на ноги не вставав. Нараз чудо з ним сталося: встав із постелі на ноги, взяв клебуку (палицю) в руки й пішов помежи люди...

Ходить по всіх горах, ніде довго не затримується й закликає людей, щоб до Бога широко си молили, щоб покуту творили й каялися, бо прийде на людей велика кара від Бога. Люди багато нагрішили, дуже грішними стали, від Бога відступають і Божих законів не шанують, — предківську віру ногами топчуть, дідівські звичаї ломлять... “Покайтеся! Покайтеся! До Бога си наверні!” — кличе на людей. А де подибле хрест, уклекає, б’є поклони і землю цілує...

Та на цьому ще не кінець... Ночами екис крилаті коні понад лісами з шумом і свистом летять і страшно, сумно ірзають...

А тут десь так на саме “пущіне” у ночі показалася на небі хвостата зізізда... Із поза Чорногорів на небо вийшла, пронеслася понад верхами й десь там на Буковині щезла, ци в екезь озеро впала. Ніхто в горах тої ночі не спав...

Великий страх упав на людей... Ходять, ек самі не свої — жадна робота їх си не чіпаєт...

У страху й непевності якось весни діждалися. А довго треба було на неї ждати...

На Юрія ще всюди сніг лежав... Десь аж перед самов Светов Неділев вігнали люди маржину на полонини...

Та що з того, що на полонини її вігнали, коли полонини голі, аж сумно й лячно слухати.

До Петра-Павла зовсім дощу не було. Потому почали дошки перепадувати. Надіялися люди, що хоч тепер зачне трава рости... А воно ні!

Біда діється й на людських царинках — кішницях... Тут почав якийсь червак корінці підгризати... Що лише травиця трішки підросте, а то дивиси, вже й в’яне і сохне... Виде люди вже добре, нашо си заноси. Не буде добра! Голод буде. Бизівно буде голод... І трави нема — й у городцях усе зісохло, ні барабольки, ні яринки не буде в цім році. Журе си і бідкают си горени, всеко думают і передумуют.

Гіренька їх доленька буде... Скосили травицю, а в обороти нема що класти. Дуже мало сіна, не буде чим маржину візимувати... Не буде що овечкам веречи... Жури си люди — з жури аж чорніють...

Зійшла маржина з полонини. Не віпасласи там, ні, хіба що зісохла... А тут і коло хат не дуже попасет... Червак гет коріння трави сточив, царинки жовтіють та чорніють... Засмучені ходять люди, сумна й маржина по царинках блукає... Ходить і реве...

Так то в журі й смутку осінь людям пройшла — зима надійшла... Треба було багато маржини вирізати, бо дивитись не можна було на її муку й голод. Люди лиш по жмені сіна їй метали... Але зі зарізаної маржини не великий хосен був людям. М'яса мало, самі лишень кости.

Досі мали горени велику поміч із лісів. Допомогали собі м'ясом із дикої звірини, а найбільше з оленів і сарен, а того голодного року звірина кудис си поділа... Ци вігнула, ци дес пропала, а ци кудис у далекі сторони си забрала, бо тут не було їй що їсти, — Бог то знає. А ек чесом хтос там і вбив єку звіринку, то наїдку з неї не багато мав... Шкіра й кістки.

Ще й до того всего страшенно того року вовки в горах розмножили си. Єк вівці, ботсями ходили й до кошер добувалися. Крізь вікна можна було вовчі тіччі бачити...

Такий уже допуст Господь дав, кару на людей зіслав...

Хліба за ніякі гроші ніде не дістав би. Казали, що й на долах недорід і неврожай був. Може там десь дальше й був хліб, але ек туди дістатись і хліба звідтам привезти? Пішком далеко не зайдеш, і що ти на плечах у бесагах принесеш? До того люди з голоду й сили не мали. А шкапет — коней, не було

тогда так, ек тепер. Лиш дехто з богачів держав по шкап'еті.

От на Гриневі, там, де тепер Заряд Камеральських лісів, жив багатий газда, Івашко. Оцей то Івашко осідлав коня, набрав у тобілку срібних і золотих грошей і пустився аж “загору” на Мадяри, хліба купити. Почерез Руський Діл і Копілаш дістався у Полени. Був він там і в Богданю, і в Бичкові, а потім ще й у Рахові — всюди був — але хліба ніде не купив... І за золото хліба не дістав! Лиш десь там ледви стільки купив, а то таки просто вижебрав, що в дорозі з голоду не згинув. Вертається ні з чим і всю дорогу сам до себе говорить: Кажуть, що з усього на світі золото найдорожче... Неправда, хліб дорожчий від золота!

Вернувся в Гриневу й висипав золото та срібло в свинське корито... Хай свині їдять гроші, коли за них ніхто хліба мені не продав...

На Голошині жив газда Шведюк. Мав жінку й трійко дітей — двох уже більшеньких хлопців і трилітню дівчинку, Софієчку.

Дуже тяжко було Шведюкові прогодувати жінку, трое дітей і себе. Чого не робив, куди не ходив, щоб лише своїм хлібця розстарати, буришки де роздобути. На Буковину ходив, ген туди поза Селітин і до Вішови на Мадярщину заходив, то міняв, за що міг, то заробляв, а то таки й жебрав, щоб лише його діти й жінка з голоду не погинули. Але за кожним разом, як додому вертався, бачив, що жінка його щораз більше слабне й сохне... Не бачив і не знав сараку, що його хінка, замість харчі на всіх ділити, майже все давала дітям, а сама голодувала... Голодувала, поки не почала пухнути... А потому померла... Осиротила трійко діточок. Лишився Шведюк теж, як сирота... Тепер не піде вже за хлібом по чужинах шукати... На кого ж дітей лишить?

Бачить, що й він і його діти, всі з голоду в Голо-

шині погинуть... На щастя весна того року не забарилася. Ще далеко було до Юрія, а сніг уже геть з гір зліз.

Позбирав Шведюк усе, що лише можна було в рот покласти, — на його щастя ще й худенький зайчик у сильце зловився — і його спік він на ватрі, поклав усі “харчі” в дзьобню, а тоді позбирав дітей і каже, що підуть з ним хлібця шукати... Що ж — думав — мені вже всеодно. Але дітей жаль! Серце кров'ю обкипає, як на них спогляну. А яку ж раду я їм тут дам? Чим їх прогую?

Узяв свою Софієчку в бесаги на плечі, а хлопчикам казав іти за собою. Хлопчики, як соколики, а чорненька Софієчка, як зазулька. Примильними оченятами на свого дедю з бесаг заглядає...

Перейшли річку Сарату й подалися буковинськими горами-верхами. Шведюк знає тут усі стежки, не заблудить...

Хлопчики біжать за дедом, а Софійка лиш головку з бесаг виставила й оченятами на всі сторони роззирається. Дедя, то йшов, то припочивав, а як міркував, що діти поголодніли, давав їм потрішки того, що в дзьоблині мав... Діти і не вминалися їсти — вони - - до голоду вже привикли...

На ніч підшукав затишне місце десь у лісі і розклав велику ватру. Діти сідали довкола ватри, грілися й засипляли... Шведюк дивився на них, а самі сльози до очей йому пхалися і по вихуділому обличчі долі котилися... Заведе оці свої діточки далеко й між чужими людьми їх залишить... Чи побачить їх ще колись?...

Кілька днів ішов Шведюк із своїми дітьми, поки гір не перейшов і в Селетин не зайшов. Зі Селетина вже дорогою ішли...

Завів Шведюк своїх дітей ген аж у Лопушну на Буковині. Серед села на вигоні присів, а коло нього діти. Увесь час лише на них дивився. Дивився, як

би їх хотів у свою душу втягнути, в серце схвати й назад їх у Голошину занести...

Вийняв усе, що ще в дзьоблині було, дав дітям і казав їсти... Довго-довгенько сидів і на дітей своїх глядів... Потому встав і сказав, щоб тут сиділи й нікуди не йшли, він на хвилину від них відійде, щоб хлібця для них постарати... Як п'яний, заточуючись, пішов... Кілька разів ще оглядався, а потому зник... Не бачили вже ніколи його діти, не бачив і він їх більш ніколи.

Довго ждали діти деді... Не діждалися. Почали плакати й голосити... Змилосердилися добрі люди над діточками й порозбирали їх поміж себе...

А дедя пішов у свою Голошину... Ще в Селетині бачили його, бачили, як на Плоску йшов, а звідтам у верхи подався... Там, у тих верхах слід по ньому загинув... У Голошину не вернувся уже ніколи.

Прийшла весна, а з нею помір на людей. Підросли бур'яни, почали люди їх варити й їсти, а від цього кинулася на людей хвороба.

Багато людей вивмирало тоді в горах... Мерли старі, мерли й молоді, вмирали й діти. Багато газдівських хат тоді опустіло, багато сиріт розбрилося по світу... Вилюднилися тоді наші гори.

Та якось діждалися літа. Літо було тепле й дощеве. Царинки й полонини покрилися буйними травами. Маржина, яка ще була виховалася, скоро потовстіла, коровки почали давати стільки молока, що до одної треба було з двома дійницями йти.

Гусять люди молоко, гледжать сир і їдять. Є вже й м'ясо, а на лісних зрубках стільки всяких ягід, що й самими ягодами можна вже жити. І буришка молоді вже є, і всяка ярина є, але що з того? Люди їдять і їдять, а ніяк наїстися не можуть — все голодні ходє. Не можуть ситности в нічому найти... Он, що значить голодний рік! Що значить голод, Богом за людські гріхи зісланий!...

Але, що сказали б ви на цисе? Третього року після голоду вернулися Шведюкові діти в Голошину!

Найстарший їх сюди привів. Він добре затемив собі, куди, якими стежками й дорогами, провадив їх колись дедя...

Крадькома від людей, у Лопушні забрав братчика й сестричку й завів їх у Селетин, а звідтам пляями й стежками в Голошину привів... Казав їм, що веде їх до деді... Прийшли в Голошину, зайшли під хату, а хата їхня порожня — деді нема...

І ніколи не довідалися, куди їхній дедя дівся. Певно десь у буковинських верхах загинув... інакше був би напевно в свою хату вернувся.

Найстарший оповідав, що в Лопушній їм було не погано, люди там були для них добрі, але за дедем, за рідною хатою, за горами й за шумом бистрої Сарати, було їм дуже-дуже банно. —

Оце все розповідали мені покійна неня, а нині я вам оповіла... Про голодний рік у наших горах.

Моліться людоньки добрі до Христа, нині в Йордані "ирщеного", щоб крив нас від такого лиха, як був на людей тоді спустив — від голоду й помору — щоб хоронив увесь наш люд ирщений!

Ви, молоді слухайте й шенуйте стариню, а ви, старі не забувайте Бога і молодих на добру дорогу наводьте!

Скінчила Кумличка про голодний рік повістувати. Порозходилися, роздякувавшись, ек годиться, гості до своїх хат.

Та, хоч Кумличка добре їх погостила й голодних д'хаті не пустила — але певно не одному приснився цієї ночі — голод... —

ДИВНІ "ІСТОРІЇ"

Дуже любив дідодудар заходити до старого Шекерика Дмитра в Головах. Тут він і по кілька днів перебував. А Головці, як тільки почули, що в Шекерика ростіцький дід, так зараз із усіх верхів і ґрунів, із Білої й Чорної, річок до Шекерика йшли, щоб послухати гри на дуді і співанок діда. А вже найбільше цікаво було послухати від діда про давнину в горах. Тих його розповідів про давні часи слухали б усю ніч аж до ранку й спати не хотіли б...

Було це одного разу на Петра й Павла. Того ж дня в Красноїлі храм, а частина Голов належить до парохії в Красноїлі. Тож і в Дмитра Шекерика сьогодні, на Петра й Павла, храм. Багацький храм, газдівський... Уся гуцульська "знать" у Шекерика храмує, набувається й веселиться...

Є тут і дід з Ростік... Гостям на дуду грає й співає, а далі й починає говорити:

— Чув я, що вчені люди записують і списують усе, що колись діялося. Ці записи називають вони сторією. У тих сторіях має й бути все записане... Але, чи є десь сторія нашої Гуцульщини списана, того я не знаю і вам не скажу. Може десь там і є щось записане про наші гори і людей, та про це я розвідати не міг. Знаю, що сторія нашої Гуцульщини не на паперах, а в пам'яті старих людей, в оповіданнях, байках і співанках, --- у голосі трембіти й флюери...

Вона в вічних шумах смерік і ялиць, у реві гірських рік і в журчанні потоків, та й ще у скарзі дикої звірини, що немає нині де подітись... Але найбільше тої, нашої історії, десь там глибоко в скелях, у лісах і вертепах, під землею, заховано й на три замки зачинено...

Так — історія Гуцульщини в підземних льохах... у коморах Говерлі, Піп-Івана й Сокільського схована. Там вона дрімає... А оживає, коли батьки дітям весілля справляють... Наче з гробу встає в храмові й святочні дні, на Різдво й на Великдень... До людей тоді колядками говорить і великодними співанками відзивається...

Так... Але сьогодні, на сором гуцулам, шкірить до них зуби вже історія їхньої колишньої слабости й подалости... Ця історія шкрить і жидівськими "палацами", відданими їм найкращими царинками, "виголеними" в гуцулів полонинами. Погана це, дуже погана, частина історії Гуцульщини, але й вона не вічна, бо вже колишніх зайдів — нова "татарва" замінила...

Та слідів минулого ще в наших горах багато... Треба тільки хотіти ці сліди бачити й далекий їх голос чути. Прикласти б лише вухо там до тої могутньої гори за Ростоками... Гора, що над Черемошем нависла, а називається Сокільське... У свято-іванську ніч треба це зробити. Тоді щось дивне-предивне можна там почути... Там же славний король Гуцул спочиває... Не сам, а зі своїми легіями. У святоїванську ніч несеться зі Сокільського глухий стогін і брязкіт зброї... І виразно чути:

---Прийшов уже наш час? Пора вже вставати?

А на це відповідь дужим, приглушеним голосом:

— Ні, час ще не прийшов! Спіть далше, легіні мої! Спіть, та слушного часу дожидайте. Він прийде! Напевно прийде!

А зараз же Черемош своїми бурхливими хвилями озивається:

— Ще трохи — ще трохи часу потреба... Не багато... Я розторошу скелі, що Сокільське підтирають... Підійду зовсім близько до тої величної гори, підмию її своїми водами й підточу хвилями. Тоді розваляться камінні двері, якими зачинені комори, що в них Король Гуцул і його легіні лежать...

Таке то почути можна в святойванську ніч під Сокільським — там, де найстарша історія Гуцульщини в підземних льохах-коморах захована...

Але не кожному дано й дозволено чути те, що Сокільське й Черемош кожного року говорять...

Та прийде час-година, що не лише наша Гуцульщина, але й весь наш нарід, ту мову-розмову, заклики й накази, почують... Почують, збудяться і — повстануть!...

Усюди в горах сліди минулого, які кличуть і малять... А кров гуцульська, що неповинно лилася і в землю всякала в Устеріках, коли то мандатори казали бити й катувати непокірних гуцулів, чи це не частинка нашої кривавої історії? Чи не жде й не покличе вона гуцулів колись на зайдах помститися?

А он там за Черемошем, де починається Красноїля, місце, що на ньому стояла давня церковця-каплиця збудована гуцульськими руками з одної їлі — ялиці — перша церковця в тутешніх горах... Оця церква — це свідок любови до Бога наших предків — це історія твердої віри в Бога наших "горен"... А в Красноїлі — Дідушковій Річці, на горбочку край дороги в Голови і Жаб'є і досі стоїть хата, перебудована з бервен колишньої гражди Дідушка, що то його за гордість і "здуфальність" убив Довбуш. На одному з тих бервен видно ще й сьогодні Дідушкову кров...

Тут же недалеко в Головах стоїть старезна хата — курниця останнього опришка, який безмилосерно

карав і з гір гнав 'зайдів', Бойчука-Кляма. Дерево тої хати так затвердло, що сокира його не береться. Тверде, як твердий був колись Бойчук-Клям.

А скільки нашої історії розкинено й поховано в Чорногорі? Он під самою Чорногорою полонина Кедроватий, а на ній величезний камінь. Це "сідець" — стілець Довбуша. На тому камені любив колись Довбуш сидати... Годинами тут пересиджував, пускав свій орлиний зір по верхах і лісах — і думав, передумував, як гори від зайдів обороняти, в гори їх не пускати...

Немає Довбуша нині на Кедроватім, але сідець його стоїть там, як і колись стояв... Ех, як би той камінь-сідець говорити вмів! Не одне би нам розповів. Розказав би навіть, що Довбуш думав, як на ньому сидів... Багато — багато дечого розказав би нам той камінь...

А он там стежка, якою любив Довбуш із Говерлі на Піп-Івана ходити. Там і місце де колись Довбуш злого духа, рогатого й хвостатого, чорта-щезника, вбив...

А було воно ось як:

Олекса Довбуш, пан Карпатських гір, ще як зовсім молодим був, із Говерлі на Піп-Івана йдучи, присів на мохом покритому камені, щоб трохи відпочити.

Присів, задумався, та й здрімався... Тоді десь з-за гори насунула якраз на нього темна хмара, а з неї почало блискати й громи бити.

Прокинувся Довбуш і на ноги скочив. А тут блискавиця за блискавицею, і грім за громом, аж гори дрижать — здається, що Чорногора ось-ось завалиться...

Стоїть Довбуш на камені, не йде нікуди. Куди ж іти, коли темно, що й руки не добачити. Тільки й видно, як блисне. Блиснуло раз, і другий, і третій, раз-по-разу. За кожною блискавицею бачить Довбуш, не так дуже далеко від себе, — щезника. Оце, як

блисне, а щезник задом до блискавиці звертається, вивалює червоний язик і регочеться, як кінь. Так робить він за кожною блискавицею, — з Божої сили сміється, й глумиться з неї...

Ну, цього Довбуш не стерпить! Сягає рукою до череса, де в нього були дві пістолі. Витягає одну й без надуми націлюється в щезника. Вистрілив раз -- щезник угору підскачив — вистрілив ще раз, а чорт ще вище скочив... Скаче, виставляє язик і регочеться... Тоді Довбуш витягає з череса другу пістолу Якраз блиснуло — Довбуш у голову щезника стріляє... Тепер уже скакати не будеш і з Бога глумитися не меш! Хоч який стрілець був із Довбуша, то щезника щойно за третім разом убив.

Щезник розліявся мазюкою по землі... Погана вона, помішана з сіркою розійшлася по всій Чорногорі... Перестало блискати й затихли громи а зпоза хмар чути голос:

— Чого, Олексю, бажаєш собі за це, що вбив Божого ворога?

— Нічого я не жадаю, а лиш хотів би мати таку силу, якої ніхто з людей у горах не має.

На це чує зпоза хмари:

— Силу? Який же ти дивний, Олексю, й сам не знаєш, що маєш. Та ж силу ти дістав уже від Дарадуди. Але ти дістанеш щось інше... Дістанеш довговічність. Ще цієї ночі, як ляжеш спати, виросте на твоїй голові сивий волосок. Як довго той волосок буде твоєї голови триматися, так довго житимеш, ніяка куля тебе не йметься... Сокотиси лише посвяченої кулі та й сокотиси зрадливих жінок!

Прояснилося, вітер розвіяв геть хмари й показалося ясне сонечко, вмите дощовою водою.

Пішов Довбуш на Піп-Івана, там і заночував. Коли ж повернувся другої днини до своїх легінів, один із них сказав йому, що бачить на його голові, над правим вухом сивий волосок.

На це не сказав Довбуш нічого, лиш усміхнувся...

Усі старі люди в горах знають і ще нині вам покажуть те місце, де Довбуш убив Божого ворога, шезника...

А зайдіть у Космач. Там стоїть стара хата, в якій жив за часів Довбуша, Стефан Дзвінка, що то його жінка була Довбушевою любкою.

Дуже її Довбуш любив, оту любку... Любив і вірив їй, таємниць перед нею не мав... Бо певний був, що вона любить - кохає його так, як він її, і в ній бачив усе щастя своє і радість життя...

Забув Довбуш зовсім пересторогу Дарадуди, забув і той голос ізза хмар... Кохання, відобрало йому пом'ять і розум...

Дзвінка, за намовою свого Стефана, нераз, примилуючись до Олекси, намагалася витягнути з нього таємницю його сили та довговічності... Та Олекса не зраджував своїх таємниць...

А все ж таки раз, серед пестоців, розповів їй Довбуш про Дарадуру і про те зілля, яким той його колись напоїв, про те, як убив у Чорногорі шезника, та ще й про сивий волос.

Та цього було Дзвінці ще замало... Вона ж знала, що Довбуша жадна куля не чіпається... Почала добирати всіх гадючих способів, щоб ще й цю таємницю в Довбуша вирвати. Дуже хотіла знати, від якої кулі міг би Довбуш згинути... Так довго до нього примилувалася, так довго коло нього забігала, аж укінці і цю останню таємницю повірив Довбуш зрадливій і невірній любці: над кулею, що зможе його ймитись, треба дванадцять Служб Божих відправити...

Відтоді Довбуш і його життя були в руках Дзвінки та її чоловіка, Стефана... Вона бо все, що від Довбуша знала, переказала Стефанові...

Усе це відбулося в тій хаті, яка ще й до нині в Космачі стоїть... Під двоєми, під тисовими двоєми,

що їх Довбуш своїми плечима на тріски поламав, згинув отаман і пан гір, поділений кулею з рушниці Стефана... Там у землю всякла й кров із Довбушового серця... І стежка ще там є, якою легіні, взявши отамана на топірці, несли в Чорногірці, щоб там його на віки з-перед людських очей заховати, а самим розійтися по горах...

У Чорногорі, десь там під самою Говерлею, спочиває Довбуш... А, де саме, в якому місці й котрими скелями привалений, того ніхто не знає... Знали це колись ті легіні, які, виконуючи його останню волю, в Чорногорі його занесли й там поховали. А цю таємницю зі собою в гріб забрали. А хто знає, може всі Довбушеві легіні не деінде, а таки там, коло свого отамана, собі вічний супочинок найшли?

А як прикласти вухо до скель на Піп-Івані то можна в нічну, тиху годину почути дивний стогін і плач, і дивне якесь заводіння. Старі люди казали ще мому дєдеві, що там стогнуть і плачуть лісові духи, яких злі люди, оті зайди, вирубуючи ліси, в підземні скелі загнали. Стогнуть, плачуть і зайдів кленуть-проклинають... А в Говерлі чути інші стогони й важкі зітхання... Це, як говорив колись мій дід, напевно Довбушеві легіні лежать і буйне минуле згадують... "Вже нам більше не задзвонять дзвони в Коломиї" — стиха співають... "Не підемо з нашим паном отаманом у Космач на вечірки до Стефанової жінки". Гей, гей, марне пропав і загинув наш ватажок, а ми, як курчата без квочки, залишились, як діти без нені сиротами стали..."

А коли б так у місячну ніч вийти в Синиці і походити там по всіх закомарках, підземних льохах, коморах, та палацах, видовбаних і витесаних у камінних брилах. І всюди і по всіх горах, бродить, як сонна примара по верхах снується, повна буйности й слави давнина наших гір...

Треба очей, щоб бачити цю давнину, та й вух,

щоб чути її голос... І серце в грудях потрібне, щоб минуле любити та в душі його носити.

Оце короткими словами переповіджене те, що говорив дід, — дудар із Ростік, на храмі в Дмитра Шекерика, в Головах...

Не даром “пани” й жида не любили цього діда, а жандарми за ним пильно слідкували. Бо ненавидів він отих зайдів із усієї душі ненависть цю по горах розносив і в серцях гуцулів засівав...

ТАТАРСЬКІ ЛЮДИ

На Жаб'ю ... Ільці відбувався храм на Зелені Свята. Кожного року приходив на цей храм ростицький Дудар. Який же це храм був би, як би Дударя на ньому не було? Дудар тут нераз і цілий тиждень храмував. Не легко було вирватися йому з рук найбагатішого газди на Ільці, Оршеджука. Такі храми, як у Оршеджука, бували хіба ще в Головах, у Шекерика, та в Янушевського-Греха...

На храм до Оршеджука приходили свояки й знайомі з усіх сторін, ба навіть із Косова. Рід Оршеджука був дуже великий і багатий...

Велика гражда була в Оршеджука, багацькі будинки й просторі кімнати. У найбільшій кімнаті, прибраній килимами вистеленій ліжниками, гостив Оршеджук найчільніших газдів. Тут був завжди і Дудар зі своєю, з козячої шкіри, дудою.

Дуду клав у кут і сідав з газдами за стіл. Похарчувавши, вставав від стола, брав у руки свою дуду, сідав на лавці й починав грати. Газди попивали дороге вино, а він їм грав і співав — співав веселих і сумних співанок. А знав він їх дуже багато... Погравши й поспівавши, сідав знову поруч газдів і пив з ними вино.

Якось один з газдів, мабуть Михайло Чапчук, просить дударя щось розповісти. Він так "файно" повістувати вміє, що в повістуванні ніхто з ним рівнятися не може... газди дуже любили Дудареві

гри й співи, але ще більше любили слухати його повістувань. Були ж це часи мирного й супокійного життя в горах. Ніхто його не заколючував, нічим люди тоді не тривожилися й не журилися, жили, як жили колись їхні деді й діди, разом сходилися, набувалися і веселилися, навиділися й любилися. Заплативши податок цісареві, що жив десь там у місті Відні і не порушуючи його законів, — не знали ні страху, ні жури, — в неділі й свята до церкви ходили, в будні працювали, біди не бачили й не прочували...

Зійшовшись разом, любили поговорити й старовину згадати. Молоді любили послухати, що старші розповідали, а старі радо їм "усечину" повістували, — що самі колись чули й бачили, те молодим передавали...

А Дударя особливо любили слухати всі, старі й молоді. Ніхто ж другий так, як оцей дудар, не знає стільки всяких "сторій" з минулого Гуцульщини. Він усе знає й про все вміє щось цікаве розповісти...

Ото випив він пугар вина, витер вуса й починає:

— Давно, дуже давно це було... Ще тоді, коли татари вогнем і мечем нищили руську землю, а людей, одних упень рубали, других у важку неволю забирали...

Уже вони всі руські землі були перейшли й загналися аж у наші Карпати. А Карпати тоді — це не те було, що нині. Ні пройти їх, ні пролізти... Просунулися татари понад Прут аж до того місця, де нинішнє село Татарів. Далі йти їм було уже годі. Раз, що страшна тут лісова пуша, друге, що наші люди, хоч їх у тих часах не було багато в Карпатах, позарубували всі проходи, плаї й стежки.

Довго стояли татари на надпрутянській долині й нічого не могли придумати... Вони дуже хотіли перейти почерез Карпати на Угорщину, а це було неможливе.

Усяко пробували просунутися горі Прутом, а по-

тому передертись верхами на ту сторону Карпат, але це їм не вдалося. То ж сиділи далі над Прутом. Їхні коні випасли всі трави, до коріння, та й воду в Пруті випили до каміння... А люди з надпрутянських долин і з верхів повтікали геть. Поховалися, де хто міг. У Чорногори подалися, у вертепи позазирили, в потоки заховалися. Як могли, так жили там, щоб тільки татарам у руки не потрапитися...

Але найшовся один газда, який нікуди не тікав, а далі жив у своїй гражді по ліву сторону Прута, на ґрунті, з жінкою і дітьми. А було у нього дванадцятро дітей — сім хлопців і п'ять дівчат. Оцей то газда не пішов за прикладом других газдів і перед татарами не втікав. Казав, що не боїться їх.

Почали татари до нього заходити, нічого злого йому не робили й щось говорили, але він того не розумів. Щось там “джерамукали” й руками показували, а він їм теж руками відповідав.

Де кілька разів навідувалися вони до нього, а раз прийшли й забрали його з собою. Привели до свого “старшого”. Той старший довго щось до нього говорив, але газда не розумів і не знав, чого той від нього хоче. “Старший” не пустив його до хати й казав з татарами сидіти. А газда зовсім цим не зажурився — сидів із татарами при ватрі, пив разом з ними кобиляче молоко та їв кінське м'ясо. Татари вчили його своєї, татарської мови, але дуже важко це йшло. Третьої днини прислала його жінка найстаршого сінка, щоб довідався, що діється з дедом. Татари побачили, що хлопець не дурний і понятливий. Затримали його цілий день при собі й казали щодня до них приходити. Не минуло й кількох тижнів, а хлопець уже почав по татарськи говорити й розумів усе, що татари до нього мовили. Тепер він помагав дедові вести розмови з татарами...

Скоро й довідався газда, чого татари від нього хочуть. Старший над татарами зажадав, щоб він

став їхнім “татарським чоловіком” і поступив до них на службу... А цей на це й пристав. Старший поклепав його по плечах і, усміхаючись, сказав: “татарський чоловік”. Від тепер міг уже вечором у свою гражду вертатися й там ночувати.

Ранком вертався до татар і приводив зі собою дітей. Зо своєї хати викинув надвір образ Ісуса Христа й спалив його, вирікся Христової віри та й став разом з татарами до якомсь там “Аллаха” молитися... Перейшов зовсім на татарську віру, чим татари дуже раділи й подарували йому молодого, карого коника враз із сідлом...

Кличе його раз до себе старший татарський... Починає з ним довгу розмову, А другої днини висилає з ним татарський відділ у сторону Мадярщини... Потатарщений гуцул приобіцяв татарам перевести їх відомими йому дорогами-стежками й переходами “загору”... Та старшина все ж таки не дуже йому довіряв і післав невеличкий відділ спробувати, чи дійсно він зможе перепровадити їх на Мадярщину... На кожний випадок казав прив'язати гуцула довгим мотузом — “арканом”, якого татари звали — до коня й так показувати дорогу на Мадярщину. Боявся, що він може втекти...

По якомусь часі повернулися татари — вернувся й гуцул. Татари розповіли старшому, що гуцул добре їх провадив і довів аж до мадярської границі..

Заворушилися й заметушилися тепер татари — до походу стали ладитися...

Одного ранку, ще перед сходом сонця, звинули свої шатра, а коли сонце з-за гір показалося, припали всі лицем до землі і закричали: Аллах, Аллах! А потім на коні посідали. Попереду відділ із гуцулом, за ними старшина, а там татари, що їх видимо й невидимо...

Поволі просуvalися крізь ліси, вузькими, крутими й стрімкими гірськими стежками й темними пото-

ками. А все мали око на гуцула — не вірили йому... Звісно ж: хто вирікся віри батьків своїх, тому вірити не можна... Зрадив своє, то чому не мав би чужого зрадити? Так воно вже є на світі, що зрадникові ніхто не вірить...

Довго вів потатарщений гуцул татар дебрами й вертепами, поки завів їх на мадярську сторону. Радів, що дістане від них велику нагороду...

Станули врешті татари на мадярській рівнині. Кличе старший гуцула до себе. Ага, думає той — хоче мені нагороду дати. Не йде, а біжить до старшого. Добіг, і низько, аж до землі, кланяється йому. А старший ні слова до нього не каже.. Виймає криву, гостру шаблю, — мах — і вже голови в гуцула немає. Він, отой потатарщений гуцул, став уже непотрібний...

Але тут сталося чудо-диво: відрубана шаблею голова не впала на землю. Замість на землю, вона підскочила вгору, піднялася високо й зникла в хмарі. Тіло пожерли вночі вовки...

Все це сталося вечором, як уже сонце було зайшло... Тоді-то якраз жінка того потатарщеного гуцула сиділа з дітьми в хаті при вечері.

Одна з дівчаток спитала неню, коли їх дедя додому повернеться. Не встигла неня на це відповісти, аж тут щось як не загуде, як не загремить, аж хата стряслася... І нараз, якби хто в дах каменюкою верг. Затріщало й засвистіло, а крізь щілину замість каменюки впала на стіл голова її чоловіка... Попадали всі зі страху на землю. Піднялася якось жінка з землі, глянула на стіл, а там голова страшними очима на неї глядить... Глядить і зубами скрегоче... Лише хвилинку... А потому підноситься зі стола й дірою в стелі зникає...

Жінка, сама смертельно перелякана ледви очутила дітей. Діти трясуться й плачуть, туляться до нені, але ні слова жадне з них вимовити не може... Ані

неня, ані її діти не знають, що це було: привид, **мара**, чи справді була це голова? Чари якісь, чи що? Так — але ж дах наскрізь пробитий і діра в стелі а це ж не привид! Цілу ніч до ранку сиділи всі в купочку збиті — ніхто не спав і надвір не важився вийти...

Діждалися якось ранку. Неня заборонила дітям про те страшне чудо-диво говорити, казала їм і не думати про нього...

Але вона сама ні на хвилину не могла того дива забути — все про нього думала, а коли на стіл поглянула, то все бачила криваву голову зі страшними очима...

Минув якийсь час, одного вечора повклала мати свої діти спати, а сама сіла й задумалася... Довго думала, передумувала, а потому й сама лягла на лавиці під вікном... Ніяк заснути не може... Вкінці таки здрімалася... Чує, хтось, чи щось, відчиняє двері... Хтось над нею стоїть і вдивляється в неї... Ах, це голова її чоловіка — це його страшні очі. Хоче піднятися й утікати, а тут ні ногою, ні рукою не порушить... Хоче крикнути, а в неї голосу немає...

Голова ж їй над нею повисла... Голова її чоловіка... І ось голова закрутилася над нею, а рот починає говорити:

— Страшна кара спала на мене... Божа кара... За зраду віри моїх батьків, за зраду Бога! За відступство від Нього! За приятельство з ворогами нашого народу! Та й місця для моєї голови ниде немає. Якась сила носить її понад гори й мече нею, нині сюди, завтра туди — нині вона тут, а завтра вже там...

Дало жінці промовити й вона питає:

— А хто ж відрубав тобі голову?

— Хто? Татари... Татари так заплатили мені за службу! А Бог покарав мене і наказав землі не приймати моєї голови до себе...

Це сказав, заскреготав зубами й щез...

Прокинулася жінка й тричі перехристилася. Холонний піт із чола витерла — до ранку вже не спала.

Рано розповіла це все найстаршому синові...

Татари вже сюди з Мадярщини не верталися. Абодесь там вигинули, або іншими дорогами в свої краї повернулися....

Почали люди зі сховків на світ Божий виходити та до своїх гражд вертатися. Про гуцула-татарчука всі вже знали... Знали, що він з татарами дружбу був завів, і що ніхто другий, лиш він їх у Мадярщину запровадив, а звідтам уже не вернувся... Більше нічого не знали... Аж геть-геть пізніше від його дітей дізналися... Але ніхто з людей не навідувався до хати його жінки — всі здалеку її оминали... З його дітьми теж ніхто не приставав...

Минав час... На тому місці, де стояли колись татари, поселилося кількох газдів і назвали своє село Татарів... На пам'ятку татарського постою.

Одного разу, в саме полудне, коли в хаті "татарчука" сиділа сама його жінка-вдовиця, а дітей не було, вдарив у хату грім. Убив її й спалив усю гражду. Позбігалися діти й застали лише гору попелу, а в попелі недогорілі материні кости... Стали діти круглими сиротами...

Розійшлися по горах, розбрилися по всіх гірських закутках, де ніхто їх не знав — не знав, хто вони й чиї вони діти...

Розбрилися "татарчукові" діти по горах і забрали з собою тамницю смерти батька-зрадника, та таємницю його голови, що то її земля не хоче до себе прийняти...

Сини його поженилися, доньки заміж повиходили. Але благословенства Божого не мали... Деякі з них стали навіть великими багатіями, а рід їх розплодився дуже. Та, що з того? Кров їх, що походила від предка-зрадника була нечиста, затроєна... В їх-

ній крові та в їхніх душах було те саме, що було колись у крові й душі предка: зрадництво й відступництво, брак любови й пошанівку до свого...

Не держались вони кріпко нашої віри, не любили рідної землі, не придержувались, як другі старовинних звичаїв і предківських законів життя. Усе те мало в них вартости, все те вони відкидали й топтали. Не дивно! Така вже була їхня кров і Боже прокляття над ними тяжіло...

Усі вони дуже відрізнялися від наших людей в горах... Не мали в собі газдівської гордості й поваги, ні чести, ні гонору, та й ні мужности, ні відваги в них не було. До надбережних гнучких верб подібні були — гнулися, куди вітер віяв... Над слабшим від себе збиткувалися, перед сильнішими в чотири погібелі згиналися. Пам'ять про предка-зрадника не пропадала між ними, вони передавали її собі з роду в рід...

Усі вони любили приставати до зайдів-чужинців, радо гостили їх у себе, підлабузнювалися й підлещувалися їм — дуже легко позбувалися своїх маєтків, не дивлячись і не зважаючи на те, в чиї руки їх передають. Продавали й пропивали землю, ліси й полонини, ба й у годованці до зайдів ішли, відступаючи їм із легким серцем усе, що мали...

Вони то ще й нині батьківське добро в чужі руки пускають і все, що ще пропити можна, пропивають, співаючи:

“Ото ж би ми панували, ото ж би ми жили,
Єк би флешки ноги мали — за нами ходили.”

Та ще й приговорюють собі: “Дай Боже тежко заробити, а легко пустити...”

Вони то для чужих у лісах працюють, дерева зрубують і в світ ріками пускають, вони чужих по горах водять, чужим у день, а їхні жінки вночі, служать. Усім зайдам і жидам служать, як колись їх предок татарам служив — догоджують їм, ко-

рядяться і плазують перед зайдами... Бо така вже в них кров і такі споганені їхні душі...

Тут Дудар перепочив... Оршеджук подав йому пугар вина — він випив, набив у люльку тютюну, закурив і так далі говорить:

— Усе це, що я вам щойно розповів, знаю від славного ворожбита й віщуна, Дарадури з Голошини.

Останньо був я в нього того року, як у Швейцарії вбили нашу цісареву, Єлисавету. А щось, у три роки потому він помер.

Дарадура, оповівши мені те, що ви від мене чули, додав ще:

“Голова того потатарщеного зрадника й богохульника ще й досі по горах блудить, ніде місця найти собі не може, а земля і далше не приймає. Щойно тоді її до себе прийме, як по зайдах у горах слід загине, а покоління зрадника до ноги вигине...

Як земля ту голову до себе візьме, тоді самі чесні й годні газди заселять гори й співатимуть:

“Верховино, світку ти наш — гей, як у тебе тут мило”...

Сказавши це, Дарадура замовчав і задумався...

А потому підняв очі в гору... Його сиве волосся на голові піднеслось, а в очах появилвся дивний блеск...

— Так, так, — протяжно сказав. Але це не так скоро наступить... Ой, не скоро, не скоро! Передтим спадатимуть великі нещастя на гори й на людей... Прийдуть війни, прийде голод і помір... Чужі війська в наші гори прийдуть. Наші гори, ба, навіть і Чорногора, що то від коли світ стоїть, війни не бачила, побачить її. Побачить зовсім зблизька... Побачить кров і труни. Сонце сховається, щоб не бачити того лиха, що тут коїтися буде.. Важкі, дуже важкі часи прийдуть для наших людей, — будуть переходити вони з рук одного ворога до рук другого. Зненавидять люди життя й себе, знена-

видять світ, повстане брат на брата. Сатана запанує, аридники, що захочуть, те й робитимуть з людьми. Прийде до того, що живі завидуватимуть мертвим... Як вітер сухе листя, так чужа, ворожа, рука порозносить і порозкидає людей наших по чужих чужинах. Вилюдняться гори, й не лише люди, але й гори застогнуть і заплачуть з жалю і болю... Бо над ними запанують вороги, лютіші за диких звірів, страшніші за татар.

Страшні муки буде терпіти народ наш хрещений. Тільки нащадки клятого татарчука радітимуть... Матимуть кому вислугувуватися... Кожному ворогові, що над горами запанує! Щойно, коли переповниться чаша мук і терпінь народу, а Господь милосердним оком погляне на гори, й скаже: — Годі! Досить уже кари! Тоді прикаже Він землі прийняти прокляту голову зрадника, а його нащадків одним помахом змете з лиця гір; допоможе людям скинути вороже ярмо неволі, поверне їм давню свободу й дозволить зажити їм пра-прадідівським вільним життям у пошанівку до давніх звичаїв і до предківської віри...

Отаке говорив мені покійний, славний на всі гори, ворожбит-віщун, Дарадура, а я, що від нього чув, те й переповів. Ви ж, як собі хочете — вірте, або не вірте, цьому. А я вірю...

Може хтось там ще живе в горах, що цю розповідь ростіцького Дударя чув і пам'ятає її?...

У СВІТІ ЧАРІВ

Для гуцула немає мертвого світу. Усе довкруги нього одуховлене, все живе, все дише й думає. Усе надхнене Божим духом, — той дух оживлює весь світ — видимий і невидимий. Ніщо не гине й не пропадає, бо все одуховлене, а дух — безсмертний.

Ось сонце... Воно ж — праве лице Господа — “личенько Господне” --- каже гуцул.

Чи ж сонце, якщо воно “личенько Боже”, може бути мертве? Воно ж дає життя всьому на землі, а коли б було мервте, то як же давало б життя другим?

А місяць — ліве “личенько Боже”, він газда, що ніччю дозирає Божого газдівства на землі...

А зірки — це діти сонця й землі. Це “Божі овечки”.

Осьтак --- і сонце і місяць, і зірки надхнені Божим духом, — вони живуть і думають та виконують свою “роботу”, призначену їм Богом.

А ця наша “света землянька”, чи може вона не жива, може вона не дише, не думає й не працює? Може вона бездушна?

О, ні! Наша землянька — це мати всіх матерей на цьому світі. Нема на світі більш дбайливої й заповідливої матері, як матір-земля. Вона за всіх думає й дбає, про нікого й про ніщо не забуває. Відпочинку не має, Мусить же хоч трохи відпочити, але не завмерти, як дехто каже. Вправді вона по великих

трудах западає у твердий, наче мертвий, сон, але не завмирає. Як же їй завмирати, коли перед нею стільки турбот і жури про кожне й найменше створіння?

Вправді зимові морози намагаються її на смерть заморозити, але це їм не вдається. На допомогу їй порятунок землі спішають зірки. Вони засівають землю снігом, щоб під ним було їй тепло. І сонце, слабо й рідко, але все таки ogrіває її й узимі.

Бо земля, з усіх добрих матерей найліпша, мусить зберегти в собі все те, що в ній із літа залишилося, як завдаток на майбутнє. Вона відпочиває під сніжним покривалом, щоб із приходом весни, свіжими силами взятися до праці. А тієї праці, наш Ти, Боже, як же багато в неї буде! З корінчиків, які, як добра мати гріла всю зиму “за позухою”, треба буде випустити зелену травичку й квіточки, бруньки й листочки, а пуп’яшки в цвіточки замінити, та й треба думати й дбати, щоб маржинка й овечки мали подостатком травиці на полонинах, а прийде літо, треба пожуритися й подбати, щоб на царинках вирости густі й буйні трави на сіно для худібки, та й, щоб було добре поліття на збіжечко й яринку для людей. Усім, усім мусить турбуватись “земленька свята”. Не може забути ні метеликів, ні червачків, ні зіллячка, ні корінців. За роботою й не зчується, як минуть весна й літо, як прийде осінь. Тоді мусить земля так, як і люди, готуватися на зиму.

Для гуцула немає двох світів — живого й мертвого, та й немає великої різниці поміж людьми, звірятами, деревами й квітами, метеликами й птахами. Все те живе, рухається й думає, та й душу має й мову свою ма теж. А той живий і одуховлений світ має ще частини — видиму, й невидиму.

Видимий світ це той, що людина може його спостерігати своїми змислами, — невидимий же закритий Богом перед людьми. Його можна відчувати, але

не спостерігати. Він існує, тільки людям і їхнім змислам та розумові недоступний.

У цьому, другому світі живуть духи. Добрі й лихі. Є духи хатні, є лісові, є й полонинські. Але найбільше їх у недоступних лісах, у лісових нетрях і гірських проваллях, там, куди людська рука ні нога не досягає, куди Боже сонечко не зазирає. Цей другий світ у землі і на ній, й над землею. Над землею це небо, сонце, місяць і зірки — звідтам спадають на землю громи й блискавиці.

Сонце було завжди в великій пошані в гуцулів. Старі гуцули відмовляючи молитви, зверталися завжди в сторону сонця. Сонце — джерело життя. Місяць теж добрий, та він, хоч не має тієї сили, що сонце, може не раз доглянути вночі те, чого сонце не догляне вдень. З зірками пов'язане тісно людське життя. Кожна людина має свою зірку — помре, тоді його зірка гасне. Блискавицями й грозами керують святі Ілля, Михайло і Юрій.

Наземні сили й духи це в першу чергу та “погань”, оті “щезники” — чорти, що їх усюди повно. Щезники... Вони сьогодні тут, завтра там! З'являються і щезають — звідтіля й їхня пазва.

Щезники прибирають різні постаті. Часом щезник на вигляд “пан” у чорній, панській одежі, з чорним капелюхом на голові й паличкою в руці, часом має подобу цапа з різками й борідкою, але з довгим хвостом — завжди чорний. Не всі щезники однакові. Є між ними менше й більше грізні, й небезпечні. Та, не дай Бог із ними задиратися, або їх розлютити!

Найстрашніший і найгрізніший між чортами, арідник. Він, так би сказати, найстарший щезник, зверхник над іншими. З його “підручниками” найкраще ніколи не стрічатися й не заходити собі з ними, а то може бути дуже погано... Арідник має всюди своїх помічників. Його “послушники” — лісовики й водяники, ба, навіть домовики. Всі вони споріднені

зі щезниками. Як Бог ізверг чортів на землю, то деякі з них попали одні на ліси, лісовики, другі в озера й ріки — водяники. Аридник же, цей напевно десь там на скелю Чорногори влав.

Між людьми має аридник теж своїх “слуг” і помічників. Ось хоча б усі ці водяники-упирі, відьми-чарівниці й чередільниці, та мольфарі. Усі вони — це теж велика погань і нехар, це “нечисті сили”, бо походять від “нечистого”, від сатани. До наземних сил належать ще знахорі, віщуни, примівники й планетники. Звідкіля в них ця сила, якої немає в других людей, цього ніхто допевна не знає. Одні кажуть, що знахорі, віщуни й примівники мають дар від Бога людям допомагати, майбутнє предсказувати, хворих лікувати й усякі нещастя відганяти, — інші твердять, що все це походить від “нечистого” — від нього вони й беруть силу.

А від кого мають планетники силу й дар визнаватися на планетах і звіздах, цього ніхто не може сказати.

Про одних мольфарів можна напевно сказати, що вони беруть силу шкодити людям від самого аридника.

Відьмак, інакше упир, має велику силу й може людям багато нашкодити.

Відьма небезпечна тим, що може перекидатися в різні тварини, в пса, kota, жабу, та й може літати в повітрі.

Відьми-чародільниці треба дуже “сокотитися й варуватися”. Відьми, звісна річ, мають силу від аридника, вони живуть у приязні зі щезниками, а буває часто, що відьма стає любкою щезника.

Бувають щезники “задоволені”, такі, що держаться хати деяких газдів. Таких домових щезників можна було набути лише “загорою”, на Закарпатті, в Сиготі. Він маленького росту, завбільшки kota, чорненький. Газді, який має в себе такого чортика, ведеться

в усьому дуже добре, — тільки мусить з ним у згоді й приязні жити й дбати, щоб його не розгнівати й не роздразнити.

У лісах, крім лісовиків, живуть ще й “лісні”. Це заворожені, померлі без христу, дівчата. Вони незвичайної краси, але саме тією красою дуже небезпечні для молодих гуцулів. Якщо якась із лісних причепиться легіня, то водить його по лісах і нетрях днями і ночами, а часом то й на смерть замучить.

Бувають ще в лісах, звичайно десь над озерами чи ріками, “мавки-нявки”. Це дівчата, що помиралі неприродною смертю. Вони теж небезпечні. Їх мусять легіні добре “варуватися”, а то затягнуть у воду.

Є ще один “мешканець” лісів. Це “чугайстер”. Звідкіля він узявся? Щоб на це відповісти, треба перед тим дещо про гуцульські прокльони згадати.

У гуцулів нема отих огидних, словами й змістом, прокльонів, які перебрали наші люди “на долах” від сусідів, — москалів і поляків.

Гуцульські прокльони, це:

“Смага б те стела”. “Смерека б те вбила”. “Дітьчий бес був і на діття (чорта) бес перейшов!” (дітьком щоб став). “Розсів бес си!” (щоб у піңці си обернув). “Ніщо б си з те не звело”. “Щоб туди не дійшов, а звідти не вернувся”. Та й ще один проклін, може й не зовсім цензурний: “Щоб ішов надвір (вони це трохи інакше кажуть) рідшим як вода, тоншим як волос, а далше, як видиш!” Але треба гуцула дуже розлютити, щоб він заляв: “Братчіку, я не кажу, щоб смерека тебе вбила, щоб медвідь розидрав, ні, щоб тебе шлях трафив, ні, — я лише тобі добра зичу: щоб жив, жив, і не міг умерти!” Таке сталося з тим, що його чугайстером прозвали. Сусід заляв його, щоб до суду-віку жив і по лісах блукав. От він і досі живе й блукає лісами, а часом і на полонини виходить і за маржиною ходить. Не робить людям шкоди, а якщо на когось нападе, то бере

його “в данец”. Найгірше те, що він харчується м'ясом мавок. Від аридникових слуг тримається чугайстер здалеску.

При кожній нагоді люблять гуцули заводити розмови про надприродні сили й про духів, про тих добрих і злих, тих, що людям шкодять і тих, що людям допомагають. Немає гуцула, який у своєму житті не стрічав тих “нечистих сил”, що чигають на людську згубу. Тож, якщо тільки зійдуться гуцули разом, то зараз же починаються балачки про ті “нечісті” сили й про стрічі й пригоди з ними.

Отак і сьогодні, — осінню на полонині Попадинець, зійшлися гуцули забирати свою маржинку й овечки д'хаті.

Щораз густіша негура почала вкривати полонину, — часом то така густа, що сонце не може пробитися крізь неї. Вівчарі не бачать овець, а довкола, в лісах, чигають голодні вовки. Та й ведмідь щораз частішим гостем на полонині. Треба, бо вже час прийшов, залишити оцей зелений, вінком лісів обведений Попадинець, — подумав ватаг і дав знати газдам, щоб ішли на “розлучіння”, — вилучувати свою маржину й вівці з гурту й гнати в села.

Повиходили газди й газдиньки на полонину робити “розлучіння”. Стая повна людей, — кругом ватри позасідали газди й газдині. Ватаг гостить їх усім тим, що полонина дала, а вони його тим, що принесли зі собою, а між іншим і доброю горілкою і міцним “тітінцем-бакуном”. Віпили, похарчували й закурили... Пішли всілякі жарти й співанки, а там і балачки про це та про те.

Вівчарі давно вже у “застайках” при вівцях. Газди й газдині не думають про спання, — щасливі, що тут разом зійшлися і можуть поговорити...

І говорять, і повістують — їхнім балачкам і повістуванням немає кінця. Як води потоки ллються

їхні слова. А вже найбільше повістувань про пригоди з духами й нечистими силами.

Оце повістує сам ватаг — сьогодні вже старий, сивий гуцул, про те, що то йому колись, як був ще молодий, приключилося на полонині Полівнім:

— У стаї в мене покутано, все в порядку. Закурив я люльку й виходжу зі стаї пройтися по полонині. Перейшов я свою полонину здовж і поперек, налюбався її красою, її зеленню й квіточками. Сходжу з верхів полонини й подаюся збочами в сторону ліса. Аж тут нараз передо мною дівчина такої краси, якої ще ніколи не бачив. Пристанула й махає до мене рукою, ніби кличе д'собі. А мене стовпом поставило. Стою, не можу відорвати очей від неї. А вона сміється й далі рукою махає, до себе манить. Зібрав я всі свої сили й рушив д'ній. А вона в ліс... Я за нею. Все даліше й глибше в ліс. Минув день, прийшла ніч, а я лісами броджу, блукаю, "лісну" доганяю, бо це ж вона, лісна була. Доганяю, але ні дігнати, ні руками досягти її не можу.

Десь над ранком опинився я над якимось потоком. Гляджу, а там у воді кільканадцять дівчат плюскаються, купаються, сміються й до себе мене заманюють. Це були мавки. Повискакували з води й обступили мене довкола. Хто знає, що було би тоді зо мною, коли б не чугайстер. Оце він вийшов на лісову поляну, побачив мавок і до них. А вони в крик і наче запалися під землю. Щезла й лісна. Тоді чугайстер до мене й бере мене в данец. А мені зовсім не до данцу, я чуть-чуть живий. Але, що мав робити? Мусів танцювати з чугайстром. "Поданцували", а тоді чугайстер кивнув головою, а рукою показав стежку, що вела лісом д'горі.

Пішов я тою стежкою. Як довго йшов, не знаю. Досить, бо щойно над вечір добився до своєї стаї, в якій мої вівчарі в голови заходили, де подівся ватаг і що з ним сталося?

На це відзивається Юра Бабій із Красноїлі:

-- А я мав дуже погану пригоду не з лісною, чи мавками, а з самим щезником. Причепився той щезник до мене і ніяк його відорвати від себе. Куди я, туди й він за мною.

Нераз уночі то й у хату мою заходив, брав за руку, виводив надвір і до ранку водив плями. Чого від мене хотів той щезник, того не знаю. Знаю, що був лютий на мене мабуть за це, що я побудував каплицю над Черемошем напроти Ясенева. Ось за це він і лютився на мене. Оце раз вертався я зі Скупови, -- трохи припізнівся був, але до ночі було ще далеко й сонце не зайшло ще було. Нараз потемніло мені в очах, здається мені, що це вже темна ніч, нічого не бачу й не знаю, куди йти. А щезник, бо це він був, бере мене за руку й веде. А куди, не знаю. Усю ніч водив по горах, по лісах і вертепах, мало душі з мене не випер. Щойно, як сонце почало сходити, прийшов я до пам'яті. А знаєте, де очутився? На Синицях...

Напівживий зійшов я зі Синиць на Річку, а тоді добився до своєї хати. А жінка, як побачила мене, то аж у долоні сплеснула. Все на мені було порване. з постолів залишилися самі волоки, ноги були босі й закривавлені. День і ніч спав я тоді.

Але цього було мені вже таки забагато. Почав я думати й так і сяк. Однієї днини позбирався, йду в Дідушкову Річку, заходжу до священика, розповідаю йому, що "нацив" із щезником. Кладу перед нього десять банок і прошу, щоб відправив Службу Божу та посвятив для мене кулю до пістолі. Священик вислухав мене й каже:

-- Добре, відправляю Службу Божу й посвячу не одну, а дві кулі на щезника. Це ж ворог не тільки людей, але й самого Господа нашого.

Відправив священик Службу Божу й дав мені дві посвячені кулі. Сокотю їх, як ока в голові. Жду

місячної ночі. Діждався. Вкладаю до пістолі кулі, не жалує порошу. Пізенько було, як я пустився д'горі Річкою. Над горами місяць світить, ясно, як у днину. І зірки, як свічечки у Святий Вечір, світять. Жду, а в руці держу пістолю з двома посвяченими кулями. Йду й усе позираю на ті стрімкі, голі скелі, що ліворуч від Річки. Звідтам же спустив був раз щезник на мене величезну каменюку, як я їхав конем понад Річку. Попри самі задні ноги коня впав тоді той камінь. Один-два цілі, та й було б по мені й по коневі. Але якось Бог крив від смерти. Нараз бачу: ген ген, високо, на величезному камені стоїть щезник. Ногами вперся в камінь, а руками розхитує його, щоб спустити на Річку. Зрушить камінь, тоді зіскочить з нього — камінь покотиться і впаде на мене. Ось, ось зрушить каменюку. А я за смереку й націлюю пістолю на нього. Потягнув за курок раз і другий. Бах, бабах! Покотився гомін горами. Поцілив, не поцілив? Аж чую носом сірку й смолу. Добре й виразно чую, — поцілив. Слава Тобі, Боже, що допоміг знищити нечисту силу. З того часу й до сьогодні, якби сокирою врубав. Маю спокій, куди хочу туди йду і ніхто мене не “напастує”.

Відзиваються стара Зеленчука з Жаб'я:

“Про щезника тут повістували про ту “жесну” нехар і огиду. Але думаєте, що відьма ліпша від щезника? О, ні, ні, а декотра то й щезника перевищити може. Ось послухайте, що було під Костричев. Там жила вдовиця, Настуня Дутчек, а в неї була донька Анниця. До тієї Анниці пристав Ігнатій Щербанюк із Ільці. Живуть, як Бог приказав, “навидеси і любеси”. Настуня радіє, що доброго зятя дістала. Її були б собі жили й газдували, якби не відьма. Жила та відьма таки в сусідстві Дутчекки. Поки Анниця була невіддана, ніхто не знав, що сусідка, Параска — відьма, й ніхто не цікавився нею.

А була та відьма, Парасина, направду “файна”, —

красуня на всі довколишні гори. Струнка й висока, з чорними огима й личком, як у панянки якої. Легіні розбивали собі за неї бартками голови. А вона лише "шкірилася", сміялася до них і очима завертала. Нікого з легінів д'собі не припускала. А мала вона чоловіка — Лукин звався. Та вона мала його за віник, за помело, робила з ним, що сама хотіла. А він думав, що воно так і має бути, що жінка має старшувати над чоловіком.

Ніхто не знає, як це воно сталося, але та відьма причепилась до Ігната — лише за ним і більше за ніким "пазить" своїми чорними очима, не дає йому спокою, та й лютиться, що він не дається їй зловити. Перекидається в котюжку, біжить за ним, примілюється до нього, то знову вона кіточкою ласиться коло нього і м'являє.

А раз перекинулася була в клубок із пряденої вовни. Йде Ігнатій, а тут перед ним клубок пряжі — не лежить, а котиться... Пек та й осина, що за мара? Хоче зловити той клубок, узяти його в руки. Зловив лише кінець нитки, а клубок тягне разом з нею і його. Тягне в потік. Хоче Ігнатій випустити нитку зі своєї руки, та не може. Ота нитка затягнула його в поточину. Глянув, а там за смерекою Парасина. Нитки нема вже й клубок десь щез! А Парасина регочеться й кличе Ігната до себе.

Ігнатій перехристився і д'горі з потоку...

— Я д'горі, а якась біда тягне мене назад у потік, — сам потому розказував. — Сам не знаю, як дістався до хати. — Та на цьому не кінець. - - Ото було перед святим Іваном, вечір був, як я вийшов чогось надвір. Не встиг розглянутися, а тут якась невидима сила підриває мене, відриває від землі й підносить у повітря. Нараз я на вінику — віник із березового пруття, — за мною на вінику Парасина сидить і держить мене руками, як кліщами, щоб не вирвався й не полетів стрімголов на землю. Летимо попід самі хмари, а так

соро, що дух запирає. Минаємо вже Дземброню, ще трохи й будемо на Чорногорою. Пропавес, Ігнате! — думаю. Аж бачу, он там старезні, сивим мохом порослі ялиці. Ось ми якраз над ними. Збираю всі свої сили. Раз і другий попер і вирвався з рук відьми Парасини. Лечу просто на одну з тих ялиць, що за плаєм. А відьма полетіла далше. Злажу поволі з ялиці. Зліз, пробую йти, а ноги підо мною трясуться, зубами дзвоню. Але йду, та все позад себе озираюся. Сам не знаю, як добився до одної хати в Дземброні. Переночував і раненько вертаю д'хаті у Костричу. Жінка й теща не знали, що казати, як побачили мене. Мабуть здавалося їм, що Ігнатій з тамтого світу вернув. Не хотів я казати їм правди, що було зо мною. Як міг і вмів, крутив “усякого” перед ними, а правди таки не сказав.

-- Шо может відьма, це я вам розповім — відзивається Дмитро Крішман, - - але є такі, шо й на відьми мають спосіб.

Послухайте: оженився я, взяв за жінку газдівску дитину. Жіємо обоє, я й моя Одокія по Божому, в мирі й злагоді, в усе́му допомага́т нам, добрий, ласкавий Господь. Так воно було екийс час, може петь, може шість років.

А потому почелоси шос недобре з мойов Одокійов діяти. Почела венути, як лист в осени, а потому й сохнути, ек обкорована деревина. Жадна їда не беретси її. Сохне на очех... Я з нев по дохторах, я з нев по ворожбитах, нічого не помагат. Прийдеси позбути жінки. Жель і жура... Шо робити, ек ратувати свою Одокію, не знаю.

Аж екос з полопини Тарночьки вертат Василь Мокринюк, розумний, бувалий газда, і вступає до мене закурити люльку. Розговорилиси ми, я повістую єму свою журу, раджує его, ек ратувати мою Одокію. Подумав він і порадив мені їхати з Одокійов на Буковину в Конетин. Там є ворожбит, Єремій.

Ек тот не поможет, то ніхто не вратує Одокію від смерти.

Послухав я Мокринюка, встав досвіта, ше когут не пияв, осідлав шкапе, вісадив сми на него Одокію і в дорогу, у Конетин. Там допитавсмиси до того ворожбита, Єремія. Застав я его, ек клечів перед светими образами і моливси. Завждав я аж скінчив він молитиси, а вогди привитавсмиси й хотів сказати, з чим і чого зайшов д'нему, але він не хотів слухати, лишень руков помахав і казав своїй жінці подавати на стіл харчунок. Просит нас харчувати, а Одокія відпрошуєтси, каже шо не може харчувати, лише горнетко молока віпила.

Похарчував я, подекував і розповідаю, з чим і чого зайшов д'нему. Питат мене, шо мой Одокії хибует? Кажу, шо цего не знаю, — знаю лишень, шо схнет і схнет і ледви ногами по землі волочіт.

Подумав він, покивав головою, узев у одну руку чорний глек, а в другу довгий ніж і вийшов з хати. Я став коло вікна, дивлюси, куди він підет? А він пішов до чуркальця, шо було під убочев недалеко хати. Помахав там кілька разів навхрест ножем, потім набрав із чуркальця води в глек і вернувши в хату. Поклав ніж в один кут хати, а глек із водов у другий кут під образ. Узев на себе білу, по самі ноги довгу сорочку, з полиці знев 9 чарочок і 9 мисочок. Промовив шос над глеком из водов і почав чарочками набирати води з глека і переливати в мисочки. Так робив дев'ять разів по дев'ять. За дев'ятим разом забракло в чарці води. Похилився ворожбит над мисочками з водов, помуркотів шос, а тогди знов вийшов на двір. Перед его хатов росла вишня, він утєв ножем из неї пруток-одноліток, вернув из ним у хату й верг його в ту мисочку, в яку забракло було води в чарці. Прутик упав на саме дно мисочки.

Тоді ворожбит подививси на мою Одокію і каже:
- Знаю вже, шо тобі, небого, бракуєт. У вашім

сусідстві є молода вдовиця — велика відьма, але ви цього не знали. Вона то захотіла тебе, небого, згладити зі світу, а потому віддатися за твого чоловіка, бо він си їй дуже вполюбав. Маєш велике шісте, що твій чоловік привіз тебе д'мині, а то за кілька днів було би вже по тобі. А так будеш ще жити й дожієш великої старости.

Позливав ворожбит воду з мисочок назад у глек, шос там над нев помуркотів, перехрестив її три рази, дав її моїй Одокії, казав вийти на двір і обмити нев.

Роздекувавси я з ворожбитом, вісадив свою Одокію на шкапе і вертаємо д'хаті. Одокія смієтси і каже, що вже зовсім здорова, здаєси їй що другий раз на світ народиласи. На другий тиждень, пішовсми ше раз у Конетин, бо ворожбит казав шоби д'нему прийти, він шос ше скажет, і шос даст для Одокії. Єремій сказав мені, що та відьма-вдовиця зробила була з глини фігурку, подібну до Одокії і вбила там де серце, кілок. Чим більше й глибше потискала той кілок, тим більше Одокія сохла. Але від тепер нічого вже Одокії не зробит.

Ворожбит дав мені фляшку води й казав, щоб Одокія щоранку почерез дванадцять неділь мила тов водов лице.

А відьма віддаласи на друге село й більши ми з нев не сходилиси.

А Петро Андрушків із Ясенева ось що розповів:
— Вертав я раз із Скупови. На кони верх із бриндзею. Иду поперед коня. А було це раненько, сонце щойно піднеслося над Скуповою.

Нараз, Бог знає звідки, з'явився вітер і приніс стільки "мречі", що в ній сховалася вся Скупова. Страшна й густа негура закрила світ. Але я негури не боюся, а дорогу почерез Скупову в Кременицю знаю добре.

Иду й коня за собою тягну. Нараз мій кінь

“затевси”, не хоче йти. Прочую його, приговорюю до нього, а він, не то, що вперед не хоче йти, але назад поступає й мене туди тягне. Що за кара? — думаю. Глянь, а там на самій стежці він... щезник! Чорний як ніч, лиш зуби в нього біліються. Що робити? Втікати? Завернути? Вперед іти неможливо, хіб, що просто щезникові в руки. А він стоїть і регочеться. От, от ухопить мене в свої руки.

А тут кінь виривається мені з рук, стає на задні ноги й на щезника. Ось, ось ударить його передніми копитами. Нараз — чудо... Ні негури, ні щезника, сонце як світило перше так і тепер світить. Але кінь таки стоїть на задніх ногах, а передні наставив перед себе й цілий трясеться.

Успокоїв я його, поправив бербениці, що разом із тарницею геть назад були зіснулися, перехристився і пішов далше Скуповою на Кременицю.

Тут відозвався Василь Бордун із Явірника:

— Це бизівно — певно, той щезник такого тумана на вас і на вашого коня напустив. Бизівно, що так — він це потрафить.

Але я попав колись-тут трохи гірше, як ви. Вертався я, як і ви, з полонини, з Радула, сходяв на Шибений. А було це в білу днину. Йду плаєм. Нараз заступає мені дорогу сам, він, щезник. Лише глянути на нього, можна зі страху вмерти. Не знаю, що тоді зі мною діялося. Знаю лише, що коли вже зовсім було темно, була ніч, я обудився в хаті стражника від гати на Шибенім. Питаю сторожа, як це сталося, що я в його хаті? А він каже, що найшов мене півмертвого на березі Шибеного, очутив і з тяжкою бідою завів у хату.

Питаю, чи не бачив де мого коня? Відповідає, що не бачив. Щойно другої днини вернув я д'хаті. Кінь ще вчора прийшов, але без сідла й без бербениць.

А знаєте, що це було й чому щезник такого лиха мені накоїв? Ото росла в мене ген під верхом стара

дуплава ялиця. Всі говорили, що в її дуплі криваються щезники. Радили мені не зрубувати її — не шукати собі нещастя. Але я не послухав і таки зрубав ялицю. Зараз таки вночі чув я якийсь рев і крик звідтам, де стояла ялиця. А потім ось що попавив на плаєві з Радула.

— Та це ще може не таке страшне, як те, що я раз попавив, — каже Дмитро Морощук із Голов.

Вертався я з Полівного. Захопила мене ніч на Крмениці. Але ніч була ясна, місячна. Йду я й підсвистую собі, щоб не було скучно, щоб було веселіше самому йти. Нараз чую, ніби хтось іде за мною. Оглядаюся позад себе. І що бачу? Якась бочка котиться з гори в долину. Ба, вона просто на мене котиться. Скачу в бік. А бочка собі туди, куди я. Не встиг я очутитися, а я вже на бочці. Що даліше діялося зі мною, не знаю, — але, коли прийшов до пам'яті, то побачив себе під самою Крменицею, коло хати Єлака Зеленського. Єлак стоїть наді мною й питає, що зі мною діється. Що ж міг я йому відповісти, коли я й сам не знав, що сталося й як я опинився під його хатою?

Єлак поміг мені піднятися й стати на ноги. Встав я. Чую, що все тіло й всі кости болять. Якось зайшов я до Пецика, випив у нього доброї горілки, а скільки, то й до нині не знаю. Випив, закупив і якось поволі прийшов до себе. Та боявся далі сам йти, просив Зеленського, щоб запровадив мене до дому. Що це за бочка була, що, чи хто, в ній сидів, того не знав тоді, не знаю і сьогодні.

— У нас, -- відзивається Василь Мороз із Голов, — трапилося було ось що: Жив далеко під Круглою Семен Костюк. Як і чим жив, Бог його знав. Між людей рідко коли показувався, — відлюдком був. Аж якось пішла чутка, що Костюк не живе, помер.

Післав вїйт Шекерик кількох людей туди, збили деревище, поклали в нього Костюка й завезли саньми,

— була тоді зима - на цвинтар у Красноїлю. Там його поховали.

Чує вечером Михайло Янушевський, що теж мав свою гражду під Круглою, плач у хаті Семена Костюка. Зайшов би туди, але боїться. Зібрав кількох сусідів, узяти “факлі” в руки, засвітили їх і йдуть до хати Костюка. Чують добре плач. Підходять ближче, підносять факлі вище. А тут крізь вікна одна баба за другою скачуть. А всі хвостаті. Ага, вже знають, хто то ті “плачки”: відьми. Але чого вони шукали тут у хаті Костюка й чого заводили, того не знають.

Минув якийсь час. Пішла по горах чутка, що Семен Костюк ходить ночами. Бачили його в Головах, у Красноїлі і в Перехрестнім. Та на цих чутках не кінець. Починають умирати діти — нині там, завтра тут. Щораз більше вмирає дітей.

Аж раз підглянули Семена Костюка, як зайшов уночі до одної хати й почав пити кров з дитини, що лежала в колисці. Дали знати про це війтові. Шерек казав зрубати в своїй толоці осику, зробити з неї довгий кіл і добре його загострити, занести на цвинтар і забити в гріб Костюка. З того часу ніхто вже не бачив Костюка й діти перестали вмирати.

Але були такі, що бачили, як відьми в темні ночі заходили на гріб Костюка, й чули їхній відьомський плач. Не дивно - Семен Костюк був відьмак, старший над відьмами.

Тепер відзивається Михайло Кіцнак із Красноїлі:
— А я павив раз таке:

Вмерла Єлена Жикалечка, та з-під Синиць. Це я мав колись з нею женитися, але її дедя не дозволив йти за мене, присилував віддатися за Микулу Жикалекового, бо той був багатший від мене.

Вмерла Єлена, — поховали її. А третьої днини по похороні приходить вночі до мене. Нахиляється надо

мною, чую її віддих. А вона бере мене за шию, — обома руками стискає так, що здається, ось-ось задушить мене. Потому, як несподівано зайшла, так і зникла.

Прийшла друга ніч, а Єлена знову коло мене. Бере за шию, тулиться до мене, так що-ночі. Що мені робити? Йду до священика й наймаю Службу Божу за душу Єлени Жикалечки. З того дня перестала Єлена навідуватися до мене.

— А я — відзивається Микула Прокоп'юк із Кривополя — всрtaвся раз із Ворохти в Кривополе. Починає темніти, та мені вже недалеко додому. Вийду плаєм на верх, а звідтам “отек клебуков веречи” і я вже в хаті. А тут гульк щось з ліса та й до мене. Не встиг я оглянутися, а я вже на хребті якогось чоловіка, чи звір'я, — Бог його знає. Несе мене на собі та несамовита мара якась, несе й несе й не кидає зі себе. Занесла мене назад аж у Арґелушу й там звергла зі себе. Не було ради, мусів іти там до лісничого й проситися в нього на ніч.

Розповів я йому свою пригоду, а він, ляхшура, сміється, не вірить мені. Ти — каже — гуцуле, десь певно п'яний був, заснув при дорозі і це, що повістувеш, приснилося тобі. От, ляхшура поганий і дурний. А я тої лнини не то, що горілки не мав у роті, але й не бачив її. А він, ленка панська, каже “п'яний був”.

А знаєте, що це за нечиста сила була, що мене на собі несла й у Арґелушу занесла? Це був вовкулака, півчоловік, півзвір.

— А я — каже Лесьо Сливчук із-за Маґури — мав раз таку пригоду: Засидівся трохи в Петра Янюка і ніччю вертаю д'хаті. Йду плаєм, не стежкою. А ніч ясна, погідна, ні хмаринки на небі, та й місяць уповні і зірки миготять. Йду й люльку покурюю. Аж бачу, на плаю стоїть якийсь чоловік. Підходжу д'ньому — вже близько так, що можу його рукою досягнути. Чоловік старий-старезний, сивий, на голові

в нього чорна шапка, новий, білий кожух на ньому, в руках мосяжна бартка. Стоїть — не рухається. Добрий вечір — кажу. Він не відповідає, не відзивається. Думаю: певно старий глухий, не чує. Говорю, ні неговорю, а кричу йому до вуха:

— Куди, діду, провадить вас Бог, горі чи доли?! Якщо доли, то ходіть, підемо разом, буде нам обом відрадніше, не буде сумно й скучно йти. Це я сказав і жду, що мені на це відповідь.

Ага — відповідь! Зник з-перед моїх очей, якби його тут на плаєві зовсім і не було. Та він такого “пуду”, страху, нагнав на мене, що моя кресаня геть у гору піднялася і я вже не йшов, а біг д’хаті, та все озирався, чи не біжить той дідо за мною. Мокрий прийшов у хату. Довго не міг заснути, аж десь над ранком уснув і все мені той дідо снівся.

Що це було, хто був той дідо, того я і до сьогодні не знаю.

— А я вам зовсім що інше розповім — каже Петро Шпильчук із Жаб’я. Поставив я той камінний хрест, що й досі стоїть на роздоріжжі в Кривополе й Зелене. А моя жінка вже тоді щось скаржилася, що їй голова дуже болить. Минув якийсь час, а жінці щораз гірше, жадні ліки не допомагають. А день перед Святим Вечером зробилось їй так погано, що я втратив уже надію, щоб вона піднеслася з постелі. А тут завтра Святий Вечір. Помре, а що мені тоді робити з дрібними дітьми? Велика й тяжка жура, як млинський камінь придавила мою голову. Вийшов вечером надвір — світ мені немилий. Завтра Святий Вечір, радість і втіха для людей. А для мене?

Нараз бачу, йде плаєм старенький чоловік. Згорблений, до землі нахилений, сива борода колін йому досягає. Клябукою підпирається. Порівнявся зі мною. Ек днував, Петре? --- питає.

— Гаразд, ек ви, дідику? — відповідаю.

— А ек там у тебе в хаті, всі дужі, здорові?

— О ні, ні, жінка моя дуже хвора, може ще цієї ночі й помере — відповідаю.

— Знаю, знаю, — каже дідок. Каже й просто йде в хату. А мене, якби щось прикувало до землі, не можу поступитися з місця. Постояв я якийсь час надворі, а потім йду в хату. Цікавий побачити дідка й поговорити з ним. Заходжу, роззираюся — нема нікого, лиш жінка на постелі й діти на лавці.

— Заходив сюди хто, був тут старий дідусь? — питаю.

— Був, був — відповідає жінка.

А моя Марічка: Дедик, той дідусь дав мені оці червоні яблучка!

— А мені горішки дав дідусь — каже Михайлик.

— А мені — кричить найменшенька Васютка, — дав дідусь оцей блискучий золотий хрестик!

— А мене погладив по голові рукою — каже жінка.

— А де ж він дівся, куди пішов, що я його не бачив? — питаю.

— Не знаємо, не бачили — відповідають жінка й діти. Був і зник, якби його й не було. Але він був, був!

І що би ви на це сказали? Раненько другого дня моя жінка куталася в хаті, приготувляла святую вечерю. А як перша зірка показала на небі, на столі було в нас дванадцять страв... Була радість і втіха... Великий і добрий наш Господь Бог. Та не нам судити й розуміти Його діла...

— Оце, Петре, пригадали ви мені те, що трапилось було раз у нас у Їльці — каже Лукин Козланюк із Жаб'я-Їльці. Як знаєте, був у нас багач, Оршега, що не так то давно помер. Він любив набуватися, любив товариство, любив випити, поспівати й забавитися.

Раз забавлявся він уже другу добу в Дудька на роздоріжжі. Забув зовсім, що наближаються Різдвяні

Свята. Певно злий дух відобразив йому пам'ять і держав в шинку Дудька.

Посилає до нього жінка сина, Юру.

— Дедю, йди д'хаті, неня тебе кличе — каже синок.

— Добре, добре, скажи нені, що я знаю, коли д'хаті прийти маю...

Минуло трохи часу. Прибігає знову синок.

— Дедю, ходи д'хаті, маржинка, та й овечки, й діти, тужать за тобою. Ходи!

— Добре, добре, прийду, як на це буде час — відповідає Оршега.

Вернувся син без деді. Проійшло ще трохи часу. Прибігає знову синок до деді в шинок.

— Дедю, Христос, що має завтра прийти на світ і Його Матінка Діва Пречиста, кличуть тебе — йди д'хаті.

— Ага, ага, Вони тебе по мене післали. Йду, йду, вже йду!

Встав з-за стола й пішов.

Наближається д'своїй хаті. Бачить коло його хати якесь світло. Що це може бути? Підходить ближче. Ах, це ж горить кошера, що довкруги хати... Наробив крику, повибігали з хати слуги й погасили вогонь. А що було б, якби він далі сидів був у Дудька? Було б усе спопеліло. Гарне Різдво мав би...

— Так воно, так, на цім Божім світі — відозвався ватаг. Але хто в Бога щиро вірить і на нього уповає, тому нема що боятися нечистих сил.

От, послушайте ще, що було раз зо мною. А було це давно. Літував я на цій самій полонині. Заходить до мене молода відьма й пробує мене "спокусити". Але я був твердий і знав, що можна, а чого не можна, що гріх, а що не гріх. Тоді почали корови щораз менше молока давати, а там і "бола" кинулася на маржину. Та на цьому не кінець. Раз вечером пішов я оглянути боліючу маржину. Станув на краю ліса, дивлюся, а там стоїть якийсь панок. Я певний,

що це лісничий з Буркута. Киває він на мене, кличе підійти д'ньому. Підійшов я на своє нещастя. О, водив мене той "панок" два дні й дві ночі лісовими дебрами й нетрями. Той "панок", це був сам арідник. Це відьма підпросила його помститись на мені.

Не знаю, що сталося б було тоді зі мною, якби ласкавий Господь не змилосердився був наді мною. Ото, коли опинився я був серед темного ліса, з якого, здавалося, нема вже виходу, впав я на коліна, підняв угору руки й почав гаряче молитися, Бога просити, щоб рятував мене, щоб вирвав мене з рук арідника.

І Бог вислухав мене. Нараз, наче з твердого сну пробуджуюся. Роззираюся. Де я? - питаю себе. Поглянув управо й уліво. Я на полонині, Бабі Лудовій. Ну, звідси я знаю вже дорогу на Попадинець. Вернувся на свою полонину — маржина стала поволі видужувати й усе було по-Божому.

З черги озвався Петро Демидюк із Перехрестного:

— Як сами знаєте, я не багатий, дві коровини та кільканадцятєро дробет-овсчок при хаті, оце й увесь мій маєток. Тож який там газда з мене? Газдівствечко моє на голові жінки, а я більше бутинами — в зимі, а літом збиваю дараби.

От вібравсмиси раз из такими ек я сам у бутин аж на Ворохту. Йдемо. Захопила нас ніч у Кривополі. Впросилисмиси на ніч до одного газди праворуч потока під убочев. Видно — газда не бідний. Та одне нас сильно задивувало: дві хаті в него — стара й нова хата. Та не в новій, бляхов критій, а в старій, шпатарами покритій хаті живе він.

Дав нам похарчувати й завів нас на нічліг у нову хату. Розложив у печі велику ватру, щоб не було нам студено, попрощав нас на добраніч і пішов.

Не лігаємо спати, сидимо при ватрі, куримо люльки тай говоримо, той цисе, той тамте.

Нараз погасає ватра: якби хто на неї коновку

води вилляв. Стало зовсім темно і холодом по хаті повіло.

Один з нас не відержав, заклев і сказав: “Це би-зівно чорт зробив нам цису пакість. Гій, чорте, чого тобі треба від нас, нащо погасив ватру?”

Рознісся по хаті несамовитий регіт, що від него стало лечно й пудно, здавалося, що кров у жилах леденієт. А потім гуркіт і гриміт на поду хати. А там щос гоп із поду в хороми. Один із нас вікресав вогню й запалив губку. Нев підпалив сухе ріще, що було коло порога хатних дверей. Блиснув огонь — відчинились двері до хоромів, а там на корчuzі сидит він, — щезник, не снівбиси нікому — сидит, шкірит зуби й гойдатся на корчuzі, ек на гойданці.

Дивимоси на него, а він на нас. Заперло нам дух і заціпило нас, ніхто й слова не вімовит. Але й сухе ріще не довго горіло — погасло, стало знов темно й холодно.

Один із нас радив утікати з проклятої хати, розбудити газду і показати єму єго “віхованка”. Та на те сказав я єму: екже вийти нам из хати, коли “він”, аді дальше сидить у хоромах на корчuzі і гойдатся, та щей регочетси, як кінь на полонині, що відбивси від стада?

А все таки найшовси між нами один відважний. Але лише поставив праву ногу за двері в хороми, а він, щезник по нозі єго вдарив так, що тот упав ек довгий посеред хати. Мусили в темноті і студени сидіти до рана та слухати товкітні і реготу “нетрудника”. До смерти не забуду тої жесної ночі.

Рано розповіли ми газді, що пацили в єго новій хаті, яку причку мали з єго віхованком-нетрудником, ну й подякували файно за такий єго нічліг.

Омкно зробилоси газді ек почув від нас цу подеку. Задумавси і потім розповів нам таке:

— Оту нову хату будував мені майстер із Ільці. Збудував її, а я заплатив єму так, ек була між нами

токма. Взяв він від мене заплату, порахував гроші і пішов. Але я видів, що він не був задоволений тим, що дістав від мене.

Десять третього, чи четвертого дня заходить до мене сусід і каже, що майстер відгрожувався мені за це, що не дістав від мене “сокирного”, — дарунку понад токму. Мав казати, що не я, а щезник буде жити в моїй хаті.

Зразу сміявся я з цього. Таж екось раз пішов я спати в нову хату. Думаєте, що спав я там? Та куди ви си взели, не дав щезник і ока прижмурити, товкси по хаті цілу ніч. Пробував я дещо заносити в ту хату. І що скажете? Рано все було на дворі, віметав щезник з хати все, що в ній було. Не могло й посвечене хати, щезник сидів у ній далше. Подумав я: нема ради, треба йти на Ільцю до майстра й занести ему “сокирне”.

Заходжу до его гражди на Ільці, а его газдиня каже, що майстер тому три дні помер і лежить уже на цвинтарі.

Так... майстер помер, а щезник з моєї хати не виходит, держитси її, ек ріпек кожуха. Прийдеться хіба спалити ту хату. Але разом із нев чи згорит і нетрудник, що ему наказав майстер у ній жити?

Не збануйте на мене, що завів вас спати в новій хаті — я думав, що чужим людям щезник дасть спокій, не буде їх конірувати, а воно вийшло не так, ек гадавсми.

Був би бизівно Демидюк шос ще більше повістував, але перебив йому мову Яків Чупрійчук із Криворівні. Его дідо вчивси три роки ворожбитства в Дарадуди, не в того, що в Голошині жив, а в того, що на Плоскій проживав, --- на Буковині, перед містечком Селетином.

Чупрійчук сказав, що его дідо мав у себе щезника, який не то, що не пакостив йому, але вірно служив і в усьому був йому помічний.

Шезника мав і Дарадуда. Він то післав був діда до чорнокнижників у Сиготі, а ті допомогли йому знайти того нетрудника. Був він у діда аж до смерті. Що сталося з ним по його смерті, того не знав ніхто.

— Дідо мій — повістував Чупрійчук, — знав ліки проти всякої хвороби людей і маржини, був і великим примівником і ворожбитом. Ворожив і примовляв на соли й жигарі — сукові з дуже старого дерева, що геть обігнило, залишився лишень твердий сук. Обертав ним, крутив у соли й приговорював, ек когось там, чоловіка, чи маржину, вкусила довганка, міденка, гадина.

“Циндик, циндичка, лойкіш і лойкішка, вуж і вужица, що вкусила й споганила, сходила і звозила, золоток-волох не пустила. Птр! Пекти, осина! Гевкниси, осадиси, скрутиси, й скоротиси, золоток-волох не пусти, у безвістях пропади, — до цього тіла не май діла! Йди в безла, в сині моря і в глибокі ліси! Йди в чужий край, там плануй, повзай і гуляй!” — Цисе говорив дванадцят разів, а вкусане довганков місце потирав чісником. І зараз помагало --- хворобу екби руков відоймало.

А раз було таке: стояли ми, дідо, дедя і я, на нашій царинці. В сусідній толоці, високо паслиси корови. Побачив їх дідо й каже до мене: Єківку, збігай у хату й принеси сюди велику дійницю.

Приніс я дійницю й поклав її дідові коло ніг. Кажет дідо: зараз мете мати від тих коров, що ген там пасутси, повну дійницю молока. Взяв жигарсук, приложив собі его до ока й дивитси на корови в толоці. Не огленулимиси, а дійниця повна молока! Свіженьке й тепле, пара з него виходит.

Такий то був мій дідо! Всі люди в Криворівни боялиси его. Боевси его і мій дедя. А я не боевси й не лекавси мого діда. Нераз слухав, ек він примовляв і ворожив, ну й багато дечого з его ворож-

битства і примівництва затемивси собі.

Темлю, що раз таке було сталоси. Не знаю, чим розгнівив був дідо свого щезника.

Було це одної неділі — сидів я з дідом на царинці і розповідавсми, кого й що видівсми тої неділі у церкві, тай що чувсми. Нараз дивлюси, а мому дідови скривило гет голову, твар стала там де потилица. Великий лек зібрав мене, а тут шей чую: Ніт, не буду служити тобі дальше! Не буду! Ти мені раз дав, а тепер відобрав! — Нікого, ні живої душі не видко, а голос і слова чути, ек би хто близко нас стояв і говорив.

Піднісси дідо з перекривленов головов і йде д'хаті. А йду за ним. Узев дідо з піддашя сокиру. Вдарив нев і зарубав у один, а потім у другий вугол хати. Говорит д'собі: "Не помагат!" Зарубує сокиру в задню підвалину. "Не помагат!" Берет серп і косу, кладе їх навхрест, стає на перехрестю і говорить шос і руками розкладат... "Не помагат!" Бере ще раз сокиру і з усеї сили в одвірок — раз і другий, в один і другий, а потім у поріг... "Помогло!". Дивлюси, а лице діда там, де має бути. Він смієтси д'мені: "Відбивси! Аекже, відбивси таки!"

А раз екос дедя і неня пішли до церкви й довго не верталиси, мабуть хтос їх узев д'собі на гостину. Був уже вечер. Каже мені дедя загнати вівці в колешню — була осінь, вівці паслис на скошених царинках. Пішов я заганяти вівці. Ага — заженеш їх! Уже й за вовну пробував тегнути їх у колешню, довго мучівси з ними й ні одної не загнавсми в колешню. Вертаюси д'дідови й кажу, що вівці не даютси загнати в колешню. А на цисе дідо: "Та що ти говориш? Йди подивиси, всі вівці в колешни". — І так воно було. Бизівно щезник загнав їх туди. Розповідав я цисе дедеві й нені, а вони сміялис з мене.

А раз захоріла була дуже наша сусідка, стара

Беччиха. Кричала пиворіла з болю на ввес грунь. Пішов дідо д'ній, а я за дідом. Хотів дідо замовити її хоробу, а вона лише руками замахала: "Лиши, лиши мене, на шосми собі заслужила, це дістану, кудисмиси справила, туди піду!" Це сказала й духа віддала. Страшна буря тогди си звіела. Хату Беччихи рознесло по груни. Казав дідо, що Беччиха була велика відьма.

Василь Зеленчук з Дземброні розповів таку свою пригоду:

— Пригадалисте м'ні, одну дивну причту, еку мав я раз у Чорногорі. Захворів був ото єкос мій дедя. Старий був уже, але ще кріпкий був і ніколи перед тим не хорував, аж тепер нараз заболів. Прийшли сусіди, рахувати, відвідати хорого. Довго сиділи в нас, про всечіну говорили, згадували старовіччину: а вже, ек почели пригадувати Довбушеві чеси, то балачкам кінце не було. Всі ж бо знаєте, що наша Дземброня, це давне опришківське гніздо. Тут шей сегодни не мало залишилося памнеток по опришках!

Пізенько вже було, коли порозходилиси дедеві гості. А мені аж до рана снівси Довбуш і его легіні — видів сми їх у сні, ек живих, — говорив сми з ними...

Другої днини зайшла д'нам стара Чукутиха, що то знала си на всіх зілех і корінех. Знала котре на еку хоробу помагат. Пообзирала дедю, поговорила з ним, покивала головов і сказала, що ніщо, лишень жовте зілля, яке можна найти в Чорногорі під Говерлев над озером, зможет помочи дедиви на его хоробу. Треба назбирати того зілля, вісушити, а потому зварити й дати вівару з него напитиси дедеви, а хороба відчіписи від деді, екби її руков відоймив.

Почув я то, тай кажу: я піду в Чорногору по тото зіле; знаю добре, де его найти. Накопаю его й при-

несу дедикови. Зараз таки, лишень си позбираю, і йду в Чорногорі. А дедя на те:

— Добре Васильку, підеш, але завтра, не сьогодні. Воно ж уже гет знолудне, а в Чорногорі не близка дорога, там може й ніч тебе захопити, а переночувати нігде не переночуєш, — це ж осінь, нікого вже на полонинах нема. Завтра, завтра, підеш в Чорногорі, завтра зраненька.

Але я вперси зараз таки йти. Кажу: для старині нема далекої, ні тяжкої дороги, а ек треба їм помочі, то й ніч не здержіт! Зрештов, Чорногорі знаю не гирше вид нашої Дземброні, не заблуджу там і вночі! Позбирав'ємси, взяв бартку в руки тай на плай — у Чорногорі йду, мушу ще сьогодні принести дедикови зіле. Йду д'горі плаєм тай думаю, що цим самим плаєм виходили колис на Чорногорі і сходили з неї, Довбуш і его легіні, про котрих я стільки вчора наслухавси. Суди бизівно несли в Чорногорі легіні Довбуша на топірцях, шоби поховати его під Говерлев...

Не счувси я, не знаю, ек і коли, а я вже в Чорногорі. Йду туди під Говерлю, де високо над озером, ек Казала Чукутиха, зможу назбирати зіле для деді. Не дуже довго шукавси за ним. Збираю його і вкладаю в бесаги. Ну думаю вістарчіт на лік дедеви. Беру бесаги на плечі і сходжу надолину. Зйду, думаю, над озеро, а звідтів стежками на плай і в Дземброню. Шо там для мене ніч, я стежки знаю на паміть, а ніч, напавду, таки дуже темна! Це ж не літо, а осінь. Говерля вбрала вже на себе білу шепку, осінні хмари закрили зірниці, ні одної не видно і мреч шораз густіша... Густа негура присіла гори, така, шо здаєтси, брав би її у руки й у бесаги клав би... Але я зійшов екос, ци там може зісунувси, з верхів і пристанув над озером...

Боже, екже тут тихо! Осіння, передзимова тиша... Тихо, лиш вода в озері плюскочет, екби її хто руками

злегенька порушував. Заслухавси в той плюскіт води, стою над озером, думаю, куди би мені йти, щоби потрапити на стежку. А тут, не знаю звідки, бизівно зі самої Говерлі, звівси сивний вітер, пірвав хмари й пігнав їх опередь себе. Прояснилося небо, а на нему заблиски зірниць. Скотивси вітер з верхів уділяй узевси до мречі. Мреч стала рідшети, негура вступатиси. Можна вже було видіти стрімкі скали довкола озера. Тепер, думаю, треба приспішити кроку. Ага приспішиш! Лишень я це подумав, а тут вітер наганеєт свіжих хмар і закриваєт ними все небо, не видно вже ніодної зірниць на нему, — небо гет затегнулося знов темними хмарами, а негура стає знов така густа, шо можна її краяти ножом...

Бідко ж ти ма, екже мені дістатиси на стежку? Але йду понад озеро, перескакую каменяки, шо їх там не мало валеєси, щоби лиш поза озеро на стежку вийти, а все будет добре. Здаєтси, от-от почую під ногами стежку!

Аж тут, ек грім з неба, — єсність! І то така, шо очі мені засліпила. Все озеро тов єсністьєв палаєт... Шо це маєт бути? — питаю себе. Протираю очі, дивлюси, а там на придолинку, над озером горит ватра. Велика ватра! Вісоко вгору бухаєт від неї полумінь і іскри лєтє... Звідків ца ватра і хто розклав її- — питаю себе... Дивлюси, а коло тої ватри, довкола неї люди... Самі мужі... А всі, ек один: рослі, статні, кремезні, — поскидали з себе сердаки, видно на них широкі череси, а з них визи-рают пістолі, — на головах шєпки обиті блєхов. А між ними один, він найближче ватри, ростом не високий, але широкоплечий і видно дуже сильний — вус у него чорний, густий. Вдивився я в него, не могу відірвати своїх очей...

— Ах, Ти Боже, та ж це Довбуш! Він, він, Олекса Довбуш, зовсім такий, ек про него розповідали ті, шо єго колис знали й цисє другим переказали...

Дивлюси на него й на его легінів, -- бо ж це вони, ніхто другі... Дивлюси отак, ек сьогодні на вас тут, при ватрі в цій стаї... Дивлюси і тішуси, що Бог дозволив мені Довбуша й его легінів уздріти... Забув-ем все: де я, чого в Чорногорі прийшов, і що си зо мнов дієт... Усе: я, мої очі, мої вуха, моя голова і думки там, — там при ватрі над озером, — при Довбуші і его легінех.

А оце підіймаєтси Довбуш і з каменя, на екім сидів, підносит угору свій золотом і сріблом кований топір і говорить: — “Браття мої, легіні мої гідні, орлета мої чорногірські! Ше трохи мусе наші гори потерпіти, ше екийс чес пождати і прийде година, що звільнимо їх від чужої погані, від тої лецкої нехарі, що завзеласи взети їх у свої руки! Не діждут цего лехи й їх прислужники, оті всекі латки і ленки панцкі! Не діждут! Оцей мій топір і кулі з ваших пістолів, спадут громом на їх голови й вічестет від них наші гори! Вічистимо гори від чужої нехари, а тогди підемо на доли й прожснемо й звідтів усю лецку погань, шоби нев не вонело на нашій руській землі!... Шоб лишень цесу зиму перебути, а з веснов зашумле потоки, заревут ріки й загремлят наші пістолі й пушки, що си світ здивует! Нам допоможе сам Господь Бог і его воївник, наш опікун, світий Юрій. А з неділі, най там і сніг покриєт наші гори, підемо відвідати Космач!...

Може Довбуш був би ше шос сказав, але нараз погасла ватра й стало зовсім темно, аж чорно... Замість голосу Довбуша давси чути інший — жесний голос:

— Ага, ага, в Космач підеш! По смерть собі туди підеш! І найдеш її там! Найдеш, найдеш!...

І розліг си по всій Чорногорі такий регіт, що від него кров у жилах стиналаси, серце переставало битиси, дух запирало... Вісоко на камінному виступі, хоч було темно, видівсми, ек у днину его,

того жесного щезника над щезниками — підручника аридника. Це він говорив і реготом заходивси...

Та йти треба, не буду ж тут над озером до ранку стоєти?... Йду гет від озера й все озираюси, ци щезник і дальше не стоїт на скалі й наслухую, ци не регочиси? А я ж его добре видів! Видівем, ек світилиси, аж вогнем горіли его очі, і ек вид его реготу перекрививси був его рот... Але було вже тихо й нічого не чути.

А я спинивси в екомус ліску. Чую, сухе ломаче тріскаєт під моєми ногами. Назбирав'єм того сухого ломаче, притігнувсми кілька сухих колод, відкресав вогню і розклавсми ватру. Все трохи відрадніше й веселіше при ватрі. Можна й цілу ніч пересидіти... І я екос пересидів при ній, хоч осінна ніч не коротка, а безконечно довга... Годі було діждатися ранку... Але я его таки діждавси, хоч і не скоро!

Йду над озеро... Шос тегне мене д'нему, а на дворі вже сірієт... Почінаєт негура си з над озера вступати, а небо шораз більше рожевієт. Вода в озері від сонця стала рожева, а від неба синя, — а чіста й прозірчаста така, що кождий камінчик на дні озера відно... Ні живої душі не видно й не чути, ніби гори ще дрімают, ше си не збудили з довгої нічної дрімки.

Аж он із тої полонини, що вісоко над озером, ідет лане, весело підштрикуєт і д'озеру біжит, мат бути, води з него хочєт си напیتی, а за нев віштриком олінь, що свої кріслаті роги на плечі закинув і хоч видит мене, то не боїтси, — відав знаєт, шо в мене нема пушки...

А я обходжу озеро довкола, шукаю слідів снішної ватри, шо коло неї сидів Довбуш зі своїми легінями. Але даремний мій труд... Обійшовсми все озеро, та сліду з ватри там не найшов.

А сонце за той час уже таки вісоченько си піднєло. Треба мені йти д'хаті. Там же дєдик ждєт мене,

дожидает ліку-зілля... Вернув я д'хаті, неня сушіт зіле, а потім буде его варити, шоби віваром з него напоїти дедю, шоби хороба відчепиласи від него.

Розповів-сми дедєви все, шо сми видів і чув над озером, єк це вам ирщеним тут розказую, а дедя, слухаючи, куріт люльку і лиш головов киват... Вислухав все тай на єкийс чєс призадумавси... А потім упелив свої очі в мене і таке сказав мені:

— Так, щоб ти Василю знав: усеке дієлоси і дієтси, та й ше дієтиси будет у наших горах... Нанці гори, це світ не подібний до других світів... Так, але не всім тут дане все то, шо було, є й будет, знати. А вже про то, щоб усім було даним чути голос давно тут померших, про цисє й не думати. А померші таки не все мовчат, вони говоре до тих, шо по них прийшли, лишень, шо не всім дано їх чути й розуміти.

А Господь наш добрий і ласкавий, хоч усім дав очі, але ци всі дивлічиси ними, видєт? Ци всі, шо мают вуха, чуют ними? Ци всі, шо мают розум у голові, розуміют, що си в них і коло них дієт? О, не всі мают руки, роблє ними, не всі, шо мают ноги, ходєт ними. Не всі, шо мают серце, люблє, не всі, шо єзик мают, говоре, або говоре тоді, єк треба мовчіти. О мовчіти, треба вміти. Казав колис мій дедя, твій дідо: "Хто мовчіт — тот двоє навчіт!"

Мовчі й ти сину, не кажи нікому того, шос видів і чув над озером під Говерлею. Держи цисє в твоїй голові.

Так промовляв до мене мій дедя. І я мовчів, нікому про цисє не рік-сми й одного слова. Аж сєгодня єкос так зайшло, шо сми вам тут, любі газдиньки й годні газдики, про свою причку над озером розповів.

Не скоро по цій розповіді Зеленчука заговорили розлучени в стаї. Довго думали й роздумували над тим, що від него почули.

Аж пізніше відіззався Петро Бібчук з Їльці, який розповів присутнім свою давнішу пригоду:

— Було раз екес светце. Не темлю вже сьогодні яке саме. Тежко працювати не годилося, тай такої пильної роботи не було. Було уже дес по сетій Неділі, а до косовиці ше далічко.

Посходилиси газди і я з ними в Дудька при розстайній дорозі. Є й газдині між нами... Сидимо й говоримо, то про цисе, то про тамте. Куримо люльки, ну й поливаємо пивце свіженьке, сночі привіз його Дудько з Косова.

Ми собі балу-балу, а чес, рахувати, не стоїт... Іде вперед і не вертат... Аекже... Вже й Дудько засвітив лямпу, а ми сидимо далі. Але нарешті подумав я собі: добре вам сидіти, — ви всі не дуже далеко від Дудька маєте свої гражди, а мені д'хаті таки трохи далеченько... Мені треба перейти потік Їльцю, а потім д'горі ріков, а там стежков ше кілька царинок і невеликий лісок.

Попрощев я газдів і газдинь, розплатив-сми-си з Дудьком і виходжу на дорогу... А тут, Божечку Ти наш! Така красота, шо стій й дивиси, загубиси в ній, утописи... Пий її очіма, втегай в себе вухами, дотикай руками! Обіймай її й цулуй, цулуй, не відривайси від неї, не выпускай з рук!... Небо есне, чисте, ні хмаринки на ньому... А місяць уже минув Чорногору, над самим уже Черемошем... А зірниц на небі напевно більше, ек смerek і ялиц у наших горах. А ясні, світлечі... Видно ек удень. Ні, такої краси, ек у наших горах не найти нігде, хочби й усей світ сходити!

Мій хлопчіше, Іванчік, щоб здоров був, ходит у школу й добре си берет писма... Ото вин читат мені чесом дещо з біблії. Читат і про Адама і Єву і про тот рай, в екому вони жили... Не так Адам і Єва, ек тот рай, прийшов мені до голови, ек-сми вийшов від Дудька і гленув на гірський світ...

Подумав-сми й сам до себе заговорив: О, Господи наш добрий і ласкавий, сотворив'ес був рай для Адама і Єви... Рай, рахувати, красоту... Але де ж тому краєви рівнатися до краси нашого гірського світа?! Ніт, ніт, не той у біблії, а цес наш отут в горах — це справедний рай — цес наш Бескид зелений! Тамтот рай був на землі, а небо було високо над ним. В раю були Адам і Єва, а Бог був у небі, --- високо, далеко... А в нас, в нашім раю? Ци в таку, ек оце ніч, не сходить небо разом з Богом у наші гори? Так, так, сам Бог сходить на гори, щоб пригледитися їм зблизька й прикрасити їх Своїм духом. Бо, ци ж цес наш Бескид, це не Божий садок? Так, це його садочок, а Він садівник. То ж хоче бачити, ци все в Його садку, ек повинно бути: ци все тут цвите й зеленіє, ци пахощами дишет, ци все раде й веселе, тішитси, співат і грає? ... А щоб видніше було нашему Божечкови усе цисе бачіти, він власною рукою позапалював свої свічечки-зірниці, а місяцєви твердо наказав світити так, щоб по горах можна було у кожду щілиночку зазирнути. І ходит Госпідко наш добрий по горах, усюди зазирає, красою гори наші засіває, полонини й царинки росοю поливає, щоб травичка й квіточки спраги не мали... Каже горам дихати й утегати в себе пахощі зілля і квіття, шо їх тут так багато-багато... Вітрові наказує стихенька віяти і ліси до сну колисати...

Зверг-сми кресаню з голови, перехристивси три рази та й рчу: Боже, будь добрий і ласкавий, дай, щоб ці гори, оцес Бескид і вся Чорногора, були по вічні чеси й віки наші! Не покарай нас за гріхи й не прожени нас горєн з цєго Бескидського Раю, ек-єс прогнав колис із свого раю Адама й Єву! Дай нам силу, щоб могли ми ногами й руками, зубами й нігтема, серцем і духом держетиси оцих наших гір, а вони, щоб держелиси нас по віки вічно, Амінь! ...

Йду, роззираюси суди й туди й сам себе питаю, чим заслужили ми собі в Бога на стільки ласки, що нам оці гори подарував?

Там, де треба було мені сходити з дороги понад Черемошем на стежку д'моїй хаті, пристанув-сми... Стою і вслухуюси в нічні голоси-шепоти гір. А їх так багато, що й обома вухами не зловиш... Зправа говорить шепотом ліс.... Слова одного дерева переносит другому вітерець, говоре смереки з ялицями, буки з яворами і кленами... Травички на царинках перешіптуються з квіточками і зілечком... У травичках зузче і свіркоте комашик... Зліва говорить і співат, глушит другі голоси --- Черемош. Його нічний спів і гра багато голосніші ніж у днину. О, цього співу і гри нашого Черемошу слухав би до самого ранку, тай ще було би замало.... А дес там, де Черемош тихший і глибший, мавки купаются, сміються і в долоні плещут... А високо в густім лісі ведуть нічну забаву-ігри — лісні, виводе короводи і співають... Тільки злих духів не видно, не чути, в глибокі нетри заховалися, бо такий приказ від Бога дістали.... Нічні розговори-шепоти несуться горами й видно, ек срібні перлинки відриваються від зірниць і падають на землю...

Постоев-сми трохи тай іду дальше... Зараз буде стежка царинками д'моїй хаті. Йду... А тут нараз передо мною дівчина, ци молодичка, не знав цього тогди, не знаю й сьогодні. Красунька така, що такої ніколи я ще не видів... Питаю, хто й чія вона, й куди так пізно вніч іде... А вона не відповідає нічого, лишень сміється, шкїритси д'мені й махає руков, щоб ішов за нев...

Не знаю, що тогди подієлося зо мнов. Єкас сила відобрала мені і розум і волю... Не знаю, що си зо мнов дієт, нічого не думаю, не виджу й не чую, але йти-йду... Бог знаєт, ек довго і куди, та екими дорогами-паями й стежками йшов я?... А там,

— пек-ти й осина, — бачу, разом зі мною іде якийсь старий, зі сивов бородов, дідуган... Ше й за руку держит мене... На чесочок проеснилося було в моїй голові: подумавси, це бизівно буде блуд, оцес дідуган. Та лише цисе подумас-сми і вже нараз утратив-сми розум і паміть... Шо було дальше — не знаю...

Пробуджуюси, пролуплюю очі, — я в екїс хаті, на лавици... Зазираю в вікно — сонце на небі високо... Відчинеютси двері і входить екас не молода жінка, смієтси д'мені і питат, ци добре спав? А я мовчу, не знаю, шо казати? Жінка говорит:

— Петре, не пізнаєш лене? Та ж ти тогідь, ек вертав з полонини ночував тут у мене?

— А хто ви? — питаю.

— От нещїстечко мене найшло з таким чоловіком! Не мат памніти, питат хто я? А хто ж би, ек не Горбатюкова Євдошка на Просічнім! Дивіткоси на него, він не знат мене! — говорит тота жінка.

А я питаю, коли і ек зайшов я д'ній аж у Просічний, а ци може хто завів мене суди?

На це відповіла вона:

— Єкос не спалоси мені тої ночі, всталасми з постелі ше сонечко не сходило, але на дворі вже добре си видно було. Виходжу з хати, хочу заглянути, шо мої корови діют, а тут припертий до струнки якийсь чоловік стоїт. Підходжу д'нему ближче, призираюси ему, а це Петро Бабчук із Їльці. Говорю до тебе, а ти не відзиваєшси. Прошу, щоб зайшов у хату, а ти не рухаєшси. Шо за мара! Беру тебе за руку й веду в хату, саджаю на лавицу... А ти посидів трішки і поваливси ек колода на лавицу й зараз таки вснув. Тепер буде вже дес близько полудня...

Говоріт Горбватючка, чую її, але нічого не розумію... А вона постояла коло мене, покивала головою і вийшла з хати. Але скоро вернула. В руках мала екес сухе зіле. Запалила его, а димом из него обку-

рила мене з усіх боків. Потім принесла у флешині екоїс води, покропила нев мене й натерла очі... Потім зробила три рази хрест над мойов головов...

Щойно тепер почела вертатиси мені памніть... Розповів Горбоватючці усе що зо мнов діялоси вночі-всє, що пригадав собі... Того ж, ек зайшов я під її хату тай аж у Просічний, того не міг їй сказати, бо й сам цєго не знав... Не знав тогди ... не знаю і сєгодня.

Горбоватючка, вислухавши все то, сказала, що це бизівно блуд причіпивси був до мене й привів аж у Просічний. Так і я думаю, що це ніщо інше, а блуд був... Але з того чесу, я ніколи вже ночами не ходю, а ек дес чесом приборуси, то там і ночую. Бо старі люди не були дурні, а вони все казали: "Біда не спит, а на людєй четует".

Відозвався Лєсьо Олейчин, старший вже віком поміж газдами в стаї. Старий, завжди вдумчивий газда. Не любив багато говорити, затє, як щось сказав, то варта було послухати й зятямити.

Ось що розповів, оцєй Лєсьо:

— Жив у одному сєлі на ґруни Козьма Завертинюк. Дуже багатий газда був оцєй Козьма. Велику гражду мав і все, що довкола неї, царинки й толоки та й ліси букові належали йому. Близько гражди був сад і пасіка була в нього теж. А скільки маржини мав, того напевно і сам не знав. Гражда його була обведєна довкола високим дашком, покритим парканом із грубого диля, брама зі сильних грубих дощок, подвір'я вимощєне камінним плиттям, стайні-кошари в середині огорожі на дрібну, за огорожею на велику, маржину. Була в середині і велика кліть, дві кліті при хаті. А в кліті, якого там добра не було! Були старовицькі тарниці на қоні, багато різьблені, сріблом і золотом цятковані, кантарі, що блишали теж сріблом і золотом, стремені зі щирого золота, тобілки вибивані мосяжем, прадідні черєси, ковані

бартки, челідинські, різьблені бичики, а одежі, то й не зрахувати: киптарі, сафіяном і волічкою нашивані, кожухи-рукавники теж сафіяном нашивані, сердаки з кутасами, волічкою вишивані, гуглі з білого й чорного сукна, ллені, вишивані сорочки, крашені гачі, кресані нові і старі, ті, що бляхою були покриті, й шапки, череси різно цятковані й нашивані, глеки, ракви й берівки, рукавиці і каптурі а скільки було челідинської одежі? Шовкові хустки, сорочки з вишитими плечиками, попружки, згарди з дукачами, запаски, перетикані золотом і сріблом, постільці і капчурики, коралі, гердани й пацьорки.

На одній стіні кліти сама зброя: кріси й пістолі, а всі позолочені і посріблені, порошниці ще з часів Довбуша. Були в нього і різьблені трійці і свічники. Все це переходило з прадідів на дідів, із дідів на дедів, з дедів на дітей і було переховуване й помножуване, було зберігане й шановане.

Мав той Завертинюк і не малу полонину в Лустуні, де випасалась літом його маржина. Казала покійна неня моя: славити Бога за його ласку святу, не мало в наших горах багатих газдів, але, видитси мені, ніхто не міг своїм багатством рівнятись із Завертинюком. Але, казав даліше, буває на цім світі нераз якось чудно — дивно: оце дає Бог бідним багато дітей, а багатим багато грошей, а дітей одно, або й ніодного...

Так було й у Завертинюка: лиш одним сином обдарував його Господь — Андрійко звався він. Не в повних кліттях-коморах, а в своєму Андрійку бачив Козьма своє багатство, свою радість і втіху, хоч цього ніколи по собі не виказував... Але правдою було, що всі свої замисли-задуми й усі надії вклав він у сина, Андрійка. Але при цьому був гострий і кріпко держав його в своїх руках. Навчав він Андрійка, та не лише його, як треба на світі жити. Казав він: як кінь іде за вуздечкою, так

чоловік повинен іти за словом. Мусить бути словний і чесний, тримати себе гордо й гідно, з добрим по доброму з лихим по — лихому, за серце серцем платити, за камінь каменем, із нечесним за один стіл не сідати, від лукавих здалеку триматись, давати, не брати, шанувати себе, хочаби, щоб другі тебе шанували, з дороги, яку тобі Бог витичив, не сходити, ні на крок з неї не схибити, йти дорогами, якими ходили прадіди й діди.

Казав синові: Нехай твої руки й воля будуть тверді як залізо, а серце м'яке, як віск, думка ясна, як промінь сходячого сонця, — люби правду, гидуї брехню. Пам'ятай добро, якого, дізнав від людей, але й зла не забувай, за добро плати добром, за зло злом! Вовчим зубам протиставляй зуби, ведмежим лапам свої сильні руки, пазурам рися свої пазурі, хитрощам лиса свою мудрість, гадюкам вибивай зуби, котюзі ніколи не вір! Кривди й образи ніколи не даруй! Від ворога не тікай, а дбай, щоб вороги від тебе тікали! Нехай буде в тебе орлиний зір, оленів біг і звинність білички. Не шукай мудрости попереду себе, а шукай її позаду, черпай її з джерела прадідів, пий воду життя з колодязів предків твоїх.

Друпим багатством, що давало Завертинюкові багато радості й утіхи, була зброя в його кліті, — нею дуже він гордився. Нераз говорив: шанували наші предки зброю, вона шанувала їх і боронила від лиха, давала силу й міць, мужність і відвагу, казала не боятись ворога, а сміятись з нього.

Тай додавав: поки в наших горен зброя в пошінівку, доти біда й лихо держаться здалеку, ходять по задвірку, коли ж перестануть зброю шанувати, будуть щораз даліше й глибше в гори зазирати...

Твердої сталі був Завертинюк, не вмів ні гнутись, ні хитатись і хотів, що б і його Андрійко таким був. Вірив, що воно так і буде... І може було б

так і сталося, як думав і хотів Завертинюк, колиб... не арідників підручник, найстарший між щезниками, щезник.

Отой щезник дуже був завзявся на Завертинюка... Чому, того ніхто не знав. Може тому, що Завертинюк дуже побожний був і держався міцно Божих законів? А може тому, що й другим не позволяв переступати Божих заповідів і топтати їх? Може тому, що кожного, хто сходив на манівці, гостро картав і на праву дорогу завертав?

Дуже завзявся був проклятий щезник на Завертинюка... Зимою заходив до його гражди, а літом до стаї на полонині й "усяко" його підходив і спокушував, різне йому обіцяв, щоб тільки записав йому свою, або хоч Андрійкову, душу.

Заходив до Завертинюка завжди ніччю. Не давав йому спокою до ранку. Вставав Завертинюк із постелі вимучений, якби його хто всю ніч молотив ціпом. Але все ж таки не давався спокусити арідникові!

Та одного літа сталося таке: На полонину пішов з маржиною і вівцями Андрійко, Козьма залишився в селі. На Завертинюкову полонину внадився медвідь — цього тижня вбив корову, другого вола, а там телицю, то знову корову. Цього було Андрійкові забагато. Одного ранку, коли ще сонце з-за Чорногори виходило, набив Андрійко пушку двома шотелями, підсипав сухого пороху, заклав нові капелі й пішов за слідом медведя, що тої ночі загостив був на полонину.

Зайшов за медвежим слідом у густий старий ліс, що вкрив убоччя над Черемошем. Щораз глибше заходить у темний ліс, вже й згубив медвежий слід, але йде все даліше, все глибше, якби його хтось за руку узяв й казав іти за собою... Як довго вела його та якась дивна сила, не знав... Нараз, коли напевно вже сонце було сховалось за гори,

а на небо вийшов місяць, побачив Андрійко перед собою чудо-диво: простора долина, а серед неї — озеро, залите сйивом місяця і зірок... Глянув і не знає, дійсність це, чи з'ява?

Андрійко, дуже втомлений цілоденною мандрівкою лісовими зворами, й непрохідними дебрами, присів на колоді і зараз же й заснув.

Довго, чи не довго спав, нагло прокидається, глядить і очам своїм не вірить... Ясно, як у днину... А в озері? У ньому дівчата купаються... Дівчата — одна краща другої! Зовсім добре бачить їх. Місяць у повні і просто над озером стоїть. А дівчата купаються, плюскаються, плещуть в долоні, сміються, співають. А що це за спів? Такого співу нечув він ніколи...

Забув Андрійко за втому й сон. Глядів би на тих дівчат і слухав би їх співу до самого ранку. Але хтось закриває йому очі одною рукою, а другою повалює з колоди на землю, вкриту сухим листям і чатиням... Засипляє камінним сном.

Прокидається щойно тоді, коли сходяче сонце, продершись крізь гілляки дерева, під яким спав, засвітило йому просто в очі. Протирає сонні очі, глядить на озеро, яке бачив з вечора. Кругом озера долина, з трьох сторін оточена стіною ліса зі старезними, мохом покритими деревами, одна ж стіна, це височенна скала, а ній глибокі печери. По середині озеро з зеленою, аж темною водою, кругом озера високий очерет. Вся долина довкола озера — килим із різним віттям і зіллям. Червоні, рожеві, жовті і білі квіти, а над ними метелики великі й малі, комашки бренять і зузчать, пташки на деревах співають... Озеро наче в задумі — його плесо не ворухиться... Підходить Андрійко над озеро, бачить у ньому золоті і срібні рибки. А деж ті чарівні дівчата, що звечора купались в озері? Нікого не видно, нічого не чути...

Йде Андрійко в сторону високої, грізної скали. Тихим кроком ступає, боязко роззирається... Аж тут із одної, найбільшої печері, виходить — чудовище... Все на ньому зелене, навіть волосся на голові і довга борода, теж зелені... Грізними, зеленими очима глядить на Андрійка... Питає, хто він і чого сюди зайшов, чого тут шукає?

Андрійко відповідає дрижачим зі страху голосом, що він Андрійко, син Козьми Завертинюка, а зайшов суди, шукаючи ведмедя, який заподіяв багато шкоди на дедевій полонині між Чівчином й Лустуном...

Вислухав його отой зелений печерник і каже:

— А я лісовий цар, володар усіх карпатських лісів і всього, що в цих лісах: звірини, пташні, метеликів і комах, ти перший з людей, що зайшов сюди. А чи вийдеш коли звідси, чи ні, це дасться видіти...

Сплеснув у долоні, а тоді вибігли з печер отакі зовсім маленькі люди, — маленькі, але видно, старі, бо борода в них сиві — одежа на них чудовищна, — червона зелена, рожева... Лісовий цар казав їм відібрати Андрійкову пушку й занести в печеру, а тоді й Андрійка завести в одну з печер у скелі...

Забрали його ті маленькі людці зі собою й казали збирати щонайменші квіти, якими цвіла долина кругом озера. Самі вони збирали різні ягоди й клали в кошики, збирали теж і гриби в лісі довкола долини. Потому завели Андрійка перед одну печеру, з якої вийшла дівчина неземної краси. Такої краси не бачив Андрійко ще ніколи! Своєю красою геть осліпила та дівчина Андрійка. Коли ж піднесла на нього свої, як вода зелені, очі й блідо всміхнулася до нього, Андрійко забув, хто він, і де він, на цьому, чи на тому світі опинився.

Один із маленьких людей казав йому подати набірані квіти цій, чарівній дівчині, що Андрійко й учинив.

Дівчина взяла квіти й подякувала за них соняшним

усміхом. Що днини збирав Андрійко квіти й заносив їх дівчині. Вона плела з них вінки й клала собі на голову. Мала теж, як і цар, зелений одяг на собі, на шиї дорогі перли-пацьорки, личко бліде, лиш трішки зарожевлене, очі великі, ручки й ніжки маленькі, йшла, здавалося не йде, а пливе, землі не доторкається. Щовечора приходили до озера пити воду різні звірі. Дивом дивувався Андрійко: були тут ведмеді а поруч них олені рогаті і лані бистроногі, вовки, поруч них сарни, рисі і куниці... Цар глядів на них і, видно було, радів з їхньої згідливості і миру.

Кожної ночі купалися дівчата - "лісні" в озері, але цар заборонив Андрійкові виходити тоді з печери дивитись на них і слухати їхнього співу. Скоро проходили тут Андрійкові дні, скоро минали ночі. Забув дедю й неню, не думав про дедеву гражду, ні про маржинку на полонині. Бачив і знав лише внучку, чи правнучку царя, у день, як приносив їй квіти, бачив її в думках, а ночами в снах.

Не сходяв із дива, бачучи, який тут під зорким царя порядок і лад були. Усе діялося тут за волею царя — усі виконували свою роботу — веселі й повні радощів і втіх.

Один із слуг, що були з маржинкою на полонині, дали знати Завертинюкові, що Андрійко пропав, і хоч шукали всюди за ним, не могли знайти... На цю страшну вістку Завертинючка обімліла, як мертва на землю впала, ледви холодною водою її очутили. Завертинюк осідлав коня і поїхав зараз на полонину. Кілька днів ходив, блукав лісами, перешукував усі дебри й звори, та не найшов Андрійка, не натрапив навіть і сліду його. Чорний як хмара над Чорногорою вернув д'хаті. Ні їда, ні робота, не беруться його, ні Завертинючки.

А одної ночі заходить д'Завертинюкові — щезник. Нашіптує йому в ухо:

— Андрійко твій живий, я заведу тебе до нього, забереш його й приведиш д'хаті, ожениш його й приведеш твоїй Настунці невістку, але мусиш записати мені твою душу, — твою або Андрійкову. Чуєш?

Закричав Завертинюк на всю хату:

— Вон, вон із мої хати! Мазюкою розлийся, вітром розвійся! Щезай, щезай від мене! Настунько, бери скоро свячену воду, кропи нею хату!

Не спала Завертинючка цієї ночі до ранку. А раненько осідлав Козьма коня й поїхав в Голошину до Дарадуди...

Дарадуда довго думав, морщив чоло, кивав головою, розкладав руками, бився в голову рукою, заходив кілька разів у свою темну комірчину, аж у кінці міг сказати Завертилюкові таке:

— Твій, Завертинюку, Андрійко, живий і здоровий. Ти знайдеш його, але потіхи з нього не меш мати. Вертай д'хаті, бери свою стару котюгу, та йди на свою полонину, йди лісами в сторону Черемошу, котюга заведе тебе до Андрійка.

Роздякувався Завертинюк з Дарадудою, вернув у село, взяв стару котюгу й подався у верхи шукати Андрійка. Як казав Дарадуда, так і сталося. Котюга найшла Андрійка.

Не знав: радіти, чи плакати? Не легко було дедеві намовити сина залишити печеру й вертати д'хаті, ой, не легко було...

Привіз Завертинюк Андрійка в свою гражду... Кілька днів мовчав Андрійко, до нікого не говорив і їсти не хотів... Вкінці почав говорити... Говорив про озеро, про Лісового Царя, про маленьких, бородатих людей. Коли ж почав говорити про лісну, внучку-правнучку лісового царя, його очі починали вогнем горіти, лиця рум'яніти...

Мусів Завертинюк призначити одного слугу, щоб сокотив Андрійка й ходив слід-услід за ним. Уночі

мусів теж хтось його сторожити. Андрійко ж не переставав думати й говорити про чудне озеро й не скривав думки повернути туди до лісної, внучки-правнучки царя лісів.

Не було тепер ні радості, ні веселости в Завертинюковій гражді. Люто мстився на Завертинюку шезник... Настунька Завертинючка прибита горем, почала, як самотна смерека на ґруні, мита дощами, чесана вітрами, щораз хилитися д'землі, аж одної неділі заснула вічним сном і пішла в ту землю.

Завертинюк пішов незадовго за своєю Настунькою, Андрійко залишився сам, як підрубане й обчімхане дерево при плаєві. Забрав його до себе стрик, брат деді — там він і помер.

От що може зробити шезник тому, на кого завізьметься...

Відозвався найстарший поміж усіма тут, дідо Іван Мокан:

— Думав би хтось, що то лишень там дес на долах настало вже таке, що ек кажут, ейці мудріші від курок, що молоді горде старими і мають їх за ніщо, а воно вже й у наших горах можна побачити молодеків-мудрагельчиків, що то посміваються зі старих, мовляв, вони, ек діти любле байки та й віре в то, що в тих байках повістуется.

Мають себе оті мудрагельчеки за дуже розумних, не знають і не хоче знати, що все тоте, що повістуют старики, воно не байки, а чістисінька правда — все воно колись так було в наших горах. Лишень, що гори були тогди інакші і люди тут не були такі, ек сьогодні. Ой, так, так — інакші гори, інакші гор'єни й інакше життєчко було тут. І дієлиси тут такі річі, що їх молодеки байками називають, а то не були байки, ні! От послушайте, що вам розповість старий Мокан, а потім скажіт, що цисе байка. А цесу байку я видів своїми очима, дививсмиси на неї, як отут дивлюси на вас, ирцєних. Насамперед скажу вам,

шо за моїх молодих літ, наші гори, це був один величезний ліс. Починавси від Косова у Кутів, а деси кінчив, того ніхто не знав. Гленути було на ті ліси, то в очах від них тремтіло...

Паном отих лісів був Лісовий Цар, у екого були сторожі-лісовики, а першим его підручником був лісовик, екого наші люди називали Великаном. Оцес Великан був великим ворогом бутинарів, не мав для них ані трішки помилювання, карав їх за вирубування лісів свого пана, царя лісового.

Я був молодеком. Чую, старий Довжук збират бутинарів у Топільче. Піду і я — кажу своєму дедеви. А дедя: маш охить, то йди, я не здержую тебе.

Так, пішов я в бутин на Топільче. Зібралоси нас шос из двадцїт самих молодеків, найстарший межи нами Довжук — він наш кирон-провідник.

От ми вже на Топільчу. Вперед будуємо колибу, шоб було де зготовити кулешу, переопати, скритиси перед бурев і морозом.

Скоро була колиба готова й вистелена зеленим чатинням — на середині колиби розіклали велику ватру — перестане горїти, ек скінчимо нашу роботу — на весні. Зима не була западна, але дуже гостра, морозна. Одного вечора вийшов-сми з колиби по воду з головиці. Йду — ніч зоряна, але морозна — мороз добре щїпат за ніс. Тихо...

Нараз чую: "Клейго! "Клейго!" Так перекликаються бутинарі при спусканню дерева рагашем. Ага, на-думавсми, це певно десь там за горов друга партія бутинарів — відкликую по бутинарски: "Табов! Габов!" А тут ловит мене за плечі старий Ковжук. Зміненим зі страху головом говорит:

— Мовчі, мовчі, шо робиш? Бїду й нещїсте на-кликаш на себе й на нас усіх!

Я на це:

— Та еку бїду накликую? Там дес якийсь бутинар

крикнув “клейго”, а я відповів “габов”, еке ж не-
щісте може з цього бути?

— Молодий ти й дурний, Іване. Не бутинар це кричав, тут близько нема бутинарів, — кричав підручник Лісового Царя — Великан. По відповіді “габов” на его “клейго”, довідуєси, де колиби бутинарів, заходить у колибу, коли вони спле і стинат їм усім голови... “Стинаєте ліс мого пана, стинаю вам ваші голови” — каже.

Коли цисе почули молоді бутинарі, почели сміятиси зі старого Ковжука. — Який там Великан по лісах ходи і стинат бутинарам голови, хто це видів — говорили. Похарчували й полігали спати — поснули скоро, бо були трудні. А я, хоч також трудний і хотілося мені спати, не засипляю, думаю над цим, шосми чув від Ковжука... Ану ж усе це правда, шо він казав.

Виджу: Ковжук берет пушку, набиват її і шос до неї промовляє і молитси, а потім виходит з колиби на двір.

Піднявсмиси й дивлюси, шо буде він надворі робити. Виджу — він лізет из пушков на кріслату смереку, шо росла недалеко колиби... Шо то будет? — питаю себе.

Надворі тихо, лиш там дес завіє один, то другий голодний вовк і знов тиша. А Ковжук сидит на смереці — шоби лишень не замерз, бо мороз таки добре тиснет — думаю. Аж нараз чути, ек скрипит сніг під чіимись ногами... Хтось іде, хтось наближаєтси до колиби — підходить до дверей... Якас сила мечет мене на землю... Шо дальше було, не знаю. Я вснув твердим сном. Лишень пізніше розповів Ковжук, шо це був тот Великан, та шо він напускат уперед твердий сон на бутинарів, а лише потім убиват їх. Твердий сон напустив, але голів не постинав бутинарам, бо цього не дав ему зробити Ковжук.

Ото, що розповів він нам другої днини:

— Задержавси тот Великан перед дверима колиби, вітег із торби людску голову, рахувати кістек голови, чашку. Потім вітег із неї свічку, вікресав огню, засвітив свічку й запхав її у ту чашку. Тепер почав, держечі ту чашку зі свічков, обходити довкола колиби — йшов напротів сонця — обійшов колибу три рази. Станув напроти дверей колиби, згасив свічку й поклав кістек у торбу, а з неї витіг довгого ножа, потегнув ним кілька разів по лежичій колоді, а тогди справивси до колиби.

Та Ковжук не дав єму зайти до неї. Перехристивси три рази, націлівси пушков і вистрілив з неї два рази у Великана. Великан, хоч поцілений, не впав на землю, — заревів страшенно, так, що аж дерева захиталиси й зашуміли, підбіг до смереки, на якій сидів Ковжук і ударивси в неї так сильно, що тот мало не впав з неї. Біжит пострілений Великан дальше — торошіт і ломит усе, що перед ним і коло него. Здаєтси Ковжукови, що це гори колеси, ліси валетси... Великан ревет дальше. Але шораз слабше, шораз тихше... Ковжук дрижит з морозу і страху на смереці і лише хреститси й молитси. Колиж Великан перестав ревіти, тогди Ковжук відваживси злісти зі смереки. Йде в колибу, кричіт на бутинарів, шоби вставали. Але ті спле, ек убиті. Шораз голосніше кричіт, не помагат, молодеки силе дальше. Пробує Ковжук підносити то одного то другого, а вони падут знов на землю, ек мертві. Задумавси бідний Ковжук глібоко й зажуривси тяжко. Жель йому легінів... Алеж треба шос робити, треба ретувати їх... Думав, аж надумав. Підкладат дров на ватру, ладуєт наново фузію. Здіймат зі шиї хрестик і завішуєт его на фузію, падєт на коліна й молитси. Віходить надвір, ідет за слідом Великана — що будєт, то будєт... Не легка це була дорога. Великан йшов же навпростец, а там колоди й віверти, що їх не

перештрикнути, не обійти й не обминути. Але екос перейшов це все й доставси у сиглу. А там увидів: під ялицев лежіт — Великан... Не вірит Ковжук, шо тот уже не жіет. Стріляєт у него з фузії. Великан не рухаєтси. Підходить Ковжук д'нсмю ближче. Великан людскої подоби, але ніхто з людей не мігби си рівняти з ним величіною. Всеї порослий рудим волосем, а одегнений в шкіру з медведа. Зуби в него, ек у вовка, через плечі велика, з оленя торба. Сегаєт Ковжук до тої торби й вітегат из неї людську чашку зі свічков. Вертат до колиби. Було вже сполудне. Легіні спле дальше. Ковжук засвічуєт свічку, вкладаєт у чашку й обходить з неї колибу три рази, але в противний бік, ек обходив Великан. Обійшов колибу, згасив свічку, входить до середини.

— Легіні, чес уже вставати! — сказав — і всі легіні, ек один стали на ноги. Не знають, шоси дієт из ними, видєт лишень, шо це біла тай пізна днина.

До роботи не йшли тої днини. Ковжук розповів, шо було вночі, а потім запровадив нас усіх у сиглу й показав нам убитого Великана.

— Жєсно було дивитиси на него — він до сегодни перед моїми очіма. Деяким из наших бутинарів дав такого пуду, шо втекли, абиси не дивити на него. Ковжук розповів нам потім у колибі про тот кістєк, из еким обходив Великан колибу, — казав, шо тота чашка вінета з екоїс могили у светий Вечер, без неї не міг би Великан приспати бутинарів твердим сном. Коли би Ковжук не обійшов був из тим кістєком три рази колибу в противну сторону, легіні ніколи вже не пробудилиси би.

Перед вечером узєв Ковжук шо відважніших легінів зі собов і пішли ше раз у сиглу, де лежав Великан. Настєгали сухих бервен-колод і розклали велику ватру. На ту ватру вергли Великана й дивили си

щоби увес згорів, щоби й кісточка не залишелася з него. Разом із ним спалили кістек і свічку.

Ковжук казав, що Великан, коли мет наставати новий місяць, міг би наново ожити. попіл із тої ватри розметали по снігу...

Розповів-сми, що сми сам пацив, видів і чув, а ви, ек собі хочете, вірте мені, або й ні...

Після останньої розповіді стало вже тихо в стаї. Ніхто не відзивається. Хтось там підклав дров до ватри, щоб ясніше й видніше було. А найстарший між газдами, Дронек-Іванівник, каже:

— Так, так, любі газдики й газдиньки пишні, діються на цім світі речі, яких ні оком не добачити, ні ухом не дочути та й розумом не збагнути...

А ватаг, пісміхаючися:

— Але, людоньки добрі, гостоньки любі, час би нам хоч трохи вснути. Раненько, до схід сонця, треба вставати й у дорогу вибиратися...

А воно й справді пізно було й був найвижчий час уснути, припочити. Місяць був уже високо-високо на небі.

Нічлежени — де й як сиділи, так і поснули. Певно не одне з того що чули, снилося їм.

А раненько пустилися плаєм у дорогу. Опустіла полонина. Опустіла й засумувала. Ні овечок, ні маржинки, ані вівчариків не стало...

Завиють буйні вітри, заголосять дивними голосами полонинські лісові духи, заревуть у лісах голодні звірі...

У КРАСНОІЛІ

Незабутні слова гуцульського патріярха з Голов, Шекерика: “Так довго живемо, поки держимось нашого постола... Шануйте свій постіл — сокотіть його. Інакше не буде добра нам, гуцулам. Глядіть, ось панський чобіт дійшов уже під Сокільське. Він намагається продертися крізь гори й позбавити гуцулів постолів... Не дайте чоботові заступити вам ваш постіл... Горє вам тоді буде... Загинете, пропадете!”

Як могли, так оборонялися гуцули перед загрозою “культури”, що йшла в гори з “долів”. Боронили первобутності свого життя й звичаїв, та свою ношу. Як колись, так і тепер, ставав гуцул ранком і звертаючись до сонця молився, Бога просив:

— Заборони мене Господи від людської ненависти, — від світського сорому, — від панської кари, — від дурного розуму, — й від пекла негасимого, — заборони мене Господи. — Так молилися колись предки — так моляться їх унуки... І все тут, так як колись, як давно було... І ця давнина і її чар мали велику силу притягання — манили й тягнули в гуцульські гори... Осідали нащадки наших давних, шляхетських родів як священики в селах Підгір'я й Карпат. Осів тут у селі Текучі й о. Іван Стрільбицький, син ротмістра військ Наполеона та багато других священиків знатного роду. Нащадки бояр

і княжих дружинників ставали парохами в оселях відтятих від світу. Не було ж тоді там жадних доріг, які зв'язували б з ним. Були тільки стежки, протоптані оленями та іншою звіриною, що ходила до потоків воду пити. Ось таку доріжку, з Космача до Яблонова, пророблено здовж потоку щойно в половині 18- ст. та й то на грізний приказ пана Яблонівського... А що ж говорити про такі місцевості, як Брустури, Рожен, Красноїля, Голови, Гринева й інші оселі над Черемошами, що то своїми рік-річними виливами-повінями нищили всі дороги й переривали на довгий час сполучення між поодинокими селами! Не легке, а тверде й повне невигод, було життя наших священиків у Карпатах! А все ж таки якась таємна сила тягнула їх туди, хоч їзда гірськими проваллями й вертепами була важка, невигідна й повна небезпек... Та мимо цього люди тут жили, були задоволені й почували себе щасливими...

О, дороги в наших горах перед сотнею років! Чи взагалі можна їх було дорогами звати? Оце, коли перейти Черемош у Ясенові потрапляється ніби на доріжку, що веде в глибину гір до села Красноїлі. Гуцули оцього села не називають його Красноїлею, а звіть Дідушковою Річкою. Оця річка, що перепливає село й усі ліси й царинки по обох її берегах належали колись Дідушкові. Був це багатій на всі гори. Та розгнівив Дідушко раз Довбуша, — дуже розгнівив... А тоді Довбуш послав йому свій топір: "Знай діду, що сам Довбуш навідається до тебе в гості!" Дідушко взяв це за жарт. Та через декілька днів приходить Довбуш із своїми опришками Ударив Довбуш барткою в двері. Виходить Дідушко, а Довбуш його топором по голові й уже по Дідушкові. Залишилась лише назва "Дідушкова Річка"! А Красноїля? Шість кілометрів нижче Дідушкової Річки над Черемошем ріс колись непрохідний ліс, а в тому лісі пишалася кількасотрічна ялиця. Груба,

грубезна ялиця, верхом неба сягала. Прийшли лихі люди, витяли ліс у пень, але ялиці не посміли зрубати. Аж пізніше її стяли й побудували з неї церквцю. На її грубезному пні улажено вітар. Така то була “красна ель”-ялиця із того пішла назва “Красноєля” — (Красноїля). А чому цю назву перенесено пізніше на Дідушкову Річку, цього ніхто не знає й це ніде не записано... В оцю то Дідушкову Річку, чи як її пізніше презвано, Красноїлю, зайшов відомий у нас із театральних вистав “Ревізорчук”. Яка сила загнала його аж у Красноїлю, ніхто не знає. Осів у Красноїлі, а потому знюхався з опришками й ходив із ними “загору”, цебто в Малярщину грабувати банки та багатих малярських панів. Звичайно робили це опришки весною або літом. Зимою рідко хто поважився перейти засипані снігом верхи й полонини, де віяли буйні вітри, крутили снігом і дух запирали. Зимою жили опришки в недоступних місцях, он там десь під Синицями, або в Головах під Вільшинським, або під Круглою. Зима була для них часом гульні й забав. Співали, їли й пили, танцювали, аж земля тряслася. Пропивали добро, літом “нажите”. Молодиці маками зацвітали, як вітер у танці крутились, кожна до свого опришка пригорталась... А опришки вихром у танці гуляли й приспівували.

Найчастіше заходили опришки до Єленки Клямючки в Головах. А прийшла весна, зашуміли весняними водами бурхливі потоки, зашуміли весняним шумом темні ліси, буки розвилися, опришки знову “загору” поспішали. Йшли почерез полонину Скупову, плаєм “Угорським”, почерез Лудову сходили на Черемош, а там потоком виходили на Копилан або на Піп-Івана, а звідтіля в село Соколів і в Руську Поляну, а далі в Рахів, або в Сигіт... Там награбованим добром бесаги наповняли й на коней ладували, в череси золото й срібло насипали та в-рідні сторони повертали. А тут уже їхні “любаски”, пишні, як

розмальовані молодичі, нетерпеливо їх дожидали, з тугою виглядали...

Поверталися гуцули-опришки “з-загори” та ділили награване добро. Один лише “Ревізорчук” був між ними лисьменний і на грошах визнавався. Ревізорчук використовував незнання своїх товаришів — давав їм меншевартісні банкноти, а собі брав вартісніші. Гроші ховав у дупло старезного бука, що ріс над потоком при плаєві з Красноїлі в селі Перехрестне, де пізніше вїтував понад 50 років один із роду Шекериків. Інтересна це була людина. Всю його господарку провадила жінка, а він “вїтував”... Ні одне весілля, ні одні хрестини не відбулися без нього. Сам говорив, що якби пустити на млинські потоки все те пиво, що він випив, то млин міг би цілий рік молоти... Зате ж горілки не пив. Ото раз іде Шекерик на весілля. По дорозі стрічає жида, купця з Косова, що ходив по горах і купував у гуцулів скотину. “Лейбо — каже Шекерик до нього — ти ж знаєш, що я заборонив жидам ходити по “мойому” селу й скуповувати маржину... Мусиш за кару, що переступив “паліграф”, відсидіти добу в “мойому” арешті. Не допомогли Лейбові прохання. Шекерик зачинив його в “арешті”, поклав ключ у черес і пішов на весілля... Три дні “гуляв” на весіллі. Там днював і ночував, — за жида геть забув. Аж четвертого дня пригадав собі Лейбу. Біжить — відчиняє арешт, а Лейба лежить на полу, пів-мертвий... Близько тиждень пролежав у Шекерика, поки прийшов до сил і міг вернутися до Косова. Вернувся й зараз же подав на Шекерика скаргу до суду. Мусів Шекерик продати пару волів, щоб скинути зі себе “жидівську напасть”. Ні читати, ні писати не вмів Шекерик, але завжди знав, де й коли вїтівську печатку прикласти... Приходило не раз із пошти чимало всіляких листів і писем, але ніколи не помилився, що й кому дати. Як випив, любив собі заспівати:

“Ой любив я дівок сорок, а молодичь триста...
Маю в Бога надіечку, моя душа чиста.”

Що правда, любив він молодичі... А вже найбільше пропадав за тією білявою Анничкою з Красноїлі. Ой, не раз і не два відбувалися “набутки” в Аннички. Угиналися столи під різними наїдками, лилося струями пиво, вино... А стара Шкіндючка, взявши склянку з вином у руку, приспівувала до Аннички:

“Ой зацвила черемшина білесеньким цвітом.
Якми була молоденька, любила ми з вітом.”

А пишна Анничка, підморгуючи в сторону Шекерика:

“Та як віта не любити, коли в віта рада.
Наїмоси, наїмоси — заплатит громада”...

А Шекерик:

“Ой чарочко кришталєва возьму те за вушко...
Ти до мене — я до тебе: здоров бувай душко...”

І кружляли чарки, грали музики — грала кров у жилах.

Перехрестне належало до парафії в Довгополі. Парохом був там “славний” своїми дивацтвами о. Іван Попель — “соціал-радикал”... Він чомусь то не злюбив був війта Перехрестного, Шекерика і вів з ним процес. Ось раз верталися обидва після процесу з Кутів. Священик виїхав скоріше й затримався на попасі в Розтоках. Тут застукав його Шекерик. Ввійшов до кімнати, де сидів священик. Думав погодитися з ним і скінчити з процесами. Та священик почав на нього кричати: “Відійди геть від мене, сатано! Геть! Шезай, пропади! Закипіла кров у Шекерика. Очі в нього набігли кров’ю, заскреготав зубами: “Я, я, сатана”?! Отець Попель злякався, вибіг скоренько з ванькера, сів на віз і поїхав у своє Довгополе. Шекерик же казав жидові поставити на стіл боцілку пива й довго набувавсь з гасдами в коршмі. Пізно в ніч поїхав співаючи в Перехрестне.

Священик подав нову скаргу на Шекерика в суд, мовляв Шекерик грозив йому, та хотів чинно зневажити. Шекерик же виправдав себе легко, кажучи, що він бажав поєднатися з парохом, а парох називаючи його сатаною, вискочив із кімнати... Свідків не було.

Та вернімося в Красноїлю... "Ревізорчук", випхавши дупло бука банкнотами та дукатами, вирішив стати "газдою"... Найшов собі жінку з роду Дідушків, накупив лісів і царинок без числа й ліку, — купив навіть полонину Скупову та волів, корів, і овець. Що ж, грошей у нього було як хвої на смерці... Став газдою. А що гуцули звали його "панком", то синів його почали називати "Панкевичами"... І так їх пізніше записали в метриках Красноїльської парафії. Панкевичі були багатіями на всю Красноїлю, та й у всіх околицях села не було нікого, хто міг би своїм багатством із ними рівнятися... Один із Панкевичів попросив перед смертю до себе священика, щоб його висповідав. Священик застав його на лавиці перед хатою. Сидів, а коли священик підійшов до нього, він устав і сказав:

— Отче любий, добре, що прийшли. Хочу висповідатися, бо буду вмирати.

Сміється священик:

— Так, так, усі ми мусимо вмерти. Але ваша Панкевич, смерть, десь ще за Чорногорою.

— Ні, ні, моя смерть уже близько, зовсім близько. — сказав Панкевич.

Висповідав його священик, а він поставив на стіл пляшку старого вина. Випили, а тоді поклав Панкевич перед священиком тисячу "банок", кажучи:

— Це вам за похорон. Хай усі гори знають, хто вмер, кого ховають. Потому перепросив священика, приляг на ліжку, підпер рукою голову, закупив люльку, а по хвилині сказав:

— Бувайте здорові, отче любий та помоліться за

мою душу. Що ж, усяко бувало... А зрештою, ми всі грішні... Вийняв із рота люльку, опустив голову на ліжничок, здихнув і... перестав жити.

По ньому залишилися два сини, Іван і Михайло. Та обидва були бездітні... Іван умер у Красноїлі, а Михайло згинув трагічною смертю на своїй полонині Скуповій. Присипала його лявіна. Тільки смерковий хрест стоїть у тому місці, де весною найдено його тіло. Отакий кінець роду Панкевичів, нащадків "Ревізорчука."

Був колись парохом Красноїлі священник Вітошинський. Він справляв весілля своїй найстаршій донці. А було це вже пізною осінню. Але снігу було ще так мало, що саньми їхати не можна було. На те весілля з'їхалися гості, а передусім священники з родинами з усіх гір. Дехто то й два-три дні їхав. Це ж було давно. А дороги такі, що пожалься Боже. Шлюб має відбутися ввечері... А гості все нові й нові приїжджають... Привіти, стискання рук, поцілунки, радість, утіха... Тільки "їмості" не видно... Вона в кухні, хоч спровадили славного кухар'я аж із Вишнівиці, але все ж таки їмость не довіряє йому. Вона мусить сама всього доглянути. Тиждень цілий вона на ногах... Три свині зарізали, тридцять індиків, четверо телят і десять товстих баранів, а гусей, а качок і курей! Тридцять тортів... Тисячу літрів дорогого вина привезли з Кут. А горілок і лікерів прерізних то й не порахував би! Як весілля — то весілля! Це ж найстарша донька заміж виходить...

Не знати, коли проминув короткий осінній день. Ось уже й вечір. "Княгиня" готова вже під вінець. Але стиснули її горсетом, що аж сльози виступили з очей. Біла суконка й серпанок на десять метрів довгий, розпущені коси й віночок із міртів на голові. "Молодий" у чорному фракі, на шиї високий, твердий комірець, що не дає зігнути, ні головою повернути. Дружки й друзи всі в поважному настрої. Від при-

ходства аж до дверей церкви усталися двома рядами легіні й дівчата з восковими свічками в руках. Вирушив з хати весільний похід: молода з друзями, молодий з друзками, за ними весільні гості, а далі гуцули й гуцулки. Ввійшли в освітлену свічками церкву. Почалася вінчальна церемонія. Сам декан давав шлюб. За церквою усталися легіні з пістолями. І коли декан благословив новоповінчаних, тоді озвалися пістолі. Пішов гомін по всіх горах. А потому парох Яворова виголосив промову до молодят. А як заспівали “многолітствія” молодим, то здавалося церква завалиться. А легіні палять із пістолів... Вертаються новоженці з церкви. Батько й мати вітають їх на порозі хати. Заводять у хату. Столи накриті в кількох кімнатах. У найбільшій засідає за стіл молода пара та 23 священники зі своїми “імостями”. Молодь приміщено за столами в інших кімнатах. Паничі росли, здорові, деякі з підкрученими вусами, — панночки з довгими косами та вниз опущеними очима.

Засіли гості за столи, що вгинаються під тягарем чеської порцеляни та срібних ложок, ножів і вилок. А скільки прерізних страв! А прислуга щораз-то нові страви підносить. Настрій поважний. Ідять і майже нічого не говорять. Так наказує традиція й “добрий тон”. А гості й господарі, у першу чергу імості, — ніколи не дозволили б порушити традиції та схибити з доброго тону... Налили в пугарі золотого вина. Встає декан. Говорить, бажає молодят усього добра “з роси і з води”, щоб ціле життя були веселі, як весна, а багаті, як осінь... Многая і благая їм літа! Встають старі й молоді — співають. Ідуть тости за тостами. Перлилися вино в пугарях. Розв’язуються язики, — плывуть щирі, сердешні слова. Старі згадують свої молоді часи, пригадують свою буйну молодість. А імості, так ті й наговоритися не можуть. Про всякі домашні й господарські справи й турботи, про своїх дітей, про пляни на майбутнє. А з сусід-

ньої кімнати несуться звуки музики. Це жидівська “капеля” Іцка з Косова грає в'язанку українських пісень. Пізно вніч кінчиться вечеря. Гості опорожнюють велику кімнату. Служба виносить столи, по під стіни ставить крісла. Несміливим кроком входять панночки під опікою матерей. “Матрони” сідають, а побіч них доні. Кімнати наповнюються “паничами”. Усі в чорному, в білих рукавичках. Підходять до панночок, — низький поклін спершу перед матронами а потому перед панночками. Стають парами. Аранжер заповідає коломийку. Вдарила музика. Заграла кров в молодих венах. “Колісце, голубчик” — голосить аранжер. Ох і вміла колись молодь танцювати оту нашу коломийку! “Фігура” за фігурою — дванадцять фігур... А потому “вальчик”. І пішло, й пішло... А старші позасідали за столи в сусідніх кімнатах. Вино поливають, — лікери з чорною кавою смакують, у карти грають — віста, тарока, руфера, преферанса. При тому йдуть розмови й жарти. Ось уже дванадцята година ночі добігає. Замоквкла музика — музиканти й танцюючі, втомилися. Після перерви заграла музика “польонеза”. До танцю стають старші. У першій парі декан із господинею дому, за ними парох Красноїлі з декановою. А потому менует, кадрили... Замішалися старі з молодими. Це ж весілля! Хто знає, коли знову трапиться така друга нагода... Старі вертаються до своїх столиків... Молодь танцює далі... “Не підем до дому аж рано, аж рано, аж буде свитати, аж вдень”. І танцюють. Матронам уже й очі клеяться до сну... Та не можна доньок без опіки залишати... А молоді танцюють до білого дня. Їмості відходять із донями до приготованих кімнат, а чоловіків забирають до себе красноїльські газди... Щойно в полудне починає приходство знову оживати... Обід при музиці, винах, лікерах, чорній каві... до вечора. А тоді знову музика й танці, співи, гра в карти. У кухні

“фірмани” горілку попивають, смачні страви заїдають... Щоб пам'ятали весілля в Красноїлі... На третій день гостина для красноїльських газдів. Сходяться поважні газди й газдині. Всі святочно зодягнені... З подарунками приходять, бо так же годиться. Несуть гостинці для своєї панночки Олесі. Вона ж тут родилася й зросла. А тепер покине Красноїлю й поїде зі своїм чоловіком аж десь у Станиславів... Засіли газди за столами. Столи заставлені смачними стравами. Встають газди й газдині й уголос молитву відмовляють. Потому сідають. Їмось і парох довкола ходять і до їди припрошують. Бо ж без “принуки” не може бути... Попоїли й випили — помолилися, роздякувалися, попрощалися та й розійшлися. Тепер прийшла черга на легінів і дівчат. Цих уже гостили новоженці. А потому прийшли музики. Поперед музик виступає війтів Михайло: “Заграй мені музиченько здрібненька, здрібненька, нехай я си потанцюю злегенька...” Заграли музики. Закрутилися пари. Заспівали легіні. Гуцульська коломийка... Шалений “данец”... Вихром кружаться пари. Після коломийки — гуцульський аркан. Вдарили легіні постоломи! Поміст затрясся, стіни здригнулися. “Ой аркане, арканочку!” — і пішов “данець за данцем”!

Подякувавши за гостину й музику та попрощавши свою “паннуцію” Олесю й побажавши їй усього добра, розійшлися легіні й дівчата, бо в горах такий вже звичай з передовіку, що пізно вніч ніхто з хати не виходить і по селу не волочиться.

А весільні гості забавляються далше. Ще тільки сьогодні, ще тільки цю ніч... Завтра вранці пора роз'їжджатися... Та, покищо веселімся! Та ось неспіливо підходить деканів слуга і шепче:

— Отче декане, на дворі сніг... Та такий великий, “лабятий”, густий сніг...” А ми всі возами...”

А декан:

— Не журися Іване, — сніг попадає, тай перестане...”

— Ой, не видиться мені, що він перестане, — сказав Іван і киваючи головою, пішов у сіно спати. На другий день сніг паде далше... На другий і на третій... Падає й не перестає. Зажурилися гості, задумався парох Красноїлі. А сніг паде, великий, лабятий... Грубою верствою покрив верхи гір, засипав хати... Вгнулися смереки під тягарем снігу... Білим килимом покрився гуцульський світ. Дехто вже й з хати вийти не може. Виходять гуцули з лопатами, прокидують сніг, прокопують у ньому “тунелі”. Треба ж води принести й “маржинці” сіна дати. Позатим гуцули “зими” не дуже то й бояться. У хаті горить ватра, тріскотять живицею напоєні дрова, тепло й запах розходяться по хаті. У коморі висить вуджена баранина, в бочці м'ясо, є й бриндзя й гусянка, (кисле молоко) й мука на кулешку. То ж немає чого журитися. Сніг може собі й далі падати...

Та зовсім інакше на приходстві... Там гості майже все вже поїли... Це ж не жарти: понад сто ротів... Є кому їсти. Та й сіно вже коні доїдають... Що ж буде далі? Журиться парох Красноїлі... зажурилися й їмості... Кожна залишила господарку оттак на Божу волю, як же не журитись?... Красноїльські газди, як гуцули взагалі, люди щирі... Кожний, чим може, свого любого отця спомагає... Несуть і вудженицю й сало й бриндзю й масло — коням приносять сіно. Потішають свого пароха, як можуть. Але ж сніг далі паде. А парох журиться й гості вже на добре зажурилися...

Аж тут відчиняються двері, входить старий Іван Декица. Низький ростом, зате широкий в плечах і кремезний. Він якось на Лудовій з пораненням ведмедем боровся й не дався йому. Трохи там позадирав його “вуйко”, але це “пусте”... Скоро з того

вилизався, а рани присохли на ньому, як на “котюзі”. От уходить Декица, привітав пароха, як годиться, тай каже:

— Що ж отче любий, журитесьи?”

— Та якже не журитися, — відповідає отець. — І я жур'юся і мої гості жур'ються.

— Та так, колись як ще Довбуш не позбавив був життя Дідушка, виходить раз Дідушко на свої царинки... Двадцять косарів косять травцю. Один одного косяю підганяє. “От, славилась би многа рука” — каже Дідушко, затираючи руки. Прийшов вечір... Засіли косарі за стіл, та як почнуть з мисок “косити”! А Дідушко: “Так, — свяtilась би многа рука, але пропали б многі роти”. — Таке і ваше, отче з тими многими ротами... Але не гризіться — Бог добрий, та й люди не татари. Якось воно буде... Ви, отче, постарайтеся дві барилки доброї, міцної горілки, такої, щоб від неї око побіліло. А я вже подбаю й зроблю так, що ваші гості завтра вранці від'їдуть.

Зрадів священник. Що ж, горілки дістане в того жида, там за потоком. Він завжди горілку має. Але він дуже цікавий, як це Декица зробить так, щоб гості могли возами виїхати. Та Декица лише під вусом підсміхається:

— Все буде гаразд, у цьому вже моя голова... Моя голова, а ваша, отче, горілка! Добре?

Пішов Декица. За якийсь час вернувся, але не сам, а з двома синами. На плечах бесаги, а в бесагах дві бербениці (бочілки). У бербеницях старе сало. Скидають зі себе кожухи й беруться до роботи: мастять салом колеса в возах. Довго працювали, поки вимастили колеса в усіх возах. Тепер не буде сніг чіпатися коліс.

Ранком, скоро світ, приходить Декица й каже запрягати коні до возів. Найсильніші коні попереду. Пращаються гості, сідають на вози. А снігу кругом,

о Боже! Можна в ньому втопитися, задушитися! Декица уставляється зі синами попереду першого воза. У руках барилка з горілкою. За ними ще трьох сильних легінів, теж із барилкою. А за ними музиканти, — не ті з Косова, а місцеві, красноїльські музиканти. Декица “тягне” з барилки горілку раз-другий-третій, і подає синам. Ті теж здорово тягнуть. А легіні, що за ними, теж від них не відстають... Г'ють і музикантам подають... А потому Декица подає знак музиці. Вдарили такої гуцулки, що й неживий встав би з гробу, почувши її. Рушив Декица танечним кроком, за ним сини, за синами легіні й музиканти... Протоптують сніг. За ними рушили вози... А старий Декица горілку з барилки потягає, танцює й приспівує...

“Ой на Кути доріженька, на Кути на Кути,

Бувай любко здоровенька, бо я йду в рекрути...”

А коні, відпочивши, та стужившись за “своїм дахом”, рвуть вперед, що годі їх в руках втримати... Молодь на возах співає коломийок. Музики грають. Попереду Декица з легінями, танцюючи, дорогу торують. За возами ціла Дідушкова Річка йде, гостей пращає... Співи, сміхи, радість... Радіють весільні гості, що врешті до дому повертаються... А найбільше радіють їмості. Стужилися за своїми домами. Подумати: стільки днів перебували за домом! Бог зна, що могло там у тому часі статися? — А музика ріже, грає й грати не перестає... Декица з легінями, співаючи й танцюючи, та горілку з барилки попиваючи, все далі й далі “прокопують” дорогу, — до Черемошу прямують. Дійшли до ріки. Переїхали вози по льоду, як по мості й уже вони по другій стороні Черемошу, в Ясенові... Тут уже менше снігу на дорозі, можна їхати... Задержалися гості по другій стороні... Заграла на пращання жидівська “капеля”. По цій стороні грають гуцульські музиканти. Вертається Декица з легінями в Дідуш-

кову Річку... Будуть гості пам'ятати, що були на весіллі в Красноїлі! О, довго будуть пам'ятати! Та й Декицу тямитимуть. Того Декицу, що то як колись Мойсей жидів із Єгипту, так він вивів весільних гостей з Красноїлі... Роз'їхалися гості, хто куди. Хто зна, коли знову зйдуться разом... Поїхали... Одні в Криворівню, а там у Жаб'є... Слупейку та Ільцю, другі Буківцем у Яворів, Соколівку і Косів. А інші почерез Устеріки в Барвінкову, Білоберезку, в Розтоки, в Кути. Ще інші, переїхавши в Устеріках Черемош почерез Стебні в Довгополе й Ферескулю.

Опустіло приходство в Красноїлі. По весіллі, як по війні... Пусто й глухо. Село, довколишні гори й верхи завіяні снігами...

Поїхали гості різними гірськими дорогами. Та вже найгірша ота "доріженька на Кути, на Кути..." Хто нею раз проїхав, той її ніколи не забуде. Після їзди отією дорогою болять усі кости. Людина відчуває себе зовсім розтр'ясною... А "доріженька" далека... З Устерік, почерез Барвінкову, полпри Путилів, Хороцеву, Білоберезку, потому Рожен, а далі Розтоки й Тюдів — до Кут... Далека, кам'яниста та часто повна небезпек дорога здовж Черемошу. А вже, як Черемош розгуляється, порозриває дараби, порве дорогу, о, тоді цілими місяцями села відорвані одне від одного. Лише верхами пішком, або з тяжкою бідною верхи на коні, але теж гірськими стежками можна до Кут дістатися, а тоді й у Косів — як казав колись Довбуш: Щоб і Кути не минути й до Косова повернути".

Важко було в тих часах у горах жити, все таки якась невідома, надлюдська сила тягнула людей "з долів" у гори Карпати, на Покуття й Підгір'я. Йшли туди, в священичих рясах нащадки давніх, боярсько-шляхедських родів: Стрільбицькі, Глібовицькі, Волянські, Дрогомирецькі, Вальницькі, Вігшинські, Попелі, Огоновські, Романовські, Заревичі,

Каратницькі, Левицькі і Бог їх уже сьогодні тямить... "Закопавшись" у гори, починали жити тамошнім життям і поволі "гуцуліли" й дивачили — чи пак, ставали "оригінальними". Бо гори й тамошнє життя наче приворожувало їх, втягало в себе, брало на віки в полон їхні душі й серця... Непереможною силою краси, таємничости та первобутности життя, архаїчности звичаїв і романтики, тягнули наші гори людей до себе. Але за незрівняну красу зеленого Бескиду, за шум темних лісів, за безперервну музику рік і потоків, за рев лісної звірини, за несамовиту палкість зимових вітрів, що ліси ламають, столітні дерева з корінням виринають, за вільне життя на лоні гірської природи, за весь чар верхів і полонин, — за все те треба було заплатити чималу ціну... Треба було віддати себе всеціло й без решти тим горам, що гостинно до себе прийняли, треба було стати їх частиною, віддати їм душу й серце. Коротко сказати, в заплату за це все, треба було "згуцуліти"...

Всі, хто осідав у горах, всі вони залишили за собою все: стиль і спосіб життя, звички, й починали тут жити зовсім іншим, не подібним до попереднього, життям. --- Деся там поза ними кипіло життя, крутилися й метушилися люди. За кусень хліба бої з собою зводили, І час там скоро біжить, ніщо на місці не затримується, ніщо не стоїть. А тут у горах усе інакше. Тут якась сила задержала час, наказала йому на місці стояти. Тут, у гуцульських горах і мала дитина знає, що людина не самим же хлібом живе... А краса гір і полонин, а шум лісів і потоків — а квіти на царинках, а сонічко Боже в днину і місяць з зіроньками в ночі? І співаночки й гуляночки посіяні горами й долинами та зеленими полонинами? А голос сопілки й плач трембіти? Чи все це не дорожче хліба? І все це однаково й рівно всім дане... не відважуване й не відмірюване... І закони життя і співжиття тут від віків ніким не порушені...

Тут при зустрічі “братчиками”, “любими сестричками” себе називають... “Єк спав братчику? Здоров, дужий?” — себе взаємно вітають — “Бог би тебе добром і гараздом укрив” — взаємно собі бажають. “Газдику годний”, “легінчику пишний”, “газдинько золота”, “дівочко срібна та намальована”, до себе промовляють. Тут немає злоби, ні лукавства, ненависти, ні зависти... Тут зовсім інший світ і інші люди... А хто раз з ними зійдеться і зживеться, той уже їхній навіки...

От жив далеко на відлюдді, ген під полонинами, кремезний, зі шляхетними рисами обличчя гуцул. Біньом його називали. Що ж, Біньо, так Біньо. Та цей Біньо, то був син священика. Родився в горах. Любив гори всім серцем. Виріс, батько відвіз у школу, в Коломию. Кілька разів тікав зі школи, пішком додому йшов. За кожним разом батько знову відвозив у Коломию. І просив і карав сина, - нічого не помагало. Страшенне тужив за горами. Гіркий був його побут у Коломії. Жив лише думками про красноїльські Синиці, про голівську Скупову, та про шум Черемошу. Коли ж привозили його до дому, то й їсти не хотів. Бігав по селу, відвідував знайомих гуцулів, а знав він усіх людей в селі, — по царинках бігав, купався в холодній Білій Річці — до стайні забігав, цілував “Карого”, що до нього радісно іржав, обіймав за шиї коровки, ягнята на руках носив... Врешті покінчив школу - вволив батькові волю. Тепер же заявив рішучо батькові:

— Ніде з гір не рушуся! Вбийте мене, робіть зо мною, що хочете, але я з гір нікуди вже не піду. Тут родився й тут хочу вмерти!

Чого не пробував батько, ніщо не допомогло. Син скидає зі себе “панський” одяг, передягається на “гуцула” й жениться з білявочкою, та осідає ген там під Скуповою. Живе гуцульським життям, як і всі тутешні гуцули. Годує й випасає “маржинку”,

косить сіно, а зимою працює в лісі. Колись, як був ще малим, кликали батьки його Біньом. Так він і Біньом до смерті залишився. жінка й гуцули знали його, як Біня... Умер Біньо на сімдесятому році життя. Щасливий був, що вмирає в горах, які так дуже-дуже любив... Але перед смертю казав похоронити себе у фраку, якого в скрині зберігав. На шию казав дати собі комірець і чорну краватку, біля голови покласти — “циліндер”. Його дружина так і зробила. Похоронили його на цвинтарі в Ферескулі над Білим Черемошем...

Гуцули Сенютовичі в Головах теж походили зі священничого роду. Але так “погуцулилися” були, що ніхто й не сказав би, що це внуки колишнього священника. А одна з доньок священника знав Черемошу вийшла була заміж за багатого гуцула й була з неї гуцулка на всі гори. Горда й пишна.

Три головні шляхи вели колись в гуцульські гори й на полонини. Один з Косова понад річку Рибницю, а потому почерез Буковець й понад рвучкий потік у Ясенів і Криворівню, а далі понад Черемош у Жаб'є. Другий шлях з Кут горі Черемошем до Устерік, а відтіля понад Білий Черемош до Гриняви й на полонини.

Третій, колись найприкріший і дуже невідгідний, ішов із Делятина почерез Ворохту, понад Прут до Кривополя, а звідтіля до Жаб'я — Ільці. Ще можна було дістатися в Жаб'є з Яблонова, почерез Космач, Завоєлу й гору Грегїт, але лише пішком, або верхи на коні.

Найважча дорога була з Ворохти почерез Кривополе в Жаб'є — Ільцю. З Ільці вела дорога понад Чорним Черемошем ген, у далекі гори. Чудова околиця, що хвилини нові краєвиди. Гори покриті зеленими буками й густими смереками — верхи вкриті стрункими ялицями. Стрімкі, скелисті береги Черемошу, то знову долини з квітастими царинками.

Тут розсіяв Господь Своєю щедрою рукою таку красу, якої ні змалювати, ні словами переповісти.

Потік, що вливається до Черемоша, Бистрець, не даром посить таку назву. По обох берегах отого шаленого потока розкинулись хати присілка, що теж називається Бистрець. Бистрець має свою цікаву історію.

Колись давно-давно, осів був у Криворівні “пан”-приблуда... Гуцули звали його паном Прибилою. Він же сам називав себе Пршибилівським. Був він самотнім “паном” на всі тутешні гори. Був власником просторих сіножатей, пасовиськ і лісів. Дивним дивом йому належав і цілий Бистрець — гори по обох берегах потоку, покриті пралісом, повні великого звір’я. Ніхто, а навіть і він сам, не знав скільки там тих лісів було. Цікаво знати, що там, де сьогодні полонина Кедроватий, ріс густий ліс дорогих кедрів. Ото пан Прибила, маючи діряві кишені, як і інші польські шляхтичі, — щоб здобути гріш, каже вирубувати бистрицькі ліси, а дерево продає заграницю. Ідуть сплави за сплавами Черемошем і Прутом у далекий світ, а гори починають світити лисиною, а звірі тікають ген туди в Гаджину та Чорногору. Що там панові краса! Йому, щоб гроші були. А потому взявся до кедрів. Казав витяти в пень кількасотлітні кедри й продав їх до Венеції. Пропав кедровий ліс. Ось там, де він колись ріс, тепер полонина Кедроватий. По кедрах залишилася сама назва... Співали легіні-рекрути: “Пішли наші кучерики панам попід ноги”, — отак і кучері наших гір, оті смереки, ялиці, буки, клени й кедри пішли теж панам, коли не під ноги, то в їхні бездонні кишені... Прогуляв пан гроші, а тоді давай і землю і гори з рештками ліса продавати там, у тому далекому Бистреці. Тоді багато криворівенських газдів перенеслися у Бистрець... Так постала там нова гуцульська оселя. А звідтіля посувалися гуцули

щораз далі горі Черемошем, до бистрого потоку, що впадає в Черемош. Над тим потоком, ген туди аж під Говерлю тягнеться присілок Жаб'я, Дземброня. Старовинна назва... Кажуть, що тут жили давно зубри. Їх називано дзембрами і звідтіля пішла назва Дземброня.

Так постали нові оселі над Черемошем: Дземброня, Зелене й Явірник. Всі ці оселі належали до парохії в Криворівні, бо їх заснували виходці з Криворівні. Не легка була праця пароха криворівні. Щоб відвідати своїх парохіян над Черемошем у Зеленім і Явірнику, мусів він переїхати Жаб'є-Слупейку і Жаб'є Ільцю, тобто ок. 30-40 кілометрів гірської, каменистої дороги, часто якщо повинь дорогу порвала, верхом на коні. Про це міг би був багато розповідати довголітній парох Криворівні, о. Волянський...

Нашадки пана Прибиля-Пршибиловського в Криворівні, оті запеклі вороги краси наших гір, буйних, зелених лісів і ширителі деморалізації, прогулявши величезні маєтки, зійшли згодом зовсім "на пси". Їхній рід вигинув. Залишилися по них одна погана слава.

Зелене над Черемошем... Колись тут, де тепер розкинулися вбогі гуцульські хати, була непроглядна лісова пуша. Частину отої лісом покритої долини, запосіла була німецька родина Фаєрів. Фаєри вирубали ліси, а навіть були побудували над Черемошем тартак, чи як гуцули казали, "фірос". І поплили ліси Черемошем у далекий світ... А оголені з лісів простори продали німці гуцулам... Тепер там гуцули косять траву та садять картоплю й всяку ярину. Та й досі називають ту частину Зеленою "Фаєрівкою".

Першим "осадником" у Зеленім був Мартин, що зайшов сюди з Криворівні. На просторій долині, посеред пралісу, побудував собі хату й жив тут зі своїми синами, рослими, як смереки, а сильними

як ведмеді, яких тоді було тут дуже багато. Жили з лісового промислу... Полювали на звірину, ловили її на сильця, харчувались м'ясом. Чому ведмідь такий сильний — казали, — бо він їсть м'ясо, та ще й сире. Тож і вони тільки м'ясом жили. Одного з синів Мартина назвали гуцули "дранієм"... А чому? Раз вибрався він почерез полонину Шкорушний на Піп-Івана. По дорозі надібав під смерекою оленя вбитого ведмедем. Олень був ще теплий. Нахилився він над оленем, аж тут ведмідь уже біля нього. За близько було стріляти до ведмедя. Швидким рухом руки витягнув з-за череса (ременю) ножа... Почалася нерівна боротьба, на смерть і життя: "або ти, або я"... Звинними рухами "сокотиться" гуцул, щоб не дістатися в обійми ведмедя. О, тоді живим уже не видістався б із ведмежих обнять. Той поторощив би йому кості. То прискочить до ведмедя і затопить ножа в його тіло, то знову відскочить. У розгарі боротьби й не чує болю, хоч ведмідь здер з нього китар, а по сорочці спливає кров. Не легка була боротьба... Аж удалось гуцулові затопити ножа ведмедеві в саме серце. Смертельно ранений ведмідь потрапив ще дістати його в свої обійми й зламав йому три ребра. Тоді обидва повалилися на землю біля мертвого Оленя. Щойно другого дня найшли його тут брати. Лежав побіч ведмедя, піднятися не міг. Гасив свою спрагу кров'ю ведмедя й це врятувало йому життя. Забрали брати його на ноші й принесли до дому. Чотири тижні лікувала його мати всяким зіллям. І "вилизався" з ран, позросталися поторощені ребра, але знак від "драня" ведмедя залишився на все. І тому прозвали його "дранієм"...

Горді й завзяті були сини й унуки Мартина. Усі їх поважали й шанували, але й боялися... Ніхто не поважився їх зачіпати. А від "панів", які заходили в гори, держалися здалеку... Не любили й ненавиділи

“панів”. “Ленками” та “латками”, а пізніше “холерниками” їх називали. Це ж були вороги, які не несли добра в гори. Вороги людей, лісів і звірини, що в тих лісах жила. О, тих панів, о, тих зайд і прибудд ненавиділи вони з глибини душі! Зі скреготом зубів гляділи, як ті зайди нищили красу гір і джерело прожитку гуцулів, — ліси, що росли тут з первовіку й давали захист усякій звірині, а ця давала життя гуцулам... Ця ворожість до “панів” переходила в родині нащадків Мартина-Мартинчуків, із роду в рід...

Один із них, що мав на своєму сумлінні життя сотень забитих ведмедів, оленів і рисів, — щоб спокутувати свої гріхи, побудував на горбку над Черемошем величаву церкву, з дерева смерек, що такі там, де сьогодні церква стоїть, росли. Біля ж церкви казав себе й похоронити. Там, побіч нього лежать і його сини та внуки... Лежать, а над ними шумлять смереки, залишки колишнього пралісу, що тут ріс...

З родини Мартинчуків залишився лише Олекса, чи як там казали, Лесьо, з трьома синами, як соколами. Був цей Лесьо Мартинчук, як і його предки, мисливцем-стрільцем на всі гори. Самих ведмедів застрілив більше сотні а скільки поклав іншої звірини, того не зрахував би й на воловій шкірі. Свої гори й ліси знав, як ніхто другий. Та й не дивно. Це ж було його “газдівство”... А те друге, домашнє газдівство, провадила його дружина, Василянка, газдиня на все Зелене. Бувало й цілими тижнями не бачить ніхто Леся в селі. Блаукає горами-лісами, свого “лісового газдівства” доглядає... А від панів і жидів держиться здалеку. Не любить їх. Від сільської голоти, (лісових робітників) і керманичів-дарабників, він теж тримається здалеку. Гордий і певний себе... Правду сказати, мав він напевно на своєму сумлінні й не одне людське життя... Сам він нікого не зачіпав, уступав з дороги й малій дитині. Але горе тому,

хт оцікавився занадто ним: “куди ходить, де “зброю” переховує, де днює й де ночує?” Отих панських “посіпак”-побережників, панських підлизників, не любив він дуже. І, якщо зайшла потреба, не вагався такому лизунові панських рук, пустити кулю в серце... Приятелів не мав. Любив лісову тишу й самоту. У лісових дебрах почував себе найкраще. Це був його дім і його газдівство...

Завалилася Австрія, не встоялися українці проти польської переваги. Прийшла Польща. В гори наслала лютих жандармів. Почалися страшні знущання над гуцулами. Лесьо не міг на це все спокійно дивитися. Організує в Зеленому повстання проти поляків. Разом із другими гуцулами кидається на польських лісничих, розброює польську станицю жандармів, кількох жандармів гине з гуцульських рук. А тоді приходиться “пацифікація” Гуцульщини. Польські карні відділи палять гуцульські хати, забирають скотину, гуцулів б’ють, що аж тіло від костей відстає, кажуть гуцулам пити власну кров, кільканадцятьох на смерть убивають, а понад сотню вивозять до в’язниці в Коломиї. По дорозі, на кожній станиці жандармерії, знущаються над арештованими... Лесьо Мартишук утікає зі синами на Закарпаття. Там живе два роки, то в селі Соколові, то в Ясінню. З ним і його сини. Вдома залишилася сама дружина його, Василина. Вдома? Та дому немає. Все спалила польська карна експедиція. Пішов з димом дорібок кількох поколінь. Згоріли речі, з яких можна би було створити музей гуцульської старовини. Все пішло з димом. А Лесьо зі синами по тамтій стороні Чорногори лісами блукає... Приїхав на помовання на ведмедів у Соколів президент Чехії, Тома Масарик. От йому й говорять, що тут є стрілець на всі гори, Лесьо Мартишук із Зеленого, що там за Чорногорою, над рікою Черемошем. Той знає, де ведмедів шукати. Попросив Масарик Мартишука на лісничівку, де

хвилево замешкав... Приходить Мартишук, вітається з президентом, подають собі руки. Мартишук у гуцульській одежі, високий, стрункий, хоч голова вже зовсім сива. Масарик просить його вибратися з ним у гори на ведмедя. Мартишук усміхається:

— На ведмедя? Чому ж би ні! Та ще й з паном президентом!

Одного дня вибратися вони в гори. Зайшли в темні ліси, що по тій стороні Піп-Івана. Мартишук усі стежки тут знає. І знає добре, де можна з "вуйком" здібатися. Ведмідь отам у дебрах спить. Перед вечором виходить стежкою на полонини. Зробили для президента "гніздо" на смереці. До ведмедя ніхто зі землі не стріляє. Але Лесьо ніколи на дерева не лазив. Стріляє ведмедя, де його зустрів. Ото раз стрінув був стару ведмедицю на плаю в полонині Регеску. Не надумуючись пустив у неї дві кулі. Обидві застрягли в серці ведмедиці. Але ж вона, хоч смертельно обома кулями поцілена, кинулась на Мартищука, що приляг був за поваленим на землю буком. Там досягла його ведмедиця і, як пізніше оповідав, "помацала" його лапою по плечі, а потому повалилася під лежачим буком на землю. А від того "помацання" плече посиніло, аж почорніло...

Висадили Масарика на смереку. Лесьо став собі за смерекою. Ждуть на ведмедя. Після якогось часу чують, тріщить сухе дерево... Це напевно йде "вуйко"... Так, це він. Падає зі смереки стріл, але ж одночасно падає з-за смереки й другий стріл... Падає так, що ніхто не сказав би, що були два, а не один стріл... І то смертельний, бо ведмідь пробіг із десяти кроків й повалився на землю. В його тілі найдено... одну кулю... Радіє Масарик, що вдалося йому застрілити карпатського ведмедя. Завезе його в Прагу, покаже приятелям... А Мартишук теж радий... Лише загадочно під вусом сміється... А Масарик стискає його руку, дякує, що завів його

на ведмедя... До смерті держав Лесьо світлину, на якій він з ведмедем на плечах побіч Масарика стоїть. І хоч ведмідь біля сто кілограмів ваги має, то Мартищук під його тягарем ані трохи не похилився. Стоїть прямо, як свічка, а поруч нього усміхнений президент Масарик... Масарик вийняв з портфеля жмут чеських банкнотів-корон і подав Мартищуківі. Але той подякував президентові й грошей не прийняв. Та, Масарик від'їжджаючи, залишив гроші для Мартищука на лісничівці. О, пригодилися потому ці гроші Мартищуківі, як викуп із польської неволі, в яку пізніше попав... Два роки блукав Лесьо зі синами по закарпатських горах-лісах. Та врешті не видержав. Туга за дружиною, за Зеленим і за шумом рідного Черемошу погнала його додому. Та довгим "домом" не втішався. Прийшли жандарми, забрали й завезли в Коломию та в тюрму посадили. Наїздиласть не раз і не два його Василина до тієї Коломиї, заки свого Леся з ляцької неволі "викупила". Що можна було і що ще їй з давніх маєтків залишилося, попродала. Пішли й чеські корони від Масарика в ненаситну глотку поляків. Але Лесьо таки вернувся у своє Зелене, що зеленіло там над Черемошем... Перше відбудував хату. Оженив старшого сина. Придбав "маржинку" й коня купив, щоб не треба було пішком у полонину, де паслися овечата, ходити.

Зажив Мартищук, здавалося, своїм давнім життям. Але ж не було вже тих достатків, що були колись... Та й "поляччя" не давала йому спокою. Слід у слід за ним ходила. Що робить, куди ходить, з ким і про що говорить?... А Лесьо без кріса, як пструг без води, не може жити. Кріси в нього є. Один десь там у лісі під Шкорушним, другий у Буркуті, а третій під Лудовою, в дуплі бука захований. Але все ж небезпека велика: і польські жандарми й погранична сторожа та й лісова служба. Щойно

по якомусь часі, при допомозі різних дарунків, удається Мартищуківі стати побережником лісів здовж румунської границі... Ну, тепер може вже з рушницею в руках лісами блукати... Ніхто з його роду "панам" не служив, аж Лесеві довелося на старі роки на службу в них стати... І знову зникав Мартищук на цілі тижні з дому... Його ж "ревір" був ген там за Лустуном, звідкіля Черемош впливає... Одного разу стрівуся над Саратою з трьома "дикими" румунськими пограничниками. Вони застрілили його його улюблену котюгу (собаку), що була йому вірним товаришем і другом. Це так розлютило Мартищука, що постріляв усіх трьох румунів, а їхні тіла затагнув у хаші й залишив звірям на поживу. Пішов полонинами, втираючи сльози за вірною котюгою... Вернувся додому й навіть жінці не сказав, яку пригоду мав над Саратою... Аж прийшли німці й десь 1942 р. не знати як, і за що, розстріляли Леся Мартищука і його сина. Другий син якимось чудом вирвався з німецьких рук. А було Лесеві тоді вже близько вісімдесятки. Все поважний, випрямлений, стрункий — ніхто не сказав би, що йому вже стільки років на плечах сиділо. Останній з гуцулів-аристократів Зеленого.

Залишився ще там, але по другій стороні Черемошу, ген під верхами, багатий гуцул, поважний і статечний газда, Михайло Долинюк. Рід оцього Долинюка виводиться від якогось польського пана, чи графа, Долінського, про що є згадка в старих метриках парафії в Криворівні — Зелене...

Не даром Зеленим оцю гуцульську оселю названо колись... Росли тут зелені буки, явори, клени, смереки й ялиці. Та пізніше присіли й придавили оці зелені гори, пани. І гори, колись лісами зелені, поруділи й почорніли... Граф Баворовський з Копичинець купує величезні, лісом покриті простори, що починаються у Ясенові Горішнім, а тягнуться здовж лівого

берега Чорного Черемоша понад Зелене аж до Буркута й далше. А граф Скарбек із Миколаєва стає власником пралісів горі Черемошем, геп аж до його джерел. І пішла краса гір, — оті темні ліси, долі ріками в далекий світ... Карпатські ліси втопилися в кипеннях панів і їхніх прислужників. Син отого графа, Скарбека, оповідає в книжці своїх споминів, що був свідком, як гуцули з Зеленого привезли були його батькові гроші за видержавлену в нього полонину Шкорудній. Приїхали в Миколаїв на чудових гуцульських конях. Сідла цятковані, вибиті мосяжем і прикриті чудовими, взористими ліжниками. Була між ними і гуцулка, як мальована. Чорноброва з синіми очима. Всі були в прекрасних святочних одягах. Увійшли в графську палату, а граф подав їм руку і попросив сідати. Знав добре граф, що це не подільські раби панщизняні й з ними треба зовсім інакше поводитися. Граф гуторив з ними, про це й те випитував. Згодом вийняв один із гуцулів гроші з череса й поклав їх перед графом на столі, кажучи, що це чинш за державлену полонину. Граф хотів гроші перелічити. Побачивши рух руки графа, піднялася з крісла гуцулка й станувши перед графом, з обуренням сказала: "Що це ви, пане графе, за кого нас маєте? Ми газди! Яка була між нами умова й згода, стільки грошей ми вам привезли! Ні більше, ні менше. І числити їх вам непотрібно. Ми ж газди, а не якісь там шахраї." Засоромився старий граф, сховав гроші в кишеню, а в гуцулки попросив вибачення. Молодий граф пише, що ця постава гордої гуцулки й поведінка гуцулів, незвичайно йому подобалися й заїмпонували... — Такі то були наші гуцули!

КРИВОРІВНЯ

Село Криворівня вповні заслуговує на те, щоб йому присвятити окрему згадку. Ці, хто дали початок Криворівні, зайшли сюди мабуть з Устерік і Ясенова Горішнього, звідки-інди не могли люди дістатися в ці сторони над Черемош.

Горі Рибницею можна було в давні часи продістатися найдаліше до Яворова. Далі, де гора Буковець, простягалися неприступні ліси, а в них вікові буки, ялиці й смереки. Дороги, ані проходу понад бурхливим потоком, який теж звався Буковець, не було. Тут, над цим потоком, була колись одна з найбільших лісових пуш у гуцульських горах: праворуч і ліворуч високі береги Буківця покриті були темними, неприступними лісами, крізь які не легко було дістатися, не то людям, але й звірятам. Усе корито потоку й надбережні придолинки були завалені грубезними колодами дерев, які зі старости, під свист і рев бурей, падали на землю. У лісах над потоком росло найбільше буків, звідсіля мабуть і назва потоку "Буковець", і гори з-під якої випливає.

Пишалося Криворівня здавен-давня багатством зелені й сонця, яких було тут більше, як у інших селах Гуцульщини. Це й приманювало в Криворівню наших учених, письменників, поетів і мистців. Тут, задумували вони здвигнути "Дім Української Науки, Літератури, Мистецтва та Культури". Криворівня

мала статися для нашої духової еліти, чимось ще більшим, як ним було Закопане для поляків. Славилася ще Криворівня зелено-кучерявими хвилями Черемоша, квітистими лугами, запашними чічками, які прикрашували просторі царинки, долинами та збочами.

Славилася ще й красунями “закосиченими” дівочками, й “мальованими” молодичками. Недаром же завислива “челідь” із сусідніх сіл склала була на-смішкувату співанку про криворівненське жіноцтво:

“А що у тій Криворівні

Дороги не рівні, (звідси й назва Криворівня),

Молодиці гордовиті,

Бесаги предівні” (повинні бути вовняні).

І ще славна була Криворівня плодовитістю свого жіноцтва. Ніде в горах не було такого приросту населення, як тут *). Тому-то й виходці з Криворівні, якій грозило перенаселення, сколонізували не-доступні, колись, лісові дебри, де потому постали при-сілки Жаб'я, Бистрець, Дземброня, Зелене та Явірник.

* Відносно “плодовитости” жінок у Криворівні, може скаже дехто, покликаючись на статистичні дані й факти, що це не відповідає правді, бо на Гуцульщині, хоч і було велике число народжень, то дві третини дітей умирали, а тимсамим населення Гуцульщини, як твердив поляк д-р М. Орлович, не збільшувалося, а спадало. Причина: сильно поширений на Гуцульщині сифіліс й інші венеричні хвороби.

Якже маєтись справа з великою смертністю дітей на Гуцульщині взагалі? Воно було, але причиною її не був виключно сифіліс. Головною причиною було недбальство матерей... Життя в горах тверде, природні умовини життя важкі, ніде там не знайти прикладів ніжності й м'якості. При житті залишається той, хто сильніший, все, що слабе, мусить згинуть й пропасти. “Природний добір” стосований був тут і до дітей; слабші гинули, ніхто ж не піклувався ними й не дбав за них... Виживе, добре, вмере, не велика втрата! Діти ж — це “набута річ”...

Населення Гуцульщини почало спадати у наслідок шораз більшої матеріально-економічної скрути, яка важким обухом почала бити Гуцульщину. Смерть стала косити не тільки дітей.

Адміністративно належали ці присілки до громади Жаб'я, але до парохії в Криворівні, хоч парохів обслуговувати їх було дуже важко.

У Зеленім і Бистреці були, гарні стилеві, та багато пристроєні образами й різьбленими хрестами, церкви, в Дземброні такої не було, за те ж була церква в присілку Криворівні — Бережниці.

Лісові вертепи в пізніших присілках: Бистреці, Дземброні й Зеленім належали колись родині Пршибиловських, — дідичам Криворівні. Пршибиловські були завжди дуже ласі на гроші, хоч сиділи по вуха в боргах, тому безпощадно нищили ліси, а оголену землю продавали криворівчанам.

Величезні лісові простори, що їм не було ні початку ні кінця, купили, як оповідають старі люди, від Пршибиловських, графи Баворовські, які постійно проживали в Копичинеччині на Поділлі.

Як і коли зайшов предок отих Пршибиловських у Карпати та осів у Криворівні, того ніхто не знає, бодай не вміли про те нічого докладніше сказати

але й дорослих. Важка, непосильна праця в бугинах, по коліна в снігах, недостатнє відживлення, збирання дараб у холодній воді, — все це спричинювало різні хвороби, а ці — передчасну смерть...

Бідніша частина гуцулів справді голодувала. Що ж до венеричних недуг, сифілісу, то про них говорили найбільше ті, що не знали ближче Гуцульщини. Бо венеричні недуги не були аж так дуже тут поширені, щоб могли спричинювати "вимирання" гуцулів. Були на Гуцульщині, в косівському повіті, села, в яких не було зовсім людей з венеричною хворобою, були села в яких було кількоро людей "заражених", яких усі знали й "сокотилися". Але поголовної "пошесті" сифілісу не було!

Найбільше поширений був сифіліс у гірських зубожілих селах Надвірнянщини, як Зелена, Рафайлова і інші, менше в селах над Прутом. На буковинській Гуцульщині було мало випадків сифілісу, зате було там дуже поширене пияцтво. Його поширювали жиди, які сильно присіли були гуцульські села й містечка Буковини.

мешканці Криворівні. Якщо прийняти як правдоподібне те, що розказували тут старі люди, а саме, що будьто першого з того роду гуцули називали "Прибилою", тоді можна догадуватися, що він прибув у Карпати ще за часів наших князів, як боярин Прибила. Якже й інакше міг би він, у пізніших часах, запосісти оті безмежні простори лісів, що мали сягати від Яворова аж до джерел Чорного Черемошу? Могло це статися тільки в ті часи, коли гори й ліси були "нічий", хіба що "Божі", як говорили старі гуцули.

Але були й такі гуцули, які твердили, що родина Пршибиловських колись "нечесним" способом придбала гірські простори в часі, коли то Австрія "відби-вала" Карпатські ліси від гуцулів і зробила їх власністю Австро-Угорської Монархії, — "камеральними лісами", — чи то "камеральщиною".

Одне тільки можна було з певністю ствердити, а саме, що ніхто до того не нищив так безміло-сердно карпатських лісів, як це пізніше робили Пршибиловські. Як казали гуцули, в них були завжди

Закарпатська ж Гуцульщина, за малими виїмками, терпіла страшну матеріяльну нужду. Якщо там умирало багато дітей і дорослих, то з недоживлювання.

Хто заніс сифіліс на Гуцульщину, цього не можна ствердити. Одні кажуть, що робітники, які будували залізницю зі Станиславова через Вороненку, другі, що російські солдати, які 1848 р. переходили через Карпати на Угорщину, ще інші, що вірмени з Кутів, тай ще різні туристи.

Сильно поширений був сифіліс у Космачі, де була перша на Гуцульщині лічниця для сифілітиків, яку зів д-р Гриць Гарматій. Друга така лічниця була в Жаб'ю, де теж ширилися венеричні хвороби. Але цього не можна генералізувати й твердити, що вся Гуцульщина була заражена сифілісом.

Та й ще одне: майже не було випадків сифілісу в родинах заможних газдів — він "держався" найбідніших, спролетаризованих, гуцулів. "Багачі" були в більшості бездітні, або мали по одній-дві дитині. Казали ж: "Богачеві дає Бог гроші, а бідному діти." І якщо вмирали гуцульські діти, то були це діти бідаків, у багачів не вмирали, бо їх не було.

діраві кишені, мошонки без дна, а гроші не трималися їх. А вони їх дуже любили та багато потребували на своє марнотравне й розпусне життя.

Ось що говорить про Пришибиловских внук багатого колись у Криворівні газди, Федора Зеленчука, — Василь, який перебуває тепер на скитальщині:

— Пришибиловські були великим нещастям для наших гуцульських гір, стократ гіршими були за диких звірів. Вони нищили карпатські ліси, грабуючи гори та гуцулів. Жили в розкошах, а на ці розкоші потребували багато грошей. Тому-то й тягнули останні соки з гір і жили з поту та кривавиці гуцулів.

З нащадків Пришибиловских залишилися були вкінці два “паничі” (як то їх називали гуцули), а це Стах і Владек. Їм було замало того добра, що здирали з гір і гуцулів, бо поза лісами, що їх донищували, вони ще заглядали, зажерливим своїм оком, на іншу красу Криворівні, — на дівчат і молодиць. Не одну молоду красуню споганили, не одній подружній парі розбили життя. “Паничі” ані думати не хотіли про те, що якась дівчина, чи молодиця, могла опертися їхнім бажанням. Багато нащадків Пришибиловских з такого незаконного ложа залишилося в Криворівні.

Оті-то два “паничі” довели, величезне колись багатство, до повної руїни. Молодший з них переселився був до Ворохти, а старший залишився в Криворівні. З переходом Гуцульщини до Польщі він заподіяв багато зла та лиха мешканцям Криворівні. Сам найменував себе тут “війтом” і почав “урядувати”:

— Ти, Іване, Петре чи Василю — всі ви опришки-гайдамаки. Не хочете Польщі, не любите її, але я навчу вас її любити! Давайте для нашої Польщі корови, воли й коні, бо вона цього потребує! Давайте харчі для польського війська. Зносіть до мене сукна, полотна та ліжники.

Найбільше, — як твердить Василь Зеленчук, —

унадився був Пришибиловскі до його діда, та так, що не давав йому спокою ні вдень, ні вночі, а все: давай і давай! Та ще й погрожував старому за це, що його син служив при Січових Стрільцях. Старий Зеленчук як міг, так догоджував ляпурі, чим міг тим затирав його ненаситну хавку, а все молився, просив Бога, щоб чимскоріше послав заслужену кару на Польщу та прокляту ляшню. Та не лише він, але й уся Криворівня та й усі гори просили в Бога того самого.

— І --- каже молодий Зеленчук, --- Бог вислухав молитов мого діда. “Панич” на старости своїх літ став жебраком. Годувався тільки тим, що вижебрав у гуцулів. Але хоч гуцули щирі та милосердні, то не всі дуже радо підпомагали свого недавнього кровопивцю-“панича”. Нехай годує його тепер Польща — казали, або хай здихає! Котюзі --- по заслугі!... І закінчив він своє мізерне життя в біді та нужді. Не було по ньому жодних похоронних “церемоній”. Домовину з його тілом, збиту з простих дощок, занесено до старої каплиці, що вже валилася й покладено в спільному родинному гробівці. Ганебно закінчилося панування Пришибиловских у Криворівні! --- закінчив Василь Зеленчук.

Криворівчани зносили різні знущання не тільки від родини Пришибиловских і польської поліції, але й від інших польських зайдів, що лізли в Криворівню. Учителями в криворівненській школі були, до 1931 рік --- українці. Останньою вчителькою-українкою була Марія Куба. Усі, діти й старші любили її. Раптом вона захворіла й померла в розквіті життя. Криворівчани були впевнені що всмертнили її “полячки”.

Після неї став учителем польський поручник Едвард Екерт, загорілий шовініст. Ніхто не чув від нього українського слова, до дітей у школі говорив виключно польською мовою, школу перемінив з української, в чисто-польську. Змінював навіть імена й пріз-

вища дітей напр. з Василя Потека зробив "Базилі Потоцькі", Юрія Данилка кликав "Єжи Данєські" й т. п. Зорганізував у Криворівні "Стшельца", стрижнем якого були нешлюбні діти "панича" Пршибиловського, а було їх четверо.

З тим "Стшельцем" ходив Едвард Екерт на Закарпаття помагати мадярам "ліквідувати" Україну. Довший час "гуляв" по Ясіню й мордував тамошніх гуцулів... (Сьогодні цей польський "герой" у англійському місті Дербі!) І от такий "педагог" мав виховувати українські діти Криворівні, а згодом ще й Космача, куди його перенесли.

Була в Криворівні стара церква, побудована ще перед 350-ти роками, по той правий бік Черемоша, який називали Заріччям, бо звідти бере свій початок Криворівня. Коли ж село розбудувалося й по лівому боці Черемоша, тоді й перенесли церкву з Заріччя на лівий бік. У цій-то Криворівненській церкві було щось таке, чого не було на всій Гуцульщині. Це був "світич", чи пак "павук", що висів по середині церкви та освічував її, більше двох сотень років. Вартість цього павука була безцінна із-за його майстерної, ручної роботи. Виконав його місцевий різьбар, Петренчук, який п'ять повних років, днями й вечорами, різьбив його, придумуючи сам усілякі прикраси, та вкладаючи в цю роботу всю свою душу й серце. Усі, хто це справжнє "чудо" мистецтва, бачили в Криворівненській церкві, захоплювалися ним, а криворівчани ним гордилися. На жаль, не доцінили його наші громадські кола, зате ж оцінили чужинці.

Ще за Австрії звернулися вони до Пршибиловських, щоб вони, як "колятори" парохії, вплинули на пароха, а він щоб продав цього мистецького павука до музею в Відні. Тодішній парох, о. Волянський, рішуче спротивився тому, хоч справа була опинилася аж у Єпископа в Станиславові. Тоді Пршибиловські задумали викрасти павука з церкви. Але й це їм не

вдалося, бо парох, дяк і всі люди, пильно його берегли.

Але “прийшла Польща” в Криворівню. Змінився й криворівненський парох. Був такий, відомий на Покутті й у Станиславівщині священник о. І. Амброзьяк, одружений з полькою. Станиславівський Владика, Єпископ Хомишин, мав з ним чимало клопоту й, врешті, не маючи з ним що зробити, післав його на пароха в Криворівню. Тут о. Амброзьяк швидко знюхався з “Пшибиловчуком”, поліцією, а вчителя Екерта, узяв до себе на мешкання й харчі.

Почався “судний день” для павука в церкві. Священник говорив на проповідях, що павук старий, розсипається й може впасти людям на голови та повбивати їх. Краще б його продати й купити новий. За продажу павука почав агітувати в селі, й у школі, “патріот” Екерт. А “Пшибиловчук” грозив що якщо павук і далі висітиме в церкві, то за його заходами, поліція закриє церкву й опечатає її. Та мимо всіх цих намов, погроз і залякувань, — усе село противилося продажі й стояло в обороні павука, — гордості Криворівні.

Але що ж могли вдіяти самі селяни, стероризовані Екертом, Пшибиловським і поліцією? Одної днини заїхали під церкву жиди, мабуть Гертнері з Жаб'я, о. Амброзьяк відкрив церкву, зняли павука, винесли на віз і забрали геть. Заплатили жиди за нього п'ятсот золотих...

“На місце безцінної мистецької вартості, ручно різьбленого, старого павука, завісили в церкві новий, жидівський “сабашник” — пише мешканець Криворівні В. Потек. — Гроші ж за старий павук, пропив священник з ляхками.”

Криворівчани й досі не можуть забути втрати дорогоцінного павука. Малою розрадою було для них те, що пра-правнук цього славного різьбляра Петренчука, “доплатив” парохіві до жидівських

п'ятисот золотих “чим міг і вмів”. “Доплатив” так, що мусіли відвезти священика в шпиталь у Жаб'є, звідки він до Криворівні ніколи вже не повернувся...

Діждалися гуцули розвалу Польщі. Зразу раділи, що зненавиджена ними Польща вже злізла з їхніх плечей, тішилися що позбулися польської корости. Та недовго тривала ця радість...

“Була Польща були ляшки, була біда по кістки...

Прийшла “советська Україна” — стала біда по [коліна!”...

Побачили гуцули зблизька ту “маскальську” Україну та й ахнули з переляку. Мітинги за мітингами й підбурювання одних проти других, бідніших проти багатших. В часі одного такого “мітингу” в Криворівні виступив на “трибуну” старий газда й так промовив до зібраних:

— Ото заїхало раз у молодий ліс багато сокир. Побачили їх бучки тай у плач. Питає їх старий бук, чого плачуть! А вони відповідають: Якже нам не плакати, та ж ті сокири на нас. На те їм старий бук: Не бійтеся, ті сокири, як бачите, не мають топорощ. Будете аж тоді плакати, як з нас старих буків пороблять до них топороща!...

Зрозуміли те гуцули, на щастя не розумів того “москаліско”-політрук. Він лише глипав пулькастими огима й гупо підсміхався...

Багатших гуцулів у Криворівні “розкулачили”, деяких з них вивезли на Сибір, а тих, що осталися мучили тяжкими роботами.

Потому прийшли мадяри. Боялися дуже їх гуцули, але вони, як виявилось, не ставилися до них ворожо. Щойно пізною осінню почали “відвідувати” гуцулів німці, а літом 1942 р. вже “надобре” почали до них добиратися. Змушували до всіляких робіт, ловили молодь і висилали на працю до Німеччини. А тоді й Українська Дивізія. З Криворівні пішло чотирьох до тієї дивізії, але на роботи вивезли звідтам аж

300 осіб! Не багато з них повернулося у своє рідне село! — Більшість з них розбрилася по всьому широкому світі...

КРИВОРІВНЯ СЬОГОДНІ

(3 листа криворівненської гуцулки)

Кажут у нас люди: "Довгий язик у бика, але він не говорить." Таке тепер і знашими під масками. Язики п'яні є в них, але говорити ними, ек кажут "не лзя", варівко... Ті мунь і не дивуйтеси, шо вони так мало пишут -- а вже найменше про цисе, ек жиют...

А я напишу цим разом про то, шчо було давно, за цисе не вивезут на Сибір... Була я ще зовсім малим дівчином. Дуже с ми любила збирати гриби. Бувало ще сонечко Боже не вігленуло на світ, а я вже з кошілем у руках в ліс. Знаю добре, де росут гриби. Суди-туди штрикну, побіжу, заглену, зазирну, прихилоси, нагнуси, там один гриб, там два, а там ціла купочка їх -- і не огленулася, а в мене вже повний кошіль грибів! Та й еких? Саме молоденькі з двердими шепочками.

Вертаю дхати, маю з чім показатися перед непев.

Так було екийс чис. А потім урвалоси, ек сокиров врубан. Нема грибів! Ци їх хто опередь мене візбираует, ци перестали рости?

А може вівці зїдають гриби? Вони ж дуже любле зривати молоді шепулки грибів і їсти їх. Просила дедю не пускати овец у тот ліс, куди я ходила на гриби.

Але й це не помогло -- грибів нема-- вергаю з порожним кошілем. Аж плачу... Аж одного ранку стрічаю в тім лісі екогос пана... Невісокий і негрубий, ек другі пани, та й ще, шоби ви подумали -- босий.

Дивлюси, а в него повний кошік грибів! От, хто забирає мої гриби!

Лють узела мене. Пана -- кажу -- хто позволив вам заходити в "мій" ліс і забирати мені з-під носа гриби?

А пан на цисе пічого -- смієтси до мене не лишень ротом, але й своїми синими очима. Поклав свою руку на моє плече і говорить:

Дитинко, грибів тут стільки, шо вистане для тебе й для мене, лише їх треба вміти шукати. Не бігом по лісі ходити, не штрикати то суди, то туди й не зазирати за сороками на деревах -- поволеньки йти, а очі впелити в землю й зазирати в кожний відолонок і попід старі дерева.

А скажико, дівчинко, ек ти си називаєш і чія ти? -- питає тот пан.

А я відповідаю:

Гафійков кличут мене, а мій дедя Іван Мокан из присілка Осік.

Знаю, знаю твого дедю, знаю і неню твою — вона називається Параска — говорить пан. Єк вернеш д'хаті, то скажи, що їх поздоровляє Іван Франко, — а не забудь!

Ніт, не забуду — відказую — кланеється Іван Франко.

Вернулася д'хаті і розповілася з ким говорила в лісі і хто "мої" гриби мені сперед носи забирає.

Дедя сказав, що Іван Франко, це великий і славний чоловік, але я цього не розуміла тогди. Сьогодні то вже добре знаю, хто був цей Іван Франко, що так фاینенько говорив зо мною у лісі. Його пам'ятник стоїть у нас в Криворівні. Але цес Франко на пам'ятнику не подібний до того, що збирав гриби в лісі.

Ну, й ми тиж не подібні до тих, що були колись...

Гафія М.

Криворівня

ЯРЕМЧЕ

Співає нурт — тисячелітній спів:
Помислити — ніщо тут не змінилось.
Проходили народи. Гнів гримів.
Гучала кров. І важко серце билось. —
Ген в даліні, в надобрійній імлі
Кантяста скеля щирить обрис гострий:
То Довбуш снить, чекаючи на постріл.

Євген Маланюк: "Прут"

Як над Черемошем Криворівня, так над Прутом славне було своїм положенням, красою й багатством сонця гуцульське село, Яремче, яке притягало до себе найбільше літників-жидів. Казали, що притягаючою силою було для них тамошнє повітря, за яке варто було заплатити. "Рентувалося" ... Купленим там повітрям можна було дихати й жити увесь рік. Посмішкувалися з цього люди й почали прозивати Яремче — Ярмурчик, від жидівських ярмуток на головах, від яких чорніло тут літом...

Направду ж назву Яремче надали селу поляки, його первісна назва була Єремчівта.

Перед віками заїхав був сюди з далеких сторін перший поселенець, що звався Єремій і від нього пішла пізніше назва оселі, якій дав він початок. У тому часі багато людей, втікаючи перед різними

ордами кочовиків, осіло в Карпатах. Перед Єремієм зайняла була долину над Прутом войовнича вдова, що називалася Дора — там сьогодні село, що від неї дістало назву Дора.

Єремії був би радо задержався вже там над Прутом, але знав добре ту вдову й не хотів жити близько неї, не хотів і бачитися з нею... Завернувши ліворуч від Дори, перебрив Прут і поїхав далі, а там завернувши праворуч, переїхав знову Прут і задержався на прекрасній надпрутянській, лісами, як вінком обведеній, сонцем залитій, буйними травами порослій, квіточками мережаній долині.

— Тут осяду! — сказав й осів.

Тай брід на Пруті, яким переїхав з лівого берега на правий, зветься і посьогодні "Єремків, або Єремчишин брід", а долина, яку вибрав для себе на "посидок", носить назву Полена, або Полій. Напроти тієї Полени, найкращої місцевини в Яремчі, по лівій стороні Прута підноситься гора, звана Соколови. Вся вона поросла буковим лісом... За австрійських і польських часів, був цей ліс "заповітником", не можна було в ньому рубати дерев. На верху тієї гори-ліса є десятигектарова скала, названа Бердо. Це-то Бердо було для мешканців Яремча "годинником і барометром". По сонцю над ним означували пори дня й години, а по хмарах, мряці й напрямі вітру понад Бердом віщували дощ і погоду, тепло й студінь... За лісом і Бердом простягалися полонини, на якій випасали мешканці Яремча свою худобу. Та полонина зветься Маковиця, за нею присілок сусіднього села, Ямна, Хижки.

Єремії мав п'ять доньок. Прийняв до себе за слугу якогось приبلуду, що не знав навіть, як називається. А що дуже надався той приبلуда Єремієві, то дав за нього свою доньку, а назвав його "годованцем", бож вигодував його. Звідти пішов рід Годованців у Яремчі. Другу доньку видав Єремії

за іншого, теж прибуду, якому дав прізвище Бойко. Третя донька вийшла заміж за Орфенюка, четверта за Савчука, п'ята за Стельмашука. Так то розмножився в Яремчі рід Єремія. На старому "посидку" — на Полені, залишився рід Годованців. Остання з того роду Єлена, яку одначе звали Єлена Єремиха, не Годованець, вийшла заміж за Степана Бойка.

Яремче й Дора становили одну адміністративну громаду — вйтом був Іван Марусин, мешканець Дори, його заступником Степан Бойко. Степан Бойко не мав дітей, взяв собі за свого — сина брата Олексі, Василя, якого прозвано Базем. "Базьо" дуже шанував прибраних батьків. Коли ж помер Степан Бойко, якого звали завжди Степаном Єремчишиним, справив йому "Базьо" величавий похорон, у якому взяли участь мешканці Яремча, Дори й Ямної — Степана всі дуже шанували й поважали.

За Єремієм прийшли другі "втікачі" з далеких сторін і поселились над Прутом, і так із маленької оселі постало село Єремчівта, перезване чужинцями на Яремче...

"Базьо" і Єлена Єремчишина, як її звали, мали двох синів, Івана і Юрка. Іван боровся в рядах Закарпатських Стрільців, а вернувши з Закарпаття, скривався перед поляками в лісах до часу німецько-польської війни.

Другий син Юрко був вояком УПА. Його зловили москалі й розстріляли, а батьків і його брата Івана вивезли на Сибір...

Село Яремче, це кітловина, одна, велика поляна, оточена горами, покрита лісами. Від сходу гора Маливо, від заходу Горгани, з півдня Явіре, від півночі гора Соколови, по лівому березі Прута.

Потоки, які впадають тут до Прута: Жонка, Чорногірчик, Панченючка, Риженний, Біленький, Деся, Загорбецький, Кобилянський, Вабринський, Шивецький, Буковинський, Явірницький.

Назви частин села: Царинка, Згарище, Мочіври, Полій, Карпанюківка, Губарєви, Орфенюківське, Пауківське, Дедя, Магдин, Кологурова, Горб, Загорбами, Піполенка, Рижий, Шинкинка, Великий, Прилука, Підямлінка, Яблінка, Дідишин, Ковалівка, Намочіврах, Рівнів, Пробій, — присілок Яремча Багровець під горою Горган, п'ятдесят газдівських забудовань. Другий присілок за Прутом, Зарікою, а третій, теж за Прутом, Боярський.

Є теж і ліс Боярський, що належав до держави, поруч нього людські царинки-сінокоси, Лази. Ліс Островець, Пасічипський і Клеверент, державні ліси. Дальше громадський ліс, Панчснючка, дальше сінокоси Погар, Кичера і Підявір'є, громадське пасовисько. Назви верхів і ґрунів: Прилуки, Явір'є, Білий, Гарчина, в Горганах і Чорногориця, Кобилярня, Вабринки, Буковиця, Катеринка, Жолоб, Гльоріетка, — все це покрите лісами: буками, яворами і березами; шпильковими: смереками і ялицями, є тут і модрень і кедрина, — все це державні ліси.

У лісах виховується багато звірини, як олені, сарни, дики, рисі, вовки, лиси, борсуки, куниці лісні й камінні, тхорі та видри, ведмедів в останніх часах не було вже в цих лісах. У Пруті і в потоках багато риби — пстругів (форелів), іншої риби не було.

Довжина Яремча чотири кілометри. Яремче завдячує своє лагідне підсоння горам, які оточують його з усіх сторін і хоронять від гострих, холодних вітрів. Від сходу кругла як копець сіна гора, Маливо, покрита буковим лісом, від півдня Соколови теж із буковим лісом, із верхом Маковицею, звідки прекрасний вид на долину Прута й на всю околицю, від півночі гора Явір'я зі шпильковим лісом. Її верх покритий скарловатілою сосною — “джерепом”. З його чорних ягід гарна перфума. Четверта, найвища гора від заходу Горгана з мішаним лісом. На її верху, званому Катеринка, величезні камінні брили величини повер-

хових домів. З під цієї гори випливає багато потоків із мінеральними, лікувальними водами. Знавці твердили, що кліматом і повітрям Яремче перевищує славетне Закопане в Татрах. У Яремчі процвітало садівництво й огородництво, чого не було в сусідніх селах. У Яремчі вдавався навіть виноград.

Давно комунікація Яремча з сусідніми селами не була легка, дорога вела понад Прут, який часто виливав і нищив її. Оповідали, що раз жид віз товари з Делятина й хотів переїхати Прут вброд, потрапив якраз на повінь, яка скрутила коні й віз і почала їх нести долі з водою. Жид почав кричати й просити людей на березі, щоб рятували його. А люди не могли дати йому порятунку, то й порадили йому просити рятунку у св. Миколая. Жид послухав, підняв у гору руки й почав голосно просити св. Миколая, щоб його рятував. І сталося чудо: коні шарпнули з усієї сили віз, викрутили його й дісталися на беріг. З того часу той жид щороку клав перед образом св. Миколая дванадцять свічок.

Жиди дуже любили Яремче, зжилися були й з його мешканцями -- жидівочки любили вбирати на себе гуцульський одяг. Раз на забаві в Яремчі бачив легінь як одна гарненька гуцулочка весь час танцювала з жидком. Це його дуже лютувало. Коли обое опустили залю забави, він пішов назирцем за ними, а побачивши, що вони сіли під оборогом, підкрався туди й підніс угору палку, щоб ударити нею жидка. Не встиг опустити палки на плечі жидка, як почув крик гуцулки: "Гевалт! Ай вай! Ай вай!"

Це була жидівочка в мальовничому строю гуцулки, в чийй хаті вона мешкала.

Має Яремче крім лагідного підсоння і темних лісів кругом, ще й іншу особливість, якою притягає до себе своїх і чужих: водопад на Пруті, Гук. Тут спадає вода Прута з високої скелі з такою силою, що вижлобила й вибила за тією скелею глибоку й обширну

яму, наче мале озеро. Робить вона такий гук і шум, що може заглушити голос вистріленої гармати. Спадаючи зі скелі вода, здається, кипить, вариться, розприскується й підноситься вгору білою мрякою.

Оповідали старі люди, що в давнину Прут плив зовсім іншим коритом і не творив водопаду. Під скелею, звідки спадає тепер вода Прута, була велика печера, в якій жили опирі. Та сталося раз так, що ці опирі посварилися з арідником і дуже його розгнівали на себе. Став арідник думати, як йому покарати опирів. Думав і придумав на них кару...

Ото почав спускати на Прут і його береги великі дощі. Кілька днів і ночей падав дощ і не переставав падати. Постаła страшна плова, Прут вийшов зі своїх берегів. І тоді змінив коло Яремча своє корито, поплив просто туди, де за скелею була печера, а в ній опирі. Зі страшним гуком почала вода спадати зі скелі й затопила печеру, а в ній опирів. З того часу є тут водопад ... Гук, але немає опирів.

У місцевості Пробій зноситься над Прутом один з найвищих у світі залізно-дорожний міст з славним луком над філіярами. Тут задержався був 1912 р. наслідник цісаря Франца Йозефа, Фердинанд, щоб приглянутись мостові. Якраз надійшов тоді гуцул, Іван Бабчук. Ішов із Яремча у Ямну. Фердинанд затримав його та став з ним огворити. Бабчук знав, з ким говорить, бо служив при війську у Відні і бачив там пераз Фердинанда: Архикнязь узяв його в своє авто й підвіз у Ямну.

Бабчук, який був здібним різьбарем, вирізьбив прекрасну миску й післав Фердинандові, як подяку за їзду в його авті. Ця миска має знаходитися в одному з музеїв у Відні.

Зараз за цим високим мостом на Пруті є славний на всю околицю "Камінь Довбуша". Ось коротка історія того каменя:

Довбуш мав свою криївку під скалою, Соколови.

Пішла горами чутка, що зі Станиславова вислали ляхи велику облаву на Довбуша й його легінів, бо хтось зрадив їм криївку Довбуша під горою. Донесли про це Довбушеві. Тоді він поліз із легінями на верх скали. Коли ж польська облава стала наближатися до скали й до Довбушевої комори, тоді казав Довбуш своїм легіням пускати з гори каміння на голови польських “бляхарів”. Сам же Довбуш мав надлюдську силу, то й підважив величезну каменюку й пустив її на польських вояків... І залишився там той камінь і до сьогодні, величиною, поверхової хати.

На верху Соколових, Маковиці є комора Довбуша. Вона глибока й простора та має багато бічних криївок. Там стільки закрутів і лябіринтів, що зайшовши в середину можна легко заблудити. Мало було відважних відвідувачів, які заходили б у глибину тієї Довбушової комори.

Кажуть люди, що в ній багато костей похованих там опришків. Але мають там бути й золоті та срібні речі, позолочувані сидла й стремена й багато грошей. Кажуть, що за часів Довбуша жив постійно коло криївки один опришок, який день і ніч “сокотив” заховані в ній скарби.

Окрему “комору” мав опришок, Іван Орфешюк, мешканець Яремча. У ній мають бути теж скарби. Але люди, хто і знають, де ця комора, бояться заходити до неї, бо на всіх опришківських скарбах сидять чорти-щезники, а з ними заходити собі небезпечно — можуть таке зробити, що потому не допоможуть і гроші.

Про Довбуша оповідали старі люди в Яремчі дуже багато. Зокрема оповідали про його силу й чому не чіплялася його куля.

Служив Довбуш у багатого газди, пас його ягнята, мав завжди при собі пістоль, бо тоді було в горах багато ведмедів і вовків. Чув Довбуш від людей

таке: коли гремить, то це св. Ілля їде своїм огненным возом по небі. Св. Ілля їде за злим духом й дитьком. Грім — це стріл у дідька. Раз почало дуже греміти й громи били раз-у-раз. Бачить довбуш, а то щезник скаче з одного дерева на друге — тікає перед громи. Ось він на ялиці. Олекса за пістоллю і стріляє в щезника. Стрілив і вбив його, а той упав з дерева і розлився мазюкою. А перед Олексою старий, дуже сивий чоловік. Питає, чого собі бажає за це, що вбив щезника. На це відповів Довбуш:

— Бажаю мати таку пушку, щоб ціляла завжди туди, куди захочу, друге, щоб мене не бралися кулі, і третє, щоб мав більшу силу, за інших людей.

На це сказав дідок:

— Добре, буде так, як собі бажаєш.

Сказав і зник Стрілив Олекса в птаха в лету й поцілив, стрінув хлопця, дав йому пістоллю і казав вистрілити в нього. Хлопець стрілив, а куля відбилася від Довбуша. Йде Олекса до свого газди й каже, що не хоче, щоб той далі бив його й збиткувався над ним. Газда кинувся на Олексу й хотів його бити. Тоді Олекса схопив газду, підняв його, вдарив ним до землі й забив його по пояс у землю...

У Яремчі, як і в інших селах Гуцульщини створили люди багато оповідань про різних, а найбільше про злих, поганих духів, чортів-щезників, та про опришків. Оповідують напр., що на скалі Бердо живе постійно "щезник" і коли має бути дощ, він мече з тієї скали каміння, тому вечором ніхто не підходить близько до неї.

Про відьом є теж багато оповідань. Свято відьом, це Розігри перед Зеленими Святами. У те відьомське свято бояться жінки працювати на городах, бо відьми можуть за це помститися й накоїти багато лиха. Оповідують, що найшлася була раз відважна жінка, Федишинка, яка працювала в свято Розігри в городі, а коли вечором вийшла простоволоса з хати на двір

піввали її відьми й пропала навіки. Залишилася тільки приповідка: “Пропала, як Федешинка”.

Опришків згадують у Яремчі не як розбійників, але як вояків за волю Гуцульщини й оборонців перед “зайдами”-чужинцями, які несли в гори зло й неволю. Оповідують про любов і згідливість поміж опришками та допомогу, яку давали вони бідним людям. Співають ще й сьогодні про вдову, якій допомагали опришки:

“Зажуриласи, задумаласи та бідненька вдова,

Що не скошена й не згромаджена її діброва.

Та прийшло їд ній косариків двадцять і чотири,

Та скосили їй і згромадили всі гори і долини.

Косарі косят, косарі косят, а вітрець повіває,

А шовковая трава зелененька на коси налягає...

Як уся Гуцульщина, так і мешканці Яремча залежні від природи і від духів між якими найбільше злих, ворожих до людей. Особливо вкорінена в Яремчі віра в опирів.

Опирі походять із людей, які запродали себе дітям — злим духам, шезникам. Відвернулись від Бога й від церкви й діють усе Богові наперекір.

Але не тільки опирі, дитячі запроданці, знахорі й ворожбити мають теж силу від нечистих духів. Знахор має нераз велику силу, може зробити, що захоче. Він має усякі “дебели”, заказані Богом речі, куски м’яса з різної звірини, найбільше з жаб і гадюк, має зілля й коріння, а все те кваситься в глиняних горшках і кожне окремо, бо ж кожне проти іншої хвороби. Хтось хворий, значить “скорчений”, йде до знахаря. Знахар оглядає його, каже подати собі праву руку, глядить на неї і каже: “Маєш ворога і він тебе “скорчив” — наслав на тебе хворобу. Але, це ніщо, я відверну твою хворобу на того, хто тебе “скорчив” — усе буде гаразд.”

І починає лікувати хворого, промовами й заклинаннями та дає йому пити різні, нераз дуже погані

ліки. Бувають славні на всю околицю знахарі, до них ідуть люди, як на Йордан по свячену воду. Не мало є й знахарок. До них йдуть звичайно дівчата. Та мала любчика й його відбила їй “ворожиця”, до тої ходив легінь цілий рік, а тепер перестав ходити, не хоче вже й дивитися на неї, хто ж має допомогти, як не знахарка? І вона помагає різним корінням і зіллям та напоями.

А звідки беруться злі духи? Звісно — зі злих людей, тих, що не шанують свят і не виконують Божих заповідей. Від нечистих сил треба завжди “варуватися”. Як миється, не вільно стрясти на землю краплі води зрук, бо з тих крапель можуть постати малі дитьченята. Не замітати хати вечером, не виносити вечором сміття надвір бо з нього родиться “всека нечистота й огиддя”. Нехрещених померлих дітей беруть у свої руки щезники й носять їх зі собою. Як хтось йде вночі й чує як би шум крил птаха над собою й дитячий писк-плач, так треба зараз вирвати зі сорочки кусень полотна, взяти в руки й сказати: “Хрещаетси раб — раба Божа, Іван-Марія”, а тоді кинути цю шматинку в повітря...

Бо той ніби птах — це дитько, який несе нехрещену дитину, а вона пищить, просить хреста. Тепер же вона вже хрещена, а те полотенец, це її крижмо. Йде від чорта геть до неба і перебуває там між ангелами та молиться за свого хрещеного батька...

А де перебуває найбільше нечистих духів? Очевидно в Чорногорі. Там пониже королевої гір, Говерлі, є простора й дуже манниста полонина. Серед неї велике й дуже глибоке озеро. В ньому повно нечистих сил і поганих духів. У ньому й усі ті, люди, що їх пірвали чорти, опирі і відьми, та вергли в озеро.

Багато лиха заподіюють відьми-чарівниці. Вони відбирають молоко від коров. Тоді єдина рада йти

до знахарки-ворожки, а та вже зробить так, що корова знову даватиме молоко, а то ще й відбере молоко від корів відьми-чарівниці. Вона має на це способи: то різні примівки, то зілля.

Були в Яремчі знахарі, які вміли відганяти тучеві-градові хмари. Але пайславніший знахар від хмар був у сусідньому селі, Татарові. Називався він Пилип Бойко. На Святий Вечір пекла його газдиня хліб. У перший хліб заліплювала по крихітці з усіх двадцяти страв. Той хліб совала першим у піч, першим і винимала з печі. Пилип клав його в макітру й обходив з ним три рази своє обійстя. Вертався з ним у хату й клав посередині стола, вкладав у нього свічку й запалював. Цей хліб-первак звався "Василій". Тримав його на столі до Нового Року. На Новий Рік до схід сонця брав "Василія" в одну руку, а в другу глек, у який метнув золотого, або срібного таляра і йшов до потоку. Прийшовши до потоку, хрестив три рази хліб і мачав у воді, набирив води в глек і вертався у хату. Тепер усі милися водою й втирали обличчя хлібом "Василієм". Пізніше й цей хліб і сіно з під скатерті на столі скроплювали свяченою водою й ховали в скриню. Тим хлібом і сіном відвертатиме Пилип у літі тучеві хмари.

І відвертав! Ось суне з Чорногори темна, аж чорна, "бизівно" градова хмара. Суне простісінько на Татарів і Яремче...

Пилип виходить простоволосий і без верхньої одежі на подвір'я — в одній руці хліб "Василій", в другій посвячене сіно. Запалює жмуток того сіна, щоб ішов від нього дим угору. Над хлібом відмовляє довгу молитву, але так, щоб її слів ніхто не розумів. Відмовивши молитву, підносить угору руку з хлібом, махає нею, показуючи, куди має йти градова хмара — на ліси, на безлюдні гори. І чудо: хмара йде туди, куди каже їй йти Пилип...

Любили "Яремчинці" сходитися разом, — старі,

щоб поговорити, молоді, пожартувати, посміятися
й поспівати.

Старі згадували найрадше давні, добрі часи й порівнюючи їх з теперішніми, поганими, покинували головами.

Молоді співали...

“Ходив гуцул по зарінку,
Тай шукав для себе жінку,
А за річков по тім боці
Гуцулочка красна в злоті.

Ой гуцуле, гуцулочку,
Бери мене за жіночку,
Не можеш бути моя жіночка,
Бо я бідний сироточка.

Зчаруй мила брата свого,
Будеш мати миленького.
Я не вмію чарувати,
Не навчила мене мати.

Ой там в лісі калинонька,
На калині гадинонька.
У гадину сонце пече,
А з гадини сочок тече.

Візьми собі коновочку,
Най натече того сочку.
Ой, братчик ще у дорозі,
А чари вже на порозі.

Братчик д'сестрі з дарунками,
Сестра д'брату з чарунками.
Напийси братчіку пива,
Що я сама ізварила.

Узяв братчик і напився,
Тай на коня похилився.
Подай, сестро, коня мого,
Рятуй мене молодого.

Не натом те чарувала,
Щоби тепер рятувала.
Ой, гуцуле, гуцулочку,
Бери ж тепер за жіночку.

Ой не буду тепер брати,
Коли вмієш чарувати.
Ані брята, ні гуцулика,
Пішла дівка за жебрака.

Жебрак по селах ходит
І жінку за собов водит.
Шо віпросит хліба в торбу,
А все жінку тарах в морду!"

Це так молоді, а старші:

"Ой, гаю мій зелененький, ой гаю, ой гаю,
Пішли літа марне з світа, ек лист по Дунаю.
Ой гаю мій зелененький, ой гаю-розмаю,
А по чому свої літа пізнавати маю?"

А молоді дальше своїх співанок:

"Ой підемо, пане брате, підемо, підемо,
Та, ек буде Божя воля, то си повернемо.
Та, ек буде Божя воля, щаслива година,
Будут воли і корови, буде і дівчина.
Ой підемо, пане брате, підемо, підемо,
Де найдемо дві доріжки, там си розійдемо.
Ой піду я в Ясінечко, та там си оженю,
Таку собі возьму жінку, сховаю в кишеню.

Ой їхав я з Ясінечка тай не оглідавси,
Якис дідько жінку вкрав, в кишеню ми —
[наплював.]

А як є музики, тоді співають:

“Ой заграйми музиченьку, заграйми, заграйми,
Тай під білі мої поги охоти додайми.

Ой гуцули в краю були, рубали калину,
Веселоси усміхает, як сива зазулька.

А я свою гуцулочку нігди не покину.”
Ой ніхто так не танцює, як тая гуцулка,

При “набутках”:

“Коби пити, коби пити, шобиси напиту,
Шоби знати, шо співати, та заговорити.
Ой, язичу-язиченьку, буду те кувати,
Шоби мене не замиляв, як буду співати.
Ой, Господи милосердний, прости мою душу,
Бо я знаю, шо гріх маю — заспівати мушу.
Ой ішов горі селом, всюди си світило,
А де мав я повернути, там си загасило.
Ой Марусе, вірна душе, не дай погибати,
Візьми коня до колешні, нехай іде спати.
Дай коневі вороному сіна і отави,
А мені молодому хліба і сметани.
Ой ти мамко, моя мамко,
Серденько си замкло,
Та на ключик, на колодку,
На любов солодку.
Вже би мені не ходити, куди я ходила,
Вже би мені не любити, кого я любила.
Співаночки мої любі, де я вас подію?
Позбираю в запасочку, горами посію.”

Хоч “культура” котру заводили в Яремчі тисячі літників, таки добре гатила по головах Яремчан, то все таки вони твердо держалися своїх давних звичаїв і обрядів, а передусім заховували в повній чистоті весільні звичаї. Звичайно легінь, син багатих батьків, сватав дівчину теж у заможних газдів, бо так наказували “стариня”, а її треба було слухати. Але бувало часто, що син багатого газди залюблювався в бідній дівчині, а багацька дівчина в бідному легіневі. Тоді бувала трагедія. Часом удавалося батькам умовити сина, чи доньку піддатися їхній волі, але бувало, що ні погрози, ні намови, ані бійка нічого не помагали.

Ось, жила в Яремчі опришківська родина, Орфенюки, Семен і його жінка, Анночка, а в них двійко дітей, старша Маруська й молодший, Михасько. Орфенюки були газди заможні, був у них ґрунт, була й маржинка, до того ще й найбільший у Яремчі овочевий сад. Жили вони чесно й спокійно, були щпаровиті, думали над тим, щоб було що дати дітям і по газдівськи відвінувати їх.

Підросла їх донечка, час би їй заміж йти. Старі Орфенюки вже й підшукали жениха для неї, багацького сина. А Маруська їм наперекір: “Не піду за нього, хоч убийте, а будете дуже силувати, то втоплюся в Пруті!”

Не помагали грізні слова деді, ні плач нені. Маруська сказала їм, що любить Андрія Марчукового й нізакого другого тільки за нього віддасться нехай, що його дедя небагатий.

Не було ради, мусіли батьки вволити її волю. Вийшла Маруська заміж за свого Андрійка й була дуже задоволена. Андрійко був добрим чоловіком і зятем. Але Орфенюки “заклелися”, що їхній Михасько одружиться вже не так, як Маруська, але там, де вони скажуть. Вони вже підшукали для нього дівчину, Ілька Микитюка Гандзуню. Не знали,

що їхній Михасько полюбив доньку Марії Губаревої, Параньку.

Скінчилася війна, вернувся Михасько живий д'хаті. Тішаться Орфенюки, а найбільше радіє Орфенючка, вона вже стара, Михасько одружиться, приведе невістку й ця виручить її в роботі. Ось і каже стариня Михаськові брати Микитюкову Гандзуню. А Михасько, хоч він не Гандзуню, а Параньку любить, не противиться батькам, не хоче робити їм прикрости, погоджується сватати Гандзуню.

Посилають Орфенюки до Микитюка Ілька сватів і кажуть їм, скільки і якого віна мають від нього для доньки жадати. Дали сватам боклагі горілки в калити (шкіряні торби) й виправили їх до Ілька.

Заходять свати в хату Микитюка — обидва святоч-но одягнені, інакше не годиться — найкращий одяг узяли на себе.

— Вечір добрий добрим і милим газдам — вітають усіх домашніх.

— Доброго здоров'я добрим людям, годним газдам. Просимо, сідати та скажіт шос на себе. — відповідає Микитюк.

— Як там челідь, діточки й маржинка, чи все миром? — питають.

— Та, покищо, все миром і все гаразд — відпо-відають. — А чи вгадаєте, що принесло нас до вас?

— Мете казати, будемо знати, — ми не діти питати — відповідає Микитюк.

Один із сватів говорить:

— Післав нас до вас один легінь-молодець, Михасько, Семена Орфенюка син, з доброго роду, з доброго плоду, старого, опришківського. Його знаєте добре, газдівський син. Усю війну перебув і світа не мало звидів. Легінь поредний, газдовитий, не п'єт і по забавах не волочитися, свою стариню шенує і слухає! Ото він уздрів раз куніцю і зайшов за її слідом аж у вашу загороду. Вподобилася ему та куніце.

Просив нас обох іти тим слідом; ми пішли та й у ваш двір зайшли — слід куниці до вас завів нас. І добре потрапили — куниця отам коло печі стоїт. Вона, це ваша Анночка. Легінь наш Михасько і его стариня просет вас, чи не дали б ви за нього свою доньку, Анночку?

Зраділи обидвоє Микитюки, втішилася і Гандзуня. Михасько годний легінь, а його стариня, не хто будь — газди на все Яремче. Кажуть, що вони згідні віддати свою доньку за Орфенюкового Михаська, Гандзуня теж не проти цього.

Тепер починають “торги” за віно. Микитюк каже, що дасть доньці царинку в “Прилуці”, — там сіна на дві корови, — в царинці дає ще кусень поля, корову і язівку. Свати кивають головами:

— Замале віно... Підвищіть щось з поля і маржини.

На це Микитючка:

— Ми дуже раді мати Михаська за зятя. Та що ж, хоч мід солодкий, але не можна разом з медом кусати й палець. У нас челедно, треба віна ще й другим дітям, синам і донькам, ну й для нас старих треба щось залишити, на чому ж нам свого віку доживати?

Та все ж таки на другий тиждень повідомили сватів, що можуть дати Гандзуні ще лаз у Явір'ю, але й це було замало для Орфенюків, чим радів Михасько, бо його серце тягнуло до Губаревої Параньки. Просить стариню, щоб дозволили йому оженитись з нею. Та вони й чути про це не хочять, улєртї дуже.

Іде Михасько до брата своєї матері, до вуйка, просить його, щоб уговорив його вперту стариню. Не легко було вуйкові вговорити старих Орфенюків, ал по якомусь часі намовив їх і переконав, що Паранька буде для них доброю невісткою.

І вуйко Кость іде до Марчучки в свати. Вона знала

вже, що він прийде, бо про це сказав Михасько Параньчиній мамі. За дорогого гостя прийняла свата й погостила всім найкращим і заявила так вона, як і Паранька, що посвоячитися їм із родом Орфенюків, це для них великий “гонір”...

Посходилися на сватини жонаті брати й віддані сестри Параньки, гостить їх стара Марчучка, а коло свата, то й незнає, як заходити, якими словами до нього приговорювати. Кружляє чарка — п'ють “чмеруху”-горілку, що її витяг із калити сват, Кость.

Про віно не багато говорили й не торгувалися, тільки Марчучка сказала, що не скривдить своєї Параньки й не зробить встиду Орфенюкам. А Паранька, ця вже давно надворі на милій розмові з Михаськом, який не заходив у хату, бо це не годиться. Сват і Марчучка умовилися коли мають “дати на заповіді” й коли має відбутися весілля. Пішло все “гладко”.

Так було зі сватанням Михаська Орфенюкового з Паранькою Марчучною. Але бувало часом і не так. Присилає легінь сватів до дівчини, яку собі влюбав і хотів мати її дружиною. Але дівчина не хоче його, тай її батькам він не припав до вподоби. Приходять свати, вітаються, як велить звичай. Не зразу говорять, чого й з чим прийшли. Подалеки обходять це, про інше ведуть балачки.

Аж геть пізніше каже один зі сватів, чого прийшли. Захваляє легіня, який їх сюди прислав і питає, чи не віддали б газди за нього свою доньку Оленку.

На це батько:

— Та ми не від того, проти легіня не маємо що сказати, але не знаємо, як там Оленка, що вона скаже.

А Оленка біля печі тихеньким голосом:

— Як дедя і неня скажут...

Сказала й заплакала... Не добрий знак. Стариня починає захвалювати — так, про око — легіня,

а Оленка не відзивається, лише сльози втирає. Врешті кажуть батьки:

— Нічого, — ми ще порадимося і завтра дамо вам знати, так, або ні.

Бачать свати, що з цього нічого не вийде. Відходять із тією горілкою, що її принесли в калиті. А другої днини батьки переказують, що їхня Оленка не хоче виходити заміж за легіня...

Орфенюк і Марчучка, молодята й старости “несуть” у суботу на заповіді. У неділю виголошує священник першу заповідь, далі другу, а Орфенюки й Марчучка приготовсяють до весілля. Шлюб може бути тільки в скромний день — у четвер. У вівторок вечором сходяться окремо в “князя”, окремо в “княгині” свояки та близькі знайомі. Княгині і її двом дружкам плетуть вінки з позолоченого барвінку й залітають коси, а в них бовтивці й різноколірові стяжки-“бинди” — при цьому весь час співають. Князеві і його дружбам приготовляють віночки з барвінку й любистку за кресані. В середу раненько йде княгиня з дружками, а князь з дружбами просити свояків і близьких знайомих на весілля.

Ідуть — молода в середині, по боках дружки в барвистій одежі з вінками на головах, а молодий з дружбами, з пристроєними кресанями на головах. Входять у хату, вітають газдів Божим словом. Газди відповідають на привіт і просять сідати, так “на годиться” на одну хвилинку.

— Декувать, — відповідає старша дружка, чи дружка, — сідаємо, щоб усе добре у вас сідало.

Присіли й зараз же встають. Дружки — дружби говорять:

— Панове газди, просить ця кнегиня і її стариня і ми просимо вас, щоб були ласкаві прийти до нас на весілля, не відмовте і не забаріться прийти.

— Дякуємо файненько, дай Боже, щоб ви незадовго й на своє весілля просили, а пані княгині —

панові князеві жилаємо всього добра, любови й щастя в їх життю, декуємо і старині, що нас не забули, на весілля прийдемо.

Молода обцілює всіх від найстаршого до наймолодшого а тоді йдуть далі.

Вечором у середу приходять перші музиканти, за ними староста, пристроєний не гірше за самого князя. Це ж він на весіллі перша особа. Його жінка приносить великий, як колесо коровай, прибраний квіттям, барвінком і позліткою. Напроти них виходять музиканти і вся челядь із хати. Впроваджують старосту й старостику. Газда гередає старості все, що торкається весілля й весільних гостей — від тепер він газда тут. Закликана кухарка, яка від вівторка вже кутається, напекла й наварила прерізних страв, буде чим гостей накормити. Але сьогодні, в середу, самі пісні страви, все на олію. Староста просить за стіл газдів, музикантів, княгиню, князя, дружок, дружбів і всю хатню челядь. Починають сходитися гості, а всі з “приносами”. Приносять колачі, збіжжя — пшеницю й кукурудзу, все це заносять у комору, приноси відбирає староста й гостить прибулих — кожному по дві порції горілки й закуску, а тоді просить у хату. Гості вже в хаті.

Тепер танець — його починає староста. За ним й закуску, а тоді просить у хату. Гості вже в хаті. мужчин у другу хату — тут залишається саме жіноцтво. Жінки, а між ними одна, бувала на весіллях, сідають за стіл. На столі, прикрашений квіттям коровай, барвінок, голка й нитки й золота монета з діркою. Старша між жінками починає шити вінок для княгині до шлюбу — князеві прибирають кресаню. Другі жінки шиють маленькі віночки-косички для весільних гостей за кресані. При цьому весь час співають. -- Це “латкання”.

Коли все пошите, староста відбирає “роботу”. Вінок для молодої на різьбленому тарелі. Староста

дякує жінкам і просить їх гоститися всім, що на столі, а на ньому боклаги (дерев'яні посудини) з окоритими і всіляка до неї закуска, в першу чергу часник, і бриндзя та все інше. Староста просить у цю хату й мужчин. Тепер уже всі разом гостяться, при чому й співають. Забава триває до ранку. Приходить більше гостей — проти них виходять музики. Дружки співають:

“Гоп, цупа, цупа, тут грошей купа.
Як є червоні, давайте повні жмені,
А як будуть білі, пождемо до неділі.”

Кожний з гостей кидає гроші в скрипку, а потім несе “приніс” до комори. Староста саджає їх за стіл. За той час убирають жінки молоду й молодого до шлюбу. Одягнених саджають на “посаг” — на лавицю застелену ліжником посеред хати, під ноги столик, на коліна колач. Рідний брат розплітає княгині косу, сваха чеше її, на голову кладе вінок, на плечі кожух, на нього кольорову хустку й “бинди”... При цьому весь час співають “латкають”. Молоду вбирають у білу, фалдовану, з найкращого, льняного полотна спідницю. Таку спідницю переховує молода в скрині для своєї майбутньої доньки. На переді спідниці запасочка з вовни, перетикана сухозлотом. На шию пацьорки-коралики, на ноги вовняні капчури й постільці навенькі, вперізують “писаню” крайкою, перевишують через плечі теж писану дзобеньку, до крайки причіплюють колач. Молода готова до шлюбу. Свахи співають жалісливих пісень, музики теж жалісно грають, плаче молода, плаче й її стариня.

Свахи просять матір молодой благословити доню до шлюбу. Староста підіймає княгиню з посагу. Всі дівчата сідають на опорожнений посаг, щоб і вони скоро стали княгинями. Староста бере в одну руку хліб із деревцем, а другою рукою бере за руку молоду, якої держаться дружки й обводять їх тричі довкола стола, вони кланяються столові й цілують

хліб. Потому кладе староста серед хати лавку й застелює її ліжником, перед лавкою на долівці теж ліжник. На лавку садить старинню, братів і сестер молоді і дає їм хліб на коліна. Молода, дружки й гості стають лицями до старині. У хаті тиша. Староста говорить "прощу":

— Панове гості весільні, просить оця княгиня насамперед Господа Бога, Ісуса Христа, Матку Христову й усіх святих і ангелів і архангелів, свою неньку, свого дедика з тамтого світа, братів і сестер, вуйків вуйнів, стріїв і стрийнів і всіх свояків ближчих і дальших, сусідів і подруг і всіх тут гостей, може вона кому щось завинила, чи кого образила, а може й чим скривдила, просить вона і прошу я, простіть їй все це і благословіть її на нову дорогу життя.

Усі в один голос:

— Прощаємо, прощаємо і благословимо --- най Господь Бог благословить.

Грає музика, жінки співають — то сумної, то веселої. Молода і дружки кланяються всім, що на лавці. Молода цілує хліб, а потому батькам коліна й руки, молодших у лице, а староста просить ще раз "прощі" й так три рази. Також тричі обходить молоду й дружок довкола стола. Усі скорим кроком виходять надвір, музики грають, усі голосно співають. А там уже й стріли з пістолів — це легіні стріляють. Тепер танець й спів перед хатою. Стоять уже вози, коні замаєні усякою зелениною, косицями й биндами, сидження на возах застелені барвистими ліжниками. На перший віз сідає староста, за ним молода, дружки й свахи, ті, що вміють добре співати весільних пісень. У старости на колінах хліб із деревцем, у бе-сагах має горілку й закуски до неї. На другі вози сідають гості, які мають бути в церкві на шлюбі. Ідуть, весь час співаючи.

На одній з вулиць стрічають князя з друзями й гостями. Стрінулися, — вітаються, цілуються

й ідуть до церкви — окремо молодий, окремо молода. Приїхали, заходять у церкву, а староста полагоджує справу зі священником, платить за шлюб. Ось і по шлюбі. Староста бере молодого й молоду за руки обходить з ними, друзками й дружбами, три рази довкола престолу.

Виходять з церкви, стають біля возів. Староста частує всіх горілкою й закускою. Тепер сідають молодята разом на один віз. Свахи співають якнайголосніше, щоб було далеко чути. Дають знати, що ідуть уже від шлюбу. Всі виходять надвір — музика грає. На роздоріжжі попрощав молодий молоду й пересівся на свій віз. Тут ще раз староста частує гостей горілкою й закускою. Роз'їхалися.

На порозі хати вітає Марчучка свою Параньку, а там Орфенюки свого Михаська. Мати веде доньку в хату й саджає за стіл на почесному місці, коло неї дружки, старші газдині й газди. Стіл заставлений різними закусками до горілки в боклагах.

Староста п'є до молоді й вінчує її щастям, добром і гараздом. Всі п'ють, але не більше, як по дві чарочки. Тепер починається "складка", — дарунки для молоді. Староста кладе на стіл різблену тарілку, прикриту вишиваною хусткою й обвєдену барвінковим віночком. Перший дарунок від старости, — він кладе гроші на тарілку, а крім цього каже:

— Дарую ще тільну телицю і п'ятеро дробу-овець, візьмеш собі на весну вже перезимовані.

Потому обдаровують молоду найближчі свояки, за ними дальші, а там сусіди й знайомі. Жінки обдаровують молоду рушниками, скатерттями, полотном, сукном і ліжниками та дечим із одягу.

Скінчилися складки, староста просить гостей сідати за стіл і гоститися. Куховарка доносить різні страви. Борщ із м'ясом, студенина, смажені ковбаси й різне м'ясо, свиняче й бараняче, голубці...

Після обіду треба відмовити молитву — проводить її староста:

— Встаньмо, братя всі враз і помолімся — вперед Богу і Христу Цареві, — господинонці і всій челядинонці, пивоварочкам і куховарочкам, усім подякуємо за хліб, за харчуванечко тай за питечко, всім, — і цьому столу, шосми хотіли, тосми зробили, тепер лиш Боже поблагослови.

Гості сідають і цілують тричі хліб на столі. Тепер можна вже, подякувавши молодій і її матері, з-за-стола виходити. Музика грає скорої гуцулки. Молоді танцюють, старі приспівують, жартують. Так до пізної ночі.

Це саме діється в молодого. Сюди приходять два "посли" від Марчучки, повідомити, що молодий може вже їхати по молоду. "Посли" йдуть із хлібом, бо без хліба на весіллі ніщо не може відбуватися. "Послів" гостить староста й повідомляє, що молодий готовий уже й незабаром приїде. З цією всткою вертаються посли й усі готовляться тут на прийняття молодого. Молодий приїжджає з друзями, старостами, свахами й деякими свояками та музикою.

Напроти них виходить мати молодой, старости, молода з дружками, сватове й свахи та дожидають гостей на порозі хати. Після привіту молода йде за стіл, а з обох сторін неї стають її брати. Від них мусить князь купити княгиню. Обидві сторони мають баришників, які торгуються щодо ціни. Торг триває досить довго. Вкінці добивають таки торгу, князь платить, тоді брати вступаються від сестри, вилазять попід стіл, а молода глядить крізь колач на двері, якими увійде її князь.

Ось Марчучка і староста вводять у хату попід руки князя й дозволяють йому засісти за стіл поруч своєї княгині. Заки сісти, він цілується з нею й сідає праворуч. Домашні гості переходять у другу хату,

роблять місце приїжджим. Садовлять усіх за стіл і гостять.

Після гостини якийсь час танцюють, а потому відбувається “проща” так, як перед шлюбом. Молодий прощається з родиною молодої й гістьми та забирає на віз лише молоду й дружки. Тоді то гості молодого “крадуть” усе, що їм попаде під руки й забирають зі собою. Все це відвезе тругої днини сват назад. — Ця “крадіж”, це тільки для звичаю і жартів. Вітати молодят виходять батьки й гості. Молодят посипає мати збіжжям і благословить їх усім Божим добром, дає їм пити солодке молоко, накриває голову невістки своїм киптарем, щоб не бачила в хаті печі, бо інакше могла б стариня скоро вмерти. Вводить невістку в хату й саджає її за стіл, коло неї сідає князь, далше парами дружки й дружки.

По вечері танці. Танцюють князь з княгинєю дружки з дружками, староста з куховаркою, сват зі свахою і хто, з ким. Забава триває до п'ятниці ранку. Потому гості відходять, залишаються тільки молодята, дружки й дружки. У суботу відбудеться “пропій”, на який йдуть дружки й дружки ще раз просити гостей. У суботу сходяться гості знову з “приносами”, музика витає їх грою. Іде забава окремо в молодого, окремо в молодої. Старости молодого просять неню молодої, всіх свояків і весільних гостей прийти до князя завити княгиню.

З дому бере Марчучка скриню з віном Параньки, а що не змістилося в скрині, те несуть гості. Є тут постіль, подушки, верені, ліжники, скатерті, рушники, кожухи, сердаки, сорочки, киптарі, хустки, крайки та всі інші добра.

Гостей вітають на порозі хати, просять у хату, а віно заносять у комору. На середині хати кладуть гарно застелену лавку, на неї сідає Паранька, ноги

її сперті на коновчині з накривкою, на колінах у неї колач, на колачі порція горілки й порція меду.

Приступає брат і розплітає її косу, мама здійсмає квіточки, а князь вінок. Княгиня бере в руки його кресаню й відрізує з нього квіточки. Він уже не легінь, вона не дівчина, — а газди й газдиня... Мати розчісує доньці коси новим гребенем, а молодий заплітає тепер уже в дві кіски. Дає матері куплену хустку, вкладає в неї різні зілля і гроші, а тоді мати завиває нею доню по молодичьки — вона вже молодича. Весь час при цьому латкають свашки, музика грає, а все сумної... Потому йдуть танці знову.

Після них йдуть дружки за стіл і стають на лавиці. Мусять дружби, один одну, другий другу, дружок "вікупити". Йде торг. Накінець дістають дружки від дружбів гарні подарунки й дружби переносять їх по через стіл на хату й танцюють з ними. Дружки відрізають дружбам із кресань усі прикраси, дружби їм квіти й бинди з голов. Немає вже дружбів, немає дружок.

Староста саджає всіх за стіл, на якому вже всяка їжа і боклаги з пивом, горілка, вино. Звертається до молодят і передає їм "газдівство" — він уже не весільний газда, не староста. Молодята гостять людей, а після гостини танці. Марчучка відходить зі своїми гістьми. Забава на обох весіллях триває до ранку.

Рано сідають усі ще раз за стіл і гостяться. Передусім мусять похарчуватися музиканти, куховарка й домашня челядь.

Гості працюються, музики випроводжують їх аж поза ворота. хоч невиспані й трудні, але за церкву не забувають, спішають на Службу Богу. А потому будуть ще "колачини" — гостина для всіх, що обдарували молодят "приносами". На "колачини" йдуть просити гостей молодята з музикою. Сходяться гості, але знову не з порожніми руками, а з "приносами"...

Засідають гостоньки поза столи, а їх гостить уже молодий газда з газдинею. Є доволі пиття й харчування, щоб були всі задоволені й хвалили молодих. Забава поважна, музики приграють, газди й газдині співають старовинних пісеньок.

Потому йдуть в танці. Старий Орфенюк з Марчучкою, староста з Орфенючкою, приспівують і пригупують. Пізенько “роздекуються” й розходяться — “файні колачики” були... А потому приходять ще “поправини” — забава, набутки й танці тривають знову повну добу.

Давніше тривали весілля в Яремчі два, а то й три тижні. Але все відбувалося чесно, мирно й спокійно, не було криків, ні сварок. На весілля йшли тільки прошені, з непрошених не йшов ніхто навіть під хату. Весілля — це були від початку до кінця безперервні співи й музика.

“Латкання” — це співи протилежні й навіяні смутком-жалем. Латкають звичайно самі жінки.

При вінкоплетинах латкали так:

“Шийся віночку гладко,
Єк червоненьке япко,
Бо йтимеш межі люди,
Славонька родови буде.
Дайте нам золотаря віночок золотити,
Нашій Парасині голову прикрити.
Ой старша свашенько,
Дивиси в віконенько,
Старша свашенько,
Чи високо соненько.
Ой старша свашенько
Вже соненько близько.”

Перед шлюбом:

“Ми весільні співаночки несемо,
Та молоду пару до шлюбу веземо.
Молоду й молодого

До стану малженского,
Молодого із молодого
До Божого дому."

Після шлюбу, вийшовши з церкви:

"Декуймо пачонькови, Всевишному Богонь-
[кови,

Що недовго нас держев,
Двоє діток ізвінчев."

Вернувшись з церкви, перед хатою:

"Уже соненько низенько,
Тай вже від шлюбу близенько.
Чи рада матінка,
Що взяла шлюб дитинонька?
Тогдимси радувала,
Єк її годувала.
Тепер си утішаю,
Файного зетика маю.
Вийди матінко з хати,
Свою дитину пізнавати.
Чи калинонька, чи малинонька,
Чи твоя дитинонька?
Ні калинонька, ні малинонька,
Лиш моя рідна дитинонька."

Врешті сідають і харчуються а тоді починає староста, а за ними усі весільні гості:

— Шо-сми хотіли, то-сми зрробили... Ой благослови нам Боже, щоб було нам столове, а все пше-ничні, та щоб на них були печені. Станьмо браття, підведімся, шапочки здіймім, поклонімси та помолімси. Насамперед Господу Богу, Ісусу Христу й Матінці Божій. Помолімси Небесному Цареві, поклонімси господареві й господинці. І молодетам,

всій челідонці, кухарочкам і пивоварочкам. За хліб за харчування — цьому столу чесному.

Сідають, а потому знову встають і рецитують-співають те саме за старостою трикратно.

Та все це було колись...

ВОРОХТА

Коли й звідки зайшла туди, де тепер Ворохта, перша людина, яка сила занесла її в ці далекі, глибокі гори й в темні ліси-бори, — цього вже ніхто сьогодні не знає. Залишився тільки в людській пам'яті переказ, що цією людиною був чоловік, що звався Ворохтей. Та ще передавали старі молодим, що був цей Ворохтей великого росту й мав велику силу, що з'їдав нараз, трохи піджареного на ватрі, цілого сернюка, а як проголодався то й молодого оленя міг з'їсти. Жив він тим, що давав йому ліс і приносив Прут. У лісі була звірина, яку вбивав або ловив, а в ріці й у потоках риба-пструги.

Найшов собі місце, яке йому впадалося, — просторий з квітами й травами луг, — і побудував собі там хату. Не була це властиво хата, але колиба з круглих бервен, крізь які діставався в середину вітер і мороз, але ogrівала її ватра. Стелі не було, а покрита була колиба коленими дошками-драницями. У цій колибі Ворохтей ночував, а вдень заходив тільки на те, щоб приготувати собі їжу. Зимою хоронила вона його перед бурями, сніговіями й морозом. Слав на чатинні застеленому шкурами, — шкурами й вкривався.

Крім важкого топора, якого ніхто сьогодні й не підняв би й саморобного сверла, — не мав іншого майстерського приладдя. Правда, мав ще довгий,

гострий ніж. Зі зброї були в нього саморобні пістолі та пушка-фузія. Але Ворохтей міг і без зброї обійтися, хоч і як це важко було в тодішніх часах. У полюванні на звірину та в обороні перед нею, вистачали йому топір і ніж.

Про його полювання теж оповідають старі люди. Зокрема ж про те, як то Ворохтей "танцював" з ведмедами. Коли ведмідь нападає на людину то стає на задні лапи, а передні підносить вгору як руки й ними б'є, або душить. А сила в його лапах велика: двома ударами в голову повалить найсильнішого вола на землю, а коли дістане чоловіка в свої обійми то поторощить йому всі ребра.

А Ворохтей так собі давав раду з ведмедем: коли ведмідь ішов на нього, тоді він відкидав геть свій топір, став розставленими ногами твердо на землі й витягав перед себе свої, сильніші за ведмежі лапи, руки. Оці лапи він і намагався зловити своїми руками, заки ведмідь його ще "обійме". Ворохтей давив йому лапи так сильно, що той ревів із болю й безсилля, наче б його хто різав. Ворохтей крутив лапами то вправо то вліво, при чому обидва вони вигиналися й викручувалися, а це й подібне було зовсім до "танцю". Потанцювавши отак, звичайно, залишав Ворохтей ведмедя живим, а вбивав тільки тоді, коли йому потрібна була ведмежа шкура.

Любив Ворохтей теж зустрічатися з вовками, але їх убивав без милосердя. Коли напала на нього тічня голодних вовків, тоді зразу ж ставав плечима до широкого пня дерева й тримав у поготові топора. Коли тільки який вовк надто наблизився до нього, він зразу ж гатив його топором по голові й мертвий вовк падав на землю. Тоді вовки кидалися на вбитого й розшарпували його. Коли ж наступний знову підходив до Ворохтея, його ждала ця ж сама доля. Ворохтей ніколи не схибив, вдаряв сильно й цільно. Так було з вовчими тічнями. Зустрінутися з одним

тільки вовком — було для Ворохтея дитячою іграшкою.

Розказували ще таку історію про Ворохтея. Раз якось у лісових хащах почув Ворохтей тихеньке скигління. Підійшов ближче за цим голосом і побачив на дні глибокої нетрі, привалене гилляками й ріщам, вовчєня. Воно борсалося й намагаючись вийти з ями, скигліло. Ворохтей прочистив дорогу в яму, поліз і хоч як боронилося вовчєня, він витяг його з нетрі й забрав зі собою в колибу.

Нелегко давалося присвоїти вовчєня. Але Ворохтей завдав собі багато труда, дбав про нього як про маленьку дитину, годував і доглядав та беріг, щоб не втекло. Незабаром так звик до нього, так полюбив його, що з ним не тільки їв, але й спав. Через рік з малого вовчєняти виріс здоровий виплеканий з блискучою шерстю вовчисько. Задумав Ворохтей випустити його на двір, але боявся, що втече в ліс. "Хай буде, що буде!" — сказав собі й відкривши двері колиби, вийшов на двір, не зачиняючи їх за собою. Вовк вийшов і собі, але тримався близько. Обійшов Ворохтей хату довкола, вовк за ним ішов, ноги тримався, а коли назад повернувся у хату, то й вовк за ним. Від того часу давав уже Ворохтей вовкові волю, а навіть забирав його з собою в ліс. Ворохтей назвав його "Вийком" і як тільки свиснув, — вовк був уже біля нього.

Одної літньої соняшної днини вибрався Ворохтей зо своїм Вийком ген "за гору" на мадярську сторону, де жило тоді багато наших людей. Там над Тисою жила дівчина, сирота, звалася Мафта. Її батька вбили мадяри, мати померла й залишила їй хату, маржину й вівці та досить велике газдівство. Мафта й Ворохтей припали собі до вподоби й побралися. Мафта хотіла, щоб вони залишилися над Тисою, але Ворохтей казав, що йому тут "тісно".

Не з легким серцем покидала Мафта Тису й бать-

ківську хату. Вона ж тут родилася й зросла та не було ради — треба було йти за чоловіком. Раненько, до схід сонця вибралися вони в далеку й важку дорогу: ні плаїв, ні стежок, тільки гори високі й ліси непрохідні. А з ними й коні й корови й вівці. Мафта їхала попереду на малому конику, поруч неї йшов Ворохтей з Вийком, а маржину гнали два найняті легіні. Важка й довга була ця подорож. Місцями треба було топором прорубувати перехід, місцями худобу через річку переносити. Дуже помічним був їм Вийко: не давав маржині розгублюватися, пильнував, щоб ніодна вівця не пропала.

Тільки Мафта не могла з'єднати собі Вийкової приязні. Він або сторолив від неї, або блимав недобрими очима в її бік.

Через тиждень вони добилися до Ворохтеєвої хати-колиби. Обидва легіні знад Тиси залишилися до осені в них. Треба було накосити трави на сіно для маржинки, побудувати для неї коншари на зиму, навести лад у господарці. Та й подобалося легіням на тому боці, бо в осені один тільки повернувся над Тису, другий одружився в Яремчі й залишився зовсім там жити.

Після року появився в них синок, — Мафтеєм його назвали. Вийко не відступав від коліски малого й дуже не любив коли Мафта брала його на руки. Тоді залазив денебудь у кут і відтам недобре глядів на Мафту. Далі її не любив. Зате Вийко дуже радий був, коли Ворохтеї виходили кудинебудь з хати, а тоді він весь час був при малому. Коли ж Мафтей підріс і почав ходити, то Вийко не спускав з нього очей, бігав за ним, скакав і грався з ним.

Гарно й мирно жила родина Ворохтеїв, здалеку від людей у непрохідних горах. Мафтей ріс як молодий явір, гнучкий і твердий. Високий на ріст, широкий у плечах, заповідався на гарного легіня. Стріляв уже цільно з пістолі й фузії, пробував підносити

батьковий топір і весь час жив у великій приязні з Вийком.

Та якось під осінь Вийко почав сумувати, мало їв, не бігав і не скакав по царинках з Мафтеєм. Сумно глядів на світ, а то й стиха вив, став неспокійний, не міг собі місця найти. А коли одного ранку побачив, що Ворохтей узяв свій топір і ніж та вибирався в ліс, то вже на добре занепокоївся. Весь час вертівся біля Ворохтея, не відступав і наче б просився, щоб узяти його з собою. Та Ворохтей казав залишитися йому при колибі. Вийко почав уже зовсім голосно вити, але це нічого йому не допомогло, бо Ворохтей пішов і не забрав його з собою. Вийко залишився але далі був неспокійний, далі вив і скимлів та весь час поглядав у той бік, куди пішов Ворохтей. Мафтей дав йому прижареного м'яса, та він і дивитися не хотів.

Ворохтей заповів, що повернеться в обід, а оце вже сонце зайшло, а його як не було так і нема. Став Вийко забігати біля Мафтея, тягнути його за собою, відбігати й прибігати, наче б указувати, щоб хлопець ішов за ним. Зрозумів його врешті Мафтей, пішов у колибу, забрав пістолю й пішов з Вийком у ліс. Вийко біжить попереду, винюхує той слід, яким ішов вранці Ворохтей.

Довго йшли, аж врешті в великій гущавині, поміж двома колодами знайшли Ворохтея. Лежав уже мабуть довго в крові, а біля нього, теж сильно скривавлений, мертвий ведмідь. Ворохтей жив, важко дихав, але говорити не міг.

Припав до нього Мафтей, а Вийко лише йому руки, виє сумно й протяжно, ніби плаче, а далі схопився, глянув на Мафтея наче б казав йому залишитися при батькові, сам побіг що сили в ногах до колиби. Прискочивши до Мафти, вхопився зубами за фартух та потягнув за собою. Мафта зрозуміла вже й сама,

що скоїлося якесь нещастя й якстій побігла за вовком.

Заломила Мафта руки, заплакала, заголосила, побачивши півмертвого в крові, чоловіка. Та швидко отряслася, зробила ноші з гилляк, поклала разом з Мафтеєм на них Ворохтея й обидвое як могли обережно, занесли Ворохтея без пам'яті до хати. Пізно в ніч добилися до неї, поклали Ворохтея на постіль, але він не відзивався тільки важко дихав і стогнав. Мафта заварила якогось зілля, влила їх Ворохтеєві в рот, все тіло вимастила борсучим салом, а до ран приклала гірських ліків. Решту ночі просиділи всі трое біля постелі, а Вийко не відривав з нього очей.

На другий день полегшало трохи Ворохтеєві й він зміг стиха говорити. Оповів, що “попацив” учора в лісі: ведмедиця вискочила нагло з ліса й чомусь, — всупереч ведмежим звичкам, — кинувся на нього так раптово, що він не встиг занести вгору топора. Ведмедиця звалила його на землю й почала стискати своїми лапами. Ворохтеєві вдалося все ж таки вихопити ніж з-за череса й всадити в неї по саму рукоять, а тоді він сам уже втратив пам'ять і не знав, що було далі. Відчуває, що ведмедиця поламала йому всі ребра. Та це ще не було б таке страшне. Гірше те, що вона відбила йому печінку й тому він так ослаб. Чує його душа, що жити він не буде й мусітиме попрощати цей світ. Тому просить Мафту, щоб доглядала Мафтея та Вийкові не робила кривди, а Мафтеєві наказав завжди тримати біля себе Вийка і в гаразді, й у біді. Вийко слухав пильно слів свого пана й наче б кожне слово розумів, покійно лизав йому руки.

Усього три дні прожив ще Ворохтей, а там і душу Богові віддав. Мафта збила деревище з колених, згрубила тесаних дощок і поклала в нього Ворохтея. Викопала, разом з Мафтеєм глибоку яму на горбочку

за хатою, перенесли туди померлого й присипали каменистою землею.

Три дні й три ночі пересидів на могилі свого папа Вийко. То вив то скимлів, а на їжу, яку носив йому Мафтей і дивитися не хотів. Щойно четвертої днини дав себе завести в колибу й з'їв шматок жареного м'яса.

Після смерті Ворохтея не було вже ні радості ні веселости в колишній його садибі. Прийшла довга зима, великі сніги покрили все довкола, разом із свіжою могилою. Мафтей помагав матері газдувати, ловив звірину в лісі, ходив із Вийком на полювання. Завжди вони трималися разом, як колись із батьком, — разом і спали. Але від Мафти Вийко й далі сторонив.

Діждалися весни. Заграли води в потоках, зазеленіли царинки, розвилися буки й явори, закувала в лісі зазуля. Одної днини вибрався Мафтей з Вийком гори Прутом, а там залишили Прут та подалися збоками в далекий ліс. Та в ньому зразу ж Вийко насторожився, нащутив вуха, а шерсть на карку йому геть найжилася. Здивувався Мафтей, на всі боки розглядався аж врешті почув рубання топора.

— Хто це такий? — думав собі, — тут же немає людей. Зацікавлений дуже йде разом з Вийком туди, звідки несеться звук топора. Підходить ближче, не боїться, з ним же ж Вийко, а цей тільки чекає знаку, щоб кинутись на кого й перегризти горлянку. Але Мафтей не дає такого знаку, хоч і бачить уже чоловіка, який рубає старезну смереку. Підходить зовсім близько, але не відзивається, бо й не знає як до незнайомої людини заговорити.

Та врешті й незнайомий побачив гостей. Відкинув топір і перший почав говорити. Він знав, що тут жили Ворохтей і Мафта зі сином, та що Ворохтей помер. Його мова страшенно здивувала Мафтея, бо він чув, що незнайомий говорить так само як і його

батьки навчили. Але він нічого не розпитував незнайомого, бо знав, що розпитувати не годиться. Довелося йому тільки присмирювати Вийка, який так і горів бажанням кинутися на чоловіка. Врешті він попрощав незнайомого добрим словом та швидко забрав Вийка, якому аж очі розгорілися.

Через декілька днів від цієї зустрічі, незнайомий навідався до хати Ворохтеїв. Сказав, що йому подобалися ці місця над Прутом та задумав і собі побудувати тут колибу. При цьому він дуже поглядав на Мафту, а злющий Вийко на нього. Про себе сказав тільки, що зветься Тома Дедер, але не виявив звідкіля він тут узвся.

З того часу Дедер почав зчаста заходити до них та ще частіше зустрічатися з Мафтою. Зате ж і не злюбив його Мафтей, який скоро доглулався до чого воно йдеться. А коли восені Дедер зовсім перебрався в їхню колибу та став себе господарем вважати, то в них почалося пекло; проти себе стали два ворожі табори: Мафта з Дедером і Мафтей з Вийком. Смертельна ворожнеча настала між ними.

Якось-то забіг Вийко в ліс і довго не вертався. Це занепокоїло Мафтея й він пішов за вовком. Знайшов його з простреленою ногою. Мафтей добре знав хто це міг зробити й ще гірше зненавидів Дедера. Та поки-що мусів добре вважати, щоб Вийко не розшматував його.

Іншим разом пішли Мафтей з Дедером у ліс подивитися на сильки, що позакладали були на звірину. Вийко побіг назирцем за ними. Дедер завів Мафтея над глибоку пропасть і вже хотів схопити його за плечі, щоб його туди штовхнути, коли це раптом опинився на землі з Вийком на своєму горлі. Вовк тільки чекав Мафтеєвого кивка, щоб перегризти горлянку.

Та Мафтей не захотів цього, Прикликав Вийка й пішов з ним до хати, залишивши Дедера живим. Зате ж

розмовився з Мафтою, казав їй забрати собі все те, що вона пригнала з собою знад Тиси, а приплодок залишити. З тим хай вона йде до Дедерової колиби. Це саме сказав він і Томі Дедеру, який і не думав противитися, бачачи готового до скоку Вийка.

Мафтей одружився згодом із дівчиною з Татарова, але не довго пожив. Згинув як і батько від ведмежих лап, а за ним пішов і Вийко, якого ведмідь теж добре поцарапав. Вдова забрала маржинку й усі статки та перебралася назад у свій Татарів.

А Дедер мав із Мафтою ще трьох синів та дожив до стадесяти років. Від них і пішов рід Дедерчуків по цілій околиці, але її назва пішла не від Дедера, а від Ворохтея. Мафта, яка пережила Дедера, вернулася на давнє місце й на старість зійшла з розуму. Ходила по царинках свого першого чоловіка й плакала та заводила:

— Ворохтею, Ворохтею де ти? Прийди й подивися Ворохтею на свою Мафту, Ворохтею, Ворохтею мій!..

Мабуть це голосіння так і вбилося людям у пам'ять, що вони те місце, де жив і помер Ворохтей, і на чийому гробі померла теж і Мафта, — прозвали спершу Ворохтечком, а далі й скорочено, — Ворохтою.

* * *

У тих прогомонілих часах, коли на тому місці де сьогодні велике й багате село Ворохта, де мали відвагу осісти й жити Ворохтей, а за ним Дедер і Дедерчуки, — то в тих самих часах над нижнім руслом Прута й на його просторих долинах, існувало вже велике й людне село Микуличин. За княжих часів воно належало бояринові Микуличу, звідси й пішла його назва Микуличин. Цьому бояринові належали теж і "баня" — саліни в Делятині.

Знатний цей боярин рідко навідувся до своїх по-

сілостей, перебуваючи здебільша на службі в князя. Проте, час до часу, влаштовував він у цих лісових і гористих околицях великі лови на звірів, запрошуючи на них довколишнє лицарство. Його маєтками в час відсутності завідував вірний його дружинник Гунда. Від цього-то Гунди й пішов славний рід гуцулів Гундеків, який перетривав до наших часів і щойно в ХХ. віці винищили його німці з москалями.

Перші микулицькі “газди” були дружинниками боярина Микулича. Вони відзначалися великим ростом, силою й відвагою, а їхні жінки незвичайною красою. Це були люди з діда-прадіда вільні, не знаючі рабства, готові кожної хвилини повстати на ворога, який посягнув би на їхні права. Згодом багато з них брали участь у війнах гетьмана Богдана Хмельницького під проводом гуцула Височана.

Жив колись у Микуличині великий багатій, а прозвали його Мочерний тому, що жив він над надпрутянськими мочарами, яких сьогодні вже немає. Його синів і внуків називали вже Мочернаками. Перший Мочерний загинув десь у війні й залишив удову з п'ятьома синами. Оця баба Мочерна дуже любила багатство й хотіла загорнути для себе й синів якнайбільше землі, царинок, лісів і полонин. Але в Микуличині не було вже вільної землі, все вже зайняли колишні княжі дружинники --- перші “газди” Микуличина.

Коли піросли сини, вона взяла одної весни найстаршого Гриця, осідлала для нього й для себе два коні й подалася з ним горі Прутом шукати нової землі. Доїхали до того місця де сьогодні Ворохта, а де тоді жили самі тільки Деренчуки. Тут вона й сподобала собі місце для поселення свого сина. Це було подальше від Прута, на збочі, де сьогодні стоїть стара церква. Вона казала синові збудувати колибу для себе й кошари для маржини та зайняти стільки землі, скільки захоче. Син залишився на

місці, а енергійна баба повернулася в Микуличин. Цього сина й прозвали тут Грицем Верховим у відрізненні від другого Мочерняка, Юри, якого всадила його мама в лузі над самим Прутом. Його потомки жили там до останніх часів, це були найбагатші газди в Ворохті. Сьогодні одні з них у Америці, другі ж — на Сибірі. Третього сина одружила Мочерна в Татарові, четвертого в Ямній, а п'ятому передала, умираючи, старе газдівство в Микуличині. Так то засновниками Ворохти був Ворохтей, за ним Дедери-Дедерчуки, а далі Мочернаки. За ними почали осідати тут виходці з інших місцевостей, де було тісніше жити.

З віками розрослася Ворохта в велике й гарне село. Багатство гір з неоціненої вартости лісами зі звіриною, почали притягати сюди чужинців: спершу "панів" на полювання, — як казали гуцули — всілякої віри й породи, а далі й жидів.

Розкинена по обох боках Прута, Ворохта, має специфічне підсоння. Зимою там багато опадів, часами верства снігу сягає й двох метрів. Коли в сторону Делятина й Надвірної на весну не найти вже снігу й на лік, то довкола Ворохти ганяють ще лещетарі по засніжених верхах, збочах і облазах.

Бувають тут морози дуже сильні, зокрема ж ранками й вечорами. На "Маланку" 1936 р. було в Ворохті 42 ст. Цельзія. Тоді-то голодні вовки пригнали з верхів у село величезного оленя. Вони врешті роздерли його й зжерли. Осталася з нього на дорозі біла лісничівки тільки недогризена голова й прекрасні, росохаті роги. Зате вполудне, у соняшні дні, буває так тепло, що можна сидіти на снігу без верхньої одежі, вигріватися до сонця й брати соняшні купелі.

Повітря зимою ідеально чисте, тому й хворі на легені приїжджали в Ворохту на лікування повітрям і сонцем, і швидко приходили до здоров'я. Люди лікували тут теж нерви, послаблені міським життям.

Бо ж Ворохта славилася прекрасними краєвидами, гремучими потоками й дрімучими, темними, лісами. У лісах же недоступні нетрі-звори, де в темряві й гущі лісового підшиття й у вологості наче б тропікальних околиць, була безліч поваленого на землю дерев'я, яке після десятиріч дає підґрунтя для молодого покоління лісу. Тут і різне, буйне зілля й папороть вище людини.

У цих то непроглядних нетрях мають свої сховища карпатські дикі звірі. Тут їхнє царство, а в ньому своєрідні права й закони, тут і часті криваві розправи, тут дикий закон сильнішого зобов'язує. Тут і цвинтарище, на якому складали свої старечі кості володарі карпатських пущ — ведмеді. Крім ведмедів жили в ворохтянських лісах рисі — дикі коти, жбіки, вовки, лисиці, борсуки, куниці, білки, зайці, сарни й олені, а з птахів: орли, яструби-половики, кані, пугачі, гірські сови, готури, орябки, чорні бузьки й багато всілякого співучого птацтва. З плазунів — багато було ящірок і вужів та гадюк, із земноводних жаби й саламандри, в Пруті й у потоках — пструги й головатиці. Чимало різнокольорових метеликів, комах і жуків. Багаті ворохтянські гори й у різні копалини: мангану, графіту й заліза, є й сірчані джерела, є й граніт, якого в інших наших горах немає.

Верхи ворохтянських гір досягають таких висот: Ворохтенський — 1,325 м., Кукул — 1,540 м., Туркул — 1,932 м., Кичера — 1201 м., Рижка — 1292 м., нижчі за них Магура, Погарок та ін. Полонини: Форесок, Кукул, Кузнеска, Заросляк, Під Говерлю, Пожижеска, Данциж, Шпиці, Маришеска, Озірна, Кострича. Озера: Несамовите, під Данцижем.

Село Ворохту оточують присілки: Магурик, Шилешори, Пикита, Німаківка, Клива, Грицулівка, Параджин, Паленина, Кичера, Косів, Багончик, Завій, Рапи, Янівська Перія, Буковина, Аргелуша, Завоєла, Кукул, Форещенка, Погар, Верховка, під Магурою,

Лозоване, Ребровач, Пересигирчик, Буковеля, Китилівка, Діли, Рижа, Сліпа Кура, Ділок.

На полонинах були буйні й сочисті трави, де випасали гуцули стада корів, овець і коней літом, від св. Юрія до другої Матери Божої. Це й були два великі свята для гуцулів. Одне, коли весною виганяють маржинку на полонини, друге, коли її осінню з неї зганяють. Голосна тоді бувала Ворохта, співами й грою на флоерах.

Та вже мабуть найбільшою прикрасою Ворохти є срібноводний Прут. Бурхлива, повна шуму й реву ця ріка. Зараз під Заросляком, недалеко від свого джерела, — він творить стрімкий і грімкий водопад — гук. Його вода скаче і перлиться, перескакуючи по скелях і каменюках стрімголов, наче в бездонну пропасть.

До краси природи достосовувалися й мешканці Ворохти своєю барвистотою ношею, своїм смаком і гармонійними кольорами. Було тут чимало й мистців з Божої ласки. Вони виробляли чудові речі: вишивки, писанки, різьблені коробки, топірці, кераміку, киптарі, сердаки, петики, запаски, крайки, перстені, капчурі, рукавиці, згарди й інше.

Ворохта чванилася багатими статечними газдами, Вони мали почуття людської гідності й національної гордості. Трималися своєї гірської землі, вросли було в неї глибоко, любили свої гори, а гори любили їх і не жаліли їм ні добра, ні багатства.

Найстаршими й найбагатшими гуцульськими родами в Ворохті були: Мочерняки а між ними Дмитро, власник 1,800 га землі, як Котилівка, Діли й Рижа, його сини — Гриць і Андрій, далі Мочерняк Юра — Верховий і Мочерняк син Гриця, Кульбяк Олекса — Повх, кому належали полонини Кузнєска, Завоєла, Луги й Буковина, Гриджук Микола й Росінський Дмитро.

Найдіяльнішими на політичному полі були Гаври-

люки: Федір, Семен і Микола. Коли читальня “Прогресу” не мала ще своєї домівки, ворохтяни сходилися в хаті Івана Мочерняка, сина Гриця. А Мочерняк Гриць був головою КЛК (Карпатського Лещетарського Клубу) та головою аматорського гуртка. Його закатували москалі 1939 р. Така ж доля стрінула й Миколу Бойчука, Дуська Хомина й Володимира Полутранка.

Перша мешканка Ворохти баба Мочерна мала дві внучки. Одна з них почала будувати церкву. Друга, Анна, вважала, що її треба збудувати більшою, бо ж село з часом розростеться й доклате свої гроші. Обидві фундаторки спочивають біля тієї церкви, а їхній батько під самим вітарем. Довший час Ворохта не мала свого священика й туди доїздив парох Микуличина. На стінах цієї церкви вирізьблений рік її побудови: 1686 рік. З цього можна визначити (приблизний) вік Ворохти. За всією правдоподібністю, зайшли сюди перші поселенці з кінцем 16-го сторіччя.

З напливом чужинців постало в Ворохті лісництво й надлісництво державних лісів та побудовано великі тартаки. Коли ж проведено залізницю через Ворохту, зі Станиславова на Закарпаття, тоді Ворохта почала швидко міняти своє первісне обличчя. Гуцулів витіснили “зайди” з центру села й там почали будуватися всілякі “вілли” й готелі, здебільша без смаку, поганої архітектури, й до них почали напливати туристи, які крім деморалізації нічого доброго гуцулам не несли. На найкращих “царинках” позасідали жиди. Вони й багатіли, а гуцули бідніли. Незабаром і полонини почали переходити в жидівські руки й за випас худоби первісні мешканці-гуцули платили жидам. За австрійських часів побудували ще й вузько-торову залізничку понад Прут у глибину гір і лісів і нею звозили дерево до тартаків, а широкоторова залізниця забирала дошки й везла в світ. Вільні гуцуль-

Коли ще була звірина в Карпатах...

ські газди ставали лісорубами, наємниками, бутинарями, а тяжко запрацьований гріш легко пускали в жидівських коршмах. Шкодила гуцулам буйність і легковірність, а винищувала їх горілка й процеси, які доводили нерозумних багатих газдів до жебрацтва. А тягнулися ці процеси довгими роками, збагачуючи всіляких адвокатів, “дорадників” і писарчуків — самих, звичайно, чужинців.

Дуже “модна” стала Ворохта за Польщі. Росли готелі, санаторії, ресторани й нічні “льокалі”, найджали на Ворохту мов сарана поляки з Варшави, Познаня, Торуня й з усіх найдалших закутків — не тільки літом, але й зимою на лежача. Розгульне й розпусне життя вели тут всілякі “холерники”, як їх називали гуцули. З часом вони намагалися зробити перекинчиків з “хуцулуф”: влаштовували всілякі “шопкі”, заманювали їх горілкою й музикою, давали працю по тартаках і в лісі тільки “лояльним”, врешті здогадалися зробити з “пожондних” гуцулів “шляхту загородову”. Побудували “дом польскі” і костел латинський, кооперативу й консум для робітників. Всюди чутно було польську мову, польська поліція мала необмежені права.

Та все ж таки ворохтянська “гуцулія” не здавалася полякам. Зокрема оті багатші “годні” газди. А були між ними й грамотні й національно свідомі ще з австрійських часів. Українська школа в Ворохті існувала з 1896 р., товариство “Січ” з 1908 р., читальня “Просвіти” з 1930 р., а всличавий “Народний дім” відкрито 1931 р. Здвигнено теж нову велику й простору церкву, в гуцульському стилі, прикрашену внутрі різьбленими хрестами й свічниками безцінної мистецької вартости, а також вишиваними скатертями, хорогвами й рушниками.

З ростом національної свідомости, росла й сила й відпорність гуцулів проти національного й соціального натиску “зайдів”. Газди почали щадити гроші

й відбирати поволі полонини з жидівських рук, які забрали їм коршмарі за безцін, за горілку й “челідинські” прикраси. Тільки ліси пропадали, бо поляки нищили їх безпощадно й господарили руїницьки. І були б гуцули геть визбулися чужинців зі своїх гір. Так, як з інших наших околиць тікали жидівські коршмарі без “погромів”, а завдяки протиалькогольним товариствам, - так були б і гуцули стали вже економічно незалежними, та прийшла друга світова війна, а з нею наша нова національна катастрофа.

Сьогодні багато гуцулів з Ворохти опинилися на чужині. Дістають скупенькі й тривожні вісті зі своїх гір, але надії не втрачають. Чекають тільки “слухного часу”...

ВЕСНОЮ В ГОЛОВАХ

Немає в гуцульських горах села, яке могло б рівнятися з Головами. Прекрасне село над двома річками, на ґрунях і по верхах розкинені гражди-хати. Багаті тут газди, заможні й чесні, характерні, але й горді, вони й бутні й “здуфальні”, свою вартість і гідність знають, свого гонору порушити не дають, за найменшу образу барткою по голові б'ють. З добримі добрі й ширі, з лихими по лихому, з негідними за один стіл не сядуть, добрий-день йому не скажуть. А гостинні вони понад міру! І набутливі, і веселі — люблять забавитися, “набутися”, поспівати й “по-данцувати”. І красу люблять понад усе. А весна тут у Головах, не найти ніде в світі!

Все тут цвіте, зеленіє, співає й грає, веселиться, усміхом весну зустрічає... На одному ґруні на флорю, у солілку, чи в телинку грають, на другому співаночок веселих співають, — по царинках, по убочах, по верхах і долинах гра — співи лунають, а в річках веснянії води шумлять, весну ізвіщають... Ось у підвечірну годину перед св. Юрієм, — з Оборотного чути співи... Це легіні — Семена Маглича й Сінітовича пісеньок виводять:

“Ой ходив я до дівчини, тай носив горішки,
Потратив я кониченька, тепер ходжу пішки...”

Тай втратив я кониченька, того вороного

А все цисе через тебе дівчино небого.

А їм із під Круглої сини Іваникові:

“Ой дівчина чарувала хлопців молоденьких,
Намастила губки медом, а коси позлітков,
Щоб за нею хлопці бігли, як вуйко за тітков.”

А споза хати Танаги чути тоненький голосок:

“Товаришко моя мила, товаришко Анно,
Чи так тобі, та ек мені за миленьким банно?”

А Мельників Лесько:

“А ек любку одну втрачу, не велика туга,
За дві, за три неділеньки буде любка друга.”

А йому з над річки хтось перебиває:

“Ой не тімунь я співаю, що я веселюся,
На серденьку тугу маю, та не признаюся.”

А Лесько на цисе:

“Люблю тебе моя любко, в душу те не вложу,
Узети те не гадаю, забути не можу.”

З Прінькового верха чути співаночку. Це мабуть
білява Марічка співає:

“Ой вівчарю, вівчарику, покинь овечета,
Не покину, хоть загину, бо люблю дівчета.”

Лесько:

“Попід тоти полонини йшли дівки в малини,
А я лишив овечета тай побіг за ними.”

А Юроччин Федьо чорнявий:

“Кучеревий баранець, кучереві роги,
Кучерева дівчинонька, а біленькі ноги.

Ой за любку кримінали, за любку неволя,
А я любки не покину, дійси Божа воля.”

Микулка Лупайлюків, що то любить горами блу-
кати, співає своєї:

“Ой ти бучку невеличкий, пускай корінечко,
Бувай любко здоровенька, я йду в Ясінечко.

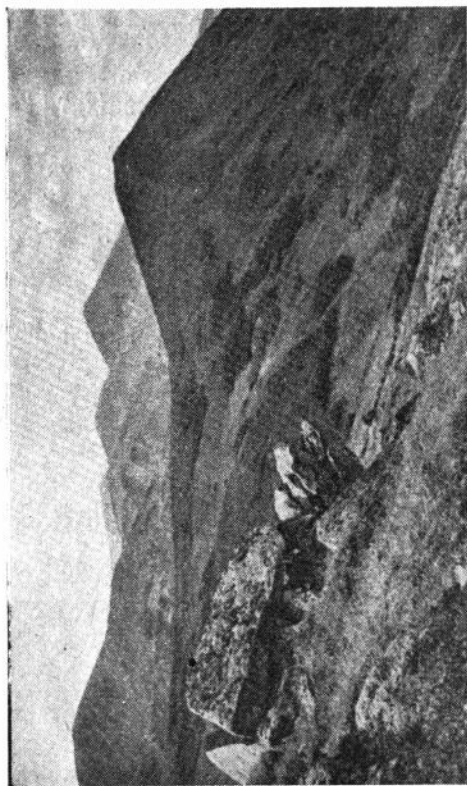
“Я калину долину, а калина вгору,
Коли ж я си моя любко, з тобов наговорю?”

А Юроччин Федьо:

“А я легінь молоденький, всі дороги знаю,

До котрого села зайду, усе любку маю.”
 А там із Шкіндівської кичери чути:
 “З Коломиї вітер віє, з Коломиї дує,
 З Коломиї мій миленький, до мене мандрує.”
 З Дівка несеться аж над річку:
 “А из гори на долину поволи, поволи,
 А там мила, чорнобрива доїла корови...
 Та корови подоїла, телета загнала,
 А молоко пресідила, любчикови дала.
 Ой молода дівчинонька коровки доїла,
 Молоком си умивала, аби була біла.”
 І знов від Шкіндів тоненький голос:
 “Нема мого миленького, нема мої квітки,
 Пішлабих го візирати, та незнаю звідки.”
 Черленюків Михайлик, що йде вівчарити в Лудову,
 співає:
 “Вчера вівчар вівці згубив темненької ночі,
 Тепер ходит та шукає, заплакані очі.
 О деж тота сопілочка, що голосно грає,
 Вчера вівчар вівці згубив, сегодни шукає.
 Сопілочка яворова шос си поколола,
 Шо ходила вігравала коло оборога.
 Ой уже си поколола сопілка з дирками,
 Шо ходила, вігравала між молодичками.”
 А з Дівка знову:
 “Ой били мня товаришу, били катували,
 За дівочі чорні очі штири буки дали.”
 А тоненький голосок:
 “Котра мого любка любить, то най си не тішит,
 Найси купит посторонок, та найси повісит.
 А я собі заспіваю то цеї, то тої,
 Щоби люди не казали, що я все їдної. І-га!”
 На це з-під Кремениці:
 “Ой дівчина умирала, людей си питала,
 Ци заграєт де музика, щоб поданцувала.
 Умер гуцул, умер гуцул, ше му не дзвонили,
 Ёкси гуцул з лави схопив, ледви здогонили.”

Піп Іван

А з Маркової кичері:

“Ой чогос си почіхую, та самий незнаю,

А чи з біди, чи гаразду, чи вуши кусають.

А співаки на весіллю співанку зложили,

Що співака вуши з’їли, лиш ковнір лишили.”

А там знову тонкий голосочок:

“Ой кувала зозулиця, сіла на смереку,

Ой поїхав мій миленький в дорогу далеку.

Ой поїхав мій миленький, тай го не видати,

Ні до него пішки піти, ані заїхати.”

А з-під Кремениці:

“Ой гуляла молодичка, гуляла, гуляла,

Прогуляла сиві воли, що їй неня дала.”

З Маркової кичері:

“Любка моя солоденька та любко миленька,

Через тебе не кошена трава зелененька.

Любка моя солоденька, та мила, милая,

Через тебе не кошена трава зеленая.”

А Юроччин Федьо:

“Та що з того співанчіку, що файно співаєш,

Я за тебе дочку не дам, бо волів не маєш.”

З Дівка:

“Де си наша, товаришу, охоточка діла,

Та занесла в гай зелений ластівочка біла.

Де си наша, товаришу діла охоточка,

Та занесла в гай зелений біла ластівочка.”

А там із Оборотного:

“Ой нависли чорні хмари, світа не видати,

Будеш мене моя любко, нераз споминати.

Ой та не раз, ой та не два, не три, не чотири,

Будеш собі споминати, ек ми си любили.

А ек ми си полюбили, бучок розвивавси,

Та ек ми си розходили, кожний дивувавси.

Любка моя солоденька, не жель те любити,

Не жель ти си моя любко в личко подивити.”

А тоненький голосок:

“Ой Іванцю, мій Іванцю, купи ми рум’янцу,

Шоби я си рум'яніла в неділю на данцу."

З Дівка:

"Моя любка єк голубка, фاینенько данцує,
Кругленько си обертайт і в личко цулує.

Ой Дунаю, ой Дунаю, тиха вода в тобі,

Шос ми мила поробила, погадайко собі.

Шос ми мила поробила, шос ми мила дала,
Коло тої керниченьки, де водицю брала?"

Оце були весняні співаночки-гуляночки веселих,
безжурних гуцулів, мешканців багатого села Голов
під полониною Скуповою . . . Весна, радість і втіха!
Лунають пісні, грають сопілки-флюяри, шумлять ліси,
grimлять потоки весняними водами, сміються весняні
квіточки до сонця — весь гуцульський світ весе-
литься . . .

Прийшло "светце", а їх на весну, тих "светців",
багато. А оце одної соняшної днини, було це мабуть
тоді светце "Марків день", посходилися молоді гу-
цули й гуцулки на царинці Василя Грущика, там ген
далеко, на Вільшинськім, під самою Скуповою, а де
легіні, де дівчатка й молодички, там і музики, там
і жарти й співаночки, що їм кінця немає.

Заспівав Юра Штефлюків:

"Ой побродив сивий коник, побродив, побродив,
Заплатими дівчинонько, шом до тебе ходив."

На це Анничка:

"А я тобі заплатила, тай переплатила,
Ти цулував біле личко, я не боронила."

А Дмитро Терюків:

"Ой засвіти місяченьку, най си видно буде
Най я виджу, из ким сиджу, ци вподоба буде?"

А Одокійка Мельникова:

"Ой не ходи багачику горою за мною,
Бо ти багач, а я бідна, не пара з тобою."

Федьо Тримайлюків:

"Ой любив я дівчиноньку, єк своє здоров'я,
Відобрали злії люди та на безголов'я."

Тут знову Юра:

“Ти думаєш дівчинонько, що я тебе люблю,
А я тебе дівчинонько словами голублю.
Молодиці як зірниці, дівчета ек сонце,
Не їдна ми нічка пішла попід їх віконце.
Ой чімунь ти моя мила тай не відходила,
Так ек мене по царинці котюга гонила?
Ой ти горо високая спустиси низенько,
Щоби мені до дівчини ходити близенько.
А ек хочеш дівчинонько щоб до тебе ходив,
Постав лавку понад річку, щоби я не бродив.”

А Марічка Прінькова:

“Ой попід гай зелененький ходит мій миленький,
Та збирає у кресаньку розмаї зелененький.
Ой екби я не віпила тай не заспівала,
Давно б мені на мочалці зазуля кувала.
Ой калина біло цвите, а червоно родит,
Ой велике коханечко до біди приводит.
Ой велике коханечко не йде на здоров'я,
Або тобі, або мені, та на безголов'я.”

А стара Прунишка:

“Ци я собі не газдиня у своїм домочку,
Я кулаком до порога віперу сорочку.
Посіяв я пшениченьку вродився горошок,
Не давбих я гуцулочку за десяк волошок.”
Микулка з під Круглої до Аннички Черленючки:
“Ой дівчино дівчинонько, ека ти файненька
Ек у літі в косовицю вода студененька.
Ек у літі в косовицю води си наптити,
Отак з тобов постояти та поговорити.
Гуцулочко молоденька, гуцулочко біла,
Ци ти в поле не ходила, що не обгоріла?”

На це Анничка:

“А я в поле хоч ходила, та не обгоріла,
Бо то мене моя неня біленьку вродила.”
Микулка має незадовго “рокувати до осьька” тому
то й заспівав такої:

“Ой в цісаря-цісаронька срібні рукавиці,
Та на тебе, цісароньку, плачуть молодиці.
Плачут мами за синами, сини за татами,
А дівчета-ластів'єта та за легінями.”

А Анничка:

“Музиканта полюбила тай за него піду,
А він мені ек заграє, то забуду біду.
А музика ек заграє, я слухати люблю,
А ек мене рано буде, то в кулаки трублю.
А музика ек заграє, я люблю слухати,
А ек мене рано буде, то нехочу встати.
Заграй мені музиченько на чотири струни,
Свиня ми си впоросила, запрошу те в куми.

Ой у тебе музиченьку руки лаперові,
Та ек граєш потегаєш на струни шовкові.
Ой заграй ми музиченьку білими пальцями,
А ек зорі зазоріют піду за вівцями.”

А Микулка Клемюччин із опришківського роду:

“Ой підемо товаришу у високі гори,
Та будемо розбивати панськії комори.
Ой будемо розбивати панськії пивниці,
Та будемо напувати дівки й молодиці.
Одні будуть розбивати, другі віносити,
Треті будуть у покоях панські діти бити.”

А Мицкалеків Федьо своєї, полонинської:

“Ой піду я в полонинку, там заватагую,
Ой верними любко розум най так не баную.”
На не Марічка:

“Ой, не пробуй мій миленький та розуму мого,
Поки мого випробуєш, то не стане твого.”

А Федьо:

“А я згори та в долину колоду качею,
Через тебе моя любко свій розум втрачею.”
Клемюччин Микулка:

“Чого єс си похилила наша стара хато?
В наших горах добра нема, дерунів багато.
В наших горах добра нема тай не скоро буде,

Поки чужий ляшок-зайда заважети буде!"

А потому танцювали аркана — танцювали так, що земля тряслася. А там пішли "круглека". Здавалося, що разом із танцюючими крутяться й музиканти й гори. Змахалися музиканти, пов'яли їм руки та й із танцюючих ллється цюрком літ. Припочивають.

А Козланюків зять Дмитро, що то вже кілька разів бував у бутинах аж у Боснії і не мало провидів світа, заспівав якоїсь нової:

“Єк на Гуцулії заграєт трембіта,

Ідуть холерники із цілого світа.

Ой ви чужі зайди, в гори си не пхайте,

Бо на Гуцулії легіні ек дуби,

Та повибивають зайдеям всі зуби.”

А його приятель, Василько Лучків із Просічного:

“Ой співали легіники, та вже не співають,

Басарами, бутинами, усе забувають!

Басарами, бутинами — по лісах зимують, —

По рокови, по півтори за любку не чують.

По рокови, по півтори, по щирі неділі...

Любка ж ему дарувала двоїниці білі.

Двоїниці-крашениці, ще й крашені капці,

Лігаючи і встаючи білашка на гадці!

Ой підемо у Чорногору аркана гуляти,

Будут наші молодички за нами плакати.

Чорногора хліб не роди, жита лі пшениці,

В Чорногорі файні дівки й красні молодичі.

Ой гуцулка-гуцулочка струнка ек ялиця,

Очі карі, довгі коси, рум'яненко лиця.”

Перебиває йому жінка Дмитра:

“Юра файний, Іван красний, Василь не поганий,

А мій Дмитрик межи ними, ек намальований.

А Василева жінка:

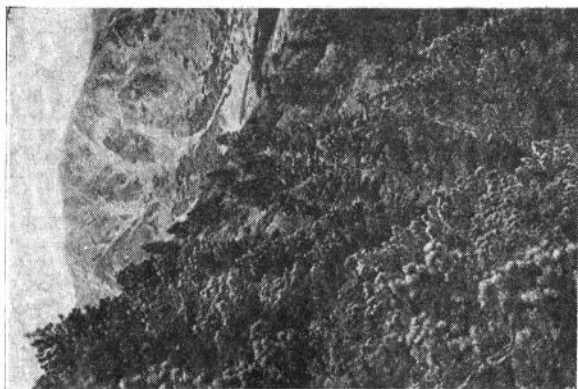
“Ци я тобі не казала кучерий Юрію,

Не пий води студеної, я тобі загірю.

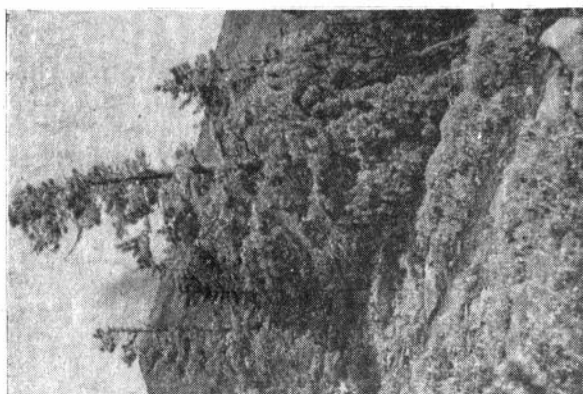
Не пий води студеної, холодного леду,

А я тобі та загірю солодкого меду.”

ПОЛЮНИНИ:

а) Кедроватий

б) Рафайлова

На це Дмитро, беручи Василя поза шию:

“Ой брате мій, товаришу,

Ой брате Матію,

Мені данчик заказаний

На кожду неділю.

Мені данчик заказаний, я си не противлю,

Чужі жінки обіймаю, на свою си дивлю.

Чужі обіймаю і вночі і вднину,

А ту свою защібаю про лиху годину.”

Набувались, співали, танцювали, веселилися. “Плив час свободно, шумно, весело.” Бо, чи неправда в тій гуцульській співаночці: “Ой нема то краю, краю над ту Верховину”?

Розійшлися, коли сонінько Боже сховалось ген за буковинські гори...

П'ЯВКИ ГУЦУЛЬЩИНИ

Як минути, їдучи з Кутів гори Черемошем, грізне нависле на ріку, Сокільське, а потому село Рожен, можна дістатися в село Білоберезку. Не лежить воно над самим Черемошем, але подалось понад потік ген у глибину гір.

Прекрасне, гуцульське село, оця Білоберезка. Гуцульські хати-гражди розкинулись по низинах і збочах быстрого потоку, а там подалися далше, вище, на верхи й ґруні, заховалися в лісах і садах.

Село не бідне, не мало в ньому заможних, багатих газдів, а найбільше їх там, у верхах, куди не досягає загребуща рука "зайдів". Посередині села, подальше від потоку, велика церква, недалеко неї школа, а над самим потоком при доріжці простора коршма...

Казали ж гуцули: "Нема села без болота — без жидівської коршми."

Колись давно, коли ще в горах самі темні, непрохідні ліси були, а людей тут було мало, всілякі злі, погані духи "держелися" тих лісів, сиділи в них, ек вуйко-ведмідь у своїй гаврі зимою. А потому, коли лісів ставало менше й були рідші, духи подалися в глибокі закутини, чорти ж, оті "чезники" розбрилися по селах... Вони то спровадили в гори жидів, щоб горен розпивали, вони постаралися, щоб у кожному селі була коршма.

Так і в Білоберезку зайшов жид, — завів його

сюди “бизівно щезник” — і побудував над потоком велику корнину.

Білоберезка, одне з найкращих гуцульських сіл, то ж і не дивно, що притягало воно літом літників-туристів. До того ж парох села, старенький о. Б. був дуже гостинний, любив гостей, бо мав з ким поговорити, а часом той віста, тирока, чи префєранса заграєти.

Бувало й так, що ще одні гості не вийшли, а вже свіжі заходили на “приходство”, де їх радо вітали о. Б. і його, завжди усміхнена дружина-“їмость”.

Оце одного літа загостили до о. Б. туристи аж із далекого Перемишля. Перший раз зайшли вони в гуцульські гори, перший раз побачили гуцулів й приглянулися до їхнього життя-буття.

Все тут було для них нове, невідоме, всім цікавилися, про все розпитували, всьому приглядались.

Вечором засіли з парохом на просторій веранді. Дивом дивуються, чудом чудуються, скільки тут краси, скільки чарів і принад! Вітерець колише зтиха верхів'ям смerek, несе з верхів і царинок пахощі живиці й квіття, в долині шумить потік, — грає, співає... Десь там далеко сопілка грає-тужить, ніч кладе свою ніжну руку на гори... Он і місяць, нічний сторож гір, на небо вийшов і як по морю човен, пливе небесними просторами, ласкавим оком у кожную щілинку зазирає... Кругом тиша, переривана цвірінканням цвіркунів у траві на царинці та криком сови на вежі церкви... У таку вечірню хвилину еднається душа людини з Богом, її думки підносяться вгору, ген туди в піднебесну височінь...

Тишу перервав один із туристів, кажучи, що завтра раненько попрашають уже гостинний дім священика, а перед тим просять його оповісти їм ще дещо про Гуцульщину та її мешканців, гуцулів. Чули вже про них багато, але ж це ще не все, а священик живе

тут багато вже років, тож може ще не одне цікаве розповісти.

Усміхнувся священик, подумав хвилину й каже: "Цим разом оповім про гуцульські "болечки", про це, що нищить нашу Гуцульщину й гуцулів"...

І став "повістувати":

"Тоді, коли Московія нахабно, по-простацьки й по-хамськи московщила й деправувала український народ, то Польща здійснювала свої **«Projekty na zniszczenie Rusi»** — "по-панськи", — в рукавичках. За австрійських часів коли ще великого розмаху не мала, несміливо до нашого народу на західних землях підходила й хитро, рафіновано вела свою деморалізуючу політику.

Цю "політику" видно було добре й тут на Гуцульщині. Поляки підшукували собі здібних розумом, але слабих і хитких характерами одиниць і за їхнім посередництвом опановували все життя Гуцульщини. Надійним знаряддям у руках поляків були тут начальники громад, — війти. Війти й громадські писарі — "секретарі" — це була та сила, якою поляки душили Гуцульщину й держали її у своїх руках. Староства і Повітові Ради укладали пляни для опанування Гуцульщини й гноблення гуцулів, а війти й секретарі сліпо виконували їхню волю... Майже всі оті, наслані в гори, поляки-урядовці, були невідродними синами й унуками лиховісного Заглови-Подбіпенти, — любили добре випити, з'їсти й забавитися. Вони вважали, що супроти "хуцулуф" не обов'язує їх жадна ні християнська, ні загальнолюдська, етика... Знали українську мову, у взаєминах із гуцулами послуговувалися гуцульським говором. Знали душу гуцула та вміли до нього підходити, хоч гуцул їх не любив і ніколи їм не довіряв. Але пани мали силу, а він її не мав... Довбуш давно вже не жив, а другого немає й не видно... Кажуть, що тесь там у Сокільському, Король-Гуцул із своїми

легінями спить і дожидає хвилини, щоб встати й усю цю “полску” погань геть прогнати... Але, коли це буде? А покищо треба панам терпіти... Вони вчені, знають як і що, а ми, гуцули темні, невчені... Їм усе видно, а ми сліпі, тож мусимо їм коритись. До якогось чесу... Так, так, лише до чесу глек воду носити, аекже, а потім вухо вірветься...

Та ніхто не знав так гуцульської душі, як осілі в горах жиди. А це теж використовували поляки. За допомогою місцевих жидів впливали на громадські вибори й осягали те, що війтами ставали такі гуцули, яких їм треба було мати... Розуміється, що були й виїнятки, не всюди вдавалося поставити на війта “підходящого” гуцула... Тоді старалися підсунути йому відповідного “секретаря”...

Бувало й таке, що нарочно дозволяли, немилому їм війтові, господарювати громадським добром безконтрольно й без “рахунків”, а потому мали його в своїх руках і змушували погрозами “танцювати” так, як їм треба було... Поляки спрямовували свою увагу на села ближче Кутів і Косова, а передусім на Жаб'є.

Жаб'є, з дванадцяти присілками, довжиною 80 км., — серце й душа Гуцульщини, — було завжди предметом найбільшої уваги й “піклування” поляків. Тому-то Жаб'є, а перш за все його осередок — Слупейка, з усякими урядами, було найбільш здеморалізоване, здеправоване й зажидоватіле. Тут було найбільше гуцулок-розпусниць, тут “процвітали” усякі венеричні хвороби, якими поляки-“культуртрегери” Гуцульщину ущасливлювали, тут можна було бачити зпавперизованих, ожебрачених гуцулів, які жидам usługовували, — “воду їм носили”.

Війтом у Жаб'ю міг бути тільки вірний і відданий слуга пана старости й маршалка повіту — сліпе знаряддя в їхніх руках і беззастережний виконавець їхньої волі. Він мусів завжди танцювати, як “пани”

Орел над Черногорью

йому “грали,” а крім того був ще й доставцем “живого краму” для панів, — молодих гуцулок, того прекрасного цвіту гуцульських гір... Мусів це робити, інакше втратив би панську ласку. Від пана старости діставав деспотичні накази, сам теж деспотично “урядував” над гуцулами в великому Жаб’ю... Що зарядив, чи сказав, мусіло бути “святе”! Відклику ні зажалень від його заряджень і наказів, не було й не могло бути!

Якісь там конституційні закони й права не мали доступу на Гуцульщину, — вони тут не обов’язували урядовців... Безправ’ям володіли поляки горами й гуцулами... А гуцул знав, що права для себе нізвідки даром не дістане, За нього треба заплатити. Першим продавцем того права був його вїйт... Звісно ж “рука руку мие” казали пани вїйтам, а вїйти між собою говорили: “Чеши дідька зрідка, щоб не кричав і не кусав”...

Повітові ради й політична влада, староства, були в руках поляків, — громадські ж ради находилися в руках вїйтів і секретарів, які за те, що могли безкарно орудувати громадським майном, були “майстрами” в усяких виборах... Щоб люди не знати на кого свої голоси віддавали, то вислід виборів був завжди такий, якого “пани” собі бажали... Хоч село свого вїйта ненавиділо, то завжди його поновно вїйтом “вибірало”, на хрестини й всілля запрошувало й “гонори” йому віддавало, — а молодички підлещувалися до нього:

“Ой, вїйточку солоденький, ой вїйточку пане,

Та, до кого бо я прийду, ек тебе не стане?”

Вїйт же в селі — перша особа! З усіма справами, потребами й “болечками”, до кого вдатися, як не до вїйта? А він і раду, і пораду на все найде, — тільки — ніколи даром. Навіть не всі священники й учителі відважувалися вїйтів зачіпати, або проти них виступати! Вїйт — це ж око й вухо влади...

Тільки один священик на Гуцульщині, отой, що гуцули його називали “пелехатий Попіль” з Довгополя, пробував вести “війну” з війтами та тягався з ними по судах, але завжди процеси програвав, а двічі то й у “криміналі” мусів посидіти... Нічого тим, як він казав “драбугам”, не міг подіяти. — Що ж, “у кого горілка на столі, в того й правда на селі”... А в війта не лише горілка, але й пиво і вино, та ще й дорогі лікери-розолії на столі бувають... Тому-то війт не лише на селі, але й усюди, в пана старости, в маршалка, й у суді правду має. Ту, з другого кінця “правду”... Бо дійсна правда, як би хтось шукати її пробував, “боком би йому вилізла”... Чейже не даром говорили старі люди, що “правді давно вже відзвонили”, тож і шкода за нею шукати та її добиватись... Вона глибоко в землі закопана і камінням привалена. Хіба, що Довбуш ще раз прийде й гуцульську правду з землі видобуде... Відітхнув о. Б. і говорив далше:

Ось у цій “моїй” Білоберезці, там, ген за кичерою, жила колись бідна вдовиця, Катерина Григорчук. На прожиток для себе й малого сінка, Козьми, зарабляла, працюючи літом у багачів, а зимою пряла вовну й ткала сукно на верстаті. Куди йшла, то й Кузьму зі собою брала. Козьма всіх людей у Білозерці знав — і всі люди його теж знали. Та якось раз на саму весну захворіла Катерина й померла. Козьма залишився круглим сиротою.

Змилосердився місцевий священик над Козьмою й забрав його до себе. А було тоді Козьмі вісім років. Був ровесником сінка священика. Учить священик свого сінка писати й читати, а Козьма береться теж до писання й читання. Здібний і понятливий хлопчина, скоро навчився писати і читати. Де подибле яку книжку, то сидить над нею, поки всієї не перечитає, а вечером пише.

Підріс і почав дякові в церкві співати помагати.

А там і на легіня виріс. Задумав женитися. Підшукав собі дівчину, яка дістала від свого деді корову й три овечки. Одружився й почав у своїй хаті, там за кичерою, “газдувати”. Але “газдувати” не дуже то йому хотілося... Він був не дурний і хитрий як лис... Не даром рижий був і до лиса подібний... А чорні, маленькі очі, як у миші в нього під рудими бровами бігали. За тяжку роботу й не думав братися. Навіщо тяжко працювати, коли можна легко жити? Помер старий дяк у селі, ото Козьма почав дякувати. А згодом став громадському “секретареві” помагати в його роботі. Що не казати, а писати — це не косою махати... І все, як то кажуть — “як не почурить, то капне” — і в Козьми завжди свіжий гріш був. А там за Кичерою нехай жінка газдує... “Добра ріка з поточинами” (допливами). Трохи відси, трохи відти — й Козьма почав у пір’я поростати. Вже й з передовими газдами в селі за один стіл сідає... Там він за кума, там він за старосту на весіллі... Всі Козьму величають і “обшіновують” — це ж, рахувати, письменний чоловік, учена голова... Прийшли громадські вибори й Козьму за радного обирають. А за кілька років він уже війтом у Білоберезці... Перша й найважливіша особа в селі! І панові маршалкові і пану старості припав Григорчук дуже до вподоби... Звинний і верткий, як в’юн у воді, вмів низенько кланятись і облесними словами говорити. Одне слово: “панський війт”! А пани саме таких війтів люблять і шанують. Інших, то й “у коляду” класти не хочуть.

Розповідають собі люди в Білозерці, що бачили, як їхній війт з панами в Кутах набувається, разом із ними панські страви заїдає, й вино дороге попиває. Куди піде, всюди він “вступ” має, що скаже, то “свiate”, — в усіх панів слово й послух має... А все таки, хоч він із панами знається, то й гуцулами не “гордить”, з найбільшим навіть разом сяде й вип’є.

з дитиною поговорить. Але не дай Боже його зачепити, або якесь противне слово йому сказати! О, тоді Григорчук із лиса в лютого вовка перекидається. А мстивий був страшно! Знають про це мешканці Білоберезки й “сокотяться”, як вогню, свого війта чим небудь “омразити”, або розгнівати!

А Григорчук, що нижче панам кланяється, то ще нижчих поклонів від гуцулів для себе вимагає. Війтує і з кожним роком більше багатіє. Побудував нові хати й стайні-коleshні, кільканадцять коров у нього, дві пари волів, пара коней і ботей овець! Оце померла стара Мицканиха й весь маєток свій Григорчукові, війточкові, відказала. Кому ж мала його відказати, як не такому доброму чоловікові, як той війтуно, щоб довгі роки ще прожив і до смерті війтом був? ... Він же такий лепський чоловік, що другого такого в усіх горах не найти! Не було днини, щоб до неї не заглянув і не розпитав, як їй живеться, та як газдує, чи чого не потребує? ... І порадив і поміг, і порятував її, чим треба було ... Тож дуже рада була Мицканиха перед смертю, що її “маєтчик” у добрі руки перейде. А дідові Пантелі то таки не дозволив самому на старість газдувати й мучитися, — забрав його до себе.

— Який же війт із мене був би, коли б я дивився на вашу, дідику, муку й не заопікувався вами? — сказав і забрав дідика за Кичеру. У мене — каже — будете мати й варене й печене і нічим, ні гризтись, ні журитись не будете. Та й не будуть сусіди розтегати ваше добро — я всього догляну і припантрюю ...

Пантела аж заплакав з радості, що такий добрий чоловік найшовся — радник і опікун ... Не знає навіть, як йому дякувати й чим віддячити за його щире й добре серце ...

Живе Пантела в Григорчука, як у Бога за пазухою. Чого душа запрогне, все має, й їсти й пити та й що-

неділі сорочка біленька в нього. І не сподівався такого добра на старість зажити.

А одної літньої днини бере Григорчук діда Пантелу в Кути. Заходить з ним до Сурки та “честує” розолією. Потому йдуть до Штетнера на добре вино. Пантелі видається, що він геть помолоднів, — міг би ще й женихатися. Григорчук вийняв сопілку і заграв. Завжди її зі собою носив і, як у товаристві випив, то зараз починав грати. Грав гуцулам — грав і панам. Грав і пив, але п'яним не був ніколи, — тверду голову мав... Дуже рідко хто бачив, щоб Григорчук за напитки й наїдки платив. Платили другі, а він велику честь їм робив, що з ними разом їв і пив, та ще й у сопілку їм грав. — Лиш один раз посовгнулась нога Григорчукові й не дописала йому його хитрість.

От сидить він раз у Сурки, — сам сидить — товариства немає. Нікого, хто б пиво заплатив і нікому в сопілку заграти. Аж відчиняються двері і входить Іван Легейза з Ріжна — той, що вічно в бутинах кіньми “кльоци” возить і неодну пару коней уже заїздив...

— Ек дужі, війточку? — вітається з Григорчуком і біля нього сідає... А що це ви, війте, так осиротіли, що сам, без товариства, в Сурки сидите? Сурко, давай-ко нам тут бочку пива!

— Ни, ни, бочку пива, то я можу дати, але хто за нього буде платити?

— Цим ти Сурко не журися, ніхто твого пива задармо пити не хоче. Давай тут зараз бочку!

Приніс Сурчин послугач бочку пива й чіп у нього набив. П'ють, Григорчук і Легейза, пиво. А далі починає Легейза співати, а Григорчук у сопілку йому приграє. А тут і війт зі Старих Кут відкись узявся, а там і війт зі Стебного, Дронек. Є вже товариство. Стебненський війт каже й собі бочку пова “набити”, розуміється, що й старокутський

війт теж свій "гонір" знає... П'ють і веселяться, співають, а Григорчук у сопілку грає... Весело проходить час...

Легейза кличе Григорчука набік і щось йому в ухо шепче — а потому йдуть у другу кімнату. Легейза розповідає Григорчукові, що він згодив у Кутах у Мендля пару добрих коней і завдаток уже дав, але не достає йому ще сто банок (200 корон). Був у Глясберга, а той сказав, що позичить гроші, але лише на вексель з добрим підписом. Тож Легейза просить Григорчука, щоб був такий добрий і "чемний" та підпис свій на векселі поклав. Не дуже то похочував Григорчук вексель на сто банок підписувати, але Легейза так дуже просив і присягався, що скоро в бутин піде, візьме там гроші й жидові відасть — а до того ж Легейза чейже бочку пива поставив, — то, як же його проханню не вволити? І Григорчук вексель підписав... А по трьох місяцях прийшлося сто банок з кишені витягнути й вексель викупити, бо показалося, що Легейза більше довгів мав, як увесь його маєток вартий був. Сміявся потому Григорчук сам із себе та по голові долонею себе бив:

— Такого дорогого пива, як я його з Легейзою випив, не пив ніколи й сам цісар у Відні! За одну бочку того пива заплатив сто банок!

А мав він ще й таку пригоду, — і то знову в тої самої Сурки:

Сидить він раз у неї з одним гуцулом, якому за свідка в суді був і допоміг процес виграти. Сидять обидва й п'ють.

Аж тут входить отой Іван Бойчук із Голов. Два метри високий і в плечах з на півтора метра широкий, з руками, як у старого ведмедя. Здоровкається й біля Григорчука присідається. Каже дати літру горілки, а потому ще й вина, та припрошує Григорчука і його товариша разом з ним пити. Випили. Кличе Бойчук

Сурку до себе й платить за все. Тоді звертається до Григорчука:

— Ну, а тепер що? Добре було моє, а тепер ти покажи, яке буде твоє... Кажі дати пива!

Скривився Григорчук, як середа на п'ятницю, скрутився, як в'юн і каже:

— Та, буде з нас уже того, що випили, — більше нам пити не треба. Пора додому їхати.

— Ага --- каже Бойчук — то ти такий, чуже смакувало, а свого й сам не хочеш і другому не даш! Чув я, чув я за тебе й знаю добре, що ти за пташок! — Тай у лице Григорчука, з одної і з другої сторони. Григорчук під стіл ховається, а Бойчук його ногами копає, аж викопав зпід стола. Григорчук кричить, рятунку просить. Збіглися всі гуцули, що в коршмі були, й жиди, та пробують Григорчука оборонити. А Бойчук за ослін — б'є кого попаде. Поламав усі ослони, а тоді до столів береться. Все, що в кімнатах Сурки було, поламав і побив, — усіх від себе порозганяв. Вийшов на двір, сів на свого коня, що коло тину стояв і поїхав у гори... Довго не міг Григорчук вилизатися від Бойчукових побоїв і скаржився, що ребра його болять, а люди нишком сміялися: "Чуже добро боком вилазить".

Погостив Григорчук діда Пантелу добре, а тоді веде його до "матеріюша"-нотаря. Пантела думає, що він його ще до одної "панської" коршми провадить... Він же зроду-віку в суді не був, ні в "адукатів", ні в "матерюшів"...

Завів Григорчук Пантелу до "пана матеріюша" й на м'якому кріслі посадив. Нотар уже знав, чого Григорчук із дідом до нього прийшов. Каже своєму писареві акт даровизни писати. "Дихтує" а писар пише, що такийто Дмитро Пантела, мешканець села Білоберезки, Косівського повіту, власник реальності під таким-то числом і власник полонини в Чівчині, (Малий Чівчин), здоровий на тілі й умі, дарує на

власність усе своє нерухоме й рухоме майно, — Козьмі Григорчукові в Білоберезці... і цей акт своїм власним підписом, — чи пак, знаком хреста святого, в приявності двох свідків зазначає й стверджує. — Свідки вже давно на коридорі ждали.

Перечитав нотар уголос цей контракт даровизни й питає, чи Пантела все це розуміє. А Пантела, який напевно ні слова не розумів, киває головою, що розуміє. Тоді нотар ще раз каже:

— Ви Дмитро Пантела, даруєте свій маєток війтові Григорчукові — так?

— Та, так, так, прошу пана. Нікому, лише оцему війтові, аєкже! Він для мене такий добрий-добрий, що й рідний син не міг би бути ліпший.

— Ну, то беріть перо й робіть три хрестики.

Робить Пантела дрижачою рукою три хрестики й приговорує:

— Кажете робити хрестики, то я і роблю. Але розуміти мені оце все, що тут написано, того я не втну. Я старий гуцул із Білоберезки — куди там такому, як я, розуміти, що пани пишуть? Що інше пан вїт, Григорчук, чоловік письменний і бувалий — він то все знає й розуміє. І, як він каже, що це так добре буде, як пан тут написав і читав, ну так тоді все в "порядку" і я цьому не противний. Аєкже.

Поклав три хрестики й відклав перо. А тоді поклали свої підписи свідки... й Григорчук став власником майна Дмитра Пантели в Білоберезці. І всі задоволені. У першу чергу Григорчук, а далі нотар і свідки... Ну й Пантела вдоволений. Відколи на світі живе, ніколи ще стільки панських напиків не випив, що "сьогодні". Усю дорогу від Кутів аж у Білоберезку співав, а Григорчук у сопілку грав. Не довго пожив Пантела — отак таки, ходячи й помер.

Багатів Григорчук — із кожним роком ставав багатшим... А чим більше багатів, тим більшу повагу, пошану й значення мав у гуцулів і в панів.

А що “пани”, між собою, за великого “лайдака” його мали, а гуцули злодієм і шахруном називали, того він не знав, а якщо й десь там до його вух це доходило, то він цього чути не хотів... Йому вистарчало, що всі йому низько кланялися, “паном війтом” величали й всюди на першому місці за стіл садовили. А молодиці — так ті до нього, як бжолі до меду липли. Скільки хотів, стільки любок мав, — жив як турецький паша. Не було мабуть ніодної днини в році, щоб він не пив, а все за чужі, не за свої гроші. Коли ж часом не було кому йому горілки, чи пива заплатити, тоді кликав до себе свого “присяжного” — сільського поліцай:

— Подумай Гавриле й видумай щось, щоб ми нині “віпили”.

А Гаврило думав... Був для Григорчука вірним котюгою. Як же би ні, коли при ньому й він напився й наївся.

“Подумав” Гаврило, а за якийсь час стояли вже перед війтом двоє молодих людей... Він і вона. Він з Буковини — вона тутешня. Глядить війт грізними очима на них.

— Ага, то ви “навіру”, невінчані, живете. А знаєте, що так жити не вільно? Ані Бог, ані цісар на таке поруганство не дозволяють. Гавриле, замкнути їх на двадцять чотири години до криміналу! Ні хліба, ні води їм не дати! Чув?!

Гаврилові не треба цього двічі казати — бере їх за плечі й до дверей обертає... Бідний буковинець починає проситися, а вона плаче. Буковинець говорить:

— Війточку, я ж був би давно вже оженився, але я православний. Тутешній священик жадає метрики від нашого, буковинського священика, а той метрики не хоче “віписати”... Даруйте нам кару війточку, ми ж тому невинні, що мусимо “навіру” жити...

На це війт:

— Чи ви обидвояє винуваті, чи ні, це я, а не ви, знаю. А православним я тебе не зробив і метрики тобі дати не можу. Але на віру сидіти в моєму селі я нікому не дозволю! Гавриле, веди їх у “кримінар”!

Почувався в голову легінь, сягнув рукою до череса і впхав щось Гаврилові в руку... Це були гроші, що їх тяжко в лісі заробив. Відступив на бік Гаврило, а Григорчук лагідніше вже до молодят говорить:

— Ну, цим разом то я вам ще кару дарую, але майте гадку й справуйтеся мені добре, щоб вас не видно й не чути було.

Подякували молодята “доброму війтикові” й пішли геть.

А Гаврило вносить бочку з пивом. П'ють обидва й сміються. До пізна вніч пили, поки бочки не спорожнили.

Які лише “справи” в селі були, всі полагоджував війт: мирив посварених, годив процесуючих, визначував спірні границі й межі, ділив землю, що в спадку, по батьках, дітям дісталася — був і за геометра за зразком Франкового вовка з “Лиса Микити”... Спадкоємців, як сам хотів, так дурив і використовував. Хто більше заплатив, той більшу й кращу пайку дістав.

Від його рішення, постанови й присуду не було відклику! Нераз, сміючись, сам говорив, що зуміє наймудрішому судді голову закрутити й “перевести справу з кобили на корову”, з чорного зробити біле, й навпаки...

Було це одного року в храмовий день у Білобезді. Прийшли на храм гончарки з Кут із горшками, мисками й глеками. Розташувалися зі своїм крамом на майдані за церковною огорожею. Приїхали на конях і два газди десь аж з-під Писаного Каменя. Позлазили з коней, прив'язали їх до паркану й пішли в церкву Богу молитись.

Один з тих коней, молодий огер, відорвався від

паркану й скочив до кобили. Шарпнула кобила й теж відорвалася. Побіг кінь за кобилою й обоє опинилися між горшками й мисками. Наробили чимало шкоди.

Після Богослуження тягнуть гончарки власників коней на суд до війта, домагаються відшкодування за побите начиння.

Вислухав війт обидві “сторони”, підкрутив вуса й такий присуд видав: власник коня заплатить “титулом” відшкодування п’ять банок, а власник кобили десять!

Почухалися ці в голови, сягнули до чересів, витягли гроші й поклали на стіл перед війтом. Війт дав гроші гончаркам, казав їм розрахуватися, а всім розійтися. Але ніхто не виходив, бо всі хотіли почути, чому Григорчук такий присуд дав, — чому один п’ять, а другий десять банок заплатили?

Підступає до війта власник кобили й каже:

— Будьте вібачні на мене пане війте й скажіть, чому то я за свою кобилку заплатив десять, а кум за коня п’ять банок?

— Ха, ха, ха, — засміявся Григорчук. Хочете, щоб я вам цисе отак за пусто-дурно сказав? Ні! Буде на столі бочка пива й літра горівки, тоді скажу — інакше ні. Але наперед уже вам можу сказати, що мій присуд був справедливий...

Пошептали щось кумове й вийшли надвір. За якийсь час вернулися з пивом і горілкою. Тоді встав Григорчук, повів очима по зібраних у канцелярії й питає:

— Кількома ногами била горшки кобилка?

— Чотирма, — відповідають усі.

— Ну, а огер?

Шойно по хвилі почув відповідь:

— Двома! — І понісся регіт по кімнаті...

А тоді Григорчук:

— Так хто ж тоді більше горшків побив?

— Кобилка! — закричали. Вона біла горшки чотирма, а кінь лише двома, ногами.

— Отже бачите, що мій присуд був справедливий! Тепер, сміючись і жартуючи, взялися до горілки й пива... А про соломонівський суд Григорчука довго в горах собі розказували.

Великим “майстром” був Григорчук у передсмертних відказах-тестаментів, чи по гуцульськи “діста-ментах”, письменних і усних. Розуміється, робив це за гроші, бо казав, що циган навіть у скрипку без грошей не хоче грати... Спише бувало такий “дістамент” і заховає його в себе. Помре тестатор, тоді він, якщо йому добре заплатять, подає тестамент до суду, — не заплатять, то каже, “дістамент” десь заподівся... А коли таки заплатять — тестамент на верх вилазить...

При усному тестаменті, мусять бути одночасно три свідки а перед судом мусять всі три однозвучно зізнавати. Тоді Григорчук, якщо спадкоємці не дадуть того, чого від них жадає, — корову, чи телицю, — заявляє перед судом, що він зовсім забув, що покійний, чи покійниця, відказували. — І відказ неважний, спадок іде до рівного поділу на всіх... Але часом бувало й таке, що Григорчук, діставши те, чого хотів, відзискував пам'ять і все гаразд було...

З місцевим коршмарем, Лейбою, жив Григорчук у повній згоді й приязні — один одному “в кашу” не лізли, а навпаки, взаємно собі допомагали, “солідарно стригли гуцульські овечки” й обидва на тому добре виходили...

Нераз ставав Лейба в пригоді Григорчукові й при річному обрахунку громадських грошей. Хоч Григорчук і його писар добре собі при тому голови сушили, але брали ще й третю, жидівську голову, до помочі, щоб украдене добро громадське поміж “конечні й надзвичайні” видатки розмістити, покві-

тування пофальшувати й так усі кінці в глибоку воду заховати...

Нераз скликав Григорчук своїх радних, замість до громадської канцелярії, до Лейбової коршми й Лейба добре тоді "торгував". Радні -- це ж були найбагатші газди в селі й кожний з них при собі гроші мав...

Часом загощували до Григорчука всілякі "пани" з Кут або Косова, й балювали в нього. Лилися коняки, лікери й вино, а за все платили потому гуцули... Грала й музика й гарних молодичок запрошував тоді до себе Григорчук, щоб "панам" веселіше було... Тому й не дивно, що Григорчук у панів "вступ" і слово мав і вони всі його надужиття й злодійства покривали, й нераз сміючись, до нього говорили:

— Не бійся Григорчуку — щоб ти й по самі вуха в "бїду" заліз, то ми тебе з неї витягнемо.

А гуцули, хоч не любили, а то й з усієї душі "Григорчуків" ненавиділи, то всеж таки "оглядались на задні колеса", на війтів їх ставили, — від "каденції" до каденції війтами вибирали. Бувало, що дехто з "Григорчуків" і по 30-40 років війтували... "Рука руку мила"...

А польським "панам", що? Щоб Гуцульщину в руках тримати та соки з неї тягнути. — усі засоби були добрі.

ТРЕМБИТА

Далеко, далеко в глибоких горах за бистрими ріками, за гремучими потоками, серед недоступних скель і темних лісів, де вікові ялиці й столітні смереки світ сонця закривають, жив у пишному палаці Лісовий Цар. Ні людські голоси, ні шуми рік не доходили сюди, --- де царювала тиша.

У того царя була донька-одиначка. Чудо, не дівчина була вона. Довгі, русяві коси сягали їй нижче колін, очі в неї були кольору неба в літню, полуднішню годину, а вночі, як дві зірки світили, усміх малих усточок, був як промінь сходячого сонця, струнка була вона як молода ялиця над потоком, звинна як полонинська ланя молода, рученята в неї як крильця пташини в небесній блакиті, а ніженьки сарни на лісній поляні.

Не дай Бог було попасти кому в сіть чарів її краси! Попав — пропав!

Та не лише чарами своєї краси, але й своїм співом, своїм ніжним голосом, його срібними переливами могла на смерть приворожити й у полон взяти.

Любив її цар не менше як любив свої ліси, — дорогоцінною перлою була вона в нього.

А вона, хоч понад усе в світі любила батька та його палац і ліси, їх зелень і синяву неба над ними, їх передвечірню тишу й нічні шуми, спів пташин

літом, свист бурі зимою, то все ж таки не почувала себе щасливою. Самота відбирала в неї радість життя, смутком і тугою серце наповняла. Жаль, смуток, тугу пісеньками виливала, в співаночках їх топила. Зранку, до вечора співала, а все тільки сумовитих, усе тільки тужливих пісеньок.

До того ж було в неї дуже чутливе, м'яке й жалісливе серце. В'янули, всихали квіточки, спадало листячко з дерев осінню, відлітали пташки в вирій, зникали метелики, переставали бреніти комашки, вона плакала за літечком Божим, як минало, за зимою, із її білою скатертю на землі, як її весна перемагала, за завітчаною весною, як уступала місця літечкові.

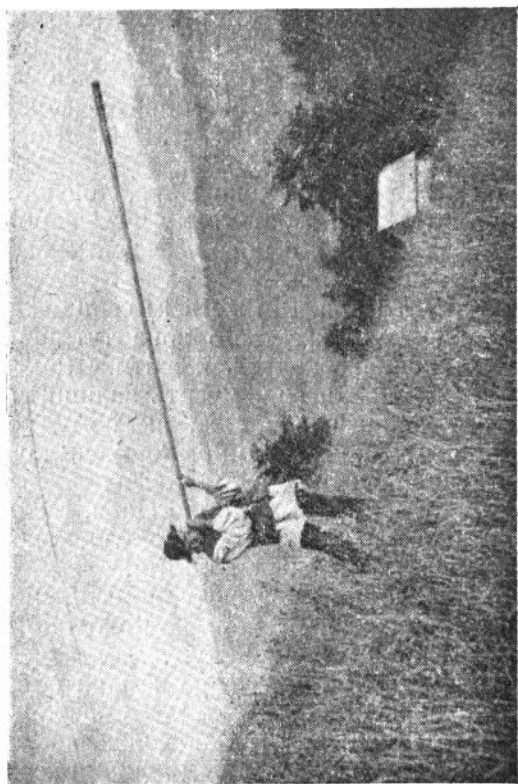
Крім батька, Царя Лісів, не мала нікого, а серце в неї рвалося до друга, плакало й щеміло, за ним тужило, князенка якого, чи королевича-царевича вижидало, а їх не було. Роки проходили, вони не з'являлися. Були інші женихи, та не під пару їй, доньці Царя Лісового. Їм не могла віддати свого серця й руки царівна.

Замість відповідного жениха, почали втискатися в палац її батька, та в її серце жаль, біль і туга, що їх вона тужливо, жалісливими співаночками в гори, ліси й полонини виливала.

Сум втискався й у серце Лісового Царя. Оце злі, погані люди вдираються щораз далі в глибину лісів, щораз ближче до його палацу підходять. Руйнують і нищать його лісове царство. Удар топора в дерево, це удар йому в голову, пила, що підрізує дерево, — це ніж у його серце. Лихі люди щораз глибше вриваються в його царство, щораз більше звувається воно й корчиться. Ось-ось наближається до його палацу.

А Цар безсильний і безпомічний, не має змоги захистити й оборонити свого царства; як і чим йому боротися з лихими людьми?

Задумує Цар залишити свій палац і перенестися

Трембітар

далеко звідсіль, ген у чужі й більш недоступні гори, куди ще не сягає погана, захланна людська рука.

Та донька йому каже:

— Хоч убий мене батьку, я звідсіля не вступлюся, хоч як мені важко з тобою розлучатися. Але я тут родилася й зроста, це рідні й дорогі мені місця, без яких не могла б я жити десь там у далекій чужині. Не гнівайся батечку на мене, що цим разом тобі неслухняна й противлюся твоїй волі. Не можу, не можу розлучитися з рідними місцями. Вір мені й прости.

Не помогли прохання й намови Царя, донька затялася й ніяк не хотіла йти з батьком у чужі гори-ліси. Безуспішними залишилися й погрози Царя — донька була рішуча й неподатлива.

Розпука огорнула Царя. Він же всім серцем любив свою доньку, він же й знав, що вона тут пропаде без нього, лихі люди не дадуть їй жити. Щож йому діяти, що робити? Палац свій мусить залишити, тут не може далі перебувати. Але ж, як йому доньку саму тут залишати? Де й у кого йому поради шукати, в кого допомоги просити?

Страшне горе огорнуло й прибило Царя. І хто зна, що було б сталося з ним і його донькою, коли б Господь не зглянувся над ними обоїми.

Оце коли Цар зайшов у кімнату доньки, щоб на віки з нею розпрощатися, Господь на його таки очах перемінив його доньку в-трембіту...

З того часу трембіта й нані гори на віки пов'язані з собою, — нерозлучні.

Голос трембіти над горами повсякчасно лунає, не вмовкає, — вечорами верхами й долинами несеться, душу і серце ворушить і проймає; трембіта грає — тужить за всім тим, що колись було і минуло, за літами молодими, кучерями золотими. За давніми часами та за темними лісами й за духами, що в них перебували, за палацом Царя Лісового та його донь-

кою. Коли туга серце верховинця оповиє й на душу йому ляже, тоді він у трембіту грає, тугу й журбу нею виливає, коли верховинець світ цей попрощає, трембіта про це всім звіщає, в останню дорогу його супроводжає, над гробом за ним тужить і сумненько грає...

ЦИМБАЛИ

Давненько це було. Де колись стояла хата газди Василя Ключурека під самою Плоскою, там сьогодні все бур'янами заросло, ніхто й не сказав би, що колись там хтось жив, маржинку й овечки плекав і на полонині літом їх випасав, повно всякого добра в кліті мав, і з пушкою по лісах ходив та на звірів полював.

Ключуреки двох синів-соколів мали, — близнюки вони були, як на дріжджах росли, серця своєї старині — батьків радістю й гордістю сповняли.

Обидва гарні й розумні, пильні й послухні, стариню любили, шанували, згідного слова їм не повіли, не сказали. Тож мали батьки про кого дбати, для кого багатство збирати та кліть ним наповняти.

А несупокійні тоді часи були, дикі волохи зчаста на наших людей нападали, майно грабили, людей убивали або зі собою забирали.

Тож треба було завжди на сторожі бути й на поготові зброю мати, щоб себе й свою гражду від них обороняти.

Не дуже Ключурек волохів боявся, — зброї в нього було багато, а сини не гіршими від батька стрільцями були, та й відвагу велику мали, нікого й нічого не лякалися, з медведями до боротьби рвалися.

Літом це було. Близнюки на полонину вибралися. Понад потік мусіли йти, щоб потому на плай діста-

тися, а плаєм на полонину, де випасалася дедева маржина.

З гущавини за потоком вийшла Лісна й заступила братчикам-близнюкам дорогу.

А красуня це була, якої близнюки ніколи ще досі не бачили. Манить їх за собою, рукою до них махає та ще й дивних співанок співає.

На смерть їх очарувала, розум і пам'ять їм відобрала. Йдуть туди, куди їх Лісна манить, веде! Все глибше й глибше в ліси їх провадить. Так їх два дні й дві ночі по лісах, вертепах водила, ні віддиху, ні спочинку їм не давала. Аж одного ранку щезла їм з очей і тоді щойно вони спам'яталися, в головах їх прояснилось, в очах провиднілось. Найшли плаї і ним вийшли на полонину.

Коли ж із полонини до дому вернулися, то не застали нічого, тільки згарища й попіл там, де стояла хата й будівлі, — ні батька ні матері.

Це волохи напали на Гражду Клочурека, майно заграбили, а його з жінкою з собою забрали.

Заплакали братчики-близнюки, тяжко зажурились, пішли дедю й неньку шукати. Горами-лісами ходили-блукали, стариню свою шукали.

Усі гори перейшли, деді й нені не найшли. У найглибші дебри лісові зайшли, вже й самі не знають, де вони. А тут темна ніч, не знати, куди йти, чи назад вертатися.

Нараз світло заяснило в лісній гущавині. На те світло йдуть, крізь гущавину продираються, врешті продістались, здивувались, зачудувались. Перед ними пишний, величавий палац, з нього виходить старастарезна бабуса і в палац свій їх заводить. А в палаці, о наш Боже, чого тут немає. І все тут із кристалів, самоцвітів, — золото, срібло, скрізь блистить, — діаманти, брилянти до світла сяють, очі сліплять і дух запирають.

Бабуса вся в пурпурах, з лерлами на шиї, в короні

на голові до братчиків підходить, ласкавими очима на них глядить, каже їм сідати й усе собі розповідати. Братчики все, що знали, їй сказали, нічого не скривали.

Вислухала їх бабуся, а потому спитала, чи думають і гадають далі дедю і неню шукати, чи на Плоску повертати?

Кажуть братчики, що йдуть далі горами-лісами блукати, стариню свою шукати.

Залишила їх бабуся самих і відійшла кудись. Довго-довго не верталася, а вернувшись, їм сказала:

— По горах-лісах не блукайте, батьків своїх не шукайте. Батьки ваші давно вже в гробах лежать, волохи їх повбивали.

Братчики це зачувають, слізьми себе заливають і бабусі заявляють:

— Немає нашої старині, так не жити нам! Життя собі відберемо, до деді-нені підемо.

Бабуся ж, щоб їх від гріха оборонити, задумала в цимбали їх замінити.

Загадала й зробила, братчиків в цимбали перемінила. З того часу, в горах наших цимбали грають, верховинців звеселяють...

З М І С Т

	стор.:
1. Про автора й його твір	3
2. Передмова	7
3. Крайня чарів і краси	9
4. От кудя пішла єсть Гуцульщина	13
5. Король-гуцул	33
6. Старовіччина	44
7. Піп-Іван	51
8. Останній опришок	63
9. Ворожити	80
10. Опришківські скарби	98
11. Повінь	110
12. Голодний рік у горах	112
13. Давні "історії"	132
14. Татарські люди	140
15. У світі чарів	150
16. У Красноїлі	199
17. Криворівня	225
18. Яремче	236
19. Ворохта	265
20. Весною в Головах	282
21. П'явки Гуцульщини	293
22. Трембіта	311
23. Цимбали	316

На обгорті: "Дзвінка" Олексі Новаківського й "модель"
— авторова донька Ліда Ломацька.

ЗАУВАЖЕНІ ПОМИЛКИ

стор.:	рядок:	надруковано:	має бути:
12	3 згори	глибоку	бистру
17	4 знизу	схід	захід
19	4 знизу	глибини	дна
23	9 знизу	Болівцяx	Болшівцяx
212	3 знизу	шляхедських	шляхетських
229	1 згори	діраві	діряві
233	12 знизу	огима	очима
233	2 знизу	тоді Українська	тоді постала Українська
234	15 згори	росут	ростут
234	25 згори	овец	овец
235	9 згори	носи	носа
237	13 згори	сказав й осів	сказав і осів
237	14 згори	Тай	Той
243	4 згори	довбуш	Довбуш
244	6 згори	згїрдливїсть	згїдливїсть
244	15 знизу	знахорі	знахарі
248	11 згори	брята	брата
251	10 знизу	вїповїдає	відповідає
252	15 згори	язівку	ялівку
254	12 згори	приготовсяються	приготовляються
255	1 згори	жилаємо	желаємо
256	10 знизу	Молада	Молода
259	3 знизу	кнзя	князя
260	8 згори	гругої	другої
261	6 згори	газди	газда
270	18 згори	кншувся	кинулася
271	9 знизу	недає	не дає

Dépôt légal : 2me trimestre 1959

8.8
295

